



Universitat de Lleida

La vida teatral a Andorra de 1900 a 1970

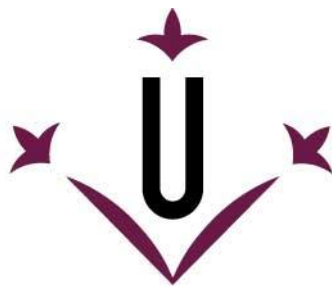
Fabiola Sofía Masegosa Gayo

<http://hdl.handle.net/10803/668334>

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.



Universitat de Lleida

TESI DOCTORAL

La vida teatral a Andorra de 1900 a 1970

Fabiola Sofia Masegosa Gayo

Memòria presentada per optar al grau de Doctor per la Universitat de Lleida
Programa de Doctorat en Territori, Patrimoni i Cultura

Directora
Dra. Núria Perpinyà Filella

2017

Índex

INTRODUCCIÓ.....	10
CAPÍTOL I. EL CONTEXT DEL TEATRE A ANDORRA.....	16
I.1. PANORAMA HISTÒRIC.....	16
I.2. PANORAMA CULTURAL.....	20
I.3. PANORAMA DEL TEATRE.....	21
CAPÍTOL II. EL TEATRE A ANDORRA.....	24
II.1. LENGÜES I AUTORS.....	24
II.1.1. AUTORS ANDORRANS.....	24
II.1.1.1. ALBERT I CORP, ESTEVE.....	24
II.1.1.1.1. <i>Consueta de sant Jordi</i>	25
II.1.1.1.2. <i>De Nativitate Christi o Oratori del Naixement</i>	25
II.1.1.1.3. <i>El misteri del Canigó</i>	25
II.1.1.1.4. <i>El Pessebre vivent d'Engordany</i>	26
II.1.1.1.5. <i>La llegenda de sant Jordi</i>	26
II.1.1.1.6. <i>Paper de la Fada de Roses (adaptació del poema Canigó)</i>	26
II.1.1.1.7. <i>Pirene</i>	26
II.1.1.1.8. Obres representades a Andorra posteriors a les dates tractades en aquesta tesi doctoral.....	27
II.1.1.1.8.1. <i>El ball de l'ós medieval</i>	27
II.1.1.1.8.2. <i>El Pessebre vivent d'Encamp</i>	28
II.1.1.1.8.3. <i>Les Goges del Canigó</i>	28
II.1.1.1.8.4. <i>Les pubilles d'Andorra</i>	30
II.1.1.1.8.5. <i>El Pessebre vivent de Canillo a Meritxell</i>	30
II.1.1.1.9. Obres mai representades i inèdites de tema andorrà.....	30
II.1.1.1.9.1. <i>Andorra: sobirania d'abans del feudalisme</i>	30
II.1.1.1.9.2. <i>Bestiolar andorrà (cançons per a mim i dansa d'infants)</i>	34
II.1.1.1.9.3. <i>Els cortals d'Encamp</i>	35
II.1.1.1.9.4. <i>Evocació del poblament prehistòric andorrà</i>	35
II.1.1.1.9.5. <i>Targa (L'Andorra novella)</i>	36
II.1.1.1.9.6. <i>La cessió d'Andorra al bisbe de la Seu d'Urgell</i>	37
II.1.1.1.9.7. <i>La llegenda de Carlemany</i>	40
II.1.1.1.10. Obres relacionades amb Andorra, però mai representades al país.....	41
II.1.1.1.10.1. <i>Arnaldeta de Caboet, pubilla de les valls d'Andorra en temps del catarisme</i>	41
II.1.1.1.11. Altres espectacles relacionats amb el teatre de tema andorrà.....	42
II.1.1.1.11.1. <i>Andorra, història i llegenda</i>	42
II.1.1.1.11.2. <i>Les Bons, història i llegenda</i>	45

II.1.1.1.11.3. <i>So i llum a la Casa de la Vall</i>	47
II.1.1.2. AUTORS AMATEURS.....	48
II.1.1.2.1. MARTISELLA POBLA, JACINT: <i>EN TERRES D'ANDORRA</i>	48
II.1.1.2.2. MARSOL I CLUA, ROSSEND (EN SÍCORIS).....	48
II.1.1.2.2.1. <i>El ball de l'óssa d'Encamp</i>	48
II.1.1.2.2.2. <i>El judici dels contrabandistes d'Encamp</i>	48
II.1.1.2.2.3. <i>La llegenda de sant Jordi</i>	49
II.1.2. AUTORS CATALANS.....	49
II.1.2.1. ANGLADA I RUBÍ, RAFAEL: <i>L'amor venia en taxi</i>	49
II.1.2.2. BARÓ I SUREDA, TEODOR: <i>El plat de fusta</i>	49
II.1.2.3. CAPDEVILA I VILALLONGA, LLUÍS; MORA I ALZINELLES, VÍCTOR: <i>Cançó d'amor i de guerra</i>	49
II.1.2.4. CASTILLO I ESCALONA, JOSEP: <i>Rambla avall</i>	50
II.1.2.5. CAVALLÉ I LLAGOSTERA, PERE: <i>Els germans Ferrerons</i>	50
II.1.2.6. CAYROL, ANTONI (CERDÀ, JORDI-PERE): <i>Quatre dones i el sol</i>	50
II.1.2.7. COLLADO I NOGUÉ, AGUSTÍ: <i>La joventut passa</i>	51
II.1.2.8. COCA I VALLMAJOR, EDUART: <i>Gent d'ara</i>	51
II.1.2.9. DE RIUS VIDAL, ÀNGEL: <i>En Joan de cal Llatenes</i>	51
II.1.2.10. DE SAGARRA, JOSEP MARIA.....	51
II.1.2.10.1. <i>Cançó d'una nit d'estiu</i>	51
II.1.2.10.2. <i>El fiscal Requesens</i>	52
II.1.2.10.3. <i>La corona d'espines</i>	52
II.1.2.10.4. <i>La ferida lluminosa</i>	52
II.1.2.10.5. <i>Soparem a casa</i>	53
II.1.2.11. DE SICÍLIA, ALBERT: <i>Don Gonçalo o L'orgull del gec</i>	53
II.1.2.12. ELIAS I BRACONS, LLUÍS: <i>Bala perduda</i>	54
II.1.2.13. GOMIS I SENTÍS, MANUEL: <i>El misteri del bosc</i>	54
II.1.2.14. GUIMERÀ, ÀNGEL.....	54
II.1.2.14.1. <i>La sala d'espera</i>	54
II.1.2.14.2. <i>Terra baixa</i>	54
II.1.2.15. IGLÉSIES PUJADES, IGNASI.....	55
II.1.2.15.1. <i>El cor del poble</i>	55
II.1.2.15.2. <i>Gira-sol</i>	56
II.1.2.16. LORENZO I GÀCIA, FRANCESC.....	56
II.1.2.16.1. <i>El millor dependent del món</i>	56
II.1.2.16.2. <i>Un gàngster de paper fi</i>	56
II.1.2.17. MILLÀ I NAVARRO, ÀNGEL: <i>Pi, noguera i castanyer (Fabricants de mobles)</i>	56
II.1.2.18. MORAGAS I ROGER, VALENTÍ; ELIAS I BRACONS, LLUÍS: <i>Romeu de 5 a 9</i>	57
II.1.2.19. POUS I ARXER, JOSEP MARIA: <i>Mala nit!</i>	57
II.1.2.20. RAMON I VIDALES, RAMON: <i>El carro de vi</i>	59

II.1.2.21. RUSIÑOL, SANTIAGO.....	57
II.1.2.21.1. <i>A ca l'antiquari</i>	57
II.1.2.21.2. <i>El casament de conveniència</i>	58
II.1.2.21.3. <i>Els Jocs Florals de Canprosa</i>	58
II.1.2.21.4. <i>La bona gent</i>	58
II.1.2.21.5. <i>L'obligació i la devoció</i>	59
II.1.2.22. SALTIVERI I VIDAL, ANTONI: <i>L'últim anglès</i>	59
II.1.2.23. SOLDEVILA ZUBIBURU, CARLES: <i>Els milions de l'oncle</i>	59
II.1.2.24. SOLER, FREDERIC (SERAFÍ PITARRA): <i>El ferrer de Tall</i>	59
II.1.2.25. AUTORS AMATEURS.....	60
II.1.2.25.1. BOQUET DE RECASENS, PERE: <i>Com les olives</i>	60
II.1.2.25.2. CAPDEVILA I VILALLONGA, ENRIC; SERRACANT MANAU, JOAN: <i>L'amor és una comèdia</i>	60
II.1.2.25.3. CASAÑAS, LUIS: <i>Pi, noguera i castanyer (Fabricants de mobles)</i>	60
II.1.2.25.4. EL SR. PUIG I EL RVD. PARE DOM AMBRÓS CARALT: <i>L'ermità de Meritxell</i>	60
II.1.2.25.5. FRANQUEZA COMAS, RAMON: <i>La torre dels sustos</i>	61
II.1.2.25.6. GRAELLS CASTELLS, EMILI: <i>Com s'enreda la troca</i>	61
II.1.2.25.7. MORER, AGUSTÍ: <i>L'hereu Pruna</i>	61
II.1.2.25.8. PRADELL, FRANCESCH: <i>Embolics!</i>	61
II.1.2.25.9. ROSÉS, PAU: <i>Blanc i negre</i>	62
II.1.2.25.10. VILALLONGA, FERRAN: <i>Els dos didots</i>	62
II.1.2.25.11. VILLANOVA I TORREBLANCA, Jaume: <i>Jo seré el seu gendre</i>	62
II.1.2.26. OBRES D'AUTOR DESCONEGUT.....	63
II.1.2.26.1. <i>Els fruits d'una mala educació (Les escoles laïques)</i>	63
II.1.2.26.2. <i>Les gitanes</i>	63
II.1.2.26.3. <i>Renocs</i>	63
II.1.2.26.4. <i>Un sabater pegot</i>	63
II.1.3. AUTORS CASTELLANS.....	63
II.1.3.1. BENAVENTE, JACINTO: <i>La Malquerida</i>	63
II.1.3.2. DE BURGOS, JAVIER: <i>Los valientes</i>	64
II.1.3.3. FELIU I CODINA, JOSEP: <i>La Dolores</i>	64
II.1.3.4. FERNÁNDEZ DE SEVILLA, LUIS; SEPÚLVEDA, RAFAEL: <i>Madre Alegría</i>	65
II.1.3.5. MUÑOZ SECA, PEDRO; ALONSO GÓMEZ, SEBASTIÁN: <i>El contrabando</i>	65
II.1.3.6. PEMÁN, JOSÉ MARÍA: <i>El divino impaciente</i>	65
II.1.3.7. SANTOLAYA ROMERO, JOSÉ: <i>El hombre, el perro y la tapia</i>	66
II.1.3.8. ZORRILLA, JOSÉ: <i>Don Juan Tenorio</i>	65
II.1.3.9. AUTORS AMATEURS.....	66
II.1.3.9.1. COCA CRIADO, EDUARDO: <i>Los blancos dientes del perro</i>	66
II.1.3.9.2. MOYA RIVAS, JOSÉ MARÍA: <i>Una limosna por Dios</i>	66
II.1.3.10. OBRES D'AUTOR DESCONEGUT: <i>Duerme</i>	66

II.1.4. AUTORS FRANCESOS.....	67
II.1.4.1. AUTIER, PAUL; CLOQUEMIN, PAUL: <i>Far maleït (Gardiens de phare)</i>	67
II.1.4.2. CLAUDEL, PAUL: <i>L'annonce faite à Marie</i>	67
II.1.4.3. DAUDET, ALPHONSE: <i>L'Arlesiana</i>	68
II.1.4.4. MAETERLINCK, MAURICI: <i>L'alcalde de Stilmonde (Le bourgmestre de Stilmonde)</i>	68
II.1.4.5. AUTORS AMATEURS. KAYA, CLAUDE: <i>La reina del mercat (La reine du marché)</i>	69
II.1.5. AUTORS ANGLESES. WILLARD, JOHN: <i>El gato y el canario o La voluntad del muerto</i>	69
II.2. GÈNERES.....	69
II.2.1. Comèdia.....	69
II.2.2. Comèdia pastoral.....	70
II.2.3. Comèdia dramaticosentimental.....	70
II.2.4. Farsa.....	71
II.2.5. Farsa folklòrica.....	71
II.2.6. Disbarat comicolíric.....	71
II.2.7. Sainet.....	71
II.2.8. Monòleg d'humor.....	72
II.2.9. Drama.....	72
II.2.10. Drama religiós.....	72
II.2.11. Drama de costums.....	73
II.2.12. Patriòtiques.....	73
II.2.13. Drama històric.....	73
II.2.14. Sarsuela política.....	73
II.2.15. Pantomima històrica.....	73
II.2.16. Retaule.....	74
II.2.17. Folklore.....	74
II.3. FREQUÈNCIA.....	74
II.3.1. RELACIÓ NUMÈRICA.....	74
II.3.1.1. Obres que es van representar cinc o més vegades.....	75
II.3.1.2. Obres que es van representar quatre vegades.....	76
II.3.1.3. Obres que es van representar tres vegades.....	76
II.3.1.4. Obres que es van representar dues vegades.....	76
II.3.2. TEMPORADA TEATRAL.....	77
II.3.3. DIES DE LA SETMANA.....	77
II.3.4. HORARIS.....	78
II.4. CRONOLOGIA.....	78
II.5. CONCLUSIONS.....	108
CAPÍTOL III. OBRES TEATRALS ANDORRANES.....	114
III.1. TRADICIÓ POPULAR RELIGIOSA.....	117
III.1.1. CARNESTOLTES.....	117

III.1.1.1. <i>El Tralarí i la Marieta</i>	120
III.1.1.2. <i>Els contrabandistes</i>	125
III.1.1.2.1. <i>El judici dels contrabandistes de la parròquia d'Encamp</i>	125
III.1.1.2.2. <i>El judici dels contrabandistes de la parròquia d'Ordino</i>	132
III.1.1.2.3. <i>Els contrabandistes de Canillo</i>	133
III.1.1.3. <i>Operació del Carnestoltes</i>	135
III.1.2. NADAL.....	139
III.1.2.1. <i>De Nativitate Christi: el text llatí adaptat per un andorrà</i>	140
III.1.2.2. <i>Els Pastorets catalans</i>	142
III.1.2.3. <i>Els Pastorets andorrans: el Pessebre vivent</i>	147
III.2. COSTUMISME MUNTANYENC.....	153
III.2.1. <i>En terres d'Andorra</i>	155
III.2.2. <i>El ball de l'óssa</i>	169
III.2.2.1. <i>El ball de l'óssa d'Encamp</i>	176
III.2.3. ALTRES TEXTOS POPULARS ANDORRANS RELACIONATS AMB ÓSSOS I DALLAIRES.....	182
III.2.3.1. <i>Els segadors i els dallaires</i>	182
III.2.3.2. <i>L'antiga llegenda de l'óssa de cal Moles</i>	183
III.2.3.3. <i>L'óssa de Canillo</i>	183
III.3. MITOLOGIA MUNTANYENCA: <i>Pirene</i>	183
III.4. LLEGENDA HISTÒRICA: <i>La guerra entre moros i catalans</i>	186
III.5. Altres obres teatrals relacionades amb Andorra: <i>L'ermità de Meritxell</i>	186
III.6. CONCLUSIONS.....	187
CAPÍTOL IV. SOCIOLOGIA DEL FET TEATRAL.....	190
IV.1. ESPAIS TEATRALS.....	190
IV.1.1. A la parròquia d'Andorra la Vella.....	190
IV.1.1.1. El Centre Moral i Recreatiu d'Andorra.....	190
IV.1.1.2. Cinema-Teatre Casino Andorrà.....	194
IV.1.1.3. Centre Cultural d'Escaldes-Engordany.....	194
IV.1.1.4. L'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra la Vella.....	194
IV.1.1.5. El col·legi Meritxell.....	194
IV.1.1.6. El Cinema Valira.....	195
IV.1.1.7. El Gran Teatre Cristall Cinema de les Escaldes.....	195
IV.1.1.8. El Sindicat d'Iniciativa de les valls d'Andorra. Oficina de Turisme d'Andorra la Vella.....	195
IV.1.2. A la parròquia de Sant Julià de Lòria: el Centre de Cultura Lauredià.....	196
IV.1.3. A la parròquia d'Ordino: el teatre d'Ordino.....	197
IV.1.4. ESCENARIS EXTERIORS.....	197
IV.2. COMPANYIES TEATRALS.....	198
IV.2.1. Companyies teatrals <i>amateurs</i> andorranes.....	199

IV.2.2. Companyies teatrals estrangeres.....	200
IV.2.2.1. Companyies teatrals estrangeres <i>amateurs</i>	200
IV.2.2.2. Companyies teatrals estrangeres professionals.....	201
IV.3. ACTORS.....	201
IV.4. PREU DE LES ENTRADES.....	203
IV.5. CONCLUSIONS.....	211
CAPÍTOL V. RECEPCIÓ CRÍTICA.....	206
V.1. MORALITAT I ORDRE PÚBLIC: LA POLÈMICA DE <i>LES ESCOLES LAIQUES</i>	207
V.2. CONCLUSIONS.....	210
CAPÍTOL VI. FONTS DOCUMENTALS.....	212
VI.1. PREMSA.....	212
VI.1.1. Breu història de la premsa a Andorra.....	212
VI.2. ARXIUS.....	213
VI.2.1. Arxiu Nacional d'Andorra.....	213
VI.2.2. Arxiu Comunal d'Escaldes-Engordany.....	214
VI.2.3. Arxiu Comunal de Sant Julià de Lòria.....	214
VI.2.4. Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell (la Seu d'Urgell).....	215
VI.2.5. Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (Perpinyà).....	215
VI.2.6. Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà (Sort).....	217
VI.3. BIBLIOTEQUES.....	217
VI.3.1. Biblioteca Nacional d'Andorra.....	217
VI.3.2. Biblioteca Pública de Govern.....	218
VI.3.3. Biblioteca Comunal de Sant Julià de Lòria.....	218
VI.3.4. Biblioteca de Catalunya.....	218
VI.4. ALTRES FONTS CONSULTADES.....	219
VI.4.1. Hemeroteca de <i>La Vanguardia Española</i> (1956-1969).....	219
VII. CONCLUSIONS GENERALS I ESTAT ACTUAL DEL TEATRE A ANDORRA.....	220
VIII. BIBLIOGRAFIA.....	232
A) OBRES DE TEATRE ANALITZADES.....	232
A.1) Teatre andorrà (1900-1970).....	232
A.2) Obres inèdites o posteriors a 1970.....	234
B) OBRES SOBRE TEATRE D'ANDORRA.....	235
C) OBRES SOBRE TEATRE.....	240
D) OBRES SOBRE CULTURA I HISTÒRIA ANDORRANES.....	241
E) LITERATURA CATALANA.....	243
F) OBRES SOBRE FOLKLORE.....	243

G) FONS AUDIOVISUAL.....	243
H) FONS FOTOGRÀFIC.....	244
I) FONOTECA.....	244
J) VÍDEOS.....	244
IX. APÈNDIX.....	246
ANNEX I. Imatges d'autors.....	246
a) Autors andorrans.....	246
b) Autors que van viure durant un temps a Andorra.....	248
ANNEX II. Cartell de l'estrena de la <i>Consueta de sant Jordi</i>	250
ANNEX III. <i>Canigó</i>	251
ANNEX IV. Figures oferents del <i>Pessebre vivent</i>	262
ANNEX V. Cartell de la representació del <i>Pessebre vivent</i> d'Engordany.....	264
ANNEX VI. Diàleg d' <i>El ball de l'óssa</i>	265
ANNEX VII. Diàleg d' <i>El judici dels contrabandistes</i>	271
ANNEX VIII. Fons de l'obra <i>El plat de fusta</i>	287
a) <i>La escudilla del viejo</i>	287
b) <i>El plat de fusta</i> (poema).....	287
ANNEX IX. Text d' <i>El Tralarí i la Marieta</i>	289
ANNEX X. Cançons típiques del folklore andorrà.....	292
a) Cançons d' <i>El ball de l'óssa</i>	292
1. <i>Els tres segadors</i>	292
2. <i>La sòcia</i>	293
3. <i>La desgràcia d'un pobre home</i>	294
4. <i>La cançó del lladre</i>	295
b) Cançons del <i>Pessebre vivent</i> d'Engordany.....	296
1. <i>La perdiu en el plat</i>	296
2. <i>La pobra pastora</i>	298
3. <i>Don-do-ron-don</i>	299
c) Cançons d' <i>El judici dels contrabandistes</i>	300
1. <i>Els contrabandistes</i>	300
ANNEX XI. Diàleg d' <i>Operació del Carnestoltes</i>	302
ANNEX XII. Documentació del dossier sobre les representacions de l'obra <i>De Nativitate Christi</i>	306
ANNEX XIII. Música del retaule <i>De Nativitate Christi</i>	331
ANNEX XIV. Text de l'obra <i>En terres d'Andorra</i>	400
ANNEX XV. Llegendes d'Andorra.....	454
a) L'antiga llegenda de l'óssa d'Encamp.....	454
b) Una segona versió de la llegenda de l'óssa de cal Moles.....	455
ANNEX XVI. Índex de <i>Pirene</i>	456
ANNEX XVII. Imatges dels llocs de representació.....	458

ANNEX XVIII. Documentació sobre la polèmica creada per la representació de l'obra <i>Les écoles laïques</i>	464
a) Carta del veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà (5 de novembre de 1935).....	464
b) Carta del veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà (6 de novembre de 1935).....	465
c) I annex de la carta dirigida pel veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà (6 de novembre de 1935).....	468
1. Carta del síndic general, Pere Torres, als veguers episcopal i francès (5 de novembre de 1935).....	468
2. Carta, resposta, del veguer francès al síndic general (5 de novembre de 1935).....	469
d) II annex de la carta dirigida pel veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà (6 de novembre de 1935).....	472
1. Extractes del drama <i>Les écoles laïques</i>	472
e) III annex de la carta dirigida pel veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà (6 de novembre de 1935).....	473
1. Prospecte de l'obra del 3 de novembre de 1935.....	473
f) Carta del veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà (7 de novembre de 1935).....	474
1. Carta del síndic general als veguers episcopal i francès (6 de novembre de 1935).....	475
2. Carta del veguer francès al síndic general (7 de novembre de 1935).....	476
g) Carta del veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà (16 de novembre de 1935).....	477
1. Prospecte de l'obra del 10 de novembre de 1935.....	478
ANNEX XIX. Anuncis teatrals a la premsa.....	479
ANNEX XX. Imatges d'obres.....	483
a) Imatges d' <i>Els Pastorets</i>	483
b) Imatges de farses carnavalesques	485
c) Imatges del <i>Pessebre vivent</i> d'Engordany.....	493
d) Imatges del Teatre de la Natura.....	498
e) Imatges d'altres obres.....	500
ANNEX XXI. Programes teatrals a la premsa.....	505
ANNEX XXII. Documentació teatral diversa.....	506

INTRODUCCIÓ

El projecte de tesi doctoral *La vida teatral a Andorra de 1900 a 1970* té com a objectiu realitzar un estudi i una anàlisi rigorosa de les representacions teatrals que es van posar en escena a Andorra durant aquest període de temps, amb l'afany d'aportar dades per aconseguir una reconstrucció tan completa com sigui possible de la vida teatral d'aquest país durant els primers setanta anys del segle XX, època que representa el començament d'un teatre que ja no és merament popular i passa a ser més comercial, teatre que a partir de 1960, amb l'auge del Casal del Centre, s'intensifica. La idea de realitzar aquest treball va sorgir del fet que hi ha molts estudis sobre diferents aspectes de la vida, l'economia, l'educació, la societat i molts altres temes relacionats amb la cultura andorrana, però no es pot parlar de l'existència d'un estudi sistemàtic sobre la vida teatral a Andorra.

L'aportació de la meva investigació informa sobre un tema innovador, mai treballat amb anterioritat de forma conjunta, com és el del teatre a Andorra durant aquesta època. D'una banda, assenyala els diferents llocs de representació que existien a Andorra i les associacions culturals que es van dedicar a la promoció del teatre a aquest país durant aquests anys; de l'altra, ofereix un estudi del fet teatral en si, de la representació i de tots els elements que la integren: autors, directors d'escena, gèneres, temes, actors, companyies teatrals, així com escenografia, luminotècnia i vestuari, en les funcions en què la informació existent m'ho permet —per exemple, sabem que en una de les funcions: «La perruqueria era a càrrec de Ramon Ferrer i la decoració, de Bausili-Samarra».¹ Amb això, intento fer una història del teatre a Andorra que permeti completar el panorama del teatre europeu ja estudiat amb anterioritat. A més, una història de l'escena no pot limitar-se a l'estudi dels textos dramàtics, ja que, en alguns casos, aquests ni tan sols existeixen com a textos literaris o escrits —encara que existeixen com a textos teatrals, ja que, tal com explica Trancón, el teatre és «texto más representación».² Per tant, una part de les obres era transmesa per tradició oral d'una generació a la següent, fet que ens fa percebre la necessitat que aquesta història s'ampliï als diversos aspectes que envolten l'esdeveniment teatral. Hi haurà una cultura teatral que va més enllà dels textos i, fins i tot, de la simple representació

¹ CANTURRI MONTANYA, PÈRE, «Les Festes Majors i els seus programes» en *ExLibris Casa Bauró*, Andorra: Biblioteca Nacional d'Andorra, 2007, p. 9.

² TRANCÓN, SANTIAGO, *Teoría del teatro. Bases para el análisis de la obra dramática*, Madrid: Fundamentos, 2006, p. 152.

d'aquests sobre un escenari, i les mostres d'aquesta cultura són les que s'han de buscar per poder donar coherència i sentit a tots els esdeveniments que envolten al teatre. Seguint, doncs, aquesta línia, s'ha intentat recollir una informació variada sobre els elements que envolten la representació teatral i que, d'una manera directa o indirecta, hi influeixen.

Aquest assaig està dividit en sis capítols:

El capítol I tracta sobre el context teatral a Andorra. Per tant, conté un breu panorama històric, cultural i teatral de l'època que tractem en aquesta tesi.

Al capítol II, s'exposen, per ordre alfabètic i classificats segons la llengua que utilitzen en la creació teatral, la relació d'autors de les obres representades. També s'assenyala quins autors són *amateurs* i quins són professionals. A l'entrada de cada autor, s'hi assenyalen les seves obres que van ser representades a Andorra i s'indiquen totes les dades que se'n coneixen: autor, local on es va representar, companyia o grup que la va realitzar i, quan és possible, s'ofereix un breu resum o síntesi de l'obra. A continuació, s'assenyala el nombre de representacions de cada obra i es divideixen per gèneres. Només he trobat, dins d'aquesta època, una obra representada pertanyent al Teatre Líric.

Al capítol III es fa una anàlisi literària dels textos més representatius o vinculats a Andorra, tenint en compte que no només existeixen textos literaris escrits, sinó també obres literàries orals creades a partir del discurs,³ per la qual cosa també incloc dins d'aquesta catalogació els textos teatrals orals. Aquesta anàlisi segueix les pautes marcades al capítol «Com analitzem una obra teatral», inclòs al llibre *La literatura dramàtica*.⁴ Són les següents: definir el gènere; analitzar els temes i personatges, i determinar l'espai i el temps en què es desenvolupa l'obra. A més, els textos s'han agrupat en diversos apartats segons la seva temàtica: tradició popular i religiosa (*El Tralarí i la Marieta, Els contrabandistes, Operació del Carnestoltes, Els Pastorets, Pessebre vivent*), costumisme muntanyenc (*En terres d'Andorra, El ball de l'óssa, Els segadors, Els dallaires, etc.*), mitologia muntanyenca (*Pirene*), llegenda històrica (*La guerra entre moros i catalans*) i altres obres relacionades amb Andorra (*L'ermità de Meritxell*).

La major part d'aquests textos era tradicional o popular i estava relacionada amb diferents festivitats que se celebraven al país. Algunes d'aquestes obres, com ara *El ball de l'óssa, Els contrabandistes, Operació del Carnestoltes* i *Els Pastorets*, se segueixen

³ TRANCÓN, S., *Ibidem*, p. 245.

⁴ FOGUET, F.; SANTAMARÍA, N., *La literatura dramàtica*, Barcelona: UOC, 2009, p. 59-74.

representant amb regularitat en l'actualitat. També, des de l'any 2014, la parròquia escaldenca, després de cinquanta anys sense cap representació, va recuperar el *Pessebre vivent*, en un intent de rescatar-ne novament l'essència, però l'espai on s'efectua la representació no té res a veure amb el que va buscar Esteve Albert per a aquesta tasca.

Al capítol IV s'examina la sociologia del fet teatral. En aquest capítol, el primer que s'assenyala són els diferents espais on es van representar obres teatrals en aquest país. Per començar, s'hi destaquen les associacions que van impulsar la producció teatral en l'Andorra de l'època i els diferents locals de representació, sempre tenint en consideració que no hi havia cap espai teatral específic per a la representació de les obres, sinó llocs o escenaris que es dedicaven a diverses activitats culturals, ja que, com també afirma Trancón: «Para hacer teatro, sin embargo, no es preciso que exista un espacio teatral previo, institucionalizado. Cualquier espacio social o físico se puede transformar en espacio teatral: basta que así lo decidan actores y espectadores».⁵ S'ofereix també la ubicació d'aquests llocs dins de les diferents parròquies d'Andorra i alguna informació sobre aquests, exceptuant els casos en què existeix un total desconeixement d'aquestes dades. Després, es dedica un apartat a l'anàlisi dels espais exteriors que es van utilitzar —i alguns s'utilitzen encara avui— per a la posada en escena de certes obres tradicionals, com *Els contrabandistes*, *Els dallaires*, etc.

Tot seguit, s'enumeren les companyies teatrals que van actuar al país, fossin professionals o *amateurs*. D'aquestes últimes, la majoria van ser creades al mateix país i només en algun cas procedien de Catalunya. Entre aquestes, podem trobar alguna que estava constituïda per actors andorrans que havien creat associacions fora del país. A més, també s'enumeren alguns dels actors que van participar en aquestes representacions, la majoria dels quals, tal com veurem, residien a Andorra i, a més, eren *amateurs* i no van sortir mai de l'anonimat. No obstant això, també hi ha obres en les quals van col·laborar actors professionals vinguts de diverses parts de Catalunya, com ara de Barcelona. I, finalment, es tracta el tema del preu de les entrades.

Al capítol V es parla de la recepció crítica que van tenir aquestes obres a Andorra, especialment, de la polèmica sobre l'obra *Les écoles laïques*. La recepció teatral andorrana apareix molt poc documentada, ja que no hi va haver una crítica professional al país durant l'època investigada.

⁵ TRANCÓN, S., *op. cit.*, p. 408.

Finalment, al capítol VI s'esmenten les fonts documentals d'on s'ha obtingut el material per a l'elaboració d'aquesta tesi.

Aquest treball conté, a la seva part final, a més d'unes conclusions generals, una llista bibliogràfica i un apèndix documental amb diversos materials folklòrics i populars. Alguns d'aquests materials eren utilitzats durant o al final de les representacions, com és el cas de les cançons típiques d'Andorra. D'altres expliquen la procedència tradicional de la representació, com ocorre amb les llegendes de *L'óssa*. També incloc el text de l'obra inèdita *En terres d'Andorra*; els diàlegs d'*El ball de l'óssa*, *El judici dels contrabandistes* i *Operació Carnestoltes*, documentació sobre la polèmica que es va produir a Andorra arran de la representació de la peça teatral *Les escoles laiques*, i les fonts del conte escenificat *El plat de fusta*. La resta dels annexos es compon d'algunes imatges dels llocs de representació, els autors d'origen andorrà, representacions de diferents obres teatrals —algunes de populars o tradicionals: obres carnavalesques, nadalenques, etc.—, anuncis de representacions a la premsa, etc. A més, algun cartell anunciant les representacions, documents associats al teatre i alguna altra informació que he cregut important d'inserir al treball.

AGRAÏMENTS

No vull acabar aquesta introducció sense manifestar el meu agraïment a totes les persones que m'han ajudat en l'elaboració d'aquesta recerca. Al meu marit, per tot el seu suport i la il·lusió que ha posat en aquesta iniciativa. Al doctor Javier Salazar Rincón, professor de literatura espanyola a la UNED i antic professor meu, i al professor d'història d'Andorra, matèria inclosa dins de la formació d'adults, Pere Cavero.

El meu reconeixement especial per a la doctora Núria Perpinyà i Filella, directora d'aquesta tesi, i el doctor Francisco Gutiérrez Carbajo, pels aclariments i suggeriments.

De la mateixa manera, vull expressar la meua gratitud a tot el personal de les institucions públiques i privades —biblioteques i arxius— en què s'ha realitzat aquesta recerca, per l'atenció i l'amable col·laboració que m'han ofert en tot moment; a la Comissió de Festes d'Encamp, especialment a Robert Lizarte, per proporcionar-me els textos de les seves farses carnavalesques, i a l'actor de teatre Joan Sans Urgell, qui m'ha proporcionat molta informació sobre l'actualitat teatral a Andorra.

Capítol I

EL CONTEXT DEL TEATRE A ANDORRA

I.1. PANORAMA HISTÒRIC

Per poder comprendre millor el tema teatral d'aquesta tesi, cal tenir en compte el context històric, social i cultural del país durant aquella època. Per explicar-ho, seguiré el llibre editat per l'historiador Jordi Guillaumet.⁶

D'entrada, cal assenyalar que Andorra va sofrir una crisi econòmica durant la segona meitat del segle XIX: les fargues i les fàbriques tèxtils van tancar i l'exportació de bestiar i de tabac a Espanya era cada vegada més difícil, a causa de les traves duaneres que posava el país veí. Això va provocar l'emigració de molts andorrans, els mateixos que més tard crearien associacions culturals andorranes fora del país, algunes de les quals esmento més endavant perquè són interessants per al meu treball. Durant el primer terç del segle XX, Andorra viu com ho havia fet al XIX, és a dir, amb una economia basada en la ramaderia i l'agricultura i —una dada molt important— amb molt poca comunicació amb l'exterior. És durant els primers anys del segle que al país van anar apareixent el telègraf, el telèfon, alguns trams de carretera i algunes escoles —fins a final del segle XIX, els comuns eren els responsables de l'educació al país, de manera que cada comú proporcionava un local i s'encarregava de la contractació dels docents, tot i que, en la majoria dels casos, era el vicari de cada parròquia qui s'ocupava d'exercir aquesta funció. I és també en aquests anys que neix el Centre Moral i Recreatiu d'Andorra, el qual intenta aportar cultura i diversió a aquestes terres, amb la promoció, especialment, de les manifestacions teatrals, com s'explica a *La Vanguardia Española*:

Ya desde sus albores, en 1905, su principal manifestación ha sido de índole teatral, desarrollada por elementos aficionados que, con su actuación, aportaron una diversión en unos tiempos en que Andorra vivía reclusa en sus montañas, en un ambiente carente de toda manifestación de espíritu.⁷

⁶ GUILLAUMET ANTÓN, J. *Andorra. Nova aproximació a la historia d'Andorra*. Andorra: Institut d'Estudis Andorrans (IEA), Govern d'Andorra, Altair. 2009.

⁷ *La Vanguardia Española*, Barcelona: 24 de febrer de 1967, p. 29.

Als anys trenta del segle XX comença la transformació econòmica de la societat andorrana, gràcies a la construcció de carreteres. En aquest sentit, el Consell General va fer, l'any 1929, una concessió a la societat FHASA (Forces Hidroelèctriques d'Andorra, SA) perquè pogués explotar l'energia hidroelèctrica a canvi del pagament d'un cànon i de la construcció de carreteres, fet que produeix la consegüent obertura a l'exterior, vital per al desenvolupament econòmic, social i cultural del país. Per tant, FHASA i les dues conteses bèl·liques —la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial— van provocar un creixement demogràfic i el canvi general de la societat andorrana de la primera meitat del segle XX. Al llarg dels anys trenta, tornen molts dels andorrans que havien emigrat a Barcelona o al sud de França i, amb ells, porten moltes inquietuds culturals i idees progressistes. Més tard, les guerres fan malbé aquest ambient; un exemple d'això, tal com veurem, serà la poca activitat cultural que durant aquesta època va tenir el Centre Moral i Recreatiu d'Andorra. Per tant, la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i el llarg període de postguerra van tenir repercussions molt importants a Andorra. El país, que va romandre al marge del conflicte, va rebre una important allau de refugiats que es van establir permanentment. Eren persones de procedències molt diverses, de diferents ideologies i professions, fet que va enriquir el teixit social existent. Pel que fa a la Segona Guerra Mundial (1939-1945), el més destacat va ser la presència de nombrosos refugiats que s'escapaven de la guerra per passar a Espanya, des d'on es desplaçaven a altres països. La situació geopolítica d'Andorra va comportar que el país és convertís en un escenari en el qual actuaven diferents xarxes d'evasió que s'encarregaven de passar refugiats entre França i Espanya. Emmarcada en aquesta segona contesa mundial, trobem l'obra de teatre *Andorra*, de Max Frisch (1961), la qual no tractaré més profundament en aquesta tesi perquè no se circumscriu al seu tema, que és el teatre andorrà escrit per autors d'aquest país i les obres que s'han representat a Andorra entre els anys 1900 i 1970. No obstant això, en faré aquí alguns comentaris, ja que l'autor va voler donar metafòricament el títol *Andorra* a una obra de teatre per analogia amb Suïssa, la seva terra natal. Ens ho explica Joan Barril: «Andorra era per a Max Frisch aquest espai entre muntanyes que representava la seva estranya pàtria alpina».⁸ També el mateix autor reafirma aquesta idea just abans de començar l'obra: «L'Andorra d'aquesta obra no té res a veure amb el petit Estat real que du aquest nom, ni amb cap altre petit Estat. Andorra és el nom per a un model».⁹ Idees com

⁸ BARRIL, J., «Pròleg. La tragèdia de sempre», *Andorra*, Andorra la Vella: Ed. Andorra, 2009, p. 7.

⁹ FRISCH, M., *Andorra*, (1961). Andorra la Vella: Ed. Andorra, 2009, p. 15.

la menudesa del Principat, la seva ubicació al bell mig dels Pirineus i l'aparent irrellevància en l'entorn de la Unió Europea serien altres de les característiques que podrien haver motivat l'autor a utilitzar el nom d'Andorra com a metàfora. De fet, hi ha una petita descripció que podria correspondre perfectament amb Andorra, ateses les similituds d'ambdós països: «Les nostres valls són estretes. Els nostres camps són pedregosos i costeruts. (...) Qui vulgui el nostre sègol haurà de collir-lo amb la falç i s'haurà d'anar ajupint a cada pas per tallar-lo. Andorra és un país bonic, però pobre. Un país pacífic, un país dèbil...un país devot».¹⁰ El mateix autor es va penedir d'haver utilitzat aquest títol després de la primera representació de la peça, tal com explica Wolfgang Rhein: «*Andorra* no és pas un bon títol. No se me'n va acudir cap de millor. Llàstima!».¹¹ A l'obra fa una denúncia a la neutralitat mantinguda per Suïssa durant la guerra que ell anomena «un gran pecat col·lectiu: el pecat per omissió».¹² Així, doncs, *Andorra* fa un examen de consciència sobre el perill que constitueix «l'autosuficiència de la neutralitat».¹³

L'obra, considerada per la crítica una de les més importants de la literatura de postguerra en llengua alemanya, encara que mai representada a Andorra, com ja hem explicat, sí que va ser objecte d'una lectura dramatitzada en versió catalana el 25 d'octubre de 2010 al Teatre de les Fontetes de la Massana, organitzada per l'ENA. En l'article, que li dedica David Gàlvez a la revista *Portella*, queda reflectit el desig exprés de la directora i actriu teatral Ester Nadal, en aquell moment directora artística de l'ENA, de realitzar el muntatge de l'obra.¹⁴

Als anys cinquanta, gràcies sobretot al comerç i l'esquí, es massifica el fenomen turístic de cap de setmana i vacances i, amb això, es reprèn el moviment cultural. A aquest augment turístic també va contribuir, tal com veurem, l'escenificació del *Pessebre vivent d'Engordany*, en el qual també apareix un esquiador per promocionar aquest esport de neu. A l'Estat espanyol, es produeix una repressió de la cultura catalana a causa de la dictadura franquista, la qual cosa provoca que alguns escriptors i artistes catalans es refugiïn a Andorra. Aquest seria el cas d'Esteve Albert, creador del *Pessebre vivent d'Engordany*; la *Consueta de sant Jordi*; *La llegenda de sant Jordi* —en col·laboració amb Rossend Marsol—, *De Nativitate Christi*, *El misteri del Canigó* i Teatre de la Natura,

¹⁰ *Ibidem*, p. 21.

¹¹ RHEIN, W., «Andorra i el drama *Andorra*», *Portella*, Núm. 1, Andorra la Vella: 2010, p.39.

¹² BARRIL, J., *op. cit.* p. 8.

¹³ *Ibidem*, p. 10.

¹⁴ GALVEZ, D., «Ester Nadal parla d'*Andorra*», *Portella*, Núm. 1, Andorra la Vella: 2010, p.52.

activitat cultural que es va afegir com a cloenda d'un dels cursos d'extensió cultural que es duïen a terme a l'estiu. És en aquesta època que a Andorra floreixen iniciatives de caràcter cultural: s'organitzen els cursos d'extensió cultural, s'imprimeixen llibres en català, etc. Atès que Andorra és un país amb dos coprínceps, el francès —el president de la República— i l'episcopal —el bisbe de la Seu d'Urgell—, cal tenir en compte la censura de moral a la qual el país estava sotmès per part del bisbe. També a Espanya, en aquella època, hi havia molts partidaris del que anomenaven *bona moral*. Un exemple d'això és una de les poques crítiques que hem pogut constatar, dirigida a la representació de la comèdia *Mala nit* i apareix inserida al diari *El Matí*:

És una llàstima, però, que els aficionats posin en escena obres com «Mala nit», la qual contenia algunes expressions contràries a la bona moral.¹⁵

Un aspecte important, que constitueix el tema central de la farsa *Els contrabandistes* i un dels secundaris de la comèdia pastoral *En terres d'Andorra*, és el contraban de tabac que durant diverses èpoques s'ha dut a terme al país. Andorra, per la condició de país fronterer, ja tenia anteriorment una certa tradició de contraban de certs productes, com ara: teixits, espècies o animals. El cultiu i contraban del tabac va constituir una font de recursos econòmics que va millorar les dures condicions de vida de les famílies més pobres d'Andorra i, en general, va afavorir el progrés d'una àmplia capa de la població.

La primera notícia de l'existència de tabac a Andorra és del 1692. En aquesta data, el Consell de la Terra va prohibir als seus membres, cònsols i consellers, fumar durant les reunions. Pel que fa a la data de la introducció del cultiu del tabac a Andorra, no queda clarament establert si va ser al segle XVII o a començament del XVIII, però es creu que la introducció va ser motivada per l'augment de la pressió fiscal i reglamentària als països veïns. Andorra, que disposava d'un estatut jurídic lliure de tota reglamentació i fiscalitat sobre el tabac, va aprofitar aquesta activitat com a font econòmica basada en la possibilitat de vendre'n a Espanya i França per mitjà del contraban.

Durant el primer quart del segle XVIII, el cultiu del tabac era lliure, però el fet d'utilitzar-lo per al contraban, va portar al Consell de la Terra, pressionat pel Govern espanyol i pel copríncep episcopal a prohibir-ne el cultiu, ja que el contraban de tabac perjudicava les arques de les Reials Rendes del Tabac de la Hisenda espanyola.

¹⁵ *El Matí*. Barcelona: 1930. Retall de premsa classificat a l'Arxiu Nacional d'Andorra, al qual no apareix ni l'autor, ni el títol, ni el dia, ni el número de pàgina.

D'aquesta manera, es van succeir ordres i decrets del Consell General en contra de la producció de tabac, un dels quals va ser el reclutament de gent armada pels batlles per anar a arrencar les plantacions que havien proliferat arreu del país. Malgrat les prohibicions i les mesures que van prendre el Consell i els coprínceps, durant tot el segle XVIII es va seguir conreant tabac a Andorra. Així, davant la incapacitat demostrada per eliminar-ne el cultiu, l'any 1790 es decideix que la repressió quedarà limitada al contraban de tabac pròpiament dit, i que se'n permetrà el cultiu, encara que exclusivament per al seu consum dins del país.

Durant els segles XIX i XX es van succeir les ordres i decrets del Consell General en contra del contraban de tabac: captura i condemna dels contrabandistes, especialment els estrangers, molts dels quals eren desertors de l'Exèrcit espanyol, així com vigilància de les fronteres i camins de muntanya per guàrdies civils espanyols i gendarmes francesos.

I.2. PANORAMA CULTURAL

Gairebé no hi havia manifestacions culturals a començament del segle XX a Andorra, fet propiciat per la seva escassa comunicació amb l'exterior. És durant els primers anys del segle que van sorgir algunes petites escoles. Amb anterioritat, eren els mateixos comuns els qui s'ocupaven de l'educació dels nens, que solien tenir com a professor al vicari de l'església de cada una de les parròquies que conformen el país. Aquestes primeres escoles també se situaven en llocs pertanyents als comuns i no eren edificis pròpiament construïts per a aquesta fi educativa. Per exemple, sabem que l'escola de la parròquia d'Andorra la Vella es trobava a l'antiga Casa de la Vall i que l'actual despatx del síndic va ser una aula fins als anys quaranta. El mateix succeïa amb l'antic Comú de Sant Julià, on les primeres reunions es van celebrar en el que aleshores eren aules que compartien els tres models d'ensenyament: l'espanyol, el francès i el religiós de la Sagrada Família, que impartien classes en horaris diferents, al matí o a la tarda. En aquest moment naixerà el Centre Moral i Recreatiu d'Andorra, que intentarà apropar la cultura i el teatre a aquests paratges.

Als anys trenta del segle XX, tornen molts dels andorrans que havien emigrat a Barcelona o al sud de França a la recerca de treball, els quals havien absorbit la inquietud cultural dominant en aquests països europeus. Aquest ambient propici per promocionar la cultura a Andorra s'espallarà en desencadenar-se la Guerra Civil espanyola i la postguerra. En aquestes dates, l'activitat cultural que havia començat ha florir quedarà

pràcticament aturada. Només hi ha escasses referències a manifestacions culturals del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra.

Durant els cinquanta, es reprèn el moviment cultural gràcies a l'apogeu del comerç i l'esquí. És durant aquesta dècada que també sorgeixen, gràcies a l'auge econòmic, tot un conjunt de petites escoles —ara sí, amb un edifici propi— construïdes pels quarts de cada parròquia. La dictadura franquista espanyola provoca una repressió molt forta de la llengua i la cultura catalanes i alguns escriptors i artistes catalans decideixen refugiar-se, inclús permanentment, a Andorra. És aquesta, com ja hem vist, l'època de més florida de les iniciatives culturals dins del país.

I.3. PANORAMA DEL TEATRE

Per poder oferir el panorama del teatre de l'època, el primer que s'hauria de tenir en compte és que no hi havia un teatre anterior a aquesta època dins del país, a excepció d'alguna farsa de caràcter popular, com és de la representació de *L'óssa*, la qual tenia lloc a gairebé totes les parròquies d'Andorra.

En aquest context, les funcions teatrals a Andorra constituïen, en aquella època, tot un esdeveniment social i cultural, a banda de ser una de les escasses i principals diversions del públic, junt amb el cinema, els balls populars i algun concert. Aquest fet apareix justificat també pels investigadors. Trancón diu sobre aquest tema:

...el teatro fue siempre, y sigue siéndolo, un lugar de encuentro y reconocimiento de la pertenencia a una determinada clase o grupo social. El teatro sigue siendo hoy en gran medida un rito o ceremonia de adhesión a un grupo social que podríamos calificar de «intelectual» o «culto», lo que significa reconocerse positivamente como «entendido», «moderno», «sensible», etc., es decir, *distinto*. El sentirse parte integrante de una clase media culta, intelectual y sensible, que «está al día» de las novedades culturales, artísticas o teatrales parece ser un factor social de prestigio y diferenciación.¹⁶

En relació amb aquest aspecte, també resulten interessants les paraules de Lessing explicant els motius pels quals el públic assisteix al teatre:

¹⁶ TRANCÓN, S., *op. cit.*, p. 229-230.

Casi todos, y casi siempre, vamos al teatro por curiosidad, por seguir la moda, por aburrimiento, para relacionarnos, por el deseo de ver y hacernos ver; son bien pocos, y esos pocos raras veces, los que van con alguna otra intención.¹⁷

Per tant, les persones que assistien a aquestes representacions hi duïen les seves millors vestimentes, ja que eren un dels punts de trobada dins d'aquella societat camperola que anava, a poc a poc, obrint-se camí cap a la modernitat i la cultura. Una dada important a tenir en compte en aquest treball és la instauració, l'any 1960, dels primers cursos de teatre promoguts pel Comú i el Centre Moral i Recreatiu d'Andorra.

¹⁷ LESSING, G. E. *Dramaturgie Hamburgo* (1767). Madrid: ADE, 1993, p. 146.

Capítol II

EL TEATRE A ANDORRA

II.1. LLENGÜES I AUTORS

En aquest apartat d'autors, el primer que caldria fer és establir una diferenciació entre escriptors i autors *amateurs*. Així, es considera *amateur* aquell autor que no està inclòs en cap història de la literatura o enciclopèdia, que treballa en un altre àmbit professional, i que, normalment, s'ha autoeditat l'obra, com és el cas, per exemple, de Claude Kaya.

II.1.1. AUTORS ANDORRANS

II.1.1.1. ALBERT I CORP, ESTEVE

Esteve Albert i Corp va néixer a Dosrius, al Maresme, l'any 1914, i va morir a Andorra la Vella el 1995. Va ser un poeta, autor teatral, director d'escena, creador de muntatges escènics, historiador i promotor cultural de procedència espanyola nacionalitzat andorrà. Durant la Guerra Civil, va fundar el Comitè de la Salut Pública de Dosrius i Canyamars. En temps de postguerra, va mantenir una abundant correspondència amb els membres de la Generalitat a l'exili i va ser un actiu membre de la resistència catalanista, motiu pel qual es va haver d'exiliar a Andorra l'any 1956. És autor de llibres de poesia i de monografies històriques com ara *La Vella Andorra vista per mossèn Cinto* (1959). Va ser promotor d'espectacles com el *Pessebre vivent* d'Engordany, el *Retaule de Sant Ermengol* i *Bandera de Catalunya*. L'any 1990 li va ser atorgada la Creu de Sant Jordi.

Els seus temes predilectes van ser els històrics i els relacionats amb el costumari popular. Pel que fa als actors, va tenir sempre predilecció per la gent de l'indret on arribava, amb la idea d'activar una representació més o menys definida o oberta a les propostes que hi trobaria. Quant a grups i associacions que intervingueren en els seus muntatges, trobem esbarts, corals, quartets i orquestres. Els escenaris, quasi sempre, van ser naturals —amb molt poques excepcions.

II.1.1.1.1. *Consueta de sant Jordi*

Adaptació d'Esteve Albert i Corp, amb música del caputxí Robert de la Riba, del text medieval de la *Consueta de sant Jordi cavaller* (segle XVI),¹⁸ representada el 1967 a la parròquia d'Encamp.¹⁹ L'obra va ser estrenada la diada de Sant Jordi de 1958, a dos quarts de nou del vespre, a la plaça de la Sagrada Família (Barcelona).²⁰ A l'annex II, es pot veure el cartell de la seva estrena. Tot i que sabem que es tracta d'una obra que posa l'èmfasi en la mitologia nacionalista catalana, malauradament, no n'hem pogut analitzar el text perquè actualment és intrombable.

II.1.1.1.2. *De Nativitate Christi o Oratori del Naixement*

Parlarem d'aquesta representació a l'apartat III.1.2.1.

II.1.1.1.3. *El misteri del Canigó*

Muntatge escènic d'Esteve Albert i Corp basat en el poema *Canigó*, de Jacint Verdaguer. Va ser representat a Andorra l'any 1960. En l'obra, se subratlla el nacionalisme de la terra catalana i el romanticisme —amorós, patriòtic, estilístic i muntanyenc— de Verdaguer. L'obra relata la història d'amor entre Flordeneu —una fada que pren la forma d'una pastora, anomenada Griselda— i Gentil. Aquests sentiments amorosos acaben amb les esposalles de la parella. Però l'encís es trenca quan Guifré —oncle de Gentil— causa la mort del noi estimbant-lo del cim del Canigó. Per expiar el crim, Guifré, sota la supervisió de l'abat Oliba, funda un monestir benedictí sobre la tomba del malaurat Gentil. Finalment, es produeix una lluita entre les fades i els monjos, que les volen expulsar de la muntanya. Guanyen els monjos i les fades han de marxar, de manera que el Canigó desencantat.

¹⁸ La *Consueta de sant Jordi cavaller* és un poema anònim, de 398 versos, del segle XVI. Narra la lluita i la victòria de sant Jordi contra un dragó que assolava un regne. El poema comença amb una caça promoguda amb la finalitat d'acabar amb el dragó. La història segueix amb la lluita dels cavallers amb la bèstia. Davant la derrota d'aquests, és decideix donar un altre nen a l'animal perquè se'l mengi. És fa un sorteig i surt elegida la filla del rei. La noia, que es disposa a lliurar-se al dragó, és troba pel el sant i li descriu la situació que està patint el regne del seu pare. El sant lluita amb la bèstia i guanya. Després de lliurar al rei sana i estàlvia la seva filla, el cavaller marxa del regne.

¹⁹ RENU I CALVET, J. *Esteve Albert i Corp, Esbós biogràfic (1914 – 1995) 81 anys d'una vida*. Dosrius: Ajuntament de Dosrius, 1998, p. 122.

²⁰ «Hoy, festividad de San Jorge. Programa de actos que se celebrarán en la Diputación Provincial», *La Vanguardia Española*. Barcelona: 23 d'abril de 1958, p. 22.

II.1.1.1.4. El Pessebre vivent d'Engordany

Parlarem d'aquesta representació a l'apartat III.1.2.2. A l'annex IV, podem trobar-hi una llista de les figures oferents que apareixien a la representació.

II.1.1.1.5. La llegenda de sant Jordi

Aquesta obra, dirigida i creada per Esteve Albert i Corp i Rossend Marsol — Sícoris—, es va representar l'any 1959. Tot i que sabem que, com la *Consueta de sant Jordi*, es tracta d'una obra que posa l'èmfasi en la mitologia nacionalista catalana, malauradament tampoc n'hem pogut trobar el text per poder analitzar-lo.

II.1.1.1.6. Paper de la Fada de Roses (adaptació del poema *Canigó*)

Reniu afirma que aquesta versió escènica d'Esteve Albert i Corp del poema *Canigó*, de Jacint Verdaguer, va ser representada a diverses poblacions de Catalunya i d'Andorra entre els anys 1960 i 1961.²¹ Només s'ha trobat, al Museu Arxiu de Santa Maria, un full mecanoscrit amb les estrofes del cant VI, cantades per la Fada de Roses. Per tant, desconeixem si el text sencer s'ha conservat.²²

Per las dates i la temàtica, podríem pensar que l'obra pugui ser la mateixa que indico més amunt com *El Misteri del Canigó*, encara que, en un foli mecanografiat per Esteve Albert i titulat *Pessebres* l'obra apareix esmentada com a representada el setembre de 1962 al Park Güell i el juliol de 1961 a Can Bordoï (Llinàs), sota el títol de *Canigó*.

Per tant, resulta difícil d'esbrinar a quina adaptació del poema *Canigó* ens referint, ja que Esteve Albert va fer diverses adaptacions d'aquest poema per representar-lo, una de les quals es pot consultar a l'annex III.

II.1.1.1.7. *Pirene*

Sobre *Pirene*, una altra de les obres de l'Esteve Albert, en parlarem a l'apartat III.3 atesa la seva singularitat.

²¹ RENU I CALVET, J. *op. cit.*, p. 179.

²² MALÉ I PEGUEROLLES, J., «Els materials literaris inèdits d'Esteve Albert al Museu Arxiu», *XXXI Sessió d'Estudis Maratonins*, Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, 2015, p. 50.

Aclariment: Tot i centrar la meua investigació en les obres d'Esteve Albert i Corp representades a Andorra o de tema andorrà que entren dins el període que abasta la tesi, atesa la importància de l'obra d'aquest autor per al país, he cregut convenient fer una breu referència o anàlisi de la resta de les obres de l'autor de tema andorrà o representades al país que he pogut localitzar durant la meua recerca.

II.1.1.1.8. Obres representades a Andorra posteriors a les dates tractades en aquesta tesi doctoral

II.1.1.1.8.1. *El ball de l'ós medieval*

L'obra va ser representada per primer cop l'any 1982, durant el Festival Encamp 82, els dies 29, 30 i 31 de juliol, a la plaça de les Escoles, —avui carrer de les Escoles—, pel Grup Artístic les Bons d'Encamp. També es va representar el mateix any i tres vegades consecutives més, a les escoles d'Encamp pels alumnes d'aquest centre educatiu. L'autor va rebre suport per poder dur a terme aquesta representació, que era un projecte que tenia pensat des de feia temps, per part del Comú d'Encamp i de la Unió Pro-Foment i Turisme de la parròquia. La música de les cançons va ser creada per Maria Dolors Masferrer. La intenció de l'autor, que també era historiador, era mostrar que l'ós sempre ha estat el tòtem dels pobles pirinencs des de l'edat del ferro.

En aquest estudi, veurem diverses recreacions teatrals i llegendes recollides per historiadors com Joan Amades que parlem d'aquest animal.

A propòsit d'aquest ritual teatralitzat i convertit en un espectacle popular, tenim un petit text inèdit mecanografiat del mateix Esteve Albert que es troba a l'Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà:

EL BALL DE L'ÓS

Aquest espectacle popular de carrer és dels més antics i estesos per tot l'àmbit pirinenc mediterrani.

L'ós fou símbol –tòtem– de la tribu cèltica que arribà a Catalunya les primeres centúries del mil·lenni anterior a l'Era Cristiana, coneguda per la tribu dels beribraces Fills de l'ós.

Els homenatges i la veneració de l'apacible fera de tota la feram del bosc així com escenes de tota índole referides a la vida i la caça de l'ós, així com a la seva afició a la dansa, començaven per Carnaval, que és quan la fera totèmica que la major part de l'hivern se la passa dormint dins de la cova, reapareixia.

El folklore català és ple de llegendes que tenen l'Ós o el Fill de l'Ós per protagonistes i el Ball de l'Ós o de l'Óssa era de ritual, com ho és encara en les contrades pirinenques, per tot el Principat.

Creiem que avui escau d'interpretar-lo com una expressió il·lusionada del goig que ens produeix l'evocació de la vida al camp i el bosc, que tothom enyora, empresonats que ens trobem en la xarxa de les pol·lucions de tota mena.

El Ball de l'Ós amb el seu primitivisme i la seva ingenuïtat esdevé un cant a la Naturalesa i al millorament ecològic que necessitem i hem de reclamar de totes maneres, fins saltant i ballant.

E. Albert i Corp

És a dir, Albert reafirma la procedència d'aquest antic ritu en l'àmbit pirinenc mediterrani i afegeix que el *Ball de l'ós* arriba a Catalunya a través d'una tribu cèltica abans de l'era cristiana. Sobre aquest tema, hi ha moltes llegendes, alguna de les quals ja havia utilitzat el mateix Esteve Albert en els seus muntatges escènics, inserint-hi alguns canvis. Un exemple és el cas de *Pirene*, on es narra l'arribada d'aquesta tribu als Pirineus i l'amor entre Hèrcules i la filla del cabdill, però canviant la tràgica mort de Pirene, que a la llegenda original mort devorada per un ós.

D'aquesta manera, l'autor presenta una fera molt més amable, afable i venerada fins i tot per les altres feres, però canvia el significat del ball, que antigament, anunciava el renaixement de la natura amb el pas de l'hivern a la primavera i l'arribada del bon temps, per un altre de més actual: l'exaltació de la vida rural i la necessitat de reclamar, també per mitjà de la dansa i la festa, una millora del medi ambient.

II.1.1.1.8.2. El Pessebre vivent d'Encamp

Representat, l'any 1981 en plena naturalesa, amb la presència de ramats i pastors com el d'Engordany, a partir de l'any 1982 també va ser representat pels alumnes a les escoles de la parròquia d'Encamp²³.

II.1.1.1.8.3. Les Goges del Canigó

Aquesta obra, que roman inèdita, va ser estrenada a Meritxell l'any 1983 i representada, per segona vegada, el 30 d'octubre de 1983, al saló del Comú d'Andorra la

²³ C. A., «El Pessebre vivent d'Encamp i els altres», *Andorra 7*. Andorra: 25 desembre 1982, p. 37.

Vella, pel Grup Artístic Pirene, amb motiu dels actes commemoratius de l'estada de Mossèn Cinto Verdaguer a les valls d'Andorra. Amb música de Jordi Barre, Natàlia Puig, Maria Dolors Masferrer i Meritxell Roure; a la guitarra, Xavier Dalleres i Marta Déu.²⁴ La temàtica estava basada en el poema *Canigó*, de Jacint Verdaguer que hi va reflectir la seva estada a les valls d'Andorra.

Amb motiu d'aquesta representació, es va coreografiar una dansa que representava la baixada dels fallaires —antiga tradició andorrana que a partir d'aquest moment es va recuperar— fins al poble, on ballarien al voltant de la foguera per celebrar la revetlla de Sant Joan. Verdaguer en el poema ens diu:

Del bosc de Canigó són los fallaires²⁵
que dansen, fent coetejar pels aires
ses trenta enceses falles com trenta serps de foc;
en sardana fantàstica voltgen
i de mà en mà tirades espuirnen
de bruixes i dimonis com estrafent un joc.²⁶

En el poema de Verdaguer apareixen nomenats molts paisatges andorrans, fruit de la seva estada en aquest país. La fada de Fontargent, quan és expulsada amb les seves companyes pels monjos, es penedeix d'aquesta manera:

LA FADA DE FONTARGENT

No us tornaré pas veure,
bosquíries andorranes,
riu de Fontalba, estanys de Fontargent;
ni us dic, ai!, a reveure,
mes serres catalanes,
que veig fugir, fugir cap a occident!²⁷

²⁴ RENIU I CALVET, J. *op. cit.*, p. XXII.

²⁵ *Fallaires*: són els corren en alguna vall pirinenca, en fantàstica filera, per los boscos i muntanyes veïnes, amb falles de pega o teies enceses, cantant corrandes i cançons a sant Joan, la nit abans de sa festa. [GEC]

²⁶ VERDAGUER, J., *Canigó*, (1886). Badalona: Proa 2002, p. 18.

²⁷ *Ibidem*, p. 132.

II.1.1.1.8.4. *Les pubilles d'Andorra*

Aquesta obra va ser representada a Andorra els dies 29, 30 i 31 de juliol, juntament amb *El ball de l'ós medieval*, pel Grup Artístic les Bons d'Encamp, amb motiu del *Festival Encamp 82*, a la plaça de les Escoles. No posseeixo informació sobre cap altra representació ni al país, ni fora, però la temàtica s'acosta a la de la peça *Arnaldeta de Caboet, pubilla de les Valls d'Andorra en temps del Catarisme*.

L'obra es troba a l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà en un text manuscrit d'Esteve Albert, i també hi ha diversos folis mecanografiats amb algunes variants de la història i el títol, com és el cas de *Les pubilles d'Andorra o de Castellbó a Montsegur*. La història se situa a mitjan segle XII, una època de discòrdies i heretgies per a Andorra —els càtars s'escampen pels voltants. L'escena transcorre al castell de Balaguer, l'any 1176, on els andorrans i el bisbe, amb la intervenció del vescomte Ramon de Castellbò, signen la segona concòrdia entre la Mitra i els andorrans.

II.1.1.1.8.5. *El Pessebre vivent de Canillo a Meritxell*

Esmentat entre una llarga llista de pessebres realitzats per Esteve Albert a l'Arxiu del Pallars Sobirà, a Sort.

II.1.1.1.9. *Obres mai representades i inèdites de tema andorrà*

Incloem en aquest apartat una sèrie d'obres miscel·lànies de les quals Esteve Albert i Corp és l'autor —com a *Targa*— o l'adaptador teatral —com succeeix a *Andorra: sobirania d'abans del feudalisme*.

II.1.1.1.9.1. *Andorra: sobirania d'abans del feudalisme*

Aquesta peça mecanografiada en 10 folis —portada i obra— es desenvolupa en cinc quadres que abasten fets històrics compresos entre els anys 987 i 1007. L'obra roman inèdita i, pel que sembla, no va ser representada. Els temes que tracta són el dels conflictes que va provocar la delimitació dels territoris andorrans, que els mateixos andorrans havien delimitat i que els senyors intentaven canviar amb la imminent arribada del feudalisme, i

la reticència dels andorrans a pagar la quèstia²⁸, els delmes²⁹ i primícies³⁰ a aquests senyors feudals.

La narració comença amb una reunió entre el comte Borrell³¹ i cinc consellers andorrans. En aquesta, es parla de la construcció del castell de Bragafolls,³² que el comte vol acabar de bastir per defensar-se dels exèrcits del califa; per contra, els consellers li suggereixen que deixi la construcció, perquè així aquest no els veurà com a enemics i els deixarà portar-hi a pasturar els seus ramats. Aleshores, el comte els demana per què enderroquen el seu castell i mantenen el de Sant Viçent d'Enclar.³³ Li respon un conseller que aquest no comportava cap perill, perquè el van aixecar els monjos de Sant Serni de Tavernoles³⁴ i, contràriament, el de Bragafolls l'aixecava l'Ardiaca Sendred, batlle del

²⁸ *Quèstia*: tribut en diners o en fruits que el senyor feudal cobrava dels seus súbdits, fos per imposició senyorial, fos per repartiment efectuat per autoritats o funcionaris subalterns, anomenat també *questia*, *quístia*, *quistia* o *questa*. És vigent encara a Andorra, on, segons una clàusula del pariatge del 1278, hom el paga en anys alterns a cadascun dels dos coprínceps. El seu import és actualment de 450 pessetes, els anys parells, al bisbe d'Urgell i de 960 francs, els anys senars, al copríncep francès. La seva recaptació té lloc en el consell ordinari dit de setmana santa, on és nomenada també la comissió que l'anirà a portar, a la Seu d'Urgell o a París, formada pels dos síndics, el secretari del Consell General i dos consellers majors. [GEC]

²⁹ El delme o dècima, del llatí *decimum* ('desena part'), és un impost o cens del 10% sobre la collita dels camperols destinat a assegurar el manteniment del clergat i dels edificis religiosos. [GEC]

³⁰ La primícia és una renda eclesiàstica que suposava el pagament, t per part del pagès, d'una part de les collites. Popularment, era anomenada *promèia*. Històricament, era el dret als primers fruits. Segons el dret català medieval, en les relacions emfitèutiques de la Catalunya Vella, es refereix a la part de la collita que els pagesos, per pacte o per costum, abonaven als seus senyors a més del delme. [BOLOS, J., *Diccionari dela Catalunya medieval*. Barcelona: ed. 62, 2000, p. 210.]

³¹ Es tracta de Borrell II, comte de Barcelona i d'Urgell.

³² «Els castells que es van construir a Andorra van tenir molta importància ja que van constituir un intent d'introduir el feudalisme clàssic a les valls d'Andorra, però, això, no es va aconseguir per la unitat dels andorrans. Malgrat tenir disputes internes, els andorrans van anar en contra de la presència feudal i van destruir els castells que es construïen dins dels límits del seu territori». Per exemple, sobre el castell de Bragafolls s'afirma que va ser cremat al segle X. Però, realment, desconeixem a quin lloc de la parròquia de Sant Julià de Lòria estava ubicat. En aquesta parròquia, segons ens diu en aquesta entrevista, el doctor en història per la Universitat de Lleida Jacinto Bonales, «hi ha dos castells potencials: el de la Moixella i el del Roc de l'Àliga. Un es correspon, sens dubte, amb el castell de Bragafolls». [E.J.M. «Jacinto Bonales: 'El conflicte per la Margineda prové de la desaparició del castell d'Enclar'», *Diari Bondia*. Andorra: 4 novembre 2012]

³³ «Les restes d'aquest antic castell s'aixequen en un promontori rocós de la vall d'Enclar des del qual es pot contemplar el poble de Santa Coloma. Es poden apreciar clarament els vestigis de les muralles que servien per defensar el poblat fortificat i les gruixudes parets que formaven les diferents estances. El castell forma part del jaciment de la Roureda de la Margineda. Durant vuit segles, Sant Vicenç va ser clau en la història d'Andorra convertint-se en lloc de trobada dels senyors feudals que decidien els destins de les diferents parròquies enfront del poderós arquebisbat de la Seu d'Urgell». [Visitas a Andorra [en línia] (<http://reskyt.com/ca/turisme/visitasandorra/que-visitat/castell-de-sant-vicen-d39enclar/8767.html>)]

³⁴ Sant Serni de Tavernoles —o Sant Sadurní de Tavernoles— és un monestir romànic del municipi de les valls de Valira (Alt Urgell). Hi ha documents de l'alta edat mitjana en què ja apareixen documentades les valls d'Andorra en la seva relació amb el domini del comtat d'Urgell, del Bisbat d'Urgell i, especialment, del monestir de Sant Serni de Tavernoles. La menció més antiga es troba en la discutida *Acta de Consagració de la Catedral de la Seu d'Urgell*. [Romànic obert «Monestir de sant Sadurní de Tavernoles». Generalitat de Catalunya/Obra social La Caixa]

comte, en territori andorrà. El comte se sorprèn davant aquesta afirmació i mana als consellers que empresonin el batlle per haver-lo enganyat.

En el segon quadre, troben reunits tres bisbes —Sal·la, el d'Ausona i el de Girona— amb el comte Borrell. Els bisbes increpen el comte per la falta de fe dels andorrans, als quals acusen de idolatres. El comte les replica que els andorrans li són adeptes, a la qual cosa el bisbe Sal·la respon: «I ca! Ho fan veure»,³⁵ i enumera tot seguit una sèrie de costums andorranes que per a ell són cosa d'heretges: «Penseu que tots els anys plantin el mai³⁶ i per Nadal fan la condació,³⁷ que és una orgia al voltant dels grans, com és feia abans de la vinguda de Jesucrist ...». ³⁸ A continuació, afirma que al comte el tenen enganyat i que el sant pare, si continuava amb aquesta actitud, l'excomunicaria.

El comte reclama indignat: «Perquè us he fet tancar un ardiaca a la garjola del castell de Bragafolls?»,³⁹ a la qual cosa el bisbe respon que va ser el mateix comte qui li va manar construir-lo. El comte no ho nega, però afirma que va ser fora del territori andorrà i que l'ardiaca l'havia enganyat. El bisbe diu que aquell no és territori andorrà, sinó de Santa Maria de la Seu⁴⁰, és a dir, de la Mitra i la Canonja, i li ensenya un pergamí que així ho afirma. El comte reconeix la lletra de l'ardiaca que té tancat a la presó en el document en el qual aquest cedeix l'alou⁴¹ de Somot, que era dels seus pares, a la Mitra i a la Seu. El comte continua mostrant dubtes sobre la pertinença de l'alou a l'ardiaca i afegeix que el va fer batlle dels alous comtals de la vall d'Andorra perquè era andorrà i, segons aquelles afirmacions, això no era cert. Els bisbes responen que ho comprovi als arxius. El comte replica que els sarraïns els han fet desaparèixer i que, fins i tot, necessita molts diners per

³⁵ ALBERT I CORP. E. *Andorra: sobirania d'abans del feudalisme*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà, quadre II, p. 2. [ms. mec]

³⁶ Es refereix a la crema del mai, que encara avui es continua celebrant a Canillo el dia 31 de gener. Amb la crema del mai es commemora el fet que els dies comencen a allargar-se i les temperatures, a poc a poc, es van suavitzant. L'escalfor que produeix el foc al cremar-se l'arbre és, doncs, el senyal evident que deixem enrere la part més dura de l'hivern i ens acostem a l'estiu. Antigament, el costum manava que es cremés un avet amb palla i que tota la gent del poble es reunís per cantar i ballar al voltant fins que l'arbre desaparegués consumit per les flames. Però eren temps en què les festivitats es vivien d'una altra manera i el foc devorava a poc a poc l'arbre fins que es feia de nit. Ara, encara que l'arbre, seleccionat entre tots els que s'han utilitzat per decorar els carrers d'aquesta parròquia durant el Nadal, continua cremant-se, la festa està més dirigida al divertiment dels més petits de la casa. «La tradició de la Crema del Gener de Canillo pronostica un hivern intens i llarg», *Diari Bondia* Andorra: 31 gener 2015]

³⁷ *Condació*: beguda o menjar tradicional, a base de vi bullit i pomes, que es prenia en algunes festes i, especialment, al Nadal. [JULIÁN ADÁN, E., *La condació. Hereus i cabalers. op. cit.*, p. 58.]

³⁸ ALBERT I CORP. E. *Andorra: sobirania d'abans del feudalisme, op. cit.*, quadre II, p.2. [ms. mec]

³⁹ *Ibidem*, p. 3.

⁴⁰ Es tracta de la catedral de Santa María de Urgell, situada a la Seu d'Urgell (Lleida), seu del bisbat d'Urgell. És l'única catedral íntegrament romànica de Catalunya.

⁴¹ L'alou era el règim de propietat de terres en el qual, durant l'edat mitjana, el propietari tenia el domini complet, absolut i lliure sobre les terres. És a dir, tant el domini directe —la propietat—, com l'útil —el dret d'ús. [GEC]

alliberar els cristians que tenen captius, a la qual cosa el bisbe Sal·la respon: «Veneu-vos tots els feus que teniu a les valls d'Andorra».⁴² El comte li pregunta quant en pagaria la Mitra, però el bisbe li respon que no hi haurà tracte fins que no alliberi l'ardiaca. El comte es nega a fer-ho fins que no es demostrï la veritable pertinença de l'alou de Somont. Els bisbes parlen entre ells i Sal·la li ofereix bescanviar els alous comtals de la vall d'Andorra pels que posseeix l'Església al comtat de Berga.⁴³ El comte s'hi avé i accedeix també a alliberar l'ardiaca, ja que ara «el castell de Bragafolls serà cosa vostra».

En el tercer quadre, trobem reunits els consellers andorrans amb el bisbe Sal·la, que els mostra el document de canvi de territoris amb el comte; els consellers el lleixen i no s'immuten. El bisbe els ordena alliberar l'ardiaca Sendred i els consellers, després de deliberar, responen: «No creieu que hauríem d'esperar que ho mani el comte Borrell?».⁴⁴ El bisbe els respon que, si consideren que el comtat de Somont pertany al d'Urgell i no és territori andorrà, d'acord. Els andorrans reafirmen que tot el territori des de Sant Serni en amunt és seu. Sent així, el bisbe els demana que alliberin ràpidament el presoner i amenaça amb l'excomunió. Ells afirmen que no poden fer-ho sense el consentiment de la majoria dels consellers o de l'Assemblea Magna,⁴⁵ per la qual cosa el bisbe els concedeix vint-i-quatre hores: «Si demà a la tarda l'ardiaca no ve a palau, deixaré els andorrans sense missa ni sagraments».⁴⁶ S'acomiaden inclinant-se i proven de besar-li l'anell, però ell els ho impedeix. Ells consellers es justifiquen dient que tres consellers no poden decidir coses tan importants, que estan obligats a seguir els usos i costums. El bisbe els mana sortir i afegeix: «Que Déu us guiï i l'Àngel Bó».⁴⁷

En el quart quadre, tres consellers es troben al despatx de l'abat de Sant Serni de Tavèrnoles parlant-li del problema que tenen amb el bisbe sobre la pertinença de l'alou i preguntant-li que els ajudi proporcionant-los algun document que provi que aquelles terres són andorranes. L'abat els respon que no es pot enemistar amb el bisbe, ja que no estaven ben vistos pel sant pare per haver estat acusats falsament d'heretgia per tenir tractes amb els sarraïns. Segueixen parlant sobre els problemes que causen les invasions dels «moros»

⁴² ALBERT I CORP. E. *Andorra: sobirania d'abans del feudalisme. op. cit.*, quadre II, p. 3 [ms. mec]

⁴³ El Comte Borrell II i el bisbe Sal·la d'Urgell permuten unes terres i uns drets. El bisbe cedeix algunes possessions que li pertanyien al comtat de Cerdanya i rep, a canvi, els alous que el comte té als termes de Sant Julià de Lòria, Santa Coloma, Andorra i Ordino. [«L'edat antiga i mitjana», *Geografia i història d'Andorra*. Andorra: Govern d'Andorra. Ministeri d'Educació, Joventut i Esports, 1996, p. 72.]

⁴⁴ ALBERT I CORP. E. *Andorra: sobirania d'abans del feudalisme, op. cit.*, quadre III, p. 5. [ms. mec]

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

i que d'Andorra només «podrien arreplegar pedres als tarters i algun ram de grandalles⁴⁸ que al vespre seria marcit».⁴⁹ Canvien de tema i tornen al dels castells que volen enderrocar que són el de Bragafolls, ja esmentat, i el de Santa Coloma. Un conseller diu a l'abat que els hauria de perdonar la quèstia d'aquell any i que «ja us durem quatre pernes de més». L'abat respon: «Afegiu-ne sis, que ara són més colla».⁵⁰

Finalment, en el cinquè quadre, l'any 1007, es parla de la donació del comte Ermengol I,⁵¹ «cens i la meitat d'unes peces»,⁵² en ser rescatat dels sarraïns per l'abat. Continua amb una reunió entre el comte, tres consellers andorrans i l'abat. El comte demana als consellers que paguin censos al monestir i els consellers afirmen que no han pagat mai drets a ningú, però un monjo assegura que «un centenar d'anys o dos enrere, se'n pagaven i també parla de la quèstia i altres embolics».⁵³ Es tanca l'obra amb la decisió dels consellers d'anar a parlar amb el bisbe Sal·la, si el comte segueix amb la intenció de «recollir-nos els delmes i primícies».⁵⁴

II.1.1.1.9.2. *Bestiolari andorrà (cançons per a mim i dansa d'infants)*

D'aquesta peça d'Esteve Albert, a l'Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà, a Sort, n'he trobat l'índex que enumera les intervencions que componen la totalitat de l'obra i algunes de les cançons que pertanyen a cada una d'aquestes intervencions, en algunes de les quals es fa esment de les valls d'Andorra: «Invitació a l'excursió entre dos nens de ciutat», «L'isard», «Les perdius», «El bagaleu», etc.

Per tant, com en altres casos, es tracta d'una evocació de la grandiositat i la bellesa de la natura i dels paisatges andorrans, i també, en el cas de la cançó protagonitzada per dos nens de ciutat, la típica exaltació del món rural front a l'urbà.

⁴⁸ *Grandalla*: Flor nacional d'Andorra.

⁴⁹ ALBERT I CORP, E. *Andorra: sobirania d'abans del feudalisme, op. cit.*, quadre IV, p. 6. [ms. mec]

⁵⁰ *Ibidem*, p. 7. [ms. mec]

⁵¹ Ermengol I d'Urgell anomenat, el de Còrdova, va ser comte d'Urgell entre els anys 992 i 1010. Era el segon fill de Borrell II de Barcelona i la seva primera esposa, Letgarda de Tolosa. Va mantenir una intensa activitat bèl·lica contra Al-Andalus. Va ser fet presoner el 1004 a Albesa, en la lluita contra els sarraïns de Lleida. Va participar en l'expedició que el seu germà Ramon Borrell fer contra Còrdova l'any 1010, en la qual va morir als 37 anys. [GEC]

⁵² ALBERT I CORT, E. *Andorra: sobirania d'abans del feudalisme, op. cit.*, quadre V, p. 8. [ms. mec]

⁵³ *Ibidem*, p. 9.

⁵⁴ *Ibidem*.

II.1.1.1.9.3. *Els cortals d'Encamp*⁵⁵

A l'Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà, només he trobat aquest full, que no apareix lligat a cap obra o dossier en particular. Es tracta d'un fragment d'un diàleg entre dos personatges en el qual es critica el comportament del vescomte Arnau de Castellbò davant els seus vassalls d'Encamp, als quals procura mala vida, mentre que s'afirma d'ell «que no saps tu com es forra! Els sous diu que els té a pilons, com si fossin grans de sorra». En el text, també s'afirma que aquest senyor feudal va construir «la torre a Sant Romà de les Bons».⁵⁶

II.1.1.1.9.4. *Evocació del poblament prehistòric andorrà*

Sobre aquesta obra, només he pogut localitzar, a l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà, a Sort, una proposta d'espectacle amb data de 1987, creada per Esteve Albert i realitzada perquè fos representada al Teatre de les Cascades (Parc Termal del Madriu, Escaldes-Engordany). Per tant, l'obra roman inèdita i cal investigar amb més profunditat si va arribar a ser representada.

Constaria de dos actes, tal com informa la proposta d'Esteve Albert, però només apareix descrit un. Es titula *Bateig de l'aigua* i és una mena d'evocació a la natura i, especialment, a l'aigua, que porta la vida, realitzada per diferents personatges que parlen les diverses llengües que es van formar al Pirineu, és a dir, «andorrano-catalana, francesa i castellana i basca».⁵⁷ Tots els parlants d'aquestes llengües, atesa la proximitat territorial, haurien confluït, segons l'historiador, durant la prehistòria a les valls d'Andorra.

Proposa fer un vestuari a propòsit i que les danses, instruments i cançons siguin molt senzills, ja que la peça s'emmarca en la prehistòria. A més, assenyala un altre festival, el Festival del bosc-jardí de Valmy, on va fer una cosa similar per indicar-nos que no són necessaris gaires actors per poder dur a terme la representació.

⁵⁵ La data proporcionada tampoc coincideix exactament amb la data històrica, ja que el vescomte Arnau de Castellbò va casar-se amb l'Arnaldeta de Caboet l'any 1185, cinc anys més tard del que proposa Esteve Albert, que és el 1180. A més, va ser entre els anys 1190-1194 que Arnau de Castellbò va pactar amb el comte Ermengol VIII d'Urgell, el qual li cedeix el castell de Sant Vicenç d'Enclar, a més d'altres béns entre els quals no apareix esmentada la Torre de les Bons. [«L'edat antiga i mitjana», *op. cit.*, p. 72.]

⁵⁶ ALBERT I COR, E. *Els cortals d'Encamp*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. [ms]

Es tracta de la torre dels Moros, antiga torre de defensa que forma part del conjunt arquitectònic de Les Bons. La realitat és que no se sap qui la va edificar, ni se'n coneix la data exacta.

⁵⁷ ALBERT I CORP. E. *Evocació del poblament prehistòric andorrà*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. 1987. [ms]

Finalment, dóna una sèrie de pistes que podrien fer suposar que sí que es va realitzar la representació. Així, afirma que al llibre *Meritxell* ho explica i que el 2 de maig —la proposta està datada del 21 de març—, al casal de sobre de l'església organitzat pel Cercle de les Arts i les Lletres, faria una conferència col·loqui i passaria que vídeos dels assajos ja realitzats.

II.1.1.1.9.5. *Targa (L'Andorra novella)*

Targa és una tragèdia en III actes d'Esteve Albert l'acció de la qual se situa al entorn dels anys cinquanta. En aquest període, la vida tradicional a Andorra comença a canviar. Molts d'aquests canvis es reflecteixen en aquesta peça, que manifesta la lluita entre tradició i modernitat.

Targa era un passador la vida del qual havia estat sempre molt difícil. Havia passat gent i paquets per les muntanyes durant diferents guerres en diversos països i s'havia enriquit. A Andorra, havia passat gent durant les dues guerres —la guerra civil espanyola i la II guerra mundial. Vivia des de feia molts anys en una borda allunyat de la resta del món. I en aquest país decideix acabar la seva vida. Per aquest motiu, s'adreça a un conseller, Àngel, per demanar-li la nacionalitat andorrana. Però en aquesta data és difícil aconseguir-la. L'Àngel li aconsella que es casi amb una pubilla andorrana,⁵⁸ però l'home rebutja la proposta i li ofereix els diners que calguin per aconseguir la nacionalitat. Àngel tracta l'assumpte amb la resta dels consellers, que refusen la petició, i la tragèdia es desencadena fins al suïcidi del passador:

VEU DEL CARRER.— En Targa s'ha ofegat! S'ha tirat de cap al Valira.⁵⁹

Tradició i modernitat apareixen especialment contrastades en els personatges de Coloma i Soletat. A Coloma la van fer casar a disset anys amb un vell quaranta anys més gran. A Soletat també la pretén Fontclar, que ja té complerts els quaranta. Soletat s'enamora d'un noi de la seva edat i fuig amb ell. Els atrapen i la mare recrimina a la noia la seva conducta i el fet de voler casar-se amb aquest noi que, a més, l'ha empès a fugir de les monges on l'havien tancat. La noia respon a la seva mare:

⁵⁸ Fins als anys setanta l'única forma de aconseguir la nacionalitat andorrana era casant-se amb una pubilla d'una casa andorrana.

⁵⁹ ALBERT I CORP, E., *Targa (l'Andorra Novella)*, manuscrit, ACTE III, Escena XIV, 1956.

SOLETAT.— Doncs què? Ho faré amb un vell com en Fontclat? Que voldries que em passes com a tu?... Han canviat els temps. No siguis tonta. Em tindràs casada a la Seu i a l'estiu vindrem a passar-ho a Andorra. No, a casa, no. Ens farem un xalet modern, ben estrofolari.⁶⁰

Segons afirma Malé,⁶¹ cal situar temàticament aquesta obra amb unes altres dues peces inèdites d'Esteve Albert: *La cabana* i *La ratlla de França* que tan sols esmento perquè no ser de temàtica andorrana i no han estat mai representades a Andorra.

II.1.1.1.9.6. *La cessió d'Andorra al bisbe de la Seu d'Urgell*

Aquesta obra, que es troba a l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà, està mecanografiada en quinze folis. No està completa, ja que consta de dotze quadres dels quals només es conserven set: I, VI, VII, VIII, IX, X, XII. Roman inèdita i no sabem si va arribar a ser representada. Es tracta d'una obra també de caràcter històric el tema de la qual és, com el mateix títol indica, el traspàs —o més aviat la venda— de les terres d'Andorra que posseïa el comte Ermengol VI al bisbe d'Urgell, Pere Berenguer.

Al quadre I —gener de 1133—, el bisbe Pere Berenguer i el comte d'Urgell, Ermengol VI,⁶² mantenen un diàleg. El bisbe fa una comparació entre les terres del Capcir i Andorra, i afirma que en aquest últim país, al contrari del que succeeix al Capcir, ningú es perd perquè el camí va per la vora del riu. I afegeix que la gent reclama contínuament que s'arregli el camí que du al port de Ransol «quan el Valira es decanta».⁶³ El comte li demana què diu de tot això el vescomte, a la qual cosa el bisbe li respon que el vescomte cada vegada li treu més dels delmes i promet als andorrans un camí millor, però no hi fa res. Davant d'aquesta resposta, el comte afirma que el millor que faria el bisbe per aconseguir els seus propòsits seria comprar-li les valls d'Andorra. El bisbe li pregunta quant li costarien i el comte respon que el que necessita per construir la torre del castell. El bisbe li ofereix materials, en lloc de diners, però al comte no li interessa el tracte i

⁶⁰ *Ibidem*, ESCENA XII.

⁶¹ MALÉ I PEGUEROLES, J., «Els materials literaris inèdits d'Esteve Albert al Museu Arxiu», *op. cit.*, p. 57; *Ibidem*, «Cinc obres teatrals inèdites d'Esteve Albert al Museu Arxiu de Santa Maria», XXXI Sessió d'Estudis Maratonins, Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, 2015, p. 30 - 32.

0

⁶² Ermengol VI d'Urgell, conegut com el de Castella (Valladolid, 1096-Castella, 20 juny 1154), comte d'Urgell des de 1102 quan va morir el seu pare, fins a la seva mort en 1154. [GEC]

⁶³ ALBERT I CORT, E., *La cessió d'Andorra al bisbe de la Seu d'Urgell*, quadre I, Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà, p. 1. [ms. mec]

comença a parlar dels seus problemes a Espanya amb Alfons d'Aragó i Alfons de Toledo. El prelat li aconsella que es quedi a les seves terres i s'enfronti als seus enemics, però el comte replica que ha d'anar a protegir Estefania,⁶⁴ vídua del difunt Fernán García. Tot seguit, parlen dels perills existents a Espanya i de l'amenaça dels sarraïns, que fan recular cada vegada més els cristians, per la qual cosa el comte aconsella al bisbe pagar-li i mantenir-se segur en terres d'Andorra. Així, el bisbe li ofereix 2.000 sous i el comte els accepta.

Al quadre VI, apareixen Urraca, un monjo escrivà i Rodrigo, que cedeix totes les possessions que el rei li ha atorgat a Urraca⁶⁵, la seva dona. Per tant, la dota amb totes les seves possessions i es nega a deixar res a altres membres de la família, com era l'habitual, i amenaça que, si no es compleix la seva voluntat, hi haurà càstigs severos. El monjo replica que no fa el correcte, però don Rodrigo convenç els seus familiars i se signen els documents de cessió. Com a particularitat, cal assenyalar que aquest quadre i el VI apareixen, a diferència dels altres, escrits en castellà, tret dels títols i l'acotacions que els introdueixen.

Al quadre VII, trobem al comte Ermengol VI i a Estefania discutint. El comte reprèn Estefania pel rapte d'Urraca i ella es defensa dient-li que si ell, amb la seva autoritat, hagués estat present, el rapte no hauria succeït. Estefania, davant l'interrogatori del comte sobre el cas, li expressa la sospita que Urraca volia casar-se amb qui li agradés i no amb algú escollit per d'altres, i que havia concertat el segrest amb el pretendent. El comte li pregunta qui és l'escollit i Estefania li descobreix que ha estat el sogre del mateix comte, i aquest diu que el matarà, «si el monarca ...».⁶⁶ Però ella li assegura que no en rebrà cap suport, perquè el monarca està de part del sogre. Davant de les amenaces, el comte afirma que no té res a fer a la Cort del rei Alfons⁶⁷ i, per escapar-ne, és millor que torni a les seves terres de l'Alt Urgell. El comte es lamenta d'haver venut les valls d'Andorra i Sant Joan Fumat «al Capítol i al prelat»,⁶⁸ i Estefania es lamenta que la deixi sola —a ella i

⁶⁴ Estefania d'Urgell, comtessa de Pallars Jussà després del 1144. Filla d'Ermengol VI d'Urgell. Fou casada amb el comte Arnau Mir I del Pallars Jussà, que la repudià. Contraigué segones núpcies amb el general Bernardo Roco, alferes reial de Ferran II i Alfons IX de Lleó, a Astúries. [GEC]

⁶⁵ Es tracta de la comtessa Urraca Fernández de Castro.

⁶⁶ ALBERT I CORT, E., *La cessió d'Andorra al bisbe de la Seu d'Urgell*, quadre VII, *op. cit.* [ms. mec]

⁶⁷ Alfons VII de Castella i Lleó, l'Emperador. Rei de Lleó i de Castella entre 1126 i 1157. Fill de la reina Urraca I de Lleó i del comte Raimon de Borgonya, va ser el primer rei lleonès membre de la Casa de Borgonya. Reprenent la vella idea imperial d'Alfonso III i Alfons VI, el 26 maig 1135 va ser coronat «Imperator totius Hispaniae» (Emperador d'Espanya) a la Catedral de Lleó. [GEC]

⁶⁸ ALBERT I CORT, E., *La cessió d'Andorra al bisbe de la Seu d'Urgell*, quadre VII, *op. cit.* [ms. mec]

Elvira, la seva esposa. Però el comte diu que el problema que té amb la dona i els familiars d'aquesta ja té mala solució.

Al quadre VIII, trobem Urraca que acudeix a la presència de l'emperadriu, Berenguera⁶⁹. L'emperadriu, esposa d'Alfons parla amb Urraca, vídua de Rodrigo, i li demana que no vagi tant a palau. Aquesta li respon que hi va perquè la seva presència alegra Alfons. L'emperadriu, enutjada, exclama: «No em facis cap marranada».⁷⁰ Urraca, fent-se l'ofesa, també s'enfada, però l'emperadriu segueix amb els seus retrets: afirma que ella i la mare d'Urraca sempre han estat com germanes i que entre les dues, d'ençà que està vídua, se n'ocupen. Però que, abans de res, li disgusta que Urraca es prengui tantes confiances amb Alfons. Segueixen les acusacions: l'emperadriu diu que abans Urraca s'anunciava en arribar a palau, mentre que ara hi entra dissimuladament, cosa que provoca les sospites de tothom. Urraca defensa la seva innocència i promet no apropar-se més a don Alfons a partir d'aquest moment per no aixecar infundades sospites. També afirma que guarda fidelment l'honor del seu marit. L'emperadriu li ho agraeix i diu que no faci com la seva germana Sansa, de la qual ja hi havia rumors sobre el tracte especial que rebia d'Alfons.

Al quadre IX, ens trobem en un «APAT REIAL».⁷¹ Donya Urraca, convidada, bescanvia somriures discretes o no tant amb l'Emperador don Alfons. Així incompleix la paraula donada a donya Berenguera. Aquesta conducta indecorosa va provocar molts xiuxiuejos i comentaris sobre la relació que hi havia o que aviat hi hauria entre Urraca i don Alfons: «Ja som en plena batalla./A la pobra perdigalla, /el rei, ja la té al sarró»⁷².

Al quadre X, ens trasllem al 1147. En aquest any, mentre la segona croada a Terra Santa fracassa, a Espanya, la croada contra el Regne de Granada, l'únic que no s'havia sotmès a l'emperador, guanya terreny amb la conquesta de Baeza i Almeria. Alfons VII «retorna triomfalment a Valladolid»,⁷³ però s'hi troba Estefania, la mare d'Urraca, que el rep plorant i notificant-li que la nena que ha tingut Urraca és filla seva. Ell li assegura que si això és així, la dotarà i tindrà cura d'ella, d'Estefania i d'Urraca, que els proporcionarà un lloc on viure i anirà sovint a visitar-les. Urraca i Estefania no accepten aquestes

⁶⁹ Berenguela de Barcelona filla del comte Ramon Berenguer III. Entre finals de 1127 i principis de 1128 va contreure matrimoni, al Castell de Saldaña, amb Alfons VII rei de Castella i de Lleó. [«La historia de Doña Berenguela de Barcelona», Blog Exprimehistorias]

⁷⁰ ALBERT I CORT, E., *La cessió d'Andorra al bisbe de la Seu d'Urgell*, quadre VIII, *op. cit.* [ms. mec]

⁷¹ *Ibidem*, quadre IX.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*, quadre X.

condicions, perquè volen que la nena ocupi el seu lloc com a filla d'Alfons i no que hagi d'amagar-se'n. L'emperador afirma que aquest dia arribarà i que «ella llevarà corona».⁷⁴ Estefania s'hi nega rotundament i exigeix fer-ho tot legalment i sense embuts. Discuteixen. L'emperador està furiós, però Estefania, com a senyora d'Urgell, reclama respecte i un tracte digne per a la seva néta. El quadre acaba amb la resposta de l'emperador a les seves exigències com a noble: «No tiene vuestro coraje/ ni un toro en el redondel!».⁷⁵

Finalment, al quadre XII, assistim a un diàleg entre Berenguera i Estefania que es produeix després de l'escàndol del bateig de la petita Estefania. L'emperadriu, arran de tanta humiliació i ultratges per part d'Alfons, està abatuda i malalta. Berenguera moriria al poc temps, però no sense abans concedir el perdó a Estefania, que, en penitència pels seus pecats, va fundar el monestir de Valbuena⁷⁶ i s'hi retira fins a la seva mort.

II.1.1.1.9.7. *La llegenda de Carlemany*

Es tracta d'una representació històrica que coneixem per una proposta d'espectacle realitzada per Esteve Albert al febrer de 1963, que «en part ha de ser filmada i en part mixta», com ens explica l'autor en el recitatiu, per a una escenificació de la tradició referida a l'acció de Carlemany a les valls d'Andorra.⁷⁷ L'obra, d'intenció turística, s'hauria de representar a la plaça de braus d'Andorra durant tot l'estiu, però desconeixem si va arribar a ser representada o no.

La peça explica la llegenda segons la qual l'emperador Carlemany va fundar Andorra l'any 805, en reconeixença a l'ajuda prestada pels seus habitants en la lluita contra els sarraïns. A l'Arxiu del Principat, s'hi conserva una carta de la fundació d'Andorra atorgada per Carlemany, malgrat que el document és considerat com apòcrif pels historiadors, en haver estat redactat en època molt posterior a l'esmentada data de fundació.

Esteve Albert relata la creació d'Andorra per Carlemany de la manera següent:

⁷⁴ *Ibidem*. Estefanía Alfonso la Desgraciada (1139/1148 - 1 juliol 1180). Dama lleonesa. Va ser filla il·legítima del rei Alfons VII de Lleó i de la comtessa Urraca Fernández de Castro.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Santa Maria de Valbuena és un monestir cistercenc espanyol. Està situat al municipi de Valbuena de Duero, a la província de Valladolid. Pertany a la pedania de San Bernardo i s'aixeca a la vora del riu Duero. Va ser fundat al segle XII per Estefanía Ermengol, néta del comte Ansúrez i filla d'Ermengol VI comte d'Urgell. [www.elcisteriberico.com]

⁷⁷ ALBERT I CORP, E., *La llegenda de Carlemany*, Proposta d'espectacle turístic. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. 1963. [ms. mec]

Tal digué i tal va fer-se. La victòria
de Carlemany va començar la història
d'aquestes Valls. I des de l'alta torra
conquerida als alarbs va fundar Andorra
en termes tals que d'aquella proclama
aquest país n'assolí pau i fama.⁷⁸

La peça, doncs, s'inicia amb l'entrada de l'Emperador a les nostres valls, després de la mort de Roland en la batalla de Roncesvalls lluitant contra els alarbs. A continuació, per mitjà d'un film, va mostrant els diferents llocs del país per on passa l'emperador amb el seu fill, Lluís el Pietós, i les seves hosts, fins a arribar a la part del camí Ral situada entre Ordino i la Massana. En aquest indret és on va tenir lloc la feroç batalla, anomenada de l'Honor, contra els alarbs que s'havien refugiat en aquests territoris i que va atorgar la victòria a Carlemany. Amb aquesta victòria, segons la llegenda, va començar la història d'aquestes petites valls.

L'obra culmina amb una gran festa, proveïda amb moltes viandes i amenitzada amb cants i danses típiques d'Andorra, amb la qual el poble ret homenatge, fent reverències, als vencedors de la batalla que els havien alliberat de la xacra que per als cristians significava el domini dels alarbs.

II.1.1.1.10. Obres relacionades amb Andorra, però mai representades al país

II.1.1.1.10.1. *Arnaldeta de Caboet, pubilla de les valls d'Andorra en temps del catarisme*⁷⁹

Aquesta obra va ser estrenada l'any 1987 a Cabò (Alt Urgell). Es tracta d'una escenificació en un pròleg i deu quadres dels esdeveniments més transcendents de la primeria del segle XII, centrats en la figura d'Arnaldeta de Caboet,⁸⁰ mare d'Ermessenda

⁷⁸ *Ibidem*, p. 2.

⁷⁹ ALBERT I CORP, E., «Arnaldeta de Caboet, pubilla de les Valls d'Andorra en temps del Catarisme», *Muntatges Escènics. Història-Tradició-Llegenda-Mitologia (recull dels més importants)*. Andorra: Ed. Andorra, 1997, p. 109-150.

⁸⁰ Arnalda de Caboet, senyora de les valls de Caboet, Andorra i Sant Joan. «Filla i hereva d'Arnau de Caboet (mort el 1170), el qual la deixà sota la protecció del bisbe d'Urgell. Aquest li concertà matrimoni amb Bertran de Tarascó i la dotà (1180) amb les tres valls, de les quals es reservà la sobirania. Vídua, es tornà a casar amb Arnau, vescomte de Castellbò; mort Bernat, fill del seu primer matrimoni, cedí al vescomte els drets sobre les valls d'Andorra, Caboet i Sant Joan (1199)». [GEC]

de Castelbó, senyora de les valls d'Andorra en l'època del catarisme. La peça posa en escena trenta-cinc actors i un cavall, i l'acció transcorre entre 1166 i 1202.⁸¹

La representació, que es feia tots els anys a Cabó la primera quinzena d'agost durant la seva festa major, des de l'1987, ara fa uns anys que es va deixar de representar. L'Associació Amics de la Vall de Caboet era l'encarregada d'organitzar la posada en escena, en la qual participaven nombrosos veïns del municipi.

Arnaldeta de Caboet fa esment d'Andorra des de l'inici, quan Arnau, el pare, afirma que:

ARNAU: ... a Andorra hi ha bona gent
que els seus vells costums resguarda
i no van pas malament...

I al llarg de la obra seguim trobant referències a les terres d'Andorra, com ara aquesta que parla dels tributs dels habitants als seus senyors:

RAMON: D'Andorra i d'aquestes paratges
ja us trametem ben sovint
pernils, ceps i formatges,
fruits dels que anirem collint
i tota mena de missatges
del que vagi succeint..

II.1.1.1.11. Altres espectacles relacionats amb el teatre de tema andorrà

II.1.1.1.11.1. *Andorra, història i llegenda*

Aquesta representació seria molt similar a *So i llum a la Casa de la Vall* —que explico més avall—, per la qual cosa crec que aquella seria la proposta inicial i aquesta, una segona més elaborada. No obstant això, en aparèixer nova informació, he decidit també analitzar els aspectes del text que divergeixen d'aquella.

Es tracta d'una proposta d'espectacle turístic per representar-lo totes les nits del mes d'agost, redactada en un text mecanografiat de cinc folis grapats (portada i espectacle).

⁸¹ PASQUES I CANUT, J., «Presentació», *Muntatges Escènics. Història-Llegenda-Mitologia (recull dels més importants)*. Andorra: Ed. Andorra, 1997, p. XXI.

L'espectacle, amb una duració de 30 minuts, es desenvoluparia a la Casa de la Vall per mitjà d'una veu en *off* i cants litúrgics acompanyats d'una sèrie d'efectes especials (llum i so). La proposta no apareix datada i no sabem si va arribar a ser representada.

Comença amb una evocació de caràcter poètic sobre els paisatges d'Andorra, seguida per uns minuts de silenci durant els quals el públic pot sentir la remor del riu Valira, aquella «cançó del Valira bressà les valls»⁸² des d'abans que hi arribés l'home a la prehistòria. Aquests primers homes van ser pastors i van unir al so màgic del Valira d'altres, com els de «les esquelles i la pastora enamorada».⁸³ Esmenta novament el possible origen basc del poble andorrà i afegeix que, el mil·lenni abans de Crist, aquest poble aprendria dels celtes que van arribar al Pirineu «l'exploració dels meners i la indústria del ferro (en basc, *ore*) i d'aquí potser li vingué el nom And-ore ('alt ferro')»⁸⁴, atès que les mines⁸⁵ d'Andorra són les més altes del Pirineu. Parla de l'elaboració de ferro i com les fargues⁸⁶ van fer riques i famoses les valls d'Andorra durant més de dos mil anys —so d'un martinet. Segueix amb la batalla que els andorrans, amb les armes que es van forjar en aquestes fargues, van mantenir al segle III aC contra l'exèrcit cartaginès d'Anníbal a «les gorges del Segre»,⁸⁷ i afegeix que possiblement el territori andorrà s'estenia en aquella època fins a les «proximitats d'Organyà»⁸⁸ —so d'elefants trompetejant.

Continua, com a l'altre text esmentat, amb el pas dels romans —que afirma que van explotar les aigües termals fundant Les Escaldes—,⁸⁹ l'arribada del cristianisme i el culte a sant Serni, així com la invasió dels «alarbes»⁹⁰ i l'expulsió per les tropes carolíngies. D'aquest enfrontament, en resulta vencedor «Lluís el Piadós» —a l'altre text va ser Carlemany—, que distribueix les valls entre els seus soldats. Segueix amb l'esdevenir històric, que ara ens porta al 834, en què «la Vila d'Andorra era cedida per Carles, el Calb,

⁸² ALBERT I CORP, E., *Andorra, història i llegenda*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà, p.1. [ms. mec]

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ Les fargues de l'àrea pirinenca, monopolitzades pels senyors feudals, apareixen a partir del segle X. Des de principis del segle XVII fins a finals del segle XIX, el ferro va ser una de les activitats econòmiques més importants del Principat. Desconec la producció existent a Andorra segles abans. [«L'edat antiga i mitjana», *op. cit.*, p. 47-48.]

⁸⁶ De les antigues fargues andorranes, només es conserva la farga Rossell, convertida avui en museu i que ofereix la possibilitat d'assistir a una demostració de l'ús del martinet.

⁸⁷ ALBERT I CORP, E. *Andorra, història i llegenda*, *op. cit.*, p.2. [ms. mec]

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ El nom de les Escaldes procedeix del fet que hi ha aigües calentes. El poble es va fundar al voltant d'unes fonts termals sobre una gran falla enfonsada en el subsòl. Avui, molts hotels de les Escaldes ofereixen aigües termals entre els seus serveis.

⁹⁰ ALBERT I CORP, E. *Andorra, història i llegenda*, *op. cit.*, p.2. [ms. mec]

a Sunifred»⁹¹ que es convertiria l'any següent en comte d'Urgell i el 838 presidiria l'acte de consagració de la catedral d'Urgell. També esmenta la tancada, al segle següent, a la Casa de la Vall —aleshores fortalesa—, de «l'Ardiaca Sendred»⁹² que va ser detingut pels andorrans per encàrrec del comte Borrell, acusat de gestionar malament l'administració d'uns alous que pertanyien al comte. Segueix amb la cessió de les valls a la Mitra, el 1133; l'edificació de les esglésies romàniques; el casament del vescomte Arnau de Castellbó amb Arnalda de Caboet, que el va convertir en senyor d'Andorra; la edificació del castell d'Encamp —la Torre dels Moros que s'esmenta en el comentari de l'obra sobre les Bons—; les disputes posteriors entre els dos senyors, i l'arribada de la pau amb la signatura dels pariatges —tot això està comentat en l'altre text suara esmentat. «Des de llavors Andorra té dos senyors. El bisbe d'Urgell i el cap de l'Estat francès, que heretà els drets del comtat de Foix, quan un comte de Foix cenyí la corona de França, amb el nom d'Enric IV»⁹³, afegeix.

Continua l'exposició parlant de la creació del Consell de la Terra,⁹⁴ al segle XV, presidit per un síndic procurador. Aquest òrgan de govern, elegit «pels caps de casa de les sis parròquies»,⁹⁵ governava el país segons «els seus usos i costums»,⁹⁶ i a tall d'exemple posa el sistema de pesos i mesures que Andorra emprava, que era el sistema romà dels *sisters* (*sextertium*) i *punyeres* (*pugnatum*), construïts en pedra i que «no permetien engany ni frau». Acaba la representació afegint els delits que Andorra ofereix als visitants, «la placidesa del seu paisatge, la cançó del riu, del vent, inspiradors del seu folklore», i oferint als espectadors dos minuts de cançons i danses andorranes.

⁹¹ *Ibidem*, p. 3.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*, p. 4.

⁹⁴ Davant la necessitat de disposar d'un òrgan que representés tots els habitants d'Andorra quan hi hagués la necessitat de defensar els interessos del conjunt de les parròquies de la vall, es va optar per regular una pràctica ja existent en aquell moment, consistent en l'elecció de representants de cada parròquia, que sovint eren els caps de les cases més poderoses, amb el consegüent desequilibri d'interessos i representativitat que això comportava. Inicialment, el Consell de Terra era presidit per dos síndics electes anualment i es reunia un cop l'any. Els síndics —escollits pel mateix consell— rebien l'encàrrec de vetllar pel compliment de les decisions preses pel Consell, al qual representaven durant tot un any. «L'edat antiga i mitjana», *op. cit.*, p. 67-69.

⁹⁵ ALBERT I CORP. E. *Andorra, història i llegenda*, *op. cit.*, p.4. [ms. mec]

⁹⁶ *Ibidem*.

II.1.1.1.11.2. *Les Bons, història i llegenda*

En aquest cas, es tracta d'un text mecanografiat redactat en tres folis. L'espectacle es desenvoluparia per mitjà d'una veu en *off*, acompanyada d'una sèrie d'efectes especials —llum, música, i so. No està datat ni sabem si va arribar a representar-se.

Ens trobem novament davant d'una exaltació d'Esteve Albert i Corp sobre un territori pertanyent a Andorra. El text, com el títol indica, és una barreja de fets històrics i llegendes que pretenen endinsar-nos en els orígens del conjunt històric de les Bons.⁹⁷

Comença l'exaltació, curta però exhaustiva, endinsant-nos en l'entorn que envolta les Bons, anomenades per Esteve Albert el «Llibre de les Meravelles d'Andorra».⁹⁸ Els topònims i noms de muntanyes es van succeint fins a situar-nos «al peu del vell camí del Santuari de Meritxell»⁹⁹ del qual ens dóna tot un seguit de dades històriques, entre les quals destacaré les afirmacions que va ser «el camí llegendari de Carlemany» i «del seguici de Dolça, filla del comte de Foix que s'anava a casar amb el fill del comte d'Urgell, que va cedir els valls d'Andorra a la Mitra».¹⁰⁰ Després, parla de bordes, del neolític a Andorra i la possibilitat que el poble andorrà sigui «d'origen basc».¹⁰¹ Dels topònims deixats pels romans «Encamp ('el camp'), Les Escaldes ('els aigües calentes'), etc.».¹⁰² Continua assenyalant del camí esmentat que «fou el camí per on entrà el cristianisme, predicat ací per sant Eudalt, l'apòstol del Pirineu, que morí martiritzat a Ax-les-Termes»,¹⁰³ del qual afirma que probablement va introduir el culte a sant Serni, «el bisbe màrtir i patró de Tolosa, del qual a Andorra hi ha sis capelles».¹⁰⁴

⁹⁷ El conjunt històric de les Bons es troba a la parròquia d'Encamp. Està format per la l'església de Sant Romà, una antiga torre de defensa, dos colomers i un dipòsit d'aigua excavat a la roca. Aquest interessant conjunt, que ens trasllada a l'època medieval d'Andorra, està enclavat estratègicament en un sortint rocós des del qual es podia controlar l'entrada a la vall. [*Visitando Andorra* [en línia] (<http://visitandorra.com/es/cultura/iglesia-de-san-roma-de-les-bons/>).]

⁹⁸ ALBERT I CORP, E., *Les Bons, història i llegenda*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà, p. 1. [ms. mec]

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*. Dolça de Foix, infanta de Foix i comtessa consort d'Urgell. El 1157 es casà amb el comte d'Urgell Ermengol VII. (GEC) Es tracta d'un error, ja que va ser el seu pare, Ermengol VI, qui va cedir Andorra a la Mitra. [«L'edat antiga i mitjana», op. cit., p. 72.]

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 2. Sant Eudald, patró de Ripoll. Suposat màrtir, les relíquies del qual foren traslladades l'any 978 a l'església de Ripoll, on tingué una capella —destruïda el 1936— i des d'on el culte s'estengué pel nord de Catalunya. [GEC]

¹⁰⁴ *Ibidem*. Només tinc constància de dos esglésies consagrades a sant Serni a Andorra: Sant Serni de Nagol, a Sant Julià de Lòria, i Sant Serni de Canillo. Ambdues tenen sengles retaules dedicats al seu patró, sant Serni, primer bisbe de Tolosa (segle III). El primer, amb els anagrames de Crist i la Verge. El segon és un retaule del qual destaquem la talla de fusta policromada i la tècnica de pintura sobre taula.

Segueix la narració passant per diferents èpoques històriques i comentant la llegenda segons la qual la torre dels Moros i el bany de la Reina Mora són d'origen sarraí, i que «Carlemany, entrant per la vall d'Incles hauria vingut a expulsar-los»,¹⁰⁵ i que Roland va dirigir els primers soldats francs a la batalla.

Passem al segle XII, Esteve Albert parla de l'església de Sant Romà de les Bons,¹⁰⁶ l'única de la qual conserven l'acta de consagració, datada el 25 gener de 1163 «que pujava el bisbe Roger de Foix a consagrar-la, un germà de la comtessa Dolça».¹⁰⁷ Amb ells, afirma, comença la intervenció dels Foix a Andorra, que és l'origen de la cosobirania del cap de l'Estat francès. Després, seguint la narració, trobem l'afirmació que va ser el vescomte Arnau de Castellbò qui va aixecar la torre de les Bons i Esteve Albert parla de les dificultats sofertes per la construcció del «monument militar més important de les valls»,¹⁰⁸ amb el transcurs del temps. La torre va ser abandonada després de la signatura dels pareatges, que l'any 1288 van establir la consenyoria de la Mitra de la Seu i del comtat de Foix, «que encara avui perdura».¹⁰⁹

Continua la història amb la narració de com el bandoler anomenat el Cabrer, que va escapar-se de Catalunya, tenia «en aquest cap de roc su casalot».¹¹⁰ També narra la llegenda de la rica casa de Cadapont, l'amo de la qual es va arruïnar fent un pou sota l'església per buscar-hi una imatge d'or. Parla de la restauració de l'església i dels goigs que van ser la composició predilecta «d'un poeta, enamorat dels valls». D'aquesta manera, fa el seu «record-homenatge» al poeta i escriptor Melcior Font,¹¹¹ i afegeix el seu propi

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ «L'església romànica de Sant Romà de les Bons (s.XII) es troba dins el conjunt històric de les Bons, a la part alta de la vila d'Encamp. L'església, dedicada a sant Romà, és d'origen romànic, de nau rectangular única amb absis semicircular d'estil llombard. A l'interior es conserva la taula d'altar de pedra i reproduccions de les pintures romàniques del mestre de Santa Coloma (s. XII), que representen la visió apocalíptica de sant Joan i pintures de tradició gòtica amb iconografia de sant Pere (s. XVI). Al llarg del temps, s'hi han fet diverses modificacions, com la construcció del porxo (s. XVI-XVII)». [*Visitando Andorra* [en línia] (<http://visitandorra.com/es/cultura/iglesia-de-san-roma-de-les-bons/>).]

¹⁰⁷ ALBERT I CORP, E., *Les Bons, història i llegenda*, op. cit. p. 2. [ms. mec]

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p.3. Les signatures, el 1278 i 1288, de les sentències arbitrals del primer i el segon pareatge entre el bisbe de la Seu d'Urgell (Espanya) i el comtat de Foix (França), representen la independència d'Andorra. Els pareatges van establir un condomini indivisible de les valls d'Andorra, amb igualtat de drets i atribucions entre ambdós senyors. [«L'edat antiga i mitjana», op. cit., p. 75.]

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*. Melcior Font i Marsà (Barcelona, 1905-1959). Fou redactor de *La Veu de Catalunya* i director del setmanari infantil *Jordi*. Col·laborà especialment amb la *Revista de Catalunya*, *La Publicitat* i *Imatges*. Va escriure poemes de qualitat, però la seva poesia no és gaire coneguda perquè no es va recollir en cap volum. L'any 1959, quan la festa de sant Romà es va passar al darrer diumenge d'octubre, i durant uns anys, s'hi van cantar els goigs en llaor de sant Romà que va escriure Melcior Font, amb música de Narcís Bonet: «De les Bons, penya elegida, mirador i colomar...». GREBENNIKOVA, A., «A les Bons, penya elegida...» *Diari Bondia*. Andorra: 3 agost 2016.

desig que «les Bons és preservin i restaurin». I així «acabem aquesta evocació del gloriós passat del recó més bell de les valls d'Andorra».¹¹²

II.1.1.1.11.3. *So i llum a la Casa de la Vall*

Proposta d'espectacle turístic per a l'estiu redactada en un text mecanografiat de tres folis. L'espectacle, amb una durada de 30 minuts, es desenvoluparia a la Casa de la Vall per mitjà d'una veu en *off* i cants litúrgics acompanyats d'una sèrie d'efectes —llum i son. Aquesta proposta no apareix datada i no sabem si va arribar a ser representada.

L'espectacle segueix la mateixa línia temàtica de *Les Bons, història i llegenda*. Així, començaria reafirmant el caràcter pastoral de les valls d'Andorra —so d'esquelles. Després, comença una narració històrica al·ludint a la citació de Polibi¹¹³ que afirma que els andorrans van combatre contra els exèrcits del general cartaginès Anníbal Barca l'estiu del 218 aC, i continua parlant dels romans i dient que van ser a les valls i, com a prova, s'hi han trobat diverses monedes.

La història continua amb l'arribada de sant Eudalt, que introduirà el cristianisme i evangelitzarà el Pirineu fomentant el culte a sant Serni; del qual, en aquest cas, s'afirma que hi ha tres esglésies dedicades en aquestes valls. Segueix amb l'arribada dels sarraïns i l'expulsió per part de Carlemany, el fundador d'Andorra, fins arribar al 1133, en què els comtes d'Urgell van cedir els seus drets sobre les valls al bisbe d'Urgell de la Mitra. Llavors, aquest comença la construcció de les noves esglésies, «meravella de l'art romànic».¹¹⁴ Comença una època de prosperitat; però el vescomte Arnau de Castellbò, gelós de la Mitra, inicia uns conflictes que es van aguditzar quan els senyors de Caboet es van unir a les discòrdies existents. Arnau de Castellbò es va casar amb la pubilla dels Caboet, Arnaldeta, i va revoltar als andorrans en contra del bisbe d'Urgell. Així arribem al final, en el qual es parla d'una guerra que dura gairebé cent anys i que acabarà el 1278 amb la signatura dels preatges. En aquests acords, es reconeix als comtes de Foix, hereus

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ Els andosins va ser un poble preromà de la península Ibèrica, localitzat al Pirineu, però que la historiografia ha ubicat tradicionalment a Andorra. L'única menció en què se'n té constància és de Polibi, a *Històries* (llibre III, cap. XXXV, segles II i III aC). En aquesta ens refereix el pas d'Annibal pel Pirineu (120 aC): «Evacuats aquests assumptes en el transcurs de l'hivern, i posat el convenient resguard en les coses de Líbia i Iberia, va treure el seu exèrcit el dia assenyalat, compost de noranta mil infants i prop de dotze mil cavalls. Passat que hi va haver a l'Ebre, sojuzgó els ilergetes, bargusios, airenosinos i els andosins, pobles que s'estenen fins als Pirineus». [«L'edat antiga i mitjana», op. cit., p. 17-19.]

¹¹⁴ ALBERT I CORP, E., *So i llum a la Casa de la Vall*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà, p.2. [ms. mec]

del desaparegut llinatge dels Castellbó, com a cosenyors de les valls, juntament amb la Mitra d'Urgell. Aquesta situació, afirma Esteve Albert, «encara perdura, amb l'excepció que els drets de Foix ara estan incardinats a la Presidència de la República francesa».¹¹⁵

Aquí acaba la narració històrica i ja només s'hi afegeix una nota amb la indicació del cost aproximat de la representació: «No ultrapassaria de 500.000 ptes.», i el dels ingressos que proporcionaria: «Podria donar diàriament a 10 ptes. per persona».¹¹⁶

II.1.1.2. AUTORS AMATEURS

II.1.1.2.1. MARTISELLA POBLA, JACINT: *En terres d'Andorra*

Jacint Martisella Pobla fou un autor aficionat. D'origen andorrà, va emigrar a Barcelona, com molts altres andorrans de l'època, a la recerca de feina. En aquesta ciutat, van crear el Casal Andorrà de Barcelona, al diari del qual, anomenat *Poble andorrà. Portaveu del Casal Andorrà de Barcelona*, trobem, després de la estrena, publicada per entregues *En Terres d'Andorra*, escrita l'any 1934. Tractarem en profunditat *En terres d'Andorra*, que és una obra molt important, a l'apartat III.2.

II.1.1.2.2. MARSOL I CLUA, ROSSEND (EN SÍCORIS)

Nascut a Artesa de Segre el 22 d'octubre de 1922, es va fer ciutadà andorrà per naturalització. Va arribar a Andorra el 1953 com a exiliat polític. Aquest poeta i escriptor va ser un dels pioners del periodisme a Andorra. Va modernitzar i va revifar el Carnestoltes a Encamp i la cavalcada dels Reis a Escaldes, entre d'altres. En col·laboració amb Esteve Albert, va portar a terme la representació de *La llegenda de sant Jordi*.

II.1.1.2.2.1. *El ball de l'óssa d'Encamp*

Analitzarem d'aquesta representació al capítol III (Text a l'annex VI).

II.1.1.2.2.2. *El judici dels contrabandistes d'Encamp*

Analitzarem d'aquesta representació al capítol III (Text a l'annex VII).

¹¹⁵ *Ibidem.*

¹¹⁶ *Ibidem.*

II.1.1.2.2.3. *La llegenda de sant Jordi*

Veure a l'apartat d'Esteve Albert i Corp

II.1.2. AUTORS CATALANS

II.1.2.1. ANGLADA I RUBÍ, RAFAEL: *L'amor venia en taxi*

Comèdia en tres actes. A Andorra, va ser representada entre els anys 1964 i 1967 per la Secció de Teatre del Casal del Centre.¹¹⁷ Fou estrenada al Romea de Barcelona el 7 de gener de 1959.

II.1.2.2. BARÓ I SUREDA, TEODOR: *El plat de fusta*

Teodor Baró i Sureda (Figueres, 1842-Malgrat, 1916) fou un polític, periodista i escriptor català. Va conrear aspectes molt diversos dins l'àmbit literari —teoria, novel·la, poesia, teatre—, però es va dedicar principalment al periodisme.

El Plat de fusta és un conte antic, compost en vers. Està basat en un conte tradicional, original de Timoneda i adaptat al teatre per Lluís Millà. Escenificat al Centre de Cultura Lauredià el 1956 —no he trobat la data completa. A l'annex VIII trobem les seves fonts. El tema de la representació versa sobre el respecte degut als pares i a la gent gran.

II.1.2.3. CAPDEVILA I VILALLONGA, LLUÍS;¹¹⁸ MORA I ALZINELLES, VÍCTOR: *Cançó d'amor i de guerra*

Sarsuela catalana en dos actes, el segon dividit en dos quadres i un teló musical. Amb text de Lluís Capdevila i Vilallonga i Victor Mora i Alzinelles, i música del mestre Rafael Martínez Valls. Va ser estrenada al Teatre Nou de Barcelona per la companyia del Teatre Líric Català, dirigida per Josep Llimona, el dia 16 d'abril de 1926. Creada aquell mateix any, en plena dictadura de Primo de Rivera, inicialment es va titular *Els soldats de l'ideal*, però la situació política va fer que l'obra es prohibís abans de estrenar-se. A Andorra va

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Lluís Capdevila i Vilallonga, (Barcelona, 1893 – Andorra la Vella, 1980) fou novel·lista, narrador, autor teatral, assagista i memorialista. L'any 1973 es va instal·lar en Sant Julià de Lòria (Andorra). La seva obra teatral sobrepassa la trentena de títols, tots anteriors al 1939.

ser representada l'any 1968 per la Secció Teatral del Casal del Centre, amb la col·laboració del Mestre Joan Roure.¹¹⁹

Contextualitzat en una forja de la comarca del Vallespir, l'any 1793, en plena Revolució francesa, l'argument es basa en la història d'amor entre dos joves, Eloi i Francina, que veuen com els seus destins se separen per una inesperada trobada amb l'infortuni, ja que el fill de l'alcalde Ridau es proposa casar-se amb Francina costi el que costi. Així, la trama principal descobreix les disputes i contrarietats que es produeixen dins d'aquest trio amorós, alhora que il·lustra l'agitat moment històric que afectava la França de finals del segle XVIII.

II.1.2.4. CASTILLO I ESCALONA, JOSEP: *Rambla avall*

Comèdia dramàtica en dos actes, intitolats «PRIMAVERA» i «IVERN». A Andorra va ser posada en escena el 1967 pel Quadre Teatral del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra, dirigida per Josep Castillo Escalona (Barcelona). El mestre Joan Roure va compondre la sardana que porta el mateix nom i que es va estrenar en aquella ocasió. La representació va comptar amb l'assistència de l'autor.

II.1.2.5. CAVALLÉ I LLAGOSTERA, PERE: *Els germans Ferrerons*

Comèdia còmica en dos actes estrenada l'any 1919 al Teatre Romea de Barcelona. A Andorra va ser posada en escena al Centre de Cultura Lauredià pel seu Quadre Escènic.

II.1.2.6. CAYROL, ANTONI (JORDI-PERE CERDÀ): *Quatre dones i el sol*

Jordi-Pere Cerdà, pseudònim d'Antoni Cayrol, va ser un literat de la Catalunya Nord. El drama *Quatre dones i el sol* retrata la condició femenina als anys quaranta i la realitat rural de la Cerdanya a través de la història de quatre dones. Aquestes, entorn d'un home, intenten desfer la implacable dominació sexual, social i cultural que marca els seus destins

¹¹⁹ Joan Roure Jané (Solsona, 1921 – Andorra la Vella, 1990) fou músic i el fundador, l'any 1964, de l'Orfeó Andorrà, com a secció del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra la Vella. En la secció infantil de l'Orfeó, va recuperar el cant de les caramelles —cançons que es canten el Diumenge de Pasqua. També va dirigir l'orquestra Rebés. El 1981 es va incorporar, com a professor de trompeta i metalls, així com de solfeig i cobla, a l'Institut Andorrà d'Estudis Musicals. Va compondre més d'un centenar de sardanes, entre les quals destaquen *Aplec a Meritxell* i *Bonica Andorra*. També va compondre, per a l'esbart dansaire d'Andorra la Vella, la música del ball de fallaires i del carnestoltes.

en un món sense déus i sense sol. A Andorra va ser representada al local del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra, el dimarts dia 21, a les deu de la nit, dins del programa del III Festival Andorra Sindicat d'Iniciativa Setembre 1965, patrocinat pel Consell General i organitzat pel Sindicat d'Iniciativa.

II.1.2.7. COLLADO I NOGUÉ, AGUSTÍ: *La joventut passa*

Comèdia en dos actes escrita el 1933 i estrenada al Teatre Coliseu Pompeia de Barcelona. Va ser representada a Andorra per La Secció Artística del F.C. Andorrà, d'Andorra la Vella.¹²⁰

II.1.2.8. COCA I VALLMAJOR, EDUART: *Gent d'ara*

Comèdia en dos actes escrita el 1908. A Andorra va ser representada per la Secció de Teatre del Casal del Centre entre els anys 1964-1967.¹²¹

II.1.2.9. DE RIUS VIDAL, ÀNGEL: *En Joan de cal Llatenes*

El Janot de cà'n Llatenes, sainet en un acte i en vers escrit l'any 1913. A Andorra es va representar el 5 de maig de 1935, a l'escenari del col·legi Meritxell de Les Escaldes, pels grups Andorra Novella i Meritxell.

II.1.2.10. DE SAGARRA, JOSEP MARIA

II.1.2.10.1. *Cançó d'una nit d'estiu*

Comèdia sentimental en un acte estrenada el 20 de maig de 1923 al Teatre Romea de Barcelona. Va ser representada pel Quadre Dramàtic del Centre Moral i Recreatiu

¹²⁰ SALSES, J., «Teatre i Artistes – La Secció Artística del F. C. Andorrà, d'Andorra la Vella», *Programa Festes d'Andorra la Vella 1944*, Andorra la Vella: Comú d'Andorra la Vella. 1944, p. 20.

¹²¹ FONT I TARRIDA, J. Mª., «Agrupació teatral Casal del Centre», *Anuari Guia Turístic i Comercial d'Andorra 1968*. Andorra: 1968, p. 33.

d'Andorra dins la temporada de teatre 1968-1969,¹²² sota la direcció de Manuel Anglada i Ferrán.¹²³

II.1.2.10.2. *El fiscal Requesens*

Comèdia en un pròleg i dos actes de Josep Maria Sagarra, adaptació lliure d'*El Casament*, de Nikolai Vassilievitx Gogol, estrenada el 1836 i publicada el 1842. Aquesta versió catalana, protagonitzada per Joan Capri, va ser estrenada al Teatre Candilejas de Barcelona, la vetlla del 20 de maig de 1961.

II.1.2.10.3. *La corona d'espines*

Poema dramàtic en tres actes estrenat al Teatre Català el dia 17 d'octubre de 1930. Va ser representat a Andorra l'any 1967 pel Quadre Teatral del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra. El repartiment de l'obra va comptar amb la participació d'una actriu barcelonina, la Sra. Maria Cabot.¹²⁴ L'obra narra les trifulgues d'un acord matrimonial entre una pubilla i un nebot sense pares i s'hi barregen necessitats econòmiques i també algunes sospites.

II.1.2.10.4. *La ferida lluminosa*

Drama en tres quadres i epíleg estrenat al Teatre Romea de Barcelona el 18 de novembre de 1954. A Andorra va ser representada en tres ocasions. La primera, el 28 de març de 1960, per una companyia de teatre catalana, al Casino de les Escaldes. La segona, entre els anys 1964-1967, per la Secció de Teatre del Casal del Centre —aquesta vegada, la representació va comptar amb la participació d'una actriu barcelonina, la senyora Tubau.¹²⁵ I la tercera, el 25 de juny de 1969, també per la Secció de Teatre del Casal del

¹²² CASADEVALL I MEDRANO, J., «Agrupació Teatral del Casal del Centre», *Anuari Guia Turístic i Comercial d'Andorra 1969/1970*. Andorra: 1971, p. 45; *Centre Moral i recreatiu d'Andorra 1905-1992*, Andorra: Àgora cultural, 2001, p. 27.

¹²³ Manuel Anglada i Ferran va nàixer a Maçanet de la Selva i, l'any 1962, va a traslladar-se a Andorra des de Llúvia. Va ser comptable d'una important empresa andorrana, professor de català, escriptor, estudiós de la geografia i toponímia dels Pirineus i impulsor i membre d'entitats culturals i esportives del Principat d'Andorra.

¹²⁴ FONT I TARRIDA, J. M^a., op. cit., p. 33.

¹²⁵ *Ibidem*.

Centre. La crítica assenyala aquesta obra com un trencament amb la producció anterior de Sagarra i com un model de renovació del teatre català de l'època.

L'obra, que constituïa una mostra ortodoxa i alligadora del teatre catòlic, mostra els problemes d'un matrimoni de classe burgesa: el doctor Enrique Molins i la seva esposa, Isabel. El marit recupera la il·lusió en enamorar-se de una noia més jove, Adela. En aquest moment, l'esposa es converteix en un obstacle per als seus plans de futur i comença a concebre'n l'assassinat. L'obra té un final alligador: «En esdevenir-se la mort del pare Molins, es produïa la reconciliació definitiva entre marit i muller».¹²⁶

II.1.2.10.5. *Soparem a casa*

Comèdia en dos actes i cinc quadres estrenada al Teatre Romea de Barcelona l'any 1960. A Andorra va ser representada dues vegades per L'Agrupació Teatral del Casal del Centre, dins de la temporada de teatre 1968-1969: la primera el 28 de maig de 1968 i la reposició, el 4 de juny del mateix any.

II.1.2.11. DE SICÍLIA, ALBERT: *Don Gonçalo o l'orgull del gec*

Comèdia en tres actes i en prosa del costumista català Albert de Sicília Llanas i Castells, estrenada l'any 1891. Escenificat almenys quatre vegades a Andorra: la primera en 1930, al Cinema-Teatre Andorrà, pel grup Els Aficionats d'Andorra-Escaldes; la segona, el 3 d'abril de 1936, al Casino-Teatre Andorrà, per L'Elenc Artístic d'Escaldes; la tercera, el juliol de 1945, pel Grup Artístic del F.C. Andorra —Secció teatral dels Escaldes—, i l'última, per la Secció de Teatre del Casal del Centre, entre els anys 1964-1967. L'obra va ser estrenada al Teatre Novedades de Barcelona l'1 d'abril de 1891 i gloriósament ressuscitada al Teatre Català Romea el dia 25 d'octubre de 1897.

La trama planteja els conflictes de classes. Gonçalo és un jove i intel·ligent advocat. El seu pare és un cotxer ric, molt de l'època, d'un geni absorbent, rude, limitat al seu orgull de classe —simbòlicament, a l'orgull de la jaqueta, amb la qual va néixer i amb la qual vol morir. La comprensió entre l'un i l'altre és difícil, però, finalment, aquest accepta la nova vida que la carrera del seu fill suposa. L'acte de canviar la jaqueta per l'americana

¹²⁶ GALLÉN, E., *El teatre a la ciutat de Barcelona durant el règim franquista (1939-1954)*. Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 152

—en si tan senzill, però alhora tan transcendent— resoldrà les febles intrigues amoroses de Gonçalo i de la seva germana, Conxita.

II.1.2.12. ELIAS I BRACONS, LLUÍS: *Bala perduda*

Farsa en tres actes, estrenada el 6 de febrer de 1951 al Teatre Romea per la companyia titular del teatre. A Andorra, va ser representada el 28 de març de 1960 per una companyia de teatre catalana al Casino dels Escaldes.

II.1.2.13. GOMIS I SENTÍS, MANUEL: *El misteri del bosc*

Drama en tres actes, publicat el 1933 i escenificat el 10 de març de 1935 al col·legi Meritxell pel Quadre Dramàtic de l'FJC de la Seu d'Urgell, sota la direcció del mestre d'escena Joan Bausili.

II.1.2.14. GUIMERÀ, ÀNGEL

II.1.2.14.1. *La sala d'espera*

Sainet, de caràcter realista, en un acte i en prosa, estrenat al Teatre Novetats de Barcelona per la companyia del Teatre Català, el 2 de desembre de 1890. A Andorra es va escenificar l'11 de juny de 1936 —Festa del Corpus—, a càrrec del grup l'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra la Vella.

II.1.2.14.2. *Terra baixa*

Drama en tres actes i en prosa escrit el 1897. Estrenat en versió espanyola el 27 o 30 de novembre de 1896, al Teatro Español de Madrid, per la companyia Guerrero-Mendoza. L'estrena de l'obra en català es va fer esperar fins al 8 de febrer de 1897, al Teatre Principal de Tortosa, a càrrec de la companyia Teodor Bonaplata. A Andorra es va escenificar el 1935 al Casino-Teatre de les Escaldes pel Grup Artístic de les Escaldes.

Terra baixa és una de les obres més emblemàtiques del teatre català. En aquest drama rural, de contingut realista i social, s'ho tracten alguns temes recurrents a les tragèdies de Guimerà: la passió eixelebrada i cega, l'enfrontament entre la perversió —Terres Planes—

i la puresa –Terres Altes—,etc. En ser Andorra un país de muntanya, és lògica la bona acollida que va tenir aquesta obra de Guimerà que admira les terres altes.

L'argument sorgeix de l'oposició entre les Terres Planes i les Terres Altes, que constitueixen, respectivament, el símbol de la perversió i la puresa. Manelic, un pastor innocent i senzill de les Terres Altes, que ha realitzat el seu destí d'home en comunicació directa amb els grans espais de la natura, entre els ramats, els gossos i el temor constant del llop, és el *bon sauvage* rousseaunià que cau a les xarxes de la malícia i complicitat de la societat que l'envolta. Sebastià, luxuriós i cínic, corromput i maquiavèlic, és el símbol de les Terres Baixes. Guimerà arriba a l'extrem del pessimisme en trobar la corrupció al mateix món natural on el tòpic literari solia situar la ingenuïtat i la puresa. També als petits llogarets han arribat la injustícia i la traïció. Manelic no és el poble, sinó el suprem incontaminat. L'obra es resol no tant en l'oposició de dos conceptes abstractes —natura i civilització, puresa i embrutiment— com en la de l'home senzill i innocent enfront de la societat corrompuda que aixeca un mur de silenci i ironia davant de la seva simplicitat. Al costat d'ells, pul·lula una munió de gent egoista i covarda, sotmesa al domini total de Sebastià, amo de terres i consciències —a aquest propòsit, recordem que l'obra és coneguda simptomàticament a Itàlia amb el títol de *Feudalisme*, i que Piscator va intentar posar-la en escena com a símbol d'una situació revolucionària determinada.

II.1.2.15. IGLÉSIES PUJADES, IGNASI

II.1.2.15.1. *El cor del poble*

Drama en tres actes. Es va estrenar a Barcelona el 20 de gener de 1902. La tercera edició, considerada la definitiva, va veure la llum el 1929. A Andorra es va representar quatre vegades: la primera, el 24 de juliol de 1932, al Cafè Teatre Andorrà, per la Societat Choral Unió Urgellenca; la segona, el 29 de maig de 1935 —festivitat de Sant Pere—, al Teatre de les Escaldes, per l'Elenc Artístic d'Escaldes; la tercera, l'any 1944, representada per la Secció Artística del FC Andorrà d'Andorra la Vella, i l'última, a l'octubre de 1963, al Teatre Cristall de les Escaldes per la Secció de Teatre del Casal del Centre.

L'acció transcorre en un barri fabril dels suburbis de Barcelona. Jaume Boter —*el Passarell*— i la Madrona Casals reben a casa un nounat fruit d'un amor passatger, i l'adopten. Al cap de vint-i-cinc anys, la veritable mare, Lluïsa, el reclama. La Madrona vacil·la davant la pensió vitalícia que li ofereix el representant d'aquella, però el Passarell

i el Fidel s'hi oposen rotundament. Entre el matrimoni té lloc una discussió plena d'un senzill dramatisme i, quan torna el representant de la senyora Lluïsa, el Fidel l'increpa amb duresa i el fa fora de casa. El diàleg és expressiu i vivaç.

II.1.2.15.2. *Gira-sol*

Comèdia en tres actes estrenada l'any 1907. Representada per la Secció Artística del FC Andorrà, d'Andorra la Vella.¹²⁷

II.1.2.16. LORENZO I GÀCIA, FRANCESC

II.1.2.16.1. *El millor dependent del món*

Farsa en tres actes estrenada al Teatre Guimerà el 1961. A Andorra va ser representada entre els anys 1964-1967 per la Secció de Teatre del Casal del Centre.¹²⁸

II.1.2.16.2. *Un gàngster de paper fi*

Farsa còmica en tres actes estrenada en el Teatre Club Diagonal de Barcelona, pel Grup Escènic Enric Borràs, el dia 25 de febrer del 1961. A Andorra es va representar al novembre de 1963, al Teatre Cristall de les Escaldes, per la Secció de Teatre del Casal del Centre.

II.1.2.17. MILLÀ I NAVARRO, ÀNGEL: *Pi, noguera i castanyer*

(*Fabricants de mobles*)

Comèdia en tres actes, composta per Àngel Millà i Luis Casañas. Estrenada al Teatre Romea, per la Companyia de Teatre Maragall, el 17 d'agost de 1961. A Andorra va ser la primera obra que el grup de teatre del Centre Moral i Recreatiu va representar al Casal del Centre després de la reforma del local. També va ser representada per la Secció de Teatre del Casal del Centre entre els anys 1964-1967.¹²⁹

¹²⁷ SALSÉS, J., *op. cit.*, p. 20.

¹²⁸ FONT I TARRIDA, J. M^a., *op. cit.*, p. 33.

¹²⁹ *Ibidem*.

II.1.2.18. MORAGAS I ROGER, VALENTÍ; ELIAS I BRACONS, LLUÍS:

Romeu de 5 a 9

Comèdia en tres actes estrenada el 4 de desembre de 1957. A Andorra va ser posada en escena el dissabte 5 d'octubre de 1963, al Gran Teatre Cristall d'Escaldes, per Joan Capri i la seva companyia de teatre. Aquesta comèdia constitueix una paròdia de l'obra *Romeu i Julieta* de Shakespeare.

II.1.2.19. POUS I ARXER, JOSEP MARIA: *Mala nit!*

Comèdia en un acte publicada el 1854. Escenificada al Cinema-Teatre Andorrà el 1930 pel Grup d'Aficionats d'Andorra-Escaldes. Estrenada al Romea de Barcelona l'1 de març de 1888.

II.1.2.20. RAMON I VIDALES, RAMON: *El carro de vi*

Sainet del dramaturg, poeta, novel·lista i escriptor Ramon Ramon i Vidales. Estrenat el 19 de setembre de 1903 al Romea de Barcelona. Representat a Andorra el 24 de juliol de 1932 al Cafè Teatre Andorrà, per La Societat Choral Unió Urgellenca.

Sainet del dramaturg, poeta, novel·lista i escriptor Ramon Ramon i Vidales. Estrenat el 19 de setembre de 1903 al Romea de Barcelona. Representat a Andorra el 24 de juliol de 1932 al Cafè Teatre Andorrà, per la Societat Choral Unió Urgellenca.

II.1.2.21. RUSIÑOL, SANTIAGO

II.1.2.21.1. *A ca l'antiquari*

Sainet en un acte estrenat al Teatre de Novetats el dia 15 de març de 1917. A Andorra va ser representat per l'Agrupació Teatral del Casal del Centre dins de la temporada de teatre 1968-1969.¹³⁰

¹³⁰ CASADEVALL I MEDRANO, J., «Agrupació Teatral del Casal del Centre», *op. cit.*, p. 45.

II.1.2.21.2. *El casament de conveniència*

Comèdia en tres actes estrenada al Teatre Català Romea la nit del dia 27 de novembre de 1925.

II.1.2.21.3. *Els jocs florals de Canprosa*

L'obra *Els jocs florals de Canprosa* constitueix una caricatura satírica de la tradicional festa dels Jocs Florals,¹³¹ per l'excessiva producció que se'n feia, i va promoure, en ser estrenada, un sorollós escàndol, malgrat la superficialitat de la seva concepció.

Sainet del pintor i escriptor català Santiago Rusiñol (1861-1931), escrit a Mallorca i estrenat al Teatre Romea de Barcelona el 29 d'abril de 1902. A Andorra es va posar en escena el 7 d'abril de 1935, interpretat pel Grup Infantil Fejocista de Sant Julià.

La construcció de la comèdia —sens dubte una de les millors de l'autor— es redueix a una senzilla situació escènica i una feble intriga amorosa que li dona sentit argumental. En el marc de la festa major del petit poble rural de Canprosa,¹³² se celebren uns jocs florals. Maria, personatge molt sentimental i desdibuixat, el típic personatge ingenu, pobre i idealista de principi de segle, està enamorada de Tonet, que ha guanyat la flor natural.¹³³ Té la il·lusió de ser la reina de la festa, però Tonet tria la vanitosa Júlia. Ramon, periodista i antic poeta entre irònic i idealista, se sent atret per la dolçor de Maria. L'un i l'altra acaben enamorant-se i, abans que acabi la festa, abandonen l'envelat. Els poetes no premiats, descontents, escometen contra el jurat. Cau el teló enmig de grans discussions i els cants estentoris d'un himne patriòtic. La comèdia és rica en motius i personatges no exempts d'intenció.

II.1.2.21.4. *La bona gent*

Comèdia en quatre actes del 1906. A Andorra va ser representada per la Secció de Teatre del Casal del Centre entre els anys 1964 i 1967.¹³⁴ L'obra tracta un dels temes

¹³¹ Els Jocs Florals, Jochs Florals, o Jocs de la Gaia Ciència són certàmens literaris que es converteixen en promotors i difusors d'una llengua. Van ser instituïts per primer cop el 1323, a Tolosa de Llenguadoc, per la Sobregaya Companyia dels Set Trobadors.

¹³² *Canprosa*: Contracció familiar de «Casa de la prosa».

¹³³ *Flor natural*: Primer premi dels jocs Florals.

¹³⁴ FONT I TARRIDA, J. M^a., *op. cit.*, p. 33.

favorits de Rusiñol: les relacions art-artista-societat, que són alhora un dels aspectes ideològics més característics del moviment modernista.

A *La bona gent*, Rusiñol confronta Baptiste, l'oncle usurer, amb Rafel, el seu nebot artista. Però Rafel ja no és un idealista radical com abans, sinó que ara compagina la vocació d'artista amb la necessitat d'una certa seguretat econòmica i acceptació social, és a dir, que Rafel encarna el prototip de l'artista modernista, iconoclasta, però només fins al punt que li permeti conviure amb la societat en general i amb la classe social que li proveeixi dels mitjans necessaris per continuar sent artista.

II.1.2.21.5. *L'obligació i la devoció*

Monòleg interpretat a Andorra l'11 de juny de 1936 pel baríton Joan Ricart. Aquesta peça era una adaptació d'un conte de Rusiñol i tenia com a tema la figura de l'artista des d'una perspectiva irònica i melangiosa, agredolça, com era característic en l'autor.

II.1.2.22. SALTIVERI I VIDAL, ANTONI: *L'últim anglès*

Sainet en un acte i en vers. La posada en escena a Andorra va tenir lloc el 5 de maig de 1935, al col·legi Meritxell de les Escaldes, pels grups Andorra Novella i Meritxell.

II.1. 2.23. SOLDEVILA ZUBIBURU, CARLES: *Els milions de l'oncle*

Comèdia en tres actes del 1927. A Andorra va ser posada en escena en dues ocasions: la primera, el 28 de març de 1960, per una companyia de teatre catalana, al Casino de les Escaldes, i la segona, per La Secció de Teatre del Casal del Centre, entre els anys 1964 i 1967. En el repartiment va participar l'actor barcelonès Joan Basseda.¹³⁵

II.1.2.24. SOLER, FRÉDÉRIC (SERAFÍ PITARRA): *El ferrer de Tall*

Drama històric en tres actes i en vers. Es va estrenar al Teatre Romea de Barcelona el 16 d'abril de 1874. A Andorra va ser representat entre els anys 1964 i 1967 per La Secció de Teatre del Casal del Centre.¹³⁶

¹³⁵ FONT I TARRIDA, J. M^a., *op. cit.*, p. 33.

¹³⁶ *Ibidem*.

Un noble seductor, el Baró, s'enamora de Rosa i abusa de la confiança del seu patge, Arnal, també enamorat de la noia, el qual es veu forçat sota amenaces a actuar en els plans del rapte de Rosa. En aquest cas, l'obra és una reflexió sobre el sentit de l'honor, més que una exaltació de la seva defensa.

II.1.2.25 AUTORS AMATEURS

Considerem *amateurs* els autors catalans que no són a la *Gran enciclopèdia catalana*.

II.1.2.25.1. BOQUET DE RECASENS, PERE: *Com les olives*

Drama de costums en tres actes estrenat amb gran èxit el dia 30 de juny de 1907, al Teatre del Centre Moral de Gràcia. Escenificat al saló del col·legi Meritxell el 24 de març de 1935 pel grup Andorra Novella.

II.1.2.25.2. CAPDEVILA I VILALLONGA, ENRIC; SERRACANT MANAU, JOAN: *L'amor és una comèdia*

Comèdia en tres actes. A Andorra va ser representada per la Secció de Teatre del Casal del Centre entre el 1964 i el 1967. La representació va comptar amb la presència d'un dels autors, Enric Capdevila i Vilallonga.¹³⁷

II.1.2.25.3 CASAÑAS, LUIS: *Pi, noguera i castanyer (Fabricants de mobles)*

Comentat, juntament amb Àngel Millà i Navarro, a l'apartat II.1.2.17.

II.1.2.25.4. EL SR. PUIG I EL RVD. PARE DOM AMBRÓS CARALT: *L'ermità de Meritxell*

Parlarem d'aquesta obra a l'apartat III.5.

¹³⁷ *Ibidem*.

II.1.2.25.5. FRANQUEZA COMAS, RAMON: *La torre dels sustos*

Sainet estrenat al Teatre Principal de Barcelona el 28 de desembre de 1910. Representat a Andorra el 1944 per la Secció Artística del FC Andorrà, d'Andorra la Vella.

II.1.2.25.6. GRAELLS CASTELLS, EMILI: *Com s'enreda la troca*

Comèdia en tres actes. Es va estrenar al Teatre Coliseum el 21 d'abril de 1919. A Andorra va ser representada, almenys dues ocasions, per la Agrupació Teatral del Casal del Centre: la primera, l'any 1966, i la segona, com a cloenda de la temporada de teatre 1968-1969.¹³⁸

II.1.2.25.7. MORER, AGUSTÍ: *L'hereu Pruna*

Sainet en un acte i en vers, escrit el 1885 i estrenat al local anomenat Cal Ninyo —avui conegut com a Teatre Cal Ninyo. A Andorra va ser escenificat al saló del col·legi Meritxell el dia 24 de març de 1935 pel grup Andorra Novella.

L'argument està basat en les vivències d'un personatge més aviat poc agraciat que ha heretat una gran fortuna i busca una noia per poder contreure matrimoni. Més endavant, va ser portat al cinema amb el títol de *L'hereu de can Pruna*, pel·lícula dirigida per Segundo de Chomón.

II.1.2.25.8. PRADELL, FRANCESCH: *Embolics!*

Sainet en un acte i en prosa estrenat el 18 de juliol de 1897 al Centre Moral de la parròquia de Sant Francesc de Paula. A Andorra es va representar en dues ocasions: la primera, el 10 de juliol de 1932, per la festa de Sant Cristòfol, i la segona, el 10 de novembre de 1935, per la secció dramàtica del grup Andorra Novella de la FJC a la sala del col·legi Meritxell de les Escaldes. Aquesta última representació estava prevista pel diumenge 3 de novembre de 1935 com a inauguració de la temporada de teatre, però la polèmica que es va produir entre aquesta escola religiosa i el veguer francès davant la posada en escena —conjunta amb el sainet— del drama *Les écoles laïques* va fer que

¹³⁸ FONT I TARRIDA, J. M^a., *op. cit.*, p. 33.

s'anul·lés la representació, que, finalment, es va dur a terme el diumenge dia 10, sota el títol de *Els fruits d'una mala educació*. Aquesta nova versió, que, a més del canvi de títol, va suprimir alguns dels fragments més violents contra l'ensenyament laic que el mateix veguer francès havia subratllat en la seva carta dirigida al bisbe, va ser fruit de la resolució que va prendre el prelat arran de les queixes del veguer per solucionar la controvèrsia que s'havia creat.

II.1.2.25.9. ROSÉS, PAU: *Blanc i negre*

Sainet còmic en un acte i en prosa. L'espectacle teatral va ser representat per la Secció de teatre de l'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra.

II.1.2.25.10. VILALLONGA, FERRAN: *Els dos didots*

A la font impresa —ja indicada més amunt—, apareix com un diàleg humorístic, però a la Biblioteca de Catalunya el trobem classificat com a disbarat còmiclírnic en un acte, original de Ferran Vilallonga i amb música, reducció per a cant i piano del mestre Bonaventura Frígola (1918?). L'espectacle fou representat el 21 de maig de 1936 per la Secció de Teatre de l'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra.

II.1.2.25.11. VILLANOVA I TORREBLANCA, JAUME: *Jo seré el seu gendre*

Comèdia en tres actes estrenada al Teatre Romea el 8 de febrer del 1956. A Andorra va ser posada en escena en dues ocasions: la primera, el 28 de març de 1960, per una companyia de teatre catalana, al Casino de Les Escaldes, i la segona, per la Secció de Teatre del Casal del Centre, entre el 1964 i el 1967.¹³⁹ La representació va comptar amb la presència de l'autor. Obra representativa de la típica comèdia catalana de postguerra; es tracta d'una comèdia amable, riallera, amb tipus divertits i esquitxada d'un humor blanc.

¹³⁹ *Ibidem*.

II.1.2.26. OBRES D'AUTOR DESCONEGUT

II.1.2.26.1. *Els fruits d'una mala educació (Les escoles laiques)*

Aquest drama en tres actes va ser representat a Andorra el diumenge 10 de novembre de 1935 per la secció dramàtica del grup Andorra Novella de la FJC al col·legi Meritxell de les Escaldes.

II.1.2.26.2. *Les gitanes*

Desconec aquesta obra però podria tractar-se del sainet castís *Los gitanos*. A Andorra va ser representada el 12 d'abril pel Grup d'Avanguardistes i Aixèrides.

II.1.2.26.3. *Renocs*

Aquest sainet va ser posat en escena el dia 5 de maig de 1935, pels grups Andorra Novella i Meritxell de la FJC, a l'escenari del col·legi Meritxell de les Escaldes.

II.1.2.26.4. *Un sabater pegot*

Aquest sainet va ser representat en dues ocasions a Andorra: la primera, el 7 d'abril de 1935, interpretat pel Grup Infantil Fejocista de Sant Julià, i la segona, el 12 d'abril del mateix any, pel Grup d'Avanguardistes i Aixèrides.

II.1.3. AUTORS CASTELLANS

II.1.3.1. BENAVENTE, JACINTO: *La malquerida*

Drama rural estrenat el 12 de desembre de 1913. A Andorra va ser representat el dia de Sant Joan de l'any 1935, a la nit, per la Compañía de Comedia Consuelo Guerrero de Luna, al Teatre de les Escaldes.

A la hisenda del Soto, hi viuen la senyora Raymunda i la seva filla, Acàcia. En quedar Raymunda vídua, contrau matrimoni amb Esteban, que és rebutjat per la filla de la dona, sense saber que en realitat entre ambdós s'ha despertat un amor molt profund que oculten

darrera la màscara de l'hostilitat. El pitjor arriba quan Esteban comença a desfer-se de tots els homes que envolten Acàcia, que passa a ser anomenada *La Malquerida*.

II.1.3.2. DE BURGOS, JAVIER: *Los valientes*

Sainet en un acte dividit en dos quadres i escrit en vers, estrenat al Teatre Felipe el 14 d'agost de 1886. A Andorra va ser representat per l'Elenc Artístic d'Escaldes, al Teatre de les Escaldes, per primer cop el 29 de juny de 1935 —i va ser repetit el 30 de juny del mateix any.

Sainet en un acte dividit en dos quadres i escrit en vers, estrenat al Teatro Felipe el 14 d'agost de 1886. A Andorra va ser representat per l'Elenc Artístic d'Escaldes, al Teatre de les Escaldes, per primer cop el 29 de juny de 1935 —i va ser repetit el 30 de juny del mateix any.

II.1.3.3. FELIU I CODINA, JOSEP: *La Dolores*

Drama popular en tres actes del comediògraf català Joseph Feliú i Codina, escrit en castellà. Va ser estrenat, amb enorme èxit, el 10 de novembre de 1892, al Teatre Novetats de Barcelona. A Andorra va ser representat el 24 de juliol de 1932, al Cafè Teatre Andorrà per la Societat Choral Unió Urgellenca.

La trama té lloc en un poble aragonès. La Dolores és una bellíssima «mossa de posada», que va tenir temps enrere un amant, Melchor, barber, fanfarró i bon guitarrista. Molts s'han enamorat de la Dolores, entre els quals Celemín, el sergent Rojas i Lázaro, un orfe que estudia al seminari. Primer, els rebutja tots, però, per fi, acaba corresponent seriosament a les demostracions d'amor del seminarista. En adonant-se'n, Melchor prova de reconquerir l'amant d'antany i li proposa fugir plegats, però ella el rebutja. Irritat per la repulsa, el barber i guitarrista se'n venja llançant un cartell ultratjant de desafiament: una cobla que s'ha fet popular («Si vas a Calatayud / pregunta por la Dolores / que es una chica muy guapa / y amiga de hacer favores»). Lázaro renta amb sang un tal ultratge matant el barber.

II.1.3.4. FERNÁNDEZ DE SEVILLA, LUIS; SEPÚLVEDA, RAFAÉL: *Madre Alegría*

Comèdia en tres actes i en prosa. A Andorra va ser representada el dia de Sant Joan del 1935, a la nit, per la Compañía de Comedia Consuelo Guerrero de Luna, al Teatre de les Escaldes.

II.1.3.5. MUÑOZ SECA, PEDRO; ALONSO GÓMEZ, SEBASTIÁN: *El contrabando*

Sainet en un acte i en prosa estrenat al Teatro Lara de Madrid l'any 1904 . Representat a Andorra el 20 de maig de 1934, al Casino-Teatre Andorrà, pel Quadre Escènic del Casal Andorrà de Barcelona.

II.1.3.6. PEMÁN, JOSÉ MARÍA: *El divino impaciente*

José María Pemán fou un dels autors més reconeguts durant el règim franquista posterior al 1939. *El divino impaciente* és un poema dramàtic en vers, dividit en un pròleg, tres actes i un epíleg, estrenat el 1933. Fou escenificat a Andorra aquell mateix any, al Casino-Teatre Andorrà. Pemán va escriure aquesta obra com a resposta a la dissolució legal de la Companyia de Jesús i al laïcisme que s'intentava instaurar sota el règim democràtic de la Segona República. L'obra recrea la vida de sant Francesc Xavier, començant per l'estada a París, on va conèixer sant Ignasi de Loiola; després, l'acció ens porta cap a Roma, a la residència dels jesuïtes, i acaba escenificant la tasca missionera portada a terme pel sant a la Xina.

II.1.3.7. SANTOLAYA ROMERO, JOSÉ: *El hombre, el perro y la tapia*

Aquesta comèdia va ser posada en escena a Andorra, traduïda al català, el 28 de març de 1960, al Casino de les Escaldes, per una companyia de teatre catalana.

II.1.3.8. ZORRILLA, JOSÉ: *Don Juan Tenorio*

Drama fantasticoreligiós en vers dividit en dues parts i set actes, publicat l'any 1844. A Andorra va ser representat per la Secció de Teatre del Casal del Centre entre el 1964 i

el 1967.¹⁴⁰ L'obra que es representa a Andorra és la versió de José de Zorrilla, del segle XIX, no l'original del segle XVII del duc de Rivas. Com veurem, el públic andorrà prefereix autors més moderns. Així mateix, també veurem el gran lligam que manté Andorra entre el teatre i l'època del Carnestoltes, ja que, en el *Don Juan Tenorio*, la primera part transcorre la nit de Carnaval, i també hi haurà un desenllaç que acabarà amb la vida de disbauxa anterior del protagonista. Com que és una obra molt coneguda, n'estalviem el resum. No obstant això, volem subratllar que es tracta d'una obra típicament romàntica, amb morts, espectres i en la qual l'amor ideal redimeix el pecat. En conseqüència, té una moral religiosa que també és del gust del públic andorrà del període estudiat.

II.1.3.9. AUTORS AMATEURS

Considerem *amateurs* els autors castellans que no estan catalogats a la Biblioteca Nacional de Madrid.

II.1.3.9.1. COCA CRIADO, EDUARDO: *Los blancos dientes del perro*

Comèdia bilingüe – català i castellà— en dos actes. A Andorra va ser posada en escena el 28 de març de 1960, al Casino de les Escaldes, per una companyia de teatre catalana.

II.1.3.9.2. MOYA RIVAS, JOSÉ MARÍA: *Una limosna por Dios*

Drama en un acte del 1927. A Andorra va ser representat el diumenge 30 de juny de 1935, al Teatre de les Escaldes, per l'Elenc Artístic d'Escaldes.

II.1.3.10 OBRES D'AUTOR DESCONEGUT: *Duerme*

Desconec aquest text, però podria tractar-se del monòleg en un acte i en vers *¡Duerme! (Callad! ¡Que no despierte!)*, de Eusebio Blasco. A Andorra va ser representat el diumenge 30 de juny de 1935, al Teatre d'Escaldes, per l'Elenc Artístic d'Escaldes.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 33.

II.1.4 AUTORS FRANCESOS

II.1.4.1 AUTIER, PAUL; CLOQUEMIN, PAUL: *Far maleït (Gardiens de phare)*

Traducció al català de Gaston A. Màntua de la obra teatral *Guardiens de phare*, del dramaturg francès Paul Autier en col·laboració amb Paul Cloquemin. Es va estrenar el 14 de juliol de 1912 a la Sala Imperi de Barcelona. A Andorra es va representar el 10 de juliol de 1932 per la festa de Sant Cristòfol.

II.1.4.2. CLAUDEL, PAUL: *L'annonce faite à Marie*

Representat a Andorra com a homenatge al més gran dels autors de teatre catòlic modern, mort recentment en aquella data. Aquest «misteri» en quatre actes i un pròleg va ser publicat el 1912, i era un text refós, amb notables variants, d'un drama previ, *La jeune-fille Violaine* (1900), que es desenvolupava en temps moderns, la primeríssima versió del qual es remunta a 1892. A Andorra va ser representada l'any 1956 dins del cicle conegut com a Teatre de la Natura, promogut per Esteve Albert i Corp.

En aquesta obra estilitzada en línies d'una bellesa mítica i gairebé hieràtica, s'escruta el misteri de la concepció de l'Esperit. El poeta vol fer-nos-ho sensible encarnant-ho en el centre de la nostra humanitat, per mitjà del símbol de la «feminitat pura» personificada en Violaine. Hereva d'un feu sagrat on la vida té el seu ritme natural i humà, però també diví —allà, sobre el pujol, s'aixeca el monestir, amb el santuari, on Déu està present—, està promesa a Jacques pel seu pare, que marxa a la croada. Però la seva bellesa virginal havia obert en el cor de Pierre Croan, el místic constructor d'esglésies, la ferida incurable del desig, a la qual contesta una nafra real: la lepra. Quan Violaine, en la plenitud de la felicitat, té la revelació de la nafra pútrida —el senyal de mort en la nostra carn corruptible— que Pierre oculta en el seu costat, és vençuda per la pietat i li fa el petó fraternal que haurà de guarir-lo, però que taca inexorablement la seva carn innocent amb la terrible morbositat. Però Jacques, massa humà, veu en la lepra de Violaine la confirmació de les pèrfides acusacions de Mara i la rebutja com a perjura casant-se amb la seva tenebrosa germana. Després de vuit anys d'abandó i de dolor, en els quals la leprosa s'ha tornat cega i viu en una gruta del bosc, Mara torna a ella per portar-li la seva nena morta, que ella ressuscita. Però Mara prova de matar Violaine enterrant-la viva sota un munt de sorra. Així la troba Pierre de Croan, que la du moribunda al seu feu. Només

llavors ella revelarà a Jacques, en el seu últim diàleg, la seva innocència, deixant-li en peça l'amarg dolor.

Aquesta obra, excepcionalment complexa, xopada d'un sentit d'alta poesia, va exercir una poderosa suggestió i està considerada, generalment, l'obra mestra de Claudel.

II.1.4.3. DAUDET, ALPHONSE: *L'Arlesiana*

Drama rural en tres actes i cinc quadres adaptat per l'italià Leopoldo Marengo basant-se en la novel·la d'Alphonse Daudet *L'Arlesienne* (1872), amb música de Georges Bizet. L'autor la va extraure d'un altre relat homònim, publicat en 1866 al llibre *Lettres de mon moulin*. A Andorra va ser representat el 1968 per l'Agrupació Teatral Casal del Centre.

Federico estima l'Arlesiana, que no apareix al drama, i, menyspreant l'amor que sent per ell Vivelta, la demana en matrimoni. Però l'Arlesiana no és pura: un guardià de cavalls pot demostrar que és el seu amant. Desesperat, Federico abandona casa seva, viu en una pleta del camp, rebutja qualsevol consol i menysprea obstinadament la pobra Vivelta. Quan s'assabenta que el guardià de cavalls, gelós de l'Arlesiana, ha decidit raptar-la, sent com reneix la passió. Incapaç de sobreposar-se a la boja gelosia, Federico es mata.

II.1.4.4. MAETERLINCK, MAURICI: *L'alcalde de Stilmonde (Le bourgmestre de Stilmonde)*

Mauruci Maeterlinck va ser el principal representant del teatre simbolista a Bèlgica, amb la creació d'obres caracteritzades per un estil clar i senzill. Però l'obra que es va representar a Andorra és una de les menys populars del dramaturg. *L'alcalde de Stilmonde* (1919), traducció al català de Salvador Vilaregut del drama en tres actes *Le bourgmestre de Stilmonde*, es va representar el 20 de maig de 1934 al Casino-Teatre Andorrà, a càrrec del Quadre Escènic del Casal Andorrà de Barcelona.

II.1.4.5. AUTORS AMATEURS: KAYA, CLAUDE: *La reina del mercat (La reina du marché)*

Considerem *amateurs* els autors francesos que no són a la *Gran enciclopèdia catalana*. Traducció al català de l'obra francesa *La reine du marché* de Claude Kaya, representada a Andorra el dia 4 de setembre de 1932, al Cafè Teatre Andorrà, per la companyia de Joseph Santpere, del Teatre Espanyol de Barcelona.

II.1.5 AUTORS ANGLESES: WILLARD, JOHN: *El gato o el canario o la voluntad del muerto*

El teatre en llengua anglesa va ser molt poc representat a Andorra durant el període estudiat. Només hi ha constància d'un autor nord-americà, John Willard, que va ser representat de manera casual aprofitant que la companyia actuava a la Seu d'Urgell.

El gato y el canario o La voluntad del muerto és un melodrama en tres actes, traducció de l'obra *The cat and the canary*, del dramaturg John Willard, estrenada l'any 1922. La peça va tenir un gran èxit a Broadway i va ser representada a Andorra el 20 de maig de 1934, al Casino-Teatre Andorrà, pel Quadre Escènic del Casal Andorrà de Barcelona.

L'obra gira entorn d'una llòbrega mansió i el testament d'un excèntric i venjatiu milionari, Cyrus West. L'agraciada hereva resultarà ser la cànvida Annabelle West, que haurà de romandre a la casa durant la nit i demostrar el seu bon estat mental. Com era d'esperar, la jove sofrirà l'aguait dels seus propis familiars i temerà la possible presència del fantasma del milionari.

II.2. GÈNERES

A Andorra, els gèneres dramàtics de les obres representades entre els anys 1900 i 1970 eren, a més dels clàssics heretats de la tradició teatral —drama, comèdia, etc.—, d'altres que es van anar creant per satisfer les noves tendències artístiques i les exigències del públic. Passem a realitzar una classificació de totes les obres representades segons els gèneres als quals pertanyen.

II.2.1. COMÈDIA

- *Bala perduda*

- *Com s'enreda la troca*
- *Don Gonçalo o l'orgull del gec*
- *El casament de conveniència*
- *El fiscal Requesens*
- *El hombre, el perro y la tapia*
- *Els germans Ferrerons*
- *Els milions de l'oncle*
- *Gent d'ara*
- *Gira-sol*
- *Jo seré el seu gendre*
- *La bona gent*
- *L'amor és una comèdia.*
- *L'amor venia en taxi*
- *La joventut passa*
- *Los blancos dientes del perro*
- *Madre Alegría*
- *Mala nit* (encara que a la premsa andorrana apareix anunciat com un sainet en realitat es tracta d'una comèdia en un acte)
- *Pi, noguera i castanyer (Fabricants de mobles)*
- *Romeu de 5 a 9*
- *Soparem a casa*

II.2.2. COMÈDIA PASTORAL

- *Deu infant (Els Pastorets)*
- *Els Pastorets*
- *En terres d'Andorra*

II.2.3. COMÈDIA DRAMÀTICO-SENTIMENTAL

- *Cançó d'un nit d'estiu*
- *Rambla avall*

II.2.4 FARSA

- *Un gànster de paper fi*

II.2.5. FARSA FOLKLÒRICA

- *El ball de l'óssa d'Encamp*
- *El millor dependent del món*
- *El Tralarí i la Marieta*
- *El judici dels contrabandistes d'Encamp*
- *El judici dels contrabandistes de la parròquia d'Ordino*
- *Els contrabandistes de Canillo*
- *Els dallaires*
- *Els segadors*
- *La caça de l'óssa de Sispony i el Ball de l'ós*
- *La mort i enterrament del Carnestoltes*
- *L'óssa a Escaldes*
- *L'óssa de Canillo*
- *L'óssa de Sant Esteve d'Andorra la Vella*
- *L'óssa de Sant Esteve de La Cortinada*
- *L'óssa de Sant Esteve a Ordino*
- *Operació del Carnestoltes*

II.2.6. DISBARAT CÒMIC-LÍRIC

- *Els dos didots*

II.2.7. SAINET

- *A cà l'antiquari*
- *Blanc i negre*
- *El carro de vi*
- *El contrabando*
- *Els Jocs Florals de Canprosa*

- *Embolics!*
- *En Joan de cal Llatenes*
- *L'hereu Pruna.*
- *L'últim anglès*
- *La sala d'espera*
- *La torre dels sustos*
- *Les gitanes*
- *Los valientes*
- *Renocs*
- *Un sabater pegot*

II.2.8. MONÒLEG D'HUMOR

- *L'obligació i la devoció*
- *Duerme*

II.2.9. DRAMA

- *Don Juan Tenorio*
- *El cor del poble*
- *El Divino Impaciente*
- *El gato y el canario o La voluntad del muerto*
- *El plat de fusta*
- *Far maleït*
- *La corona d'espines*
- *La Dolores*
- *La ferida lluminosa*
- *Quatre dones i el sol*
- *Una limosna por Dios*

II.2.10. DRAMA RELIGIÓS

- *El misteri del bosc*
- *El misteri del Canigó*

- *Els fruits d'una mala educació o Les escoles laiques*
- *L'annonce faite a Marie*
- *L'ermità de Meritxell*

II.2.11. DRAMA DE COSTUMS

- *Com les olives*
- *L'alcalde de Stilmonde*
- *L'Arlesiana*
- *La Malquerida*
- *La reina del mercat*
- *Terra baixa*

II.2.12. NACIONALISTES O PATRIÒTIQUES

- *Consueta de sant Jordi*
- *La llegenda de sant Jordi*

II.2.13. DRAMA HISTÒRIC

- *El ferrer de Tall*

II.2.14. SARSUELA POLÍTICA

- *Cançó d'amor i de guerra*
-

II.2.15. PANTOMIMA HISTÒRICA

La pantomima és un treball dramàtic que s'enfoca a la representació d'una línia o història mitjançant la mímica, és a dir, no hi intervenen diàlegs ni paraules parlades; en el seu lloc, hi ha expressions, gesticulacions i moviments corporals que permeten a l'espectador comprendre la narració.

- *La guerra entre moros i catalans*

II.2.16. RETAULE

- *De Nativitate Christi o Oratori del Naixement*
- *El Pessebre vivent d'Engordany*

II.2.17. FOLKLORE

- *Paper de la Fada de Roses (Adaptació del poema Canigó)*
- *Pirene*

II.3. FREQUÈNCIA

II.3.1. RELACIÓ NUMÈRICA

Dins d'aquest apartat, hi ha obres de les quals no puc determinar el nombre de representacions que s'han fet, perquè no hi ha prou dades que hi facin referència.

Les obres més representades durant l'època estudiada, sense cap mena de dubte, estaven escrites o es posaven en escena en català, ja que és l'idioma oficial d'Andorra. Entre aquestes, destaquen les de caràcter popular, que escenificaven fets relacionats amb la vida quotidiana de la gent del país, la qual cosa les feia molt més properes al públic, a més de representar-se en llocs accessibles a tothom durant diferents festivitats assenyalades del calendari.

Podem agafar, a tall d'exemple, *El ball de l'óssa* d'Encamp, una farsa que representa un grup de dallaires treballant en un camp. L'escenificació i la sàtira d'aquesta tasca, que constituïa el mitjà de vida principal de la majoria de la població, els animava a veure-la i a distendre's de les penalitats de la jornada diària al camp. Després, hi havia la crítica als successos ocorreguts durant l'any. Aixó també alliberava una mica a les persones de les seves penúries, en veure-les reflectides de manera irònica dins un espectacle al qual podia accedir tothom, no només uns pocs. Finalment, cal esmentar la veneració de l'ós, un animal fort i poderós que habitava fins fa poc les muntanyes d'Andorra i que, com mostra la farsa, si tenia gana, podia baixar a la recerca d'aliments i, fins i tot, atacar a les persones. A Andorra es pagava una bona suma de diners a qui cacés un ós i ho demostrés a les autoritats per evitar que ataquessin els ramats.

El mateix es podria dir de les representacions carnavalesques, que convidaven els individus a sortir de la rutina quotidiana i oblidar les penúries amb què solia viure la gent del camp.

Pel que fa a les obres religioses, com ara *La guerra entre moros i catalans*, tothom sap com d'important era en aquella època la religió. A més, aquesta peça representava la victòria enfront del més gran enemic dels cristians: els moros. Per tradició, aquella victòria se seguia celebrant any rere any.

II.3.1.1. OBRES QUE ES VAN REPRESENTAR CINCO O MÉS VEGADES

Es tracta de obres representades en dates assenyalades del calendari, com és ara Nadal i Carnestoltes, i algunes repetides anualment des de molt temps enrere:

- *La guerra entre moros i catalans* (68).
- *L'óssa* de Sant Esteve a Ordino (59 vegades fins al 1959 en què es va deixar de representar, i abans, cada any des de molt temps enrere).
- *El Tralarí i la Marieta* (42 vegades, ja que es va deixar de representar el 1942).
- *Els Pastorets* (hauria de ser més de 36 vegades, segons les dades trobades; per poder fer aquesta afirmació, s'hauria de tenir en compte que l'obra es representava tots els Nadals, més d'una vegada; i encara que jo hagi trobat informació des del 1934, es podria haver fet des de molt abans, fins al 1969, any en què es va deixar de representar durant una temporada per tornar a recuperar-se més endavant).
- *L'óssa* de Sant Esteve de la Cortinada (20).
- *El ball de l'óssa* d'Encamp (11 vegades des que va ser recuperada per en Sícoris el 1959; desconec quan es va deixar de representar abans de ser recuperada, per la qual cosa haurien de ser més vegades).
- *El judici dels contrabandistes* d'Encamp (11 en època actual, ja que es va recuperar juntament amb *El ball de l'óssa* d'Encamp).
- *El judici dels contrabandistes* a Ordino (unes 26 vegades de 1930 al 1945, durant la dècada dels anys cinquanta i, anteriorment, cada any des de molt temps enrere).
- *L'óssa* de Sant Esteve d'Andorra la Vella (13).

- *El Pessebre vivent* (es va escenificar durant vuit anys, des del 31 de desembre de 1955 fins a l'any 1962, però si tenint en compte que, segons es diu, les funcions es feien des del dia de Santa Llúcia fins al de la Candelera, i que es feien diverses funcions per dia, no podem posar una xifra exacta del nombre de representacions efectuades; a més, el *Pessebre vivent* es va escenificar en diverses ocasions també fora d'Andorra —a la tesi apareixen documentades dues representacions a Barcelona)
- *Els contrabandistes* de Canillo (se sap que s'escenificava des de començament del segle XX, però no quan es va deixar de representar).
- *Els segadors* (anualment des de molt temps enrere).
- *Els dallaires* (anualment des de molt temps enrere).
- *La caça de l'óssa* de Sispony i *el Ball de l'ós* (anualment des de molt temps enrere).
- *La mort i enterrament del Carnestoltes* (anualment des de molt temps enrere).
- *L'Óssa* a Escaldes (representada esporàdicament durant els anys trenta del segle XX i abans, anualment des de molt temps enrere).
- *L'Óssa* de Canillo (anualment des de molt temps enrere d'*illo tempore*).

II.3.1.2. OBRES QUE ES VAN REPRESENTAR QUATRE VEGADES

- *Don Gonçalo o l'orgull del gec*
- *El cor del poble*

II.3.1.3. OBRES QUE ES VAN REPRESENTAR TRES VEGADES

- *La ferida lluminosa*

II.3.1.4. OBRES QUE ES VAN REPRESENTAR DUES VEGADES

- *Com s'enreda la troca*
- *Els milions de l'oncle*
- *Embolics*

- *En terres d'Andorra* (dues vegades en Andorra, però l'obra va ser estrenada al Casal Andorrà de Barcelona i potser va ser representada més vegades a la Ciutat Comptal).
- *Jo seré el seu oncle*
- *Los valientes*

La resta de les obres només es van representar una vegada.

II.3.2. TEMPORADA TEATRAL

Per la informació documental que tinc, només es comença a utilitzar aquesta accepció a Andorra a partir de l'any 1968, encara que, com no conec les dates exactes de les representacions d'aquests anys —només la temporada en què van ser representades algunes—, no sé quants mesos durava aquesta temporada teatral. Només he trobat informació segons la qual la temporada teatral 1968-69 de la Secció de Teatre del Casal del Centre es clausurava amb la reposició de la comèdia *Com s'enreda la troca*, d'Emili Graells Castells.¹⁴¹

II.3.3. DIES DE LA SETMANA

La farsa *L'óssa* d'Encamp es representava el Dilluns de Carnestoltes i *Els contrabandistes*, el Diumenge de Carnestoltes. També es representaven aquests mateixos dies les farses d'*Els dallaires* i *Els segadors*. La representació d'*El Tralarí i la Marieta* s'efectuava el Dissabte de Carnestoltes. Quant a *La guerra entre moros i catalans*, també es representava en diumenge, dins del programa d'actes de la Festa Major de Sant Julià de Lòria. Les farses *L'óssa* de Sant Esteve a Ordino, *L'óssa* de Sant Esteve a Andorra la Vella i *L'óssa de Sant Esteve* a la Cortinada no tenien un dia de la setmana fix per a la representació, sinó que, com es representaven per Sant Esteve el dia anava canviant segons l'any. El mateix succeïa amb *Els Pastorets*, que es representaven el dia de Nadal i el de Reis.

Pel que fa a les altres obres, fins al 1934, totes les representacions es feien diumenge. Això canvia a partir del 1935, en què ja hi ha representacions altres dies de la setmana,

¹⁴¹ CASADEVALL I MEDRANO, J., «Agrupació Teatral del Casal del Centre», *op. cit.*, p. 45.

tot i que, principalment, de dijous a diumenge. Un cas especial són les representacions que es realitzaven en festiu, com és el cas del dimecres 29 de maig, festivitat de sant Pere.

II.3.4. HORARIS

Només he trobat informació documental sobre els horaris d'un parell de representacions. Al programa dels III Festivals Andorra Sindicat d'Iniciativa. Setembre 1965, promoguts per aquesta societat, apareix l'horari de la representació:

Dia 21, dimarts, A les 10 del vespre: Representació teatral de l'obra «4 Dones i el Sol»
en el local del Centre.¹⁴²

L'altre horari apareix en una invitació feta pels socis del Centre de Cultura Lauredià, a les deu de la nit, per anar al mateix centre a veure la representació de l'obra *Els germans Ferrerons*.

Quant al *Pessebre vivent* d'Engordany, es va escenificar, com ja hem dit, des del dia de Santa Llúcia al de la Candelera, amb diverses funcions per dia — fins i tot alguna de nit—, però no he trobat els horaris exactes de cap d'aquestes representacions a la bibliografia consultada. La representació especial que va tenir lloc al Park Güel de Barcelona el dia 21 es va dur a terme a dos quarts de vuit.

Les farses *L'óssa* i *Els contrabandistes* es representaven a la tarda, cap a dos quarts de sis. El Diumenge de Carnestoltes, cap al migdia, quan els fidels sortien de missa, es representaven, a la Cortinada, Llorts, Canillo i la Massana, *Els dallaires*, i a Sant Julià de Lòria i Santa Coloma, el mateix dia i hora, *Els segadors*. Finalment, *La guerra entre moros i catalans* es feia la tarda del diumenge del darrer cap de setmana del juliol, en el marc de la Festa Major de Sant Julià de Lòria.

II.4. CRONOLOGIA

El teatre era una activitat molt important en el transcurs de certes festes, com ara Nadal i Carnestoltes. El dia de Sant Esteve, per exemple, es posaven en escena diferents farses: *L'óssa*, *Els dallaires*, *Els segadors*, etc. *Els Pastorets* s'escenificaven els dies de Nadal i Reis, i el *Pessebre vivent* d'Engordany es feia durant totes les festes de Nadal. Pel que fa

¹⁴² «Programa», *III Festivals Andorra Sindicat d'Iniciativa Setembre 1965*, op. cit., p. 3.

al Carnestoltes, tenien lloc *Els contrabandistes*, *El Tralarí i la Marieta*, i, més endavant, també *L'óssa* d'Encamp.

També es feia teatre durant les festes majors de cada una de les parròquies que conformen aquest petit país i, puntualment, es representava alguna obra amb ocasió d'alguna festivitat, com és el cas de *Far malehit* i el *sainet Embolics!*, representats l'any 1935, el dia de la festa de Sant Cristòfol.¹⁴³

Quant als festivals, d'una banda, hi ha els organitzats pel Sindicat d'Iniciativa, que, entre altres activitats —exposicions de pintura, representacions cinematogràfiques, danses folklòriques, etc.—, incloïen sempre alguna funció teatral. Només he pogut trobar un d'aquests programes, malgrat haver-los buscat als arxius i biblioteques d'Andorra i, aquest el vaig trobar a l'Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà, a Sort. Es tracta del programa dels III Festivals Andorra Sindicat d'Iniciativa. Setembre 1965 en el qual apareix anunciada la representació de l'obra *Quatre dones i el sol*.

D'altra banda, hi ha els Caus d'Art, uns festivals que el Casal del Centre celebrava gairebé mensualment. Tot i que desconec la data exacta del seu començament, sé que es van celebrar amb força regularitat. Aquests espectacles estaven composts per peces musicals, poesies, cançons i fragments de peces teatrals. El mateix president de la Secció de Teatre, Josep Casadevall i Medrano, ho explica:

Per altra part, hem col·laborat amb l'Orfeó Andorrà en els ja populars CAUS D'ART, que mensualment tenen lloc, i que són uns festivals on no hi manca la música, la poesia, la cançó i el teatre, dins d'un ambient de gran germanor i amb la porta oberta a tothom.¹⁴⁴

Durant l'any 1969, van tenir lloc els següents:

31 Gener. — 3er. Cau d'Art del curs 1968-1969.

26 Març. — 4è. Cau d'Art del Curs 1968-1969, amb intervenció dels germans Montoliu, guanyadors al Festival Internacional de Sant Marino.

30 Abril. — 5è. Cau d'Art, amb actuació de la Tuna Andorrana de les Escoles Espanyoles.

30 de Maig. – Diada de Sant Miquel d'Engolasters. – Intervenció de l'Orfeó Andorrà que representarà un Cau d'Art a la Sala de Festes del poble de Les Escaldes.

¹⁴³ El 10 de juliol, dia de Sant Cristòfol, patró dels automobilistes, se celebra, entre altres actes, a l'església romànica de Sant Cristòfol d'Anyós —a la Massana—, la benedicció dels vehicles. Aquesta festa ha estat declarada bé immoble d'interès cultural.

¹⁴⁴ CASADEVALL I MEDRANO, J. «Agrupació Teatral del Casal del Centre» *op. cit.*, p. 45.

18 de Juny. – Cau d'Art de Fi de Curs, amb intervenció de les seccions Orfeo i Teatre.

21 de Novembre. – Cau d'Art de Santa Cecília.

28 de Novembre. – Interpretació d'un Cau d'Art per les Seccions Orfeo i Quadre Escènic, a Puigcerdà, en acte organitzat per la Creu Roja.¹⁴⁵

Incloem dins d'aquest apartat també El teatre de la Natura, realitzat el 1956 com a clausura d'un dels cursos d'extensió cultural que es van dur a terme durant uns anys, a l'estiu, a Andorra. L'espai natural escollit es trobava a Engordany, al costat del pont romànic dels Escalls.

Tenim notícies d'altres actuacions artístiques que també incloïen teatre dins la programació, però ignoro els fragments teatrals que hi van ser representats, com per exemple:

27 Març. — Àpat de Germanor i subsegüent actuació artística de l'Orfeo i Quadre Escènic, amb assistència dels Molt Il·lustres Senyors Síndics, Consellers, Hbles. Srs. Cònsol i Consellers de l'Hble. Quart, Rvds. Srs. Arxipreste i Consiliari, i representacions d'altres Corporacions i entitats.¹⁴⁶

Només tinc informació sobre una funció benèfica realitzada el 14 de desembre de 1956 a Barcelona. En aquesta ciutat, s'hi va representar el *Pessebre vivent* i la recaptació obtinguda va ser destinada íntegrament a les víctimes d'Hongria.¹⁴⁷

1900	<ul style="list-style-type: none">• Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria.• Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra.• Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>.• 26 de desembre:<ul style="list-style-type: none">— Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.— Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve d'Andorra la Vella.
------	--

¹⁴⁵ *Ibidem*, «Memòria de les activitats culturals més rellevants desenvolupades per aquesta entitat durant l'any 1969», *Anuari Guia Turístic i Comercial d'Andorra 1971/1972*, Andorra: 1973, p. 35.

¹⁴⁶ J. CASADEVALL I MEDRANO, J., «Memòria de les activitats culturals més rellevants desenvolupades per aquesta entitat durant l'any 1969», *op. cit.*, p. 35.

¹⁴⁷ «El «Pessebre vivent» en favor de las víctimas de Hungría», *op. cit.*, p. 19.

	<p>— Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.</p>
1901	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve d'Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1902	<p>— Dissabte de Carnestoltes: Representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria.</p> <p>— Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra.</p> <p>— Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve d'Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1903	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve d'Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1904	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i>.

	<ul style="list-style-type: none"> • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve de Andorra La Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1905	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve d'Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1906	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve d'Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1907	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> diverses parròquies d'Andorra.

	<ul style="list-style-type: none"> • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa de Sant Esteve</i> d'Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa de Sant Esteve</i> a La Cortinada.
1908	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve d'Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1909	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve de Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1910	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>.

	<ul style="list-style-type: none"> • 26 de desembre: — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve de Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1911	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes – Representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra – Representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve d'Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1912	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> pastoret a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve de Andorra la Vella. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1913	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.

	— Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1914	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de sant Esteve a La Cortinada.
1915	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1916	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1917	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra.

	<ul style="list-style-type: none"> • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> - Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de sant Esteve a Ordino. - Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1918	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Juliol: representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1919	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: <ul style="list-style-type: none"> — Representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. — Representació de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a La Cortinada.
1920	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació, en Sant Julià de Lòria, de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1921	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria.

	<ul style="list-style-type: none"> • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1922	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1923	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1924	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1925	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria.

	<ul style="list-style-type: none"> • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre : representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1926	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de sant Esteve a Ordino.
1927	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1928	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1929	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria.

	<ul style="list-style-type: none"> • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1930	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • Escenificació, al Cinema-Teatre Andorrà, pel grup Els aficionats d'Andorra-Escalades, de la comèdia en tres actes <i>Don Gonçal o l'orgull del gec</i> i el sainet <i>Mala nit, El Matí</i> (1930). • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1930 - 1939	<ul style="list-style-type: none"> • Representació de <i>L'óssa</i> a Escaldes de forma esporàdica.
1931	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.

1932	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Diumenge (10 de juliol): es va celebrar per primera vegada la festa de Sant Cristòfol i, durant la diada, es van representar l'obra teatral <i>Far malehit</i> i el sàinet <i>Embolics!</i>.¹⁴⁸ • Diumenge (24 de juliol): la Societat Choral Unió Urgellenca va posar en escena, al Cafè Teatre Andorrà, els drames <i>El cor del poble</i> i <i>La Dolors</i> i el sàinet <i>El carro de vi</i>.¹⁴⁹ • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • Diumenge (4 de setembre) la Companyia de Joseph Santpere, del Teatre Espanyol de Barcelona va representar, al Cafè Teatre Andorrà, l'obra titulada <i>La Reina del mercat</i>.¹⁵⁰ • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1933	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>.

¹⁴⁸ «Notes d'Andorra», *El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell*, p. 9. Seo d'Urgell: 1 juliol 1932.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 11-12. 3 agost 1932. p. 11-12.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 10. 16 setembre 1932.

	<ul style="list-style-type: none"> • Representació, al Casino-teatre andorrà, de la peça <i>El divino impaciente</i>.¹⁵¹ • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa de Sant Esteve</i> a Ordino.
1934	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Diumenge de Pasqua (20 de maig): Estreno de la comedia <i>En terres d'Andorra</i>¹⁵² al Casino-teatre Andorrà, per part del Quadre Escènic del Casal Andorrà de Barcelona. La peça va ser representada conjuntament amb les següents obres: <i>L'Alcalde de Stilmunde</i>, <i>El gato y el canario</i> o <i>La voluntad del muerto</i> i <i>El contrabando</i>. Director del quadre escènic el Sr. Agustí Riqué.¹⁵³ • Dilluns (21 de maig): reestrena d'<i>En terres d'Andorra</i> al Casino-teatre Andorrà, pel Quadre Escènic del Casal Andorrà de Barcelona. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació de <i>Els Pastorets</i> al col·legi Meritxell. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa de Sant Esteve</i> a Ordino.
1935	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino.

¹⁵¹ *El Matí*, 1933, retall de premsa classificat a l'Arxiu Nacional d'Andorra, al qual no apareix el número de pàgina.

¹⁵² *Poble andorrà. Portaveu del Casal Andorrà de Barcelona*, Any I, nº 17, p. 3-4. Barcelona: juliol 1934.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 5. Any I, nº 3, 1934.

<ul style="list-style-type: none"> • El Grup Artístic de les Escaldes va escenificar, al Casino-Teatre de les Escaldes, <i>Terra baixa</i>, peça en tres actes, escrita per Àngel Guimerà l'any 1897.¹⁵⁴ • Diumenge (10 de març): representació, sota la direcció del mestre d'escena Joan Bausili, del drama <i>El misteri del bosc</i>,¹⁵⁵ al col·legi Meritxell, pel quadre dramàtic de la FJC de La Seu d'Urgell. • Diumenge (24 de març): el grup Andorra Novella, va escenificar, al saló del col·legi Meritxell, el drama de costums, en tres actes, <i>Com les olives</i>,¹⁵⁶ del dramaturg Pere Boquet de Recasens i el divertit sainet, d'Agustí Morer, <i>L'hereu Pruna</i>. • Diumenge (7 d'abril): posada en escena dels sainets <i>Un sabater pegot</i> i <i>Jocs Florals de Canprosa</i> interpretats pel Grup Infantil Fejocista de Sant Julià.¹⁵⁷ • Diumenge (12 d'abril): el grup d'Avantguardistes i Aixèrides va interpretar els divertits sainets <i>Un sabater pegot</i> i <i>Les gitanes</i>.¹⁵⁸ • Diumenge (5 de maig): posada en escena al escenari del col·legi Meritxell dels sainetes <i>Renocs</i>, <i>L'últim anglès</i> i <i>En Joan de ca'l Llatenes</i>. La representació fou realitzada pels grups de teatre Meritxell de la FJC i Andorra Novella.¹⁵⁹ • Diumenge (12 de maig): el grup d'Avantguardistes i Aixèrides interpretaren tres divertides peces escèniques. La recaptació obtinguda es destinarà a sufragar les despeses d'una excursió del citat grup a Montserrat.¹⁶⁰ • Dilluns (24 de juny, festivitat de sant Joan): representació, de les peces <i>Madre Alegría</i> i <i>La malquerida</i>,¹⁶¹ al Teatre d'Escaldes, per la famosa Companyia de Comèdia Consol Guerrero de Luna,
--

¹⁵⁴ «Noticiari», *Andorra Agrícola*, p. 7. Andorra: 3 maig 1935.

¹⁵⁵ «Notes d'Andorra», *El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell*, p. 5. Seo d'Urgell: 15 març 1935.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 8.

¹⁵⁷ «Notícies» *Poble andorrà. Portaveu del Casal Andorrà de Barcelona*, p. 3. Any II, nº 15, Barcelona: maig 1935.

¹⁵⁸ «Notes d'Andorra», *op. cit.*, *El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell*, p. 10. Seo d'Urgell: 15 d'abril de 1935.

¹⁵⁹ «Noticiari Andorrà», *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*, p. 6. Andorra: 3 maig 1935.

¹⁶⁰ «Notes d'Andorra», *El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell*, *op. cit.*, p. 5. Seo d'Urgell: 15 de març de 1935.

¹⁶¹ «Noticiari Andorrà», *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*, p. 14. Andorra: 6 juny 1935.

	<ul style="list-style-type: none"> • Dissabte (29 de juny, festivitat de sant Pere): representació de la peça dramàtica en tres actes <i>El cor del poble</i> i el sainet <i>Los valientes</i>,¹⁶² al Teatre d'Escaldes, per l'Elenc Artístic d'Escaldes. • Diumenge (30 de juny): representació del drama en un acte <i>Una limosna por Dios</i>, el monòleg <i>Duerme</i> i el sainet <i>Los valientes</i>,¹⁶³ al Teatre d'Escaldes, per l'Elenc Artístic d'Escaldes. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • Diumenge (10 de novembre): representació de l'obra <i>Els fruits d'una mala educació (Les escoles laiques)</i> i del sainet <i>Embolics</i> al col·legi Meritxell de Les Escaldes.¹⁶⁴ • 25 de desembre (dia de Nadal): el Grup Fejocista Andorra Novella amb la cooperació del <i>Grup A. Meritxell</i> i dels alumnes del col·legi Meritxell va posar en escena <i>Els Pastorets</i> sota el títol de <i>Deu Infant</i>.¹⁶⁵ • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1936	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i> sota el títol de <i>Deu Infant</i>. • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Divendres (3 d'abril): l'Elenc artístic d'Escaldes va posar en escena, al Casino Teatre Andorrà, la obra <i>Don Gonçalo o l'orgull del gec</i> del dramaturg D. Albert de Sicília Llanas i Castells.¹⁶⁶

¹⁶² *Ibidem*, p. 14.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 14.

¹⁶⁴ «Notes d'Andorra», *El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell*, p. 9. Seo d'Urgell: 18 novembre 1935.

¹⁶⁵ «Noticiari Andorrà», *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*, p. 14. Andorra: 3 gener 1935.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 12, 1 maig 1936.

	<ul style="list-style-type: none"> • Dijous (21 de maig): representació del sainet <i>Blanc i negre</i> i del diàleg humorístic <i>Els dos didots</i>. L'espectacle va ser representat per la Secció de Teatre de l'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra.¹⁶⁷ • Dijous (11 de juny, festa del Corpus): es va celebrar una vetllada teatral en la qual el grup l'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra la Vella va representar el sainet <i>La sala d'espera</i>; un bonic diàleg; i el monòleg de Santiago Rusiñol <i>L'obligació i la devoció</i>.¹⁶⁸ • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i> al col·legi Meritxell. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1937	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els pastorets</i>. • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Diumenge (Festa Major de Sant Julià de Lòria): representació de <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i> al col·legi Meritxell. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1938	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 11, 5 juny 1936.

¹⁶⁸ «Noticiari Andorrà», *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*, p. 12. Andorra: 3 juliol 1936.

	<ul style="list-style-type: none"> • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i> al col·legi Meritxell. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1939	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dissabte de carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Últim diumenge de juliol (dins del context de les festes de Sant Julià de Lòria): representació de la pantomima <i>La guerra entre moros i catalans</i>. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i> al col·legi Meritxell. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1940	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i> al col·legi Meritxell.

	<ul style="list-style-type: none"> • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1941	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. <ul style="list-style-type: none"> • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i> al col·legi Meritxell. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de sant Esteve a Ordino.
1942	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): es va tornar a representar l'obra que es va posar en escena el passat dia de Nadal. • Dissabte de Carnestoltes: representació de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria. <ul style="list-style-type: none"> • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i> al col·legi Meritxell.¹⁶⁹ • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1943	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): es va tornar a representar l'obra que es va posar en escena el passat dia de Nadal. • Dissabte de Carnestoltes: representació, a la parròquia de Canillo, de la farsa carnavalesca <i>El Tralarí i la Marieta</i> a Sant Julià de Lòria.

¹⁶⁹ BAZÁN, J. *Jo un nen de la guerra*, p. 124-135. Andorra la Vella: Biblioteca Andorra, Ed. Andorra, 2008. A la seva novel·la autobiogràfica Bazán afirma que ell mateix va participar l'any 1942 en la representació d'*Els Pastorets* i en moltes altres obres conegudes, ja que, afirma que las representacions a l'escenari del col·legi Meritxell eren molt freqüents.

	<ul style="list-style-type: none"> • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1944	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Representació d'<i>El cor del poble</i>, de Ignasi Iglesias i Pujades, i el sainet <i>La torre dels Sustos</i>,¹⁷⁰ per la Secció Artística del Futbol Club Andorrà d'Andorra la Vella. • Agost: representació, pel magnífic quadre escènic de la parròquia, d'una funció teatral a Encamp.¹⁷¹ • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1945	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra.

¹⁷⁰ SALSES, J., *op. cit.*, p. 20.

¹⁷¹ Aquesta funció teatral apareix anunciada al programa, de l'any 1944, de la Festa Major d'Encamp, encara que jo no l'he pogut trobar. Només tinc notícies de la representació per la publicació que apareix al article de l'historiador Pere Canturri Montanya «Les Festes Majors i els seus programes», *Ex-libris Casa Bauró*, p. 7. Andorra la Vella: Biblioteca Nacional d'Andorra, 2007.

	<ul style="list-style-type: none"> • Juliol: representació, dins del context de la Festa Major de Les Escaldes, de la comèdia de costums <i>Don Gonçalo, o l'Orgull del Gec</i>,¹⁷² pel Grup artístic del F. Andorra, secció teatral de Les Escaldes. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1946	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1947	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els pastorets</i>. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1948	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1949	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.

¹⁷² Aquesta funció teatral apareix anunciada al *Programa de la Festa Major de Les Escaldes, 1945*, encara que jo no l'he pogut trobar. Només tinc notícies de la representació per la publicació que apareix al article de l'historiador Pere Canturri Montanya «Les Festes Majors i els seus programes», *op. cit.*, p. 9.

1950	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1951	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1952	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1953	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.

1954	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino.
1955	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de Darnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. • 31 de desembre: va néixer al poble d'Engordany el muntatge escenificat del primer <i>Pessebre vivent</i> dels Països Catalans.
1956	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Representació al Centre de Cultura Lauredià de l'obra <i>El plat de fusta</i>.¹⁷³ • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Inauguració d'un teatre de la naturalesa dirigit per l'Esteve Albert i Corp al qual es van posar en escena les peces <i>L'Annonce faite a Marie</i> de Paul Claudel, traduïda al català i interpretada per la Secció teatral del Centre Cultural d'Escaldes-Engordany, i <i>Pirene</i> de Esteve Albert i Corp.¹⁷⁴

¹⁷³ Programa Festa Major de Sant Julià de Lòria 1992. 25, 26, 27 i 28 de juliol, p. 19. ossa Julià de Lòria: Comú de Sant Julià de Lòria, 1992.

¹⁷⁴ «Andorra la Vieja. Inauguración de un teatro de la naturaleza», *La Vanguardia Española*, p. 12. Barcelona: 14 setembre 1956; «Un teatro de la naturaleza, en Andorra» *Diario de Barcelona*, p. 18. Barcelona: 15 setembre 1956; ALBERT I CORP, E. «El teatre de la natura», *Andorra Miscel·lania Cultural*

	<ul style="list-style-type: none"> • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. • Escenificació del <i>Pessebre vivent</i>.
1957	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. • Escenificació del <i>Pessebre vivent</i>.
1958	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Dilluns de carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • 26 de desembre: representació de la farsa de <i>L'óssa</i> de Sant Esteve a Ordino. • Escenificació del <i>Pessebre vivent</i>.
1959	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Diumenge de Carnestoltes: Posada en escena d'<i>El judici dels Contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El judici dels contrabandistes</i> de la parròquia d'Ordino. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra.

Actualitat i Turisme, p. 60-61; Anuario, (CAT.), valls d'Andorra: Consell General de les valls d'Andorra, 2 gener 1957.

	<ul style="list-style-type: none"> • Representació de <i>La Llegenda de Sant Jordi</i>. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Escenificació del <i>Pessebre vivent</i>.
1960	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. <ul style="list-style-type: none"> • Divendres (18 de març): representació de la comèdia de Jaume Villanova i Torreblanca <i>Jo seré el seu gendre</i> per una companyia de teatre catalana al Casino de Les Escaldes.¹⁷⁵ • Març: representació de la comèdia <i>Els milions de l'oncle</i> per una companyia de teatre catalana al Casino de Les Escaldes.¹⁷⁶ • Març: representació de l'obra <i>Bala perduda</i> de Lluís Elías i Bracons per una companyia de teatre catalana al Casino de Les Escaldes.¹⁷⁷ • Març: representació del drama <i>La ferida lluminosa</i> de Jose Maria de Sagarra per una companyia de teatre catalana al Casino de Les Escaldes.¹⁷⁸ • Març: representació de la comèdia <i>Los blancos dientes del perro</i> de Eduardo Criado per una companyia de teatre catalana al Casino de Les Escaldes.¹⁷⁹ • Març: representació de la comèdia <i>El hombre, el perro y la tapia</i> de José Santolaya per una companyia de teatre catalana al Casino de Les Escaldes.¹⁸⁰ • Representació d'<i>El misteri del Canigó</i> d'Esteve Albert i Corp a Andorra.¹⁸¹ • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>.

¹⁷⁵ RUANO, E. F., «Andorra. Para el próximo día 18 del mes corriente debutará la Compañía de Teatro Catalán. Festival». *La prensa*, p. 6. Barcelona: 8 març 1960.

¹⁷⁶ *Ibidem*.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ PUIGIPLA, J., «Cronologia d'Esteve Albert», *Esteve Albert i Corp. Esbós biogràfic*. Dosrius: Ajuntament de Dosrius, 1998, p. 179.

	<ul style="list-style-type: none"> • Escenificació del <i>Pessebre vivent</i>.
1961	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Escenificació del <i>Pessebre vivent</i>.
1962	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Escenificació del <i>Pessebre vivent</i>.
1963	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels Contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Octubre: representació del drama <i>El cor del poble</i> d'Ignasi Iglésies al Teatre Cristall de Les Escaldes per la Secció de Teatre del Casal del Centre.¹⁸² • Dissabte (5 d'octubre): posada en escena de l'obra <i>Romeu de 5 a 9</i> al Gran Teatre Cristall de Les Escaldes per Joan Capri i la seva companyia de teatre.¹⁸³ • Diumenge (6 d'octubre): representació de la <i>El fiscal Requesens</i> per la companyia teatral de Joan Capri al Gran Teatre Cristall de Les Escaldes.¹⁸⁴

¹⁸² FONT I TARRIDA, J. M^a, *op. cit.*, p. 33.

¹⁸³ *Guia Principat d'Andorra*, Any II, Núm. 25, p. 13. Andorra: 15 de octubre de 1963.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

	<ul style="list-style-type: none"> • Novembre: posada en escena de la farsa <i>El gàngster de paper fi</i> en el Teatre Cristall de Les Escaldes per la Secció de Teatre del Casal del Centre.¹⁸⁵ • Desembre: representació de la peça <i>De Nativitate Christi</i> amb el títol de l'<i>Oratori del Naixement</i> del director Esteve Albert i Corp pel Grup Artístic Pirene.¹⁸⁶ • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>.
1964	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>.
1965	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Representació d'<i>Els Pastorets</i> a la parròquia d'Ordino. • Dimarts (12 de setembre): representació de l'obra <i>Quatre dones i el sol</i> al local del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra.¹⁸⁷ • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>.

¹⁸⁵ FONT I TARRIDA, J. M^a, *op. cit.*, p. 33.

¹⁸⁶ «El Oratori del Naixement», *Diario de Barcelona*, p. 13. Barcelona: 9 de febrero de 1964.

¹⁸⁷ «Programa», *III Festivals Andorra Sindicat d'Iniciativa Setembre 1965*, p. 3. Andorra: 1965, p. 3.

1966	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els pastorets</i>. • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Representació pel Quadre Escènic del Centre Moral i Recreatiu de la comèdia <i>Com s'enreda la troca</i>.¹⁸⁸ • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>.
E N T R E 1 9 6 4 - 1 9 6 7	<ul style="list-style-type: none"> • Representació pel La Secció de Teatre del Casal del Centre del drama religiós-fantàstic de José de Zorrilla <i>Don Juan Tenorio</i>. • Posada en escena per La Secció de Teatre del Casal del Centre de la comèdia d'Albert de Sicília Llanas i Castells <i>Don Gonçalo o l'orgull del gec</i>. • Representació per la Secció de Teatre del Casal del Centre de la farsa de Francesc Lorenzo i Gàcia <i>El millor dependent del món</i>. • Representació per la Secció de Teatre del Casal del Centre de la comèdia de Carles Soldevila <i>Els milions de l'oncle</i>. • Posada en escena per la Secció de Teatre del Casal del Centre de la comèdia de Eduart Coca Vallmajor <i>Gent d'ara</i>. • Representació per La Secció de Teatre del Casal del Centre de la comèdia de Jaume Vilanova i Torreblanca <i>Jo seré el seu gendre</i>. • Posada en escena per La Secció de Teatre del Casal del Centre de la comèdia d'Enric Capdevila i Vilallonga i Joan Serracant Manau <i>L'amor és una comèdia</i>. • Representació per la Secció de teatre del Casal del Centre de la comèdia de Rafael Anglada <i>L'amor venia en taxi</i>. • Posada en escena per la Secció de Teatre del Casal del Centre de la comèdia de Santiago Rusiñol <i>La bona gent</i>. • Representació del drama <i>La ferida lluminosa</i> de Josep Maria de Sagarra per la Secció de Teatre del Casal del Centre.

¹⁸⁸ «Acta de nova junta, 1966», *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992*, 2001, p.55.

	<ul style="list-style-type: none"> • Posada en escena del drama històric de Frédéric Soler i Umbert (Serafí Pitarra) per La Secció de Teatre del Casal del Centre. • Representació de la comèdia <i>Pi, noguera i castanyer (Fabricants de mobles)</i> de Àngel Millà i Luis Casañas per La Secció de Teatre del Casal del Centre.
1967	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Representació de la <i>Consueta de Sant Jordi</i> de l'Esteve Albert i Cort a la parròquia d'Encamp. • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Juny: representació de <i>Pi, noguera i castanyer (Fabricants de mobles)</i>.¹⁸⁹ • Posada en escena de l'obra <i>La corona d'espines</i>.¹⁹⁰ • Representació de la comèdia, de Josep Castillo Escalona, <i>Rambla avall</i>.¹⁹¹ • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>.

¹⁸⁹ Centre Moral i Recreatiu d'Andorra 1905-1992, op. cit., p. 46.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 28; FONT I TARRIDA, J. M^a., op. cit., p. 33.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 49-53; *Ibidem*, p. 33.

1968	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra. • Representació per la Secció de Teatre del Casal del Centre de l'obra de temàtica andorrana <i>L'ermità de Meritxell</i>.¹⁹² • 28 de maig: representació de la comèdia <i>Soparem a casa</i> de Josep Maria de Sagarra pel Quadre Escènic del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra. • 4 de juny: reposició de la comèdia <i>Soparem a casa</i> pel Quadre Escènic del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra. • Representació per la Secció de Teatre del Casal del Centre del drama rural <i>L'Arlesiana</i>.¹⁹³ • Posada en escena de la sarsuela <i>La cançó d'amor i de guerra</i> per la Secció de Teatre del Casal del Centre.¹⁹⁴ • 25 de desembre (dia de Nadal): representació d'<i>Els Pastorets</i>.
1968 - 1969	<ul style="list-style-type: none"> • Representació de la còmedia <i>Cançó d'una nit d'estiu</i> de Josep Maria Sagarra pel Quadre Dramàtic del Centre Moral i Recreatiu. • Representació del sainet de Santiago Rusiñol <i>A cà l'antiquari</i> per l'Agrupació Teatral del Casal del Centre.
1969	<ul style="list-style-type: none"> • 6 de gener (dia de Reis): representació d'<i>Els Pastorets</i>. • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels Contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra.

¹⁹² FONT I TARRIDA, J. Mª., *op. cit.*, p. 33. ; CASADEVALL I MEDRANO, J., «Agrupació Teatral del Casal del Centre», *op. cit.*, p. 45

¹⁹³ *Ibidem*, p. 33.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

	<ul style="list-style-type: none"> • Es clausura la temporada teatral 1968-1969 de la Secció de Teatre del Casal del Centre amb la reposició de la comèdia <i>Com s'enreda la troca</i> de Emili Graells Castells.¹⁹⁵ • 31 de gener: 3. er Cau d'Art del Curso 1968-1969. • 26 de març: 4º Cau d'Art del Curso 1968-1969. • 27 de març: àpat de germanor i subsegüent actuació artística de l'Orfeó i del Quadre Escènic. • 30 d'abril: 5º Cau d'Art. • 30 de maig (Diada de Sant Miquel d'Engolasters): representació d'un Cau d'Art a la Sala de Festes del poble de Les Escaldes. • 18 de juny: Cau d'Art de fi de curs, amb la intervenció de les seccions d'Orfeó i Teatre. • 25 de juny: representació de l'obra <i>La Ferida Lluminosa</i> de Josep Maria de Sagarra pel Quadre Escènic del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra.¹⁹⁶ • 21 de novembre: Cau d'Art de Santa Cecília. • 26 i 27 de desembre: interpretació d'<i>Els Pastorets</i> pel Quadre Escènic del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra.¹⁹⁷
1970	<ul style="list-style-type: none"> • Diumenge de Carnestoltes: posada en escena d'<i>El judici dels contrabandistes</i> a Encamp. • Dilluns de Carnestoltes: representació d'<i>El ball de l'óssa</i> a Encamp. • Dimarts de Carnestoltes: representació de la farsa <i>Operació del Carnestoltes</i> a Encamp. • Dimecres de Cendra: representació de <i>La mort i enterrament del Carnestoltes</i> a diverses parròquies d'Andorra.

II.5. CONCLUSIONS

Dels seixanta-u autors que coneixem la major part són espanyols, però hi ha un clar predomini dels que escriuen utilitzant la llengua catalana, fet natural i comprensible, si

¹⁹⁵ CASADEVALL I MEDRANO, J., «Agrupació Teatral del casal del Centre», *op. cit.*, p. 45.

¹⁹⁶ *Ibidem.*

¹⁹⁷ *Ibidem.*

tenim en compte que a Andorra aquest és l'idioma oficial i, per tant, el públic s'identifica molt més amb la cultura de Catalunya que amb la de la resta d'Espanya o amb la de França. Cal assenyalar que només trobem tres autors andorrans: Esteve Albert i Corp, Jacint Martisella Pobla i Rossend Marsol i Clua. Pel que fa a la resta tenim cinquanta-u autors espanyols, dels quals 12 escriuen en castellà i trenta-nou en català; cinc francesos, i, finalment, només un autor belga i un altre nord-americà. També cal assenyalar que només trobem dos traductors d'obres al català: Gaston A. Màntua —*Far maleït*— i Salvador Vilaregut i Martí —*L'alcalde de Stilmonde*.

Entre aquests, trobem una barreja d'autors professionals i d'altres gairebé desconeguts. Així, tenim quaranta-tres autors professionals i divuit d'*amateurs*. Entre els dotze dramaturgs espanyols, cal destacar-ne un dramaturg clàssic —José Zorrilla— i un parell de contemporanis —Jacinto Benavente i José María Pemán. No hi ha cap autor del Segle d'Or, com ara Lope de Vega o Calderón. Hi predominen els dramaturgs moderns. Pel que fa als tres autors andorrans, només destacaria Esteve Albert i Corp, que va realitzar adaptacions i muntatges escènics arreu de Catalunya i part de França, amb la qual cosa és l'autor andorrà més prolífic i amb més varietat d'estils.

Del grup més important, constituït pels trenta-nou dramaturgs que escriuen en llengua catalana, cal destacar, en primer lloc, els considerats com a clàssics, que serien Josep Maria Sagarra, Santiago Rusiñol, Ignasi Iglésies i Pujades i Àngel Guimerà. Després, trobem també com a autors importants i coneguts Frédéric Soler —Serafí Pitarra— i Albert Sicília Llanas i Castells; i dos de contemporanis, com són Jordi-Pere Cerdà i Lluís Capdevila i Vilallonga, que destaca per haver escrit el llibret de la millor sarsuela catalana, *Cançó d'amor i de guerra*. Entre els dramaturgs en llengua francesa, destaquen Paul Claudel i Alphonse Daudet, així com el belga, Maurici Maeterlinck.

Els autors amb més obres representades als escenaris andorrans són Esteve Albert i Corp (sis obres), Josep Maria de Sagarra (cinc), Santiago Rusiñol (cinc), Rossend Marsol i Clua (tres), Àngel Guimerà (dues), Lluís Elias (dues), Francesc Lorenzo (dues), i Ignasi Iglésies (dues).

La major part dels textos (vuitanta) estaven escrits en català. Només trobem onze en castellà i un de bilingüe, en català-castellà. Cal destacar especialment l'adaptació feta al català per Esteve Albert i Corp d'un fragment de l'obra *Vita Christi*, d'Isabel de Villena, escrita originàriament en llatí. També tenim entre la relació d'obres representades cinc traduccions al català de textos francesos i un text traduït de l'anglès.

Hi ha setze obres de les que no he pogut assenyalar el nom de l'autor perquè o bé són tradicionals i anònimes, o bé no n'he aconseguit descobrir la identitat, malgrat les diverses fonts consultades.

Quant a les obres més representades, van ser, a banda d'algunes populars, de les quals desconec el nombre exacte de representacions, *El Pessebre vivent* d'Engordany —que va ser escenificat durant sis anys en diferents dates durant el Nadal i, de vegades, amb dos o tres representacions per dia—, *El cor del poble* —quatre representacions— i *Don Gonçalo o l'orgull del gec* —quatre representacions.

Hi ha algunes obres que van ser escrites en col·laboració. És el cas d'*El contrabando*, de Sebastián Alonso Gómez i Pedro Muñoz Seca; *Cançó d'amor i de guerra*, de Lluís Capdevila i Vilallonga i Victor Mora i Alzinelles; *Far maleït*, de Paul Autier y Paul Cloquemin; *L'amor és una comèdia*, de Joan Secarrant Manau i Enric Capdevila i Vilallonga; *L'ermità de Meritxell*, del Rvd. Pare Dom Ambrós Caralt i el Sr. Puig;; *Pi, noguera i castanyer (Fabricants de mobles)*, d'Àngel Millà i Luis Casañas; *Romeu de 5 a 9*, de Valentí Moragas i Roger i Lluís Elias i Bracons, i *La llegenda de sant Jordi* de Rossend Marsol i Clua i Esteve Albert i Corp.

El gènere més cultivat a Andorra va ser la comèdia, en les diferents variants, amb vint-i-quatre obres escenificades; seguida del drama, amb vint-i-dues; la farsa, amb disset, i el sàinet, amb quinze. Entre els gèneres minoritaris, trobem dos monòlegs, un disbarat còmicolíric, un conte escenificat, una pantomima, un retaule i una sarsuela. Una vegada sumats tots els gèneres còmics, hem obtingut la xifra de cinquanta-set obres representades, davant de les vint-i-vuit que pertanyen als gèneres seriosos. Per tant, atès que el nombre d'obres còmiques és molt majoritari, podem afirmar la preferència del públic andorrà per les obres de riure.

Per la informació documental que he obtingut, només es comença a utilitzar l'accepció de *temporada teatral* a Andorra a partir de l'any 1968, encara que, com no conec les dates exactes de les representacions d'aquests anys —només la temporada en què van ser escenificades algunes d'elles—, no sé quants mesos durava aquesta temporada teatral. Només he trobat informació segons la qual la temporada teatral 1968-69 de la Secció de Teatre del Casal del Centre es va clausurar amb la reposició de la comèdia *Com s'enreda la troca* d'Emili Graells Castells.

Pel que fa als horaris, exceptuant les obres populars, de les quals parlem al capítol III, fins al 1934, totes les representacions es feien diumenge. Això canvia a partir del 1935,

en què ja hi ha representacions altres dies de la setmana, tot i que principalment, de dijous a diumenge. Un cas especial són les funcions que es feien en festiu, com és el cas del dimecres 29 de maig, festivitat de Sant Pere.

Només he trobat informació documental dels horaris d'un parell de representacions: l'una, anunciada al programa dels III Festivals dels Sindicat d'Iniciativa. Setembre 1965, i l'altre horari apareix a una invitació feta pels socis del Centre de Cultura Lauredià, a les 10 de la nit, per anar al mateix centre a veure la representació d'*Els Germans Ferrerons*.

No he pogut trobar entrades de teatre a les fonts consultades. No obstant això, he pogut documentar el preu d'algunes funcions basant-me en altres documents.

Al Principat d'Andorra, no hi havia festivals de teatre pròpiament dits, però n'he trobat dos en els quals el teatre era present: Els Caus d'art i els Festivals anuals que organitzava el Sindicat d'Iniciativa. També es feien funcions de teatre amb motiu de diferents festes: Nadal, Carnestoltes, festes majors, etc.

De la relació cronològica presentada a l'apartat II.4, s'extreu la conclusió que els anys en els quals va haver-hi més representacions teatrals a Andorra van ser 1935, 1969, 1960, 1936, 1932 i 1934.

En els primers vint-i-nou anys del segle XX, no es van representar més que obres de caràcter popular i lligades a festivitats que se celebraven al país, algunes de les quals encara perviuen avui dia. A partir del 1930, a més de manifestar molts canvis econòmics, Andorra comença a obrir-se a l'exterior i, consegüentment, se sent més interès per les activitats de caire cultural. És durant els anys trenta que es van crear diverses associacions culturals que es van dedicar, entre altres activitats, a conrear el teatre; així van començar les representacions d'obres teatrals de caràcter literari.

Aquestes dades poden comprendre's perfectament si tenim en compte que el 1936 comença la Guerra Civil espanyola, que va minvar enormement totes les activitats culturals que estaven en ple creixement, tal com demostra el gran nombre de representacions que van tenir lloc l'any anterior. Passades ambdues conteses bèl·liques —la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial—, el teatre torna a manifestar un apogeu i, a més, pateix un gran canvi: deixa de ser un teatre merament popular per passar a ser-ne un teatre de caràcter més comercial. En 1960, amb l'auge del Casal del Centre, l'activitat teatral s'intensifica i comencen els cursos de teatre.

Encara que el període que estem estudiant en aquesta tesi abasta la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i la Segona (1939-1945), no es veu cap efecte en les representacions

teatral. Andorra va intentar mantenir-s'hi neutral. Però, aquests episodis, juntament amb la Guerra Civil espanyola (1936-1939), van ser molt traumàtics per al país, dividit com estava entre un bisbe feixista i un veguer francès pronazi, entre l'Espanya franquista i una França mig envaïda. Alguns andorrans van ser membres de xarxes d'evasió, d'altres van acabar tancats en camps de concentració; a més, els nazis vigilaven els paquetaires que travessaven la frontera francoandorrana.

Com ja hem dit en el paràgraf anterior, la Guerra Civil espanyola no es nota en el teatre representat a Andorra, i no hi hagué en aquest país un teatre polític propagandístic antifeixista, com va succeir a Catalunya, on es va crear la FCSTA, organisme propulsor i regulador del teatre català *amateur*, amb els objectius següents:

- a) Contribuir a la cultura del poble per mitjà del teatre.
- b) Vetllar pels interessos de les societats i elencs federats.
- c) Organitzar concursos oficials entre les societats federades.
- d) Instituir un registre general d'actors amateurs i publicar periòdicament un «Butlletí Oficial» on s'apleguin totes les novetats teatrals i es ressenyin les activitats i desenvolupament de la Federació i dels elencs federals.
- e) Establir contacte i relacionar-se amb els organismes similars de l'estranger.¹⁹⁸

De totes maneres, caldria assenyalar la representació, l'any 1968, de la sarsuela *Cançó d'amor i de guerra* de Lluís Capdevila i Vilallonga, com a mostra de la llibertat política existent a Andorra, ja que l'obra va ser prohibida a Espanya durant el franquisme pel seu caràcter revolucionari —a Espanya no es va tornar a representar fins al 1980. Tampoc no va haver-hi a Andorra una censura del teatre dirigida per un règim polític, com va succeir a Espanya i Catalunya durant l'etapa franquista¹⁹⁹. De les obres catalanes estrenades a Espanya entre els anys 1946 i 1954 del franquisme, només es van a representar a Andorra, com ja hem assenyalat, *La ferida lluminosa* i *Bala perduda*²⁰⁰ i en anys posteriors.

A partir dels anys seixanta, hi ha una revolució moderna i de la joventut. Això no es reflecteix en les representacions teatrals a Andorra, atès que continua representant-s'hi un teatre molt tradicional. Però, a partir del 1964, hi ha un augment del teatre català realista, tradicional i costumista.

¹⁹⁸ FOGUET I BOREU, F., «El teatre amateur català en temps de guerra i revolució (1936-1939)». *Els Marges* 62. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 15.

¹⁹⁹ GALLÉN, E., *op. cit.* p. 27-32.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 426-427.

Capítol III

OBRES TEATRALS ANDORRANES

La major part de les obres teatrals andorranes són de caràcter popular, és a dir, que aquest teatre, «en paraules de Xavier Fabregas, és fet pel poble i per al poble o, com afirmava Konrad Schoell, és el que ofereix al poble més possibilitats d'identificar-s'hi, sigui a la majoria de la població sigui a les capes socials menys privilegiades. El poble és constituït, d'una banda, pels elements de la comunitat que, fonamentalment en el camp *amateur*, executen voluntàriament l'espectacle teatral i, d'altra, pel públic que, a través de la seva assistència, legitima la festa i alhora en participa. És, doncs, un procés de socialització cerimonial, que fa que la vivència festiva comporti una participació. La festa crida a ser viscuda col·lectivament, foragitant la simple i convencional contemplació des de l'exterior. El teatre popular no l'organitzen ni el representen grups professionals, sinó el mateix poble».²⁰¹

El nucli central de les festes de Nadal, la commemoració del naixement del nen Jesús, ha donat lloc a diverses formes de representacions populars tradicionals a Andorra, entre les quals hi ha *El Pessebre vivent* d'Engordany, *De Nativitate Christi* i *Els Pastorets*.

Aquestes «celebracions del Nadal, la Pasqua i el Corpus, juntament amb l'Ascensió, la Pentecosta i l'Assumpció de la Mare de Déu, integren el bloc de representacions soteriològiques o dels misteris de la salvació centrades en la figura de Crist i, en segon terme, de la Mare de Déu. Dramatitzen, d'una banda, les fites de l'itinerari salvífic de Jesucrist —naixement, epifania, passió i resurrecció— i, de l'altra, l'aplicació dels fruits de la redempció a l'Església i al poble cristià».²⁰² Com podem observar, a Andorra només trobem representacions sobre el naixement de Crist, que es troben emmarcades en l'anomenat *cicle del Nadal*:

El Nadal, festa cabdal en els països de cultura cristiana ha generat un ric patrimoni de representacions. Hi ha una voluntat, en la representació popular de la narració del naixement de Crist, de voler apropar-la a la realitat més propera de cada indret, de cada cultura. La universalitat de la festa no exclou la diversitat de formes de representació local, al contrari, en surt reforçada. La visió popular del Nadal ultrapassa els límits de l'estricta narració

²⁰¹ BERTRAN, J.; PALOMAR, S., «La dramaturgia festiva», *Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya. Tradicionari. Música, dansa i teatre popular*, vol. VI. Barcelona: Enciclopèdia Catalunya, SAU i Generalitat de Catalunya, 2006, p. 206.

²⁰² *Ibidem*, p. 208.

evangèlica per incorporar temes procedents dels evangelis apòcrifs i altres tradicions cristianes o, simplement, motius i personatges que no tenen res a veure amb el context històric i geogràfic del naixement, però que s'identifiquen amb la pròpia comunitat.

Les representacions estàtiques del Nadal, com és la del pessebre, exemplifiquen molt bé aquesta visió popular amb la incorporació de nombroses figures que corresponen a tipus populars o que exerceixen activitats quotidianes en la cultura.²⁰³

Quant a aquest fragment, cal matisar que la representació del *Pessebre Vivent* d'Esteve Albert no era estàtica, com succeeix a molts altres pessebres catalans, sinó que anava molt més enllà de la simple ofrena que caracteritza les escenificacions d'altres zones:

Es tracta d'escenes de la vida de Jesús representades en diversos escenaris naturals a l'aire lliure. El fill conductor no és el text teatral com en els Pastorets, sinó el paisatge i les figures com en el pessebrisme, amb l'excepció que en aquest cas són figures encarnades per persones.

No es poden deixar de banda, però, les altres realitzacions de pessebres vivents, aquelles en les quals preval més el vessant social que l'artístic i que són obra de centres d'esplai, associacions veïnals i sobretot escoles. Constitueixen igualment un espectacle, però tant els recursos com els resultats, i sobretot la finalitat, no són pas els mateixos.

La troballa del gènere és deguda a Esteve Albert i Corp, historiador, folklorista i promotor teatral, el qual l'any 1956 va dirigir el muntatge d'un pessebre vivent a Engordany, i a més tingué la idea de publicar dos anys més tard un llibre sobre l'experiència.²⁰⁴

El Tradicionari diu d'*Els Pastorets*:

De les diverses representacions del teatre popular català, la dels Pastorets és, sens dubte, la més estesa tant en el temps com en el territori. Quan es parla de Pastorets no s'esmenta una determinada obra de teatre, sinó que es fa referència a un gènere teatral que, per la seva naturalesa i origen, s'inscriu forçosament dins el cicle festiu nadalenc fins a constituir un dels elements simbòlics que el caracteritzen, amb un arrelament cabdal entre les manifestacions dramàtiques.²⁰⁵

²⁰³ BERTRAN, J.; PALOMAR, S.; KOVÁCS, L.; MASSIP, F.; ORRIOLS, X.; SUGRANYES, F., «Els cicles teatrals de l'any i els balls parlats», *Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya. Tradicionari. Música, dansa i teatre popular*, vol. VI. Barcelona: Enciclopèdia Catalunya, SAU i Generalitat de Catalunya, 2006, p. 223.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 229.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 225.

El motiu de la representació es fonamenta a mostrar els prolegòmens i la realització de l'adveniment o el naixement del Fill de Déu segons els esquemes de la teologia cristiana, i s'ha desplegat seguint les pautes del teatre religiós medieval.²⁰⁶

L'èxit i la vigència dels Pastorets es basen en els grans temes, els arguments i la resolució deïns seus textos, que es mouen dins els límits de l'imaginari i la moralitat populars, com apuntava l'estudiós dels Pastorets J. Vilà i Folch, però tampoc s'entendrien sense altres ingredients imprescindibles com la utilització dels recursos de la tradició oral. La locució, la rondalla, la rima, el proverbi, el refrany i fins els embarbussaments i la cacofonia, utilitzats com a males paraules pel dimoni gros, són la sal i permeten assaborir els diàlegs i fruit-ne.²⁰⁷

A *Els Pastorets*, a banda del tema nadalenc clàssic del naixement de Jesús, n'hi trobem d'altres, com el de l'eterna lluita entre el bé i el mal, la victòria de les forces del bé sobre les del mal i les temptacions que s'han de sofrir i superar en el llarg camí que suposa la vida terrenal de cada persona.

També trobem escenificats a Andorra temes mitològics o llegendaris com *La llegenda de sant Jordi*²⁰⁸ —realitzada entre Esteve Albert i Rossend Marsol, l'any que Andorra tenia tancada la frontera amb Espanya—,²⁰⁹ la *Consueta de sant Jordi, El misteri del Canigó i Pirene*.

Dins del nucli de les festes de Carnestoltes, hi ha, d'una banda, les obres que conformen el d'Encamp que són *El ball de l'óssa, El judici dels contrabandistes* i *l'Operació del Carnestoltes*. A *El ball de l'óssa*, un dels temes principals és manifestar

²⁰⁶ *Ibidem*.

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 228.

²⁰⁸ La Festivitat de Sant Jordi encarna la festa, nascuda a Catalunya, protagonitzada per la rosa i el llibre. És el dia en el qual els enamorats s'obsequien mútuament amb aquests dos elements, que simbolitzen, com pocs d'altres, l'amor i la cultura. Sant Jordi és un cavaller llegendari que la tradició marca com a pertanyent a un noble llinatge de la Capadòcia dels temps de l'emperador Dacià, al segle III, i té dos elements característics: la llegenda del drac i el martiri o passió del sant. La llegenda del drac explica com el cavaller Jordi va salvar la filla del rei d'aquesta ciutat quan estava a punt de ser devorada per un terrible drac que havia fet estralls arreu del regne. El cavaller va matar la fera i la seva gesta va aconseguir que el rei i tots els seus súbdits es convertissin al cristianisme. Aquest episodi sembla que va ser la primera acció notòria del jove, que, vençut el drac, va canviar les robes de cavaller per les de cristià, va vendre tot el que tenia per repartir els diners entre els pobres i va reptar l'emperador Dacià proclamant-se públicament cristià. Quan va fer-ho, va ser conduït a la presó i, després d'un llarguíssim martiri, va ser decapitat. Sant Jordi, patró també d'altres països, a Andorra està representat en una talla barroca del segle XVII en el retaule de l'església parroquial de Canillo, i consta a la *Consueta d'Encamp* que segles enrere era festa de precepte en aquell poble. El Centre de la Cultura Catalana el va proclamar l'any 1995 advocat de l'entitat i en va editar els goigs. El dia de Sant Jordi, llibreters i floristes surten al carrer; un dels punts de màxima afluència és la plaça del Poble d'Andorra la Vella.

²⁰⁹ «Rossend Marsol i Clua» en *Escriptors d'avui, escriptors d'aquí*, p. 31. Principat d'Andorra: Centre de la Cultura Catalana, 1997.

La creació de noves entitats financeres a Andorra va provocar el recel de les autoritats espanyoles, que van tancar la frontera entre els mesos de gener i octubre de l'any 1959.

les tensions que hi havia entre les classes socials riques i les pobres, alhora que mostrar com es podia arribar a la resolució del conflicte. Un altre tema seria la tensió entre natura i la cultura, un aspecte típic d'aquestes representacions a tot el Pirineu. A l'obra també es mostren les activitats, juntament amb *El judici dels contrabandistes*, amb què la gent d'aquesta terra subsistia i es guanyava la vida, és a dir, l'agricultura i el contraban de tabac. A més:

El ball de l'Ós és una de les representacions més característiques del cicle hivernal. Arreu del món hi ha diversos animals que, amb el seu cicle vital, assenyalen el pas de les estacions i un d'aquests és l'ós. Durant el temps fred, es retira a una cova on va dormint i consumint les reserves de greix que ha acumulat durant l'estiu. El despertar d'aquest animal simbolitza el retorn del bon temps i la fi del període hivernal. A Catalunya, es creu que el dia de la Candelera l'ós surt de la cova per veure quin temps fa i, en funció d'aquest, dona per acabada la seva letargia o se'n torna a dormir quaranta dies més.²¹⁰

Pel que fa a *Operació del Carnestoltes*, el tema és la fi del Carnaval, al qual els artistes pretenen salvar, amb el desig que continuï la disbauxa i no arribi el període de Quaresma, acompanyat de la seva abstinència.

D'altra banda, trobem *Els segadors* i *Els dallaires*, peces en les quals també es tracta el tema de la forma de vida dels andorrans de l'època, específicament, la sega d'un camp. En el cas d'*El Tralarí i la Marieta* i de *La mort i enterrament del Carnestoltes*, el tema abordat és el clàssic de la festa en què es representen: el desgovern i la disbauxa propis del Carnaval i el pas, amb la crema del ninot o ninots que el representen, a l'època de mesura que comporta la Quaresma.

III.1. TRADICIÓ POPULAR RELIGIOSA

III.1.1. CARNESTOLTES

El significat del carnestoltes, pel que fa a la seva situació dins del cicle de l'any, es correspon amb la celebració del final de l'hivern i l'inici, arran l'arribada del bon temps, d'una nova etapa reproductora de la natura. Segons el calendari litúrgic, el cicle de la Pasqua marca els dies en què se celebra el Carnestoltes i, és per aquest motiu que les dates

²¹⁰ BERTRAN, J.; PALOMAR, S.; KOVÁCS, L.; MASSIP, F.; ORRIOLS, X.; SUGRANYES, F., *op. cit.* p. 234.

varien d'un any al següent. Per intentar explicar aquest fet, assenyalarem que el Diumenge de Carnestoltes és el setè diumenge anterior al dia de Pasqua. El continu canvi de dates, de vegades difícil d'entendre, ens l'explica l'antropòleg i historiador Julio Caro Baroja:

...es un rasgo común a numerosas religiones el hecho de establecer una especie de orden pasional a lo largo del año, con días de alegría y regocijo, con días de placer y días de tristeza (...). L'alegría familiar de la Navidad es o ha sido suplida por el desenfreno del Carnaval, y este, por la tristeza obligada de la Semana Santa, después de la represión de la Cuaresma...²¹¹

Amb aquesta explicació, queda clar que el Carnestoltes és el pas previ i la preparació, segons la tradició cristiana, per poder superar l'època de recolliment i austeritat que suposa la propera etapa de la Quaresma. Per tant, com explica l'antropòleg Francesc Perramon, és evident que el Carnaval és un període de pas i de canvi, un moment en el qual el desordre i el desenfrenament de la comunitat és la norma imperant. Perramon també afegeix:

...el Carnaval és el moment de la disfressa, del canvi de papers, el moment de la llibertat absoluta i que es tradueix en les crítiques als poderosos i en els excessos sexuals, alimentaris, ètics, etc...

Els protagonistes d'aquests dies de festa són tots aquells que durant la resta de l'any no són presos en consideració com les dones, els nens, els pobres, els servents, els adolescents, etc.²¹²

També Francesc Massip ens explica aquest temps de transició i de canvi:

El Carnestoltes és una festa d'abundància que preludeix un període d'austeritat (Quaresma) que respon a finalitats econòmiques i socials. D'una banda, calia fer net al rebost abans de tornar-lo a omplir amb els fruits del renaixement primaveràl, i d'altra, calia facilitar un episdic alliberament de tensions per tal de garantir la continuïtat del mateix sistema social.²¹³

²¹¹ CARO BAROJA, J., *El Carnaval. Análisis histórico-cultural*, p. 101. Madrid, Taurus, 1979.

²¹² PERRAMON Y ZAPATERO, F., *El ball de l'ossa d'Encamp a Andorra. Anàlisi d'un ritual de pas pirenaic*, p. 22. Andorra la Vella: Institut d'estudis andorrans. 1993, p. 22.

²¹³ MASSIP BONET, F., *Història del teatre català 1. Dels orígens a 1800*. Tarragona: Arola, 2007, p. 99.

En aquest apartat destaquen, especialment, tal com s'indica, fins i tot en un número de *La Vanguardia Española* de l'època, les farses representades a la parròquia d'Encamp, les quals comporten, en més o menys mesura, els excessos que assenyala Perramon i, a més, estan representades pels més joves de la parròquia:

La localidad de Encamp constituye sin duda alguna (...). Durante los tres días los habitantes de esta villa, ofrecen un enjambre de tradiciones cuya fama ha trascendido ya más allá de nuestras fronteras. Es curioso observar, cómo en bastantes libros, así como en el «Costumari català», al hablar de tradiciones hacen referencia a «La osa de Encamp», cuya representación se efectúa el domingo de carnaval ante gran multitud de espectadores. El lunes se representa «Los contrabandistas», también ante gran público de turistas y gentes del país. Finalizada la función los espectadores pueden tomar chocolate y coca; el lunes se degusta el típico «all i oli» con grandes rebanadas de pan de payés que los habitantes de esta parroquia ofrecen a sus visitantes.²¹⁴

El ball de l'óssa i *El judici dels contrabandistes* formen un binomi que ha de ser considerat com una sola unitat, un sol discurs fet en dos capítols. Mentre que a *El ball de l'óssa* es manifesta, entre altres coses, la pervivència comunitària basada en les tasques econòmiques de l'agricultura, la ramaderia i la caça, a *El judici dels contrabandistes*, per la seva banda, s'hi expressa, alhora, la pervivència comunitària a través d'una activitat econòmica tan important com el contraban, fonamental en la vida andorrana fins a mitjan del segle XX.

Pel que fa a altres representacions, cal dir que el Dimecres de Cendra, a totes les parròquies on no es feia la farsa del *Tralarí i la Marieta*, tenia lloc el judici a Sa Majestat el Carnestoltes —conegut com *La mort i enterrament del Carnestoltes*—,²¹⁵ el qual, sense tenir dret a defensar-se, era declarat culpable del delictes de incitar al poble a la disbauxa i el desgavell i era condemnat a mort. El cònsol signava l'edecte i el condemnat era despenjat i passejat pels carrers del poble, de la mateixa manera que es feia amb el *Tralarí* i la *Marieta*, i l'acompanyava en el darrer passeig una processó en la qual participaven tots els veïns, els quals portaven ciris encesos i entonaven tristes *ensoltes*.²¹⁶ El jovent,

²¹⁴ FITER, R., «Andorra: Ambiente de fiesta con motivo del Carnaval»; *La Vanguardia Española*, p. 29. Barcelona: 27 febrer 1968.

²¹⁵ JULIÁN I ADÁN, E. «Mort i enterrament del Carnestoltes», *Hereus i cavallers*, Andorra: Solber, 1997, p. 84.

²¹⁶ Les absoltes són el conjunt de responsori, versets i oracions que hom canta o diu per als difunts després de la missa funeral.

encapçalant la comitiva, marcava el ritme dels passos fent sonar esquellots i tapes d'olla a l'uníson.

Les *ensoltes*, explica Eva Julián «encara que imitaven i seguien la melodia de les festes als enterraments, en l'enterrament del Carnestoltes es cantaven en català i amb un text irònic inventat i improvisat pel jovent. Les noies i les dones que anaven a la processó simulaven plors i planys, però no cantaven les absoltes, que era un privilegi només atribuït als homes».²¹⁷ I l'autora acaba així la narració d'aquesta representació: «Després de recórrer tot el poble, la processó tornava a la plaça Major on el cònsol feia executar públicament el Carnestoltes. Dos trabucaires li disparaven trets al cor fins que queia a terra, envoltat per les flames. Mentre el Carnestoltes es cremava, continuaven els salms i les cançons de comiat del poble. D'aquestes només s'han conservat petits fragments, com aquest que es cantava a les parròquies de Canillo i d'Encamp, i que, segons els avis, correspon a la tornada d'una cançó més llarga:

L'home de palla
Les puces l'han mort
Cremades les puces
Que piquen tan fort.

Mort el Carnestoltes, es ballava i es menjava coca acompanyada de vi bullit».²¹⁸

D'aquesta representació es diu al *Tradicionari*:

Tradicionalment, però la representació més important del curt regnat del Carnestoltes corresponia a la seva mort i a la lectura del testament. En algunes poblacions s'escenificava un judici burlesc en què el rei de la disbauxa acabava condemnat a mort enmig de planys. (...). D'una manera o una altra, el Carnestoltes acaba cremat en una foguera purificadora, no sense que abans se'n doni a conèixer el testament.²¹⁹

III.1.1.1. *EL TRALARÍ I LA MARIETA*

La peça teatral de caràcter popular *El Tralarí i la Marieta* és una de les farses carnavalesques que es representaven pels carrers i a la plaça de diverses parròquies d'Andorra des del segle XIX —en desconec la data exacta. De la representació d'aquesta

²¹⁷ JULIÁN I ADÁN, E. «Mort i enterrament del Carnestoltes», *op. cit.*, p. 84.

²¹⁸ *Ibidem*.

²¹⁹ BERTRAN, J.; PALOMAR, S.; KOVÁCS, L.; MASSIP, F.; ORRIOLS, X.; SUGRANYES, F., *op. cit.* p. 236.

farsa, només en tenim informació oral i fotogràfica. Eva Julián²²⁰, al llibre *Tradicions per a un poble*, la descriu en detall tal com es pot veure a l'annex IX. Avui dia, es conserva el costum de cremar un ninot que es denomina Carnestoltes i que assenyalava el final de les festes de Carnaval i el càstig simbòlic pels excessos comesos. La peça, interpretada per actors aficionats procedents del poble, s'interpretava cada any entre el Dissabte de Carnaval i Dimecres de Cendra.

L'obra comença amb l'aparició del Tralarí i la Marieta dalt d'un ruc. Un grup d'homes armats els rep i els acompanya pels carrers de la vila, fins que arriben a la plaça Major. Allà comença la representació d'una espècie de baralla entre la parella que acaba amb la Marieta pixant vi. Tots els fadrins de la parròquia l'aprofiten per beure i començar la festa. Però, enmig de l'enrenou, els nostres protagonistes s'han transformat en dos éssers de palla i el tribunal del Carnaval decideix penjar-los junts per veure si es guareixen. Romanen allà penjats fins Dimecres de Cendra, dia en el qual tothom es reuneix i el tribunal decideix condemnar-los a la foguera per portar la disbauxa a la gent del poble.

D'aquesta obra, com s'ha dit més amunt, no en tenim un text escrit, sinó només un relat fet per tercers, segons les narracions orals realitzades per algunes persones que van assistir a la representació. Per això, és segur que falten molts dels diàlegs i les acotacions que la componen. Només compten amb una cançó que el poble canta a la Marieta per tal de guarir-la i els diàlegs del Tralarí. Aquests diàlegs adopten la forma d'una espècie de monòleg, ja que el Tralarí no rep cap resposta oral de la seva interlocutora, la Marieta. Parlant de la seva funció teatral, la qualificariem com a dramàtica, perquè el Tralarí, amb les seves paraules, no fa més que amenaçar i humiliar la Marieta.

L'estructura de l'acció dramàtica de l'obra consta d'un plantejament —l'arribada de la parella a la vila dalt del ruc i la rebuda per part del poble—, un nus —la baralla de la parella, la pixada de la Marieta, amb el començament de la disbauxa, i la transformació de la parella amb dos éssers de palla que necessiten ser guarits— i, finalment, un desenllaç —la resolució final del conflicte, amb la condemna a mort de la parella per haver portat la disbauxa a la gent, fet que provoca els plors i laments del poble.

Estructuralment, el ritme repetit de l'imperatiu escatològic de *pixar* marca l'essència de l'obra. Simbòlicament la peça, en emprar com a motiu central l'escatològic fa palès el

²²⁰ JULIÁN ADÁN, E., «El Tralarí i la Marieta», *op. cit.*, 1997, p. 67-69; JULIÁN ADÁN, E., «El Tralarí i la Marieta», *Tradicions per un poble*, Andorra: Banc Internacional d'Andorra /Banca Mora, 1996, p. 32-35.

seu caràcter popular. La transformació del líquid (de l'orina) en vi és una paròdia del miracle de les bodes de Canà, on Jesucrist també transforma l'aigua en vi. El to irreverent implícit també és un tret popular. L'obra expressa el conflicte entre la decència i l'educació (la vergonya de la Marieta de fer les seves necessitats en públic) contra l'ordre masculina (que ho faci). Finalment, venç l'obediència a l'home en lloc de les normes socials. Així, podem veure un triomf masclista, però també un triomf del privat personal contra el públic.

El tema d'aquesta farsa és l'arribada de la festa de Carnaval a Andorra, Dissabte de Carnaval, i la fi, Dimecres de Cendra, quan arriba la Quaresma que porta novament els quaranta dies de dejuni i abstinència abans que arribi la Pasqua.

El Carnaval és el període immediatament anterior a l'arribada de la Quaresma. Per això, abans d'iniciar els quaranta dies d'abstinència, penitència, sacrifici, repressió i dejú, precedents a la Pasqua, calia celebrar-ho amb unes festes esbojarrades, desenfrenades, amb tota mena d'excessos i, sobre tot, amb molta diversió. Durant els dies de Carnaval, el Rei Carnestoltes i la Vella Quaresma mantenen una lluita. La Vella Quaresma acaba guanyant i s'abandonen les lleis del rei Carnestoltes: els banquetes, la festa boja i el desordre donen pas al dejuni, l'ordre i la calma. Aquesta tradició religiosa de la lluita entre Don Carnal i Doña Cuaresma ja apareix reflectida al segle XII, en una comèdia titulada *Libri Pamphilus*, que més tard, al segle XIV, utilitzarà l'Arxipreste d'Hita per fer l'episodi de la «Batalla de Don Carnal y Doña Cuaresma. De la pelea que tuvo Don Carnal con la Cuaresma», que apareix a les estrofes 1067 a 1172 del *Libro de buen Amor*. En el llibre, Doña Quaresma és la personificació de la penitència, el dejuni i l'abstinència i Don Carnal és l'antítesi: la personificació de la gola i dels pecats de la carn. Així, doncs, entre el Dissabte de Carnaval i el Dimecres de Cendra, regnaven la festa i la disbauxa. La simbolització d'aquests períodes també la descriu Francesc Massip: «Si el Carnaval allibera els apetits del sexe i del menjar, la Quaresma els conté en la castedat ritual, el dejuni i l'abstinència. Són els dos pols extrems que s'oposen acarnissadament, però que alhora mostren la impossibilitat de proporcionar un model per a la vida ordinària».²²¹

La farsa comença amb la parella, que porta al poble la disbauxa invitant-los a veure vi sense control. Però, de sobte, ambdós protagonistes cauen a terra. El poble i els jutges, en veure que el Tralarí i la Marieta estan malalts, decideixen lligar-los a un balcó a veure si es recuperen. El Dimecres de Cendra, tanta celebració i llibertinatge porten de nou al

²²¹ MASSIP BONET, F., *op. cit.*, p. 100.

Tralarí i la Marieta davant dels jutges, que fan un judici públic i, en trobar-los culpables, els condemnen a morir cremats a la foguera. D'aquesta manera, davant de la desesperació, els laments i els plors de tota la població, arriba la seva fi. Una processó fúnebre acompanya els condemnats fins a la foguera on són cremats. Després, tothom comença a cantar, entre llàgrimes, responsoris pel repòs de les seves ànimes. Així es representa el final del Carnaval i l'inici de la Quaresma, set setmanes presidides per l'austeritat i l'abstinència.

Aquesta tradició andorrana, ara perduda, és un antecedent de l'actual Rei Carnestoltes. Podem relacionar fàcilment aquests dos estranys i ficticis personatges amb aquell, que es crema a totes les parròquies d'Andorra i apareix el Dissabte de Carnaval portant la diversió desenfrenada i presidint les activitats del cicle festiu del Carnaval. De la mateixa forma que ara fa el Rei Carnestoltes, aquesta parella de ninots de palla presidia antigament els actes festius del Carnaval, penjats en una balconada, i, igualment, acabaven cremats en una foguera. A més, el Carnestoltes, a l'igual que el Tralarí i la Marieta, tant pel seu caràcter com per la indumentària, representa el rebombori i la transgressió que caracteritzen aquesta festa: sol anar disfressat d'una manera estrambòtica i en tot moment manté una actitud arrauxada, burleta i descarada. Malgrat tot, hi ha una diferència que crida molt la atenció: al començament d'aquesta farsa, el Tralarí i la Marieta són dos éssers reals, interpretats per actors, i només després de començar la gresca amb el repartiment del vi entre la població, a la que conviden a unir-se a la diversió desenfrenada, es converteixen en dos ninots de palla.

Simbòlicament, el ninot de palla cremat significa una analogia humana que canalitza el desig de destrucció, caos, culpa i purificació. Atès que el ninot de palla representa el personatge del Carnestoltes, cremar-lo significa acabar amb la festa i començar la Quaresma. En conseqüència, hi ha un sentit religiós, en aquesta purificació. El més significatiu de la història d'*El Tralarí i la Marieta* rau en el fet que hi hagi dos ninots — l'un per a l'home i un altre per a la dona—, quan en altres llocs només hi ha un de sol.

La interpretació d'aquesta parella podria ser feminista, indicar igualtat de gèneres, però, en aquest cas concret, no la veiem gaire oportuna. Considerant que es tracta d'una obra del segle XIX i tenint en compte l'estigma d'Eva com a pecadora en la tradició catòlica, és més probable que el ninot de la Marieta tingui un significat religiós, per subratllar el fet que les dones inciten al pecat. De fet, en la història, la Marieta pixa, aixafa el raïm i incita a veure el vi dionisiac.

Pel que fa a les persones escèniques —actors reals—, podem dir que el repartiment estava format per gent de la parròquia, però també hem dir que gairebé tothom participava a la farsa d'una manera o una altra. Això demostra que l'obra de teatre no és un objecte, sinó una experiència conjunta viscuda entre les dues classes de persones que hi intervenen i la conformen: actors i públic.

Els personatges dramàtics protagonistes de l'obra són, sense dubte, el Tralarí i la Marieta. Tots els altres actuen segons les circumstàncies que viu la parella; així, tenint com actors secundaris, entre d'altres, l'escamot d'homes que els rep a la arribada, els jutges, el sometent que els vigila mentre són penjats a la balconada i, fins i tot, el mateix cònsol major de la parròquia que és qui dona l'ordre a dos trabucaires de disparar per complir el veredicta d'execució dictaminat pels jutges. Tenen carrega històrica el sometent i els trabucaires, que eren homes armats del poble —concretament els caps de família— i que obeïen a unes regles determinades. Avui dia, ja no exerceixen, però segueixen existint en l'àmbit protocol·lari en actes institucionals.

Quant al temps escènic, no és possible indicar la durada exacta de l'obra, en no haver assistit a la representació. Està composta per dues parts: una que es representa el Dissabte de Carnaval i una altra, el Dimecres de Cendra. Parlant del temps dramàtic —el temps que resulta de la relació que contrauen l'escènic i l'argumental—, té una durada d'aproximadament quatre dies, des del dissabte fins al dimarts, en què la parella mort afusellada i cremada a la foguera.

Molts dels diàlegs d'aquesta farsa no apareixen escrits en el text pel fet de tractar-se d'una obra que es va redactar a partir de la descripció oral i no d'un text literari. No obstant això, se suposa que haurien d'haver existit. Per exemple, hauríem pogut trobar escrites les converses mantingudes pels jutges durant les deliberacions, però només trobem escrites les paraules que el Tralarí dirigeix a la pobra Marieta i una cançó que tot el poble dedica a la mossa. Tampoc podem trobar-hi acotacions, tot i que n'hi hauria d'haver. Aquestes haurien de descriure escenes com ara «El Tralarí i la Marieta arribant muntats en un ruc» o «el sometent vigilant als condemnats».

El llenguatge és col·loquial, ja que hi trobem paraules i expressions típiques de la parla del poble: «pixar», «fer el ronso», «li em posarem la canella²²² al morro», etc. amb al·lusions obscenes.

Pel que fa als espais pels quals es desenvolupa la farsa, són llocs exteriors de les parròquies: els carrers, per on un «escamot d'homes» passeja a la parella, i la plaça, on tenen lloc les principals accions de la farsa. És a dir, públic i actors es barregen contínuament i, fins i tot, hi ha moments en què arriben a compartir les mateixes funcions.

III.1.1.2. ELS CONTRABANDISTES

III.1.1.2.1. EL JUDICI DELS CONTRABANDISTES DE LA PARRÒQUIA D'ENCAMP

Tot i que l'obra pertany al gènere del teatre de l'absurd *avant la lettre*, ja que arrenca del segle XIX o abans, se l'ha d'incloure en el cicle d'obres de carnestoltes, perquè retrata un món a l'inrevés —en aquest cas el judicial—, de la mateixa manera que també ho fa *Operació del Carnestoltes*, però en el seu cas es tracta del món mèdic. Tanmateix, atès el costumisme andorrà dels acusats i del motiu del judici —el contraban—, aquesta obra també pertany al grup que hem denominat *costumisme muntanyenc*. L'altre motiu que ens ha fet incloure aquesta peça en aquest apartat és que forma part del cicle de representacions de Carnestoltes a la parròquia d'Encamp.

En l'adaptació actual que s'escenifica a la parròquia d'Encamp dels antics *Contrabandistes*, Rossend Marsol va aprofitar per fer una crítica dels poders públics, polítics i també al veïnat, «cosa que sí que era tradició antigament en els judicis que feia, per exemple, la Consòrcia²²³ d'Andorra la Vella en temps de carnaval, amb la parafernàlia de jutges, cònsols, veguers, fiscals, síndics, batlles, capitans, mossos d'esquadra i

²²² Respectem l'ortografia original dels textos al llarg de tot aquest estudi.

²²³ La consòrcia dels Casats és una germandat d'ajuda mútua que es creu que va néixer el 21 de febrer de 1776, com un neguit per corregir, en certa manera, els excessos de les festes de Carnestoltes. Les seves funcions són vetllar els malalts, traslladar els consorciants difunts al cementiri, disposar d'un fons de capital per prestar-lo amb un interès mòdic als consorciants que es trobin en dificultats i organitzar les festes de Carnaval. No tothom, però, pot formar-ne part, atès que cal ser andorrà, casat, cap de casa i veí d'Andorra la Vella. [*Turisme Andorra la Vella* [en línia] (<http://turisme.andorralavella.ad/node/68/cons%C3%B2rcia-dels-casats?page=2>)]

l'advocat dels pobres imitant les autoritats meritades. Era motiu de gran festa, de riota, de vegades d'escarni i de vegades de posar en evidència algú dels veïns del poble».²²⁴

L'acció de la farsa comença amb un tiroteig que es produeix a la muntanya. Els carrabiners disparen contra uns contrabandistes, que corren espordits en totes direccions, fins que els atrapen a tots i són conduïts a la plaça Major per ser jutjats. A la plaça, on els esperen el botxí, els jutges, l'advocat defensor i el fiscal, té lloc el judici. Els efectius judicials examinen les proves i, entre les rialles dels espectadors, van buidant els fardells que els contrabandistes duïen carregats a l'esquena, d'on va sortint tota mena d'objectes estranys, en lloc de tabac: sostenidors, calçotets, botifarres, etc. El fiscal pretén portar els condemnats a la forca, però l'advocat dels pobres —això sí, després de subornar el jutge d'amagat amb un feix de bitllets— aconsegueix salvar-los. El jutge llegeix d'una manera molt satírica i carnavalesca la sentència, la qual, segons els seus al·legats i consideracions, dictamina que tots els presoners són innocents.

Aquesta farsa, a l'igual que *El ball de l'òssa*, va ser recuperada per Rossend Marsol —En Sícoris. L'obra està composta gairebé només de diàlegs i acotacions, no apareix dividida ni en actes, ni en escenes. Les acotacions mostren dades que ens situen en allò que està succeint: «(Arriben els contrabandistes estacats i cantant)» o ens comuniquen els gestos que realitzen els personatges: «(Es frega els morros amb el braç i continua...)», entre d'altres. A més, hi trobem una cançó: *La vella cançó dels contrabandistes*, que deu ser una adaptació de la cançó tradicional catalana *Els contrabandistes* recollida per Amades.²²⁵

L'estructura de l'acció dramàtica de l'obra consta d'un plantejament —els contrabandistes volen passar la seva mercaderia per les muntanyes al país veí, però són vistos pels carrabiners, que els persegueixen fins atrapar-los a tots i els porten a la plaça, on seran jutjats—, un nus—el desenvolupament del judici, amb la mostra de les proves del delictes—. I, finalment, un desenllaç —el veredictes d'innocència dictaminat pel tribunal.

Aquesta representació popular, que té l'origen en el contraban de tabac, sigui cap a Espanya o cap a França, que efectuaven els paquetaires d'Andorra, es representa actualment a Encamp el Diumenge de Carnestoltes. El contraban provocava molt

²²⁴ CANTURRI I MONTANYA, P., «L'estat actual del folklore andorrà». *El sentit del folklore, avui*. Vuitenes jornades de la societat Andorrana de Ciències. Andorra: Societat Andorrana de Ciències (SAC), 2016.

²²⁵ «Era la cançó de camí preferida per la gent de muntanya central i oriental que es dedicava a passar frau.» AMADES I GELATS, J., «Cançoners», *Folklore de Catalunya*, V. II, p. 647. Barcelona: Selecta, 1951.

perjudicis als països veïns i els paquetaires eren perseguits per la muntanya tant pels guàrdies civils espanyols com pels gendarmes francesos. Per tant, el tema del contraban, sobre el qual versa aquesta farsa, està basat en fets i problemes reals que hi havia al país des del segle XVIII. De manera que l'obra, a l'igual d'*El ball de l'óssa*, mostra una de les principals activitats amb què la gent d'Andorra subsistia i es guanyava la vida —en aquest cas, el contraban. Un altre tema de la farsa és la disbauxa i els excessos del Carnaval, mostrats a través de les crítiques, bromes i insults que s'hi produeixen.

En aquesta obra es distingeix l'arquetip del *Grammaticus* de la *Commedia dell'Arte*, el qual paròdia l'universitari ridícul o un advocat ignorant que vol fer veure que sap més del que sap. Aquesta burla és un recurs d'autodefensa del públic analfabet des del segle XVI, que substitueix l'admiració deguda a l'estament cultivat. En el cas d'*Els contrabandistes*, el fiscal borratxo s'expressa en un llatí macarrònic, propi d'un lletrat il·letrat, per despertar la hilaritat; a més, barreja diversos nivells de comportament, des del sexual fins al gest de beure d'un porró durant el judici, o l'ús d'expressions grolleres, impròpies d'un magistrat —diu que té atribucions de passar-se pels seus òrgans masculins totes les lleis del país—, per provocar el riure.

El repartiment, antigament, estava format pels fadrins de la parròquia; així, doncs, com succeeix a *El ball de l'óssa*, actualment, només hi actua el jovent masculí. Ara bé, al final de la farsa, tothom participa de la festa, de forma que es barregen públic i actors per menjar tots plegats a la plaça pa amb botifarra acompanyat d'un got de vi.

Els personatges principals són el Sis Dits —cap de la colla dels contrabandistes—; el jutge, que apareix caracteritzat amb toga negra, una còmica perruca blanca amb rulls i un mall a la mà per obrir i tancar el judici; l'advocat dels pobres, també amb perruca i vestimentes molt ridícules, i el fiscal, vestit més o menys com el jutge. Altres personatges són la resta dels contrabandistes i els carrabiners.

Quant al temps escènic, l'obra dura entre una hora i quart i una hora i mitja, aproximadament. El temps dramàtic abasta unes tres hores.

Pel que fa al llenguatge, cal fer ressaltar la gran quantitat d'errors ortogràfics que mostra la peça. Els diàlegs imiten la parla típica andorrana i hi ha un ús de la parla vulgar com a recurs dramàtic. La parla dels personatges utilitza, doncs, vulgarismes —«QUEFE», «demés»—; llatinades jurídiques barrejades amb unes altres que no ho són:

«CONTRABANDUM ES ESTRAPERLUM,
MONTID PASSAT AT SACUS,
ET PAQUETS AD COLLUM,
CONTRABANDISTAS ENGANXATUS
SINE CAUSA SINE CURA
UNA SENTENCIA...!! PELATUS...!!»²²⁶

«SUSTEMTUM NAYLUM; DELICTUM...
MITJORIBUS, TAMB DELICTUM GROSSUM.»²²⁷

«—TABACUS ANDORRANUS D'ESTRAPERLUM...
EVASSIONIS DELS FISCUM...
CONILLUS APESTATUS,
MIXTOMATOSIS...
NOVELLORUM DE MACHURRANGORUM,
PERILLUM DE TRIQUINOSIS!»²²⁸

També hi trobem barbarismes —«despacienta»—, especialment castellanismes —«reos», «trago», «silencio en la sala!», «ALEVOSIA»,²²⁹ «carcel», «cuadrilla», «veinte mil», etc.—; jocs de paraules —com l'embarbussament: «SETZE JUTGES D'UN JUTJAT MENGEN FETGE / D'UN PENJAT»—;²³⁰ expressions o frases fetes —«faré prompte via»,²³¹ «Qui no vol pols / que no vagi a l'era»,²³² «¡QUI VOL PEIX QUE ES

²²⁶ En aquesta llatinada s'explica la manera d'exercir el contraban a Andorra i s'afegeix que, si són atrapats, immediatament són condemnats.

²²⁷ Enunciació dels objectes que portaven els acusats —niló i mitges— i de la gravetat delictiva que comportava el contraban de cada un.

²²⁸ Continuen amb la llista d'objectes que omplen els paquets dels contrabandistes i que poden condemnar-los: tabac evadit al fisc i un conill «pudrid» que pot contagiar malalties com la mixomatosi o la triquinosi.

²²⁹ Hauria de dir traïdoria.

²³⁰ Aquest embarbussament és pronunciat pel jutge. Es tracta de l'embarbussament català més conegut, que diu així: «Setze jutges d'un jutjat mengen fetge d'un penjat; si el penjat es despengés, es menjaria els setze fetges dels setze jutges que l'han jutjat».

²³¹ En un sentit figurat, aquesta expressió vol dir 'afanyar-se, apressar-se' per aconseguir l'objectiu desitjat, que en aquest cas és mostrar al més ràpid possible la culpabilitat dels encausats.

²³² Es refereix al refrany: «Qui no vulgui pols que no vagi a l'era» que vol dir que, davant d'un perill conegut, el que continua actuant, després no té queixa possible.

MULLI ELS PEUS!,²³³ «com si anéssim a preu fet»,²³⁴ «pren el pel!»,²³⁵ «Se'm posa la pell de gallina...»,²³⁶— i recursos lingüístics diversos adreçats a fer riure al públic.

I també hi ha tota una sèrie de substantius que enumeren les feines a les quals s'ha dedicat el contrabandista Sis Dits abans de decidir dedicar-se per aquesta tasca per poder treure endavant i donar de menjar a la seva nombrosa família —«drapaire», «municipal», «pastor» i «MUSIC DE VENT».

Com a figures retòriques morfosintàctiques, trobem nombroses anàfores en tot el transcurs de la farsa que atorguen un sentit irònic i humorístic al desenvolupament del judici, en repetir els termes clàssics que utilitzen fiscals i advocats per demanar la paraula al jutge i aquest per atorgar-la: «—Amb la venia Senyoria? / —Amb la venia, amb la venia...».

Altres recursos emprats són la hipèrbola —«ja en faré prompte via / ni a temps en serà l'EXTREMUNCIÓ...»—²³⁷ i l'onomatopeia —«QUATRE CRITS I CATACREC». ²³⁸

El fiscal esmenta als grans juristes romans per demostrar que el contraban és un delictes perseguit arreu del món —«ULPINIANO», «GAYO», «JUSTINIANO» i «PAPILIANO».²³⁹ Amb aquesta mateixa funció, també s'al·ludeix al «CODI DEL GRAN EURICO»²⁴⁰ i al «codi de RECESVINTO»²⁴¹ que el jutge afirma que diu: «AQUELL QUE FA CONTRABANDUM SE LI TALLA AL COLL I EL CAP...».

També hi ha una al·lusió de l'advocat dels pobres a la «Gestapo»²⁴² feta per reclamar per l'atroç mort que desitja el fiscal per als acusats. A més, hi ha una espècie de codi judicial falsificat utilitzat, també per l'advocat dels pobres i anomenat «el

²³³ Parlem del refrany «Qui vulgui peix que es mulli el cul», que significa que l'obtenció de coses valuoses o agradables comporta un esforç i algunes molèsties.

²³⁴ «Anar a preu fet» vol dir 'afanyar-se'. El fiscal vol fer una ullada al codi i ajusticiar els detinguts.

²³⁵ Expressió utilitzada pel fiscal per dir al jutge que l'advocat es burla d'ells en intentar defensar l'indefensable.

²³⁶ L'expressió vol dir que el fiscal s'espanta davant la vida que ha portat el Sis Dits i el jutge ja no sap, ni tan sol, que ha de sentenciar.

²³⁷ El fiscal anirà tan ràpidament a la consecució de la sentència de culpabilitat que els acusats seran executats sense que ni tan sol doni temps a què arribi el mossèn per donar-los la extremunció.

²³⁸ Aquesta onomatopeia imita el so del coll en trencar-se quan pengen algú.

²³⁹ En realitat, es diu Papiniano.

²⁴⁰ El Codi d'Euric —*Codex Euricianus*— va ser un cos legal visigot, consistent en una recopilació de lleis ordenada pel rei Euric en algun moment anterior a l'any 480, a Tolosa.

²⁴¹ El Codi de Recesvint —*Lex Visigothorum o Liber Iudiciorum*— va ser un cos de lleis disposat pel rei visigot Recesvinto per als seus súbdits gots i romans, publicat probablement l'any 654. Les normes conté s'estenien a la població goda i romana, les lleis anteriors de la qual quedaven derogades —el breviari d'Alaric, per als romans, i el codi de Leovigild, per als visigots.

²⁴² La Gestapo era la l'arma més poderosa del Führer, la seva policia secreta, el nom de la qual era sinònim de terror.

REQUETECRIMINAL», que al articulat conté coses estranyes i afirmacions contràries a la justícia, emprades novament per aconseguir la salvació dels reus:

Article 9727

«ELS CONILLS MAI NO HAN PAGAT
NI IMPOSTOS NI ADUANES,
COM TAMPOC PAGA EL TABAC.
LES SENTENCIES DEL SUPREM
ENS HO DIUEN MIL VEGADES...»

Article 1003

«CALLA I NO DIGUIS RES.»

El dia de carnaval

no es condemna sols s'invita

i ximpleria general.²⁴³

Finalment, el jutge dicta sentència i declara innocents els acusats, perquè «som Carnaval».

Els espais on es desenvolupa aquesta farsa són exteriors: la muntanya per on passen els contrabandistes, els carrers del poble per on transiten ja custodiats pels carrabiners que els han atrapat i la plaça on es du a terme el judici damunt d'una estrada. En tractar-se d'una peça popular i representar-se a un lloc exterior, el públic que assistia i assisteix a la representació de l'obra, de la mateixa manera que a *El ball de l'óssa*, són els habitants de la parròquia d'Encamp i de la resta d'Andorra. Aquesta representació popular, actualment, té lloc també, només a Encamp la tarda del Diumenge de Carnestoltes, però antigament es representava també a Ordino i Canillo —desconec les dates exactes del començament i el final d'aquesta tradició. Antigament, després de la representació, començava a sonar música i els contrabandistes ballaven amb les noies del poble; a continuació, el somatén els obligava a anar a la casa comuna, on els empresonaven.

Conegut per tots és el fet que Andorra, en el transcurs de la seva història, condicionada pel factor geogràfic fronterer, ha estat una terra on passafrus i els matuters²⁴⁴ s'han mogut com a peix a l'aigua. Aquesta altra tradició carnavalesca, arrelada al poble d'Encamp i que data de principi d'aquest segle, fa referència a aquesta realitat. Es tracta

²⁴³ A més, l'advocat dels pobres, com podem veure, llegeix que per Carnaval no es pot condemnar, sinó invitar als altres. Tot seguit, suborna el fiscal i el jutge amb uns «cuartos» perquè deixin lliures els reus en aquest dia de festa.

²⁴⁴ Passafrus i matuters són sinònims de *contrabandista*, és a dir, persones que es dediquen a introduir mercaderies en un país de manera fraudulenta.

d'*El judici dels contrabandistes*, —o *Els contrabandistes*— i consisteix en la escenificació d'una parodia al voltant de la figura dels paquetaires,²⁴⁵ qui coneixent com el palmell de la mà les senderes de la muntanya, marxaven a Catalunya o a França amb una preuada càrrega de tabac, amb l'afany de guanyar-se uns calerons necessaris per fer bullir l'olla.

El judici dels contrabandistes, que, a l'igual que *El ball de l'óssa*, cada any és representat pels nois d'Encamp els dies de Carnestoltes, consisteix en un judici col·lectiu, celebrat al centre de la plaça del poble, contra un grup de matuters, atrapats pels carrabiners espanyols a les serralades frontereres. Com *L'óssa*, des de mitjan segle XX, es representa en forma de farsa espectacle, amb guió de Rossend Marsol i Clua —en Sícoris.

L'acció comença amb un tiroteig que es desencadena a la muntanya del Solà, precedit per les carreres d'un grup de passafraus que han estat sorpresos per una patrulla de carrabiners, els quals acaben atrapant-los a tots. Poc després, entra al poble la corda de presos del grup del Sopes, amb una canyoca²⁴⁶ al coll i flanquejats per les forces públiques, mentre canten tristament la vella cançó dels contrabandistes.

Quan arriben a la plaça on està assegut el tribunal, que ja els està esperant, amb el botxí al fons de l'escenari, al costat d'una gran màquina de tallar farratge, i mentre el fiscal, rialler, espera condemnar-los a tots a la forca, comença el judici. L'advocat dels pobres, vestit amb una toga plena de parracs i un birret estrofolari, du a terme una brillant defensa dels encausats i, malgrat tots els esforços d'un fiscal amb molt mala llet, després de fer passar d'amagat un feix de bitllets al jutge, s'estima que la causa està vista per a sentència. El jutge llegeix la sentència, model de jurisprudència carnavalesca, i, després d'uns considerants i uns resultants retorçats i festius, els absol a tots, els deixa lliures i sense càrrecs, enmig de l'alegria del Sopes i del seu grup. Aquí tenim la descripció de l'espectacle que ens fa la mateixa informant de l'anterior:

Eren uns contrabandistes que anaven vestits de contrabandistes ben bé [...] amb aquells paquets fets de sac [...] uns sacs de contraban. I llavors també passaven per unes feixes una mica més amunt perquè la gent ho pogués veure, i llavors la guardia civil, vestits de guardia civil o de policia, jo què sé! S'anava una mica del que podien [...]. Anaven mig vestits tal com s'esqueia. Llavors també els agafaven i començaven a tirar trets, ells [els contrabandistes] deixaven el paquet, però finalment els agafaven i anaven a la plaça del poble, i hi havia el jutge i tot el jutjat allà i els dictaven sentència. I es miraven els fardells, i dels

²⁴⁵ Nom amb el qual es designa a Andorra al contrabandista que passa paquets per la muntanya, normalment carregat amb un fardell de *tana* —tabac cultivat al Pirineu, especialment a Andorra.

²⁴⁶ *Canyoca*: Tija de espadanya.

fordells per comptes de sortir cigars sortien *sostens* i bestieses així per fer riure la gent. I el jutge les mirava [...]. Ja no tenia gaire acabament, saps que vull dir, s'acabava una mica així. Perquè, aleshores, el jutge...el jutge sí, s'estudiava una mica el paper, ja ho feia una persona una mica més preparada, així com havia gent que no deia res [...], els donava absolts [als contrabandistes] i va ... ja està!». ²⁴⁷

III.1.1.2.2 EL JUDICI DELS CONTRABANDISTES DE LA PARRÒQUIA D'ORDINO

Aquesta farsa d'origen medieval es va recuperar el 1930 i va deixar de representar-se novament el 1945. Més endavant, va ser recuperada dues vegades: durant la dècada dels anys cinquanta i des del 1983 fins al 1992. Aquest any 2017, la farsa ha tornat novament a representar-se a Ordino el Dilluns de Carnestoltes, amb un esperit de continuïtat.

Aquesta farsa també ens la descriu Eva Julián de la manera següent:

El vestuari d'aquesta representació consistia en uns calçotets de llana llargs fins als turmells a funció malles i, per damunt, uns pantalons bombatxos curts, amplis i estofats ajustats a mitja cama, damunt d'ells es cosien unes tires de tela de diferents colors que sortien de la cintura, s'estofaven en els malucs i s'ajustaven novament a la cama; a la part de dalt portaven una camisa de comerciant àmplia i sense coll i, per damunt, una armilla llarga i fosca ajustada a l'esquena i tancada en la cintura amb un cinturó gruixut de tela, que tenia una sivella molt gran en el mitjà. Als peus portaven una espècie de sabatilles folrades de color fosc amb una sivella gran cosida a l'empenya del peu. Per acabar, lluïen al cap un barret fort folrat de tela fosca i adornat amb una ploma d'au.

A les 8 del matí, els joves solters de Llorts sortien del poble disfressats de contrabandistes i baixaven amb direcció a Ordino. Pel camí s'anaven trobant amb els joves d'altres pobles i junts continuaven el camí. Els joves disfressats feien d'estrangers i entre ells simulaven parlar un idioma desconegut que s'assemblava al *patuès* i que els habitants de la zona no comprenien. Tot feia figurar que eren uns estrangers que s'havien instal·lat a viure en aquestes muntanyes i que no feien gens per poder comunicar-se i establir relacions amb els habitants nadius. Quan arribaven a Ordino, els sortia al pas un *somatén* de caçadors andorrans amb boina que els obligaven a parar-se i els demanaven explicacions sobre la seva permanència en terres andorranes; els estrangers, que no entenien el que deien els homes del *somatén*, els responien parlant en el seu idioma, que també era incomprendible per als andorrans. Veient que no es podien entendre, el *somatén* els feia presoners i els hi portava a

²⁴⁷ PERRAMON Y ZAPATERO, F., *op. cit.*, p. 12. Relat fet per Maria Pilar Font, d'Encamp, 10 de desembre de 1990.

Ordino, on un jutge vestit amb una llarga bata grisa i engalanat amb un barret de conseller,²⁴⁸ els esperava a la plaça. Quan arribaven, el *somatén* envoltava als estrangers i els obligava a escoltar al jutge, que els interrogava públicament, ja que estaven acusats d'instal·lar-se en terres que no eren seves i de voler fer-se els amos de les terres dels andorrans. Com els estrangers no feien cap esforç per fer-se entendre, el jutge els declarava culpables i els condemnava a ballar amb totes les noies del poble, i seguidament a ser empresonats a la casa comuna;²⁴⁹ el jutge signava i segellava l'ordre de condemna amb una banya de vaca²⁵⁰.

III.1.1.2.3 *ELS CONTRABANDISTES DE CANILLO*

La farsa *Els contrabandistes*, juntament amb *L'óssa* de Canillo, formen part de les festes de Carnestoltes que se celebraven en aquesta parròquia. Encara avui es conserven algunes d'aquestes tradicions. El Carnestoltes començava ja diumenge, quan feien aparició els primers arlequins i les primeres persones disfressades. El Dilluns de Carnestoltes, al matí, els arlequins anaven per les cases a robar les olles de brou de les cuines quan les propietàries de les cases no els veien i, després, es bevien el brou i es menjaven la carn a la plaça i pels carrers. Les mestresses de casa havien de vigilar les olles per impedir que els arlequins s'apropriessin, perquè no tenien més menjar preparat per dinar.

A la tarda, a Canillo, es representava la farsa d'*Els contrabandistes*. Cinc o sis nois es disfressaven de contrabandistes amb un sac ben gruixut de palla, que feia de fardell, col·locat sobre l'esquena i anaven a córrer pels camps que envolten el poble. Els arlequins, que simulaven ser la policia i vigilaven tot el que passava pels voltants, els veien i començaven una persecució exhaustiva fins que aconseguien fer-los presoners. Llavors els conduïen a la plaça del poble perquè hi fossin jutjats. El vestuari dels arlequins és una herència de la *Commedia dell'Arte*, però allí l'arquetip era el d'enamorat.

El Dimarts de Carnaval, com ja hem vist en un apartat anterior, es representava la farsa de *L'óssa*, i el Dimecres de Cendra, els arlequins jutjaven el Carnestoltes, i durant el judici cantaven:

²⁴⁸ *Conseller*: Membre d'un consell: conjunt de persones que constitueixen un òrgan col·legiat, en aquest cas, polític; ja que estem parlant d'un conseller del Comú de la parròquia d'Ordino.

²⁴⁹ *Comú*: Nom donat a cadascuna de les set corporacions públiques que tenen al seu càrrec l'administració i la representació d'una parròquia andorrana.

²⁵⁰ JULIÁN ADÁN, E., «El judici dels contrabandistes de la parròquia d'Ordino», *Hereus i cabalers*. Andorra: Solber. 1997. p. 77-78.

Home de palla les puces t'han mort
Maleïdes les puces que piquen tan fort.²⁵¹

Es diu que hi havia joves que es posaven la disfressa d'arlequí el diumenge i no se la treien fins al dimecres. Ara bé, com es vestien aquests arlequins i quines funcions assumien dins de les festes de la parròquia i, especialment, el Carnestoltes, a banda de formar part de les farses que es representaven? Segons Jordi Alcobé,²⁵² el vestit dels arlequins estava confeccionat sobre la base d'un vestit blanc amb caputxa, compost per uns pantalons llargs i samarreta amb mànigues; sobre aquestes peces, es cosien peces de franel·la de colors brillants i múltiples formes: peixos, estels, llunes, triangles, cercles, etc. A les mànigues de la samarreta i als camals dels pantalons, de dalt a baix, s'hi cosien cascavells de bronze de diverses mides, que sonaven i produïen un so agut amb el moviment del cos. A l'esquena, se solia cosir l'any en què s'havia fet el vestit i hi havia algunes persones que encara recordaven haver vist arlequins marcats amb l'any 1600, en plena vigència de la *Commedia dell'Arte*. A la punta de la caputxa, hi havia una cua amb vetes de colors que s'unien en un manat i un cascavell petitó al final. Alguns també es posaven un cinturó ple de cascavells cosits.²⁵³ A la mà, duïen un fuet o surriaca, fet amb un mànec curt i tires de cuir, i al final del fuet, quatre o cinc boles de tela de colors, que emetien un so fort quan es feien petar. Per amagar la cara, duïen una careta de tela groga que aprofitaven del torn de passar la farina i que estava feta amb tela metàl·lica. Al voltant de la careta, hi havia un rivet amb una veta de ferro recoberta de tela per no fer-se mal a la cara. Sobre aquesta tela es pintaven les celles, els ulls i el nas, de color negre, i els llavis, de color vermell; a les galtes també es pintaven dos punts vermells.

Pel que fa a les seves funcions dins de les festes de la parròquia, el primer acte en què els arlequins participaven, era els encants de Sant Antoni.²⁵⁴ Durant la subhasta dels encants, que se celebrava a la porta de la rectoria, sortien de la punta del carrer fent petar els fuets i feien veure que agafaven els productes que se subhastaven; d'aquesta manera, animaven la festa.

²⁵¹ ALCOBÉ, J., «Les Golfes. Els Arlequins i el Carnaval de Canillo» en *ExLibris Casa Bauró*. Andorra: 2009, p. 7.

²⁵² *Ibidem*, p. 6.

²⁵³ J. Alcobé, editor. «Les Golfes. Els Arlequins i el Carnaval de Canillo», *ExLibris Casa Bauró*, Núm. 12. Andorra: Biblioteca Nacional d'Andorra, 2009, p. 6-7.

²⁵⁴ Els encants de Sant Antoni se celebren el 17 de gener. Es tracta d'una subhasta de productes, donats pels devots del sant, dedicada a la caritat, que es realitza a la tarda en molts dels pobles d'Andorra. A la plaça, el sagristà i el rector subhastaven al millor postor peus i orelles de porc, coques masegades o de greixons, etc.

Però el protagonisme principal dels arlequins, com ja hem assenyalat, era durant el Carnestoltes. Els arlequins eren una mena de policia de la parròquia que feia complir un cert ordre. Per exemple, durant els tres dies que durava el Carnestoltes, no es podia treballar; i si algú ho feia, els arlequins l'agafaven i el duïen a la plaça del poble, on li feien pagar el beure per tothom. Tampoc es podia jugar a les cartes als cafès, i si els arlequins enxampaven algú fent-ho, li emmascaraven la cara amb el sutge de les cassoles que carregaven. També es prohibia portar esclops, de forma que als qui en portaven, els arlequins els omplien d'aigua. De matinada, passaven per les cases a buscar els joves; si algun encara no s'havia aixecat, el treïen del llit i el perseguïen pels carrers. A la tarda i a la nit, anaven al ball i treïen a ballar totes les dones, solteres i casades. Actualment, tot i que ja no es fa a Canillo la representació d'*Els contrabandistes* i *L'óssa*, els arlequins segueixen animant els carrers de la parròquia durant les festes del Carnestoltes.

III.1.1.3 OPERACIÓ CARNESTOLTES

Continuant amb el tema del Carnaval que vèiem a *El Tralarí i la Marieta*, tenim en una època més moderna l'*Operació Carnestoltes*. Es desconeix l'autor d'aquesta farsa, que es va incorporar sobre l'any 1970 a *El ball de l'óssa* i *El judici dels contrabandistes* per entrar a formar part del trinomi de farses que conformen el Carnaval d'Encamp.

La farsa, de caràcter postdionísia, modernitzat per l'ambient mèdic, també és interpretada pel jovent i es representa el Dimarts de Carnaval a la sala de festes del complex esportiu i sociocultural d'Encamp. Aquesta operació és un intent, per part dels joves encampadans, de reanimar l'esperit carnavalesc intervenint d'urgència el rei de la festa per tal d'evitar-ne la mort: «Jo crec que l'em d'operar / A fondo i a consciència...».²⁵⁵ Així, sabem que el Carnestoltes és el rei del món a l'inrevés, i podem posar en relació seguint Valldaura²⁵⁶ aquesta obra amb la *Comèdia del famós y divertit Carnestoltas*, en la qual se «simula el seguici amb música i ball, com els carnavals més famosos de l'edat mitjana [...]. Per bé que d'una manera assuavida, el to paròdic dels textos religiosos es reflecteix en el testament del protagonista, amb la presència dels dos àmbits professionals més ridiculitzats per la tradició satírica: el de la justícia i el de la medicina». De manera que el Dimarts de Carnaval, mentre a tot Andorra s'enterra la sardina, a Encamp s'intervé

²⁵⁵ *Operació del Carnestoltes*, 4a estrofa.

²⁵⁶ SALA VALLDAURA, J. M., *Teatre Burllesc català del segle XVIII*. Barcelona: Barcino, 2007.

d'urgència el Rei Carnestoltes, que ha estat penjat quatre dies a la plaça del Consell, per evitar que mori per no haver de deixar enrere el Carnaval i la disbauxa.

Abans de començar la síntesi de l'obra, cal despenjar el Carnestoltes per poder-lo operar. Això es fa Dimarts de Carnaval a la tarda, però sense celebrar judici com se sol fer a les altres parròquies. El malat es portat en una ambulància fins al lloc on més tard serà operat per un equip mèdic.

L'obra en si comença amb el Carnestoltes, que es troba molt malament a causa de tanta festa i tants excessos, estirat a una espècie de llitera i cobert per un llençol verd de quiròfan. Tres estrofolaris doctors i una o dues infermeres —que, en realitat, són nois vestits de dones—, l'envolten. Darrere apareix una paret pintada amb tota la maquinària del quiròfan i al davant, una caixa on s'aniran llançant els rebutjos de l'operació. Els metges que l'examinen decideixen que l'han d'operar, perquè està molt fotut i amb la seva ciència potser el podran salvar. L'anestesien i comença l'operació: primer, li treuen els pulmons; tot seguit, el fetge, a continuació, el cervell, i, finalment, el cor. Tot es rebutjat. L'operació ha resultat més aviat una massacre i l'escenari s'ha anat omplint de sang pertot arreu. A més, els òrgans del malat són llançats damunt del públic que assisteix a la representació – en realitat, són les vísceres procedents de la matança del porc, feta diumenge al matí. Finalment, arriba la resignació i l'extremunció, donada per un bisbe que apareix també en escena. El Carnestoltes no pot ser salvat i les restes acabaran al foc el Dimecres de Cendra, després de celebrar una sardinada popular a la plaça dels Arínsols, com mana la tradició. Una sonora traca esberlarà la caixa de morts i el Rei Carnestoltes acabarà cremat, cosa que posarà el punt i final al regnat de disbauxa que havia governat durant les festes de Carnaval. Però aquí no s'acaba l'actuació, constituïda per la farsa i un espectacle posterior, amb música, actuacions, bromes, etc. Sota el lema «Per Carnaval tot s'hi val», també es fa un repàs crític a la realitat nacional, hi ha referències eròtiques i sempre hi ha algun «artista» invitat. Artistes polèmics, com ara Paquirrín o Carmen de Mairena, normalment són coneguts i, alhora, criticats pel fet de sortir a la premsa rosa espanyola.

Quant a l'estructura textual, com ja hem dit d'altres obres, l'estructura textual d'aquesta farsa està conformada per la suma de diàlegs i acotacions. El text, escrit en vers, es divideix en onze estrofes, en les quals van parlant alternativament cada un dels metges que participen en aquesta operació. A les petites i escasses acotacions que apareixen a la farsa, s'informa de com actuen els personatges davant de la idea de poder operar el

Carnestoltes i poder salvar-lo: «(Es frega les mans i riu)»;²⁵⁷ o bé dels diversos passos que conformen l'operació: «(Anestesien el carnestoltes)»;²⁵⁸ etc.

L'estructura de l'acció dramàtica de la farsa consta d'un plantejament —el Rei Carnestoltes es troba molt malament després de tanta disbauxa i els metges decideixen que l'han d'operar—, un nus —el desenvolupament de l'operació i el neguit dels metges en veure que res es pot aprofitar per poder-lo salvar— i, finalment, una conclusió o desenllaç —el reconeixement per part del equip mèdic de la seva incapacitat per sanar-lo i una mena de sentència o moralitat que anuncia que el Carnestoltes, de tota manera, tornarà: «L'any vinent ja hi tornarem / Perque el carnaval és immortal».²⁵⁹ La tornada rítmica diu així: «Ens ampesta el malparit», amb una polisèmia de la influència dionisíaca bona —festiva— i la dolenta —pecaminosa.

El tema principal d'aquesta peça és, sens dubte, l'acabament de les festes de carnaval i l'arribada de la quaresma, com ja havíem vist en altres obres, com *El Tralarí i la Marieta* o *La mort i enterrament del Carnestoltes*. En aquest cas, els joves volen que la festa continuï i que no arribi la quaresma; per aconseguir-ho, intenten salvar el Carnestoltes. Finalment, però, es veuran obligats a reconèixer que són incapaços de canviar el que mana i ordena la tradició, tot i que els reconforta saber que el carnaval, com sempre, tornarà l'any vinent. I la farsa també té com a tema la disbauxa i els excessos que es produeixen durant les dates de carnaval.

El personatge principal no és una persona, sinó el ninot de palla anomenat Carnestoltes, que és la personificació del carnaval i li dona vida pròpia. Ho podem percebre en la forma com en parlen els actors: «Aquest tio esta cardat / Una vida dissipada...».²⁶⁰ Com ja havíem dit, tots els personatges de les farses que componen el carnaval d'Encamp formen part del jovent d'aquesta parròquia. Un altre personatge important són els tres metges que examinen i operen el Carnestoltes, els quals van caracteritzats amb roba de quiròfan: bates i pantalons verds. També hi apareixen una o dues infermeres, però no participen del diàleg principal de la farsa; aquests nois duen roba verda o blanca, davantal blanc i una gorra. Malgrat que tampoc surt al diàleg, un altre personatge de la farsa és un bisbe, ben caracteritzat amb bàcul, creu pectoral, mitra i la resta de les vestidures, que dóna l'extremunció al difunt.

²⁵⁷ *Ibidem*, 6a estrofa.

²⁵⁸ *Ibidem*, 7a estrofa.

²⁵⁹ *Ibidem*, 11a estrofa.

²⁶⁰ *Ibidem*, 1a estrofa.

Quant al temps pragmàtic o escènic, no es pot assenyalar, ja que l'obra no té una durada exacta. Per tant, tota l'acció pròpiament dita transcorre en un espai molt reduït de temps, però s'hi hauria d'afegir un temps fora d'escena que també formaria part d'alguna manera de l'entramat de la farsa: abans de la representació, la despenjada del Sa Rei Carnestoltes i el viatge en ambulància fins on l'operaran i, després, concretament l'endemà, l'enterrament del ninot, que serà entregat finalment al foc.

El llenguatge utilitzat per l'autor és vulgar i, per tant, està ple d'errors ortogràfics — no hi ha cap accent—; barbarismes —*mamat*, *burxa*, entre els quals destaquen castellanismes com «aquest tio», «al cubell de la basura», «fer el primo», etc.—; vulgarismes —*podrits*, *futut*, etc.—; paraules obscenes —*cardat*, adjectiu emprat per indicar que el Rei Carnestoltes està molt malament de salut; *malparit*, etc. Amb això, es pretén caracteritzar el col·lectiu dels metges, que, en lloc de ser persones molt cultes, com hauria de ser, són uns sapastres totalment incapaços de realitzar cap operació. Per tant, ens trobem davant de l'arquetip còmic de la *Commedia dell'Arte* del *Dottore*. A més, trobem altres adjectius utilitzats també per mostrar-nos com de malament està el malalt o els seus òrgans interns, els quals són força exagerats i explícits —«fetge esbossinat», «podrits», «futut», etc. Entre les figures literàries emprades, hi ha hipèrboles utilitzades per exagerar les malalties del Carnestoltes o els vicis que l'han dut al seu delicat estat — «Ha fumat pels descusits / Pel nas i fins i tot orella», «La cirrosis galopant», etc. També trobem comparacions utilitzades amb la mateixa finalitat —«Te la gorja com un tio»—; metàfores —«La corda se l'hi a parat», amb referència al cor, que ja no vol funcionar més—; comparacions —«això és una esponja», referint-se al fetge afectat per l'alcohol—; símbols —«I ja no l'hi canta el pardal», parlant de la disfunció erèctil—; frases fetes —«Si l'encerto l'endevino», ja que el metge vol provar a operar una altra part del cos, a veure si hi ha més sort; «Fer el primo», o seguir equivocant-se en l'intent de salvar el pacient; «Aquí, aquí hi ha la mare dels ous», perquè finalment han trobat la causa principal per la qual no es pot salvar el malat: «El cervell no l'hi funciona».

A la onzena estrofa, trobem un parell de versos que introdueixen un dels temes importants relacionats amb la mort, que ja apareix a las *Coplas por la muerte de su padre*, de Jorge Manrique: «Es para pels rics i pels pobres / Pel murri i per l'espabilat». És a dir, que la mort és inevitable i ens iguala a tots, indiferentment de la condició social, i ningú —per ric, intel·ligent o famós que sigui— pot escapar d'aquest final.

També trobem un llistat de malalties curioses que pateix el malalt —«trombosi mitral», «tuberculosis²⁶¹ aguda» i «cirrosis galopant»—; i al·lusions a personatges literaris vinculats a l'espectacle esgarrifós que s'està produint damunt de l'escenari —l'esbocinament del Carnestoltes. Així, segons un dels metges, només «hi ha un doctor eminent», «anomenat frankenstein» i que habita «en terres de romanía», que podria arribar a salvar el pacient.²⁶² Com ja sabem, és una al·lusió a la novel·la de Mary Shelley, publicada el 1818 i després portada diverses vegades al cinema, en la qual un doctor, Víctor Frankenstein, crea un home monstruós amb diferents parts de cadàvers i li dona vida. Aquesta seria, doncs, l'única manera de fer reviure el malmès malalt després de la nefasta operació. Però, aquí hi ha un error: Frankenstein és italià i la menció a Romania deu ser una barreja amb l'altre gran personatge de la novel·la gòtica de terror; el comte Dràcula.

L'espai teatral apareix dividit, com sabem, en dues parts: la sala, ocupada pel públic, i l'escenari, on hi ha els actors. En aquest escenari s'interpreta l'espai dramàtic de l'obra, que, en aquest cas, només està format per l'espai escènic, que és el que apareix visible. No hi ha cap al·lusió a altres espais exteriors. L'espai escènic —l'escenari de la sala de festes del complex esportiu i sociocultural d'Encamp— és únic i està decorat per a l'ocasió amb dibuixos de totes les eines d'un quiròfan, sempre amb molt d'humor.

Com a conclusions, cal tornar a dir que aquesta és la darrera incorporació al trinomi de farses que formen el carnaval d'Encamp i l'única relacionada amb el tema de la mort del Carnestoltes i la entrada de la quaresma, com l'és en les altres obres carnavalesques que es celebren o encara es celebren a Andorra: *El Tralarí i la Marieta* i *La mort i enterrament del Carnestoltes*. Les altres dues obres tenen més a veure amb la disbauxa i excessos, sota el lema «Per carnaval tot s'hi val». Malgrat que aquesta darrera també té aquest tema incorporat, perquè durant tota l'escenificació es van enumerant els diferents excessos que han portat el malalt a aquest greu estat i la disbauxa torna a la festa, que es desenvolupa fins a altes hores de la matinada al voltant d'aquesta farsa.

III.1.2 NADAL

Els temes religiosos, entre els quals destaca el Nadal, han estat des de fa segles un tema recurrent en les representacions teatrals especialment de caràcter popular.

²⁶¹ Respectem l'ortografia original com ja hem dit a la nota 100 (*El Tralarí i la Marieta*.)

²⁶² *Ibidem*, darrera estrofa.

III.1.2.1. *DE NATIVITATE CHRISTI: EL TEXT LLATÍ ADAPTAT PER UN ANDORRÀ*

Creiem oportú fer una introducció a l'obra en llatí d'Isabel de Villena, del segle XV, perquè en el període que estudiem en aquesta tesi, fou traduïda i adaptada per un historiador andorrà, Esteve Albert i Corp. Fou representada amb èxit a Andorra i en altres indrets, com el Saló del Tinell de Barcelona. Aquesta adaptació escènica està basada en un fragment —*De Nativitate Christi*— de l'obra de *Vita Christi*, un oratori del segle XV, peça mestra de la literatura de l'edat mitjana escrita escrita per Eleonor de Villena, descendent de Rei Jaume I. Sembla que Esteve Albert va utilitzar una traducció al castellà realitzada per J.F., Pbro.²⁶³ ja que en el dossier sobre l'adaptació efectuat per l'autor — que es troba a l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà, a Sort— apareix aquesta documentació, que afegeixo a l'annex XII de l'apèndix documental. També hi afegeixo l'adaptació original al català confeccionada per Esteve Albert.

L'obra, d'una duració aproximada d'uns tres quarts d'hora, va ser ambientada amb música del mestre Narcís Bonet i coreografia de Manuel Cuberes. L'estrena va tenir lloc el 1957, al Saló Tinell i a la Capella Reial de Santa Àgueda, a Barcelona. El mateix any, per Nadal —27, 28 i 29 de desembre—, també va ser posada en escena a la capella gòtica de l'antic hospital de la Santa Creu de la Ciutat Comtal, on va formar part de les representacions dutes a terme amb motiu del III Congrés Pessebrista Internacional, organitzat per l'Associació de Pessebristes de Barcelona.²⁶⁴ En aquest congrés, l'obra va ser representada el 29 de desembre, després de l'acte de cloenda.

El 14 de desembre de 1963, va ser l'estrena a Sant Vicenç de Montalt, a l'església gòtica, i es va convertir en un referent per a aquesta població, ja que s'hi va seguir representant durant molts anys, amb la participació de tots els habitants i de l'Orfeó Parroquial El Delme.²⁶⁵ A més, Esteve Albert, amb un grup d'aficionats format al per persones del poble i ja conegut com a *Nativitate*, va portar la representació a moltes altres poblacions catalanes.²⁶⁶

²⁶³ No he pogut localitzar la procedència del text ni identificar-ne l'autor, però l'abreviatura castellana «Pbro.» indica que era un prevere de l'Església.

²⁶⁴ «Solemne clausura del III Congreso Pesebrista Internacional», *La Vanguardia Española*, p. 25. Barcelona: 31 de desembre de 1957.

²⁶⁵ «En San Vicente de Montalt. Representaciones «De Nativitate» segle XV. Sor Isabel de Villena», *Ibidem*, p. 42. Barcelona: 20 de desembre de 1963.

²⁶⁶ BUCH I ESTEBAN, A., *Esteve Albert des de Sant Vicenç de Montalt: les activitats urbanístiques, culturals i de promoció del poble i de tot el Maresme (1963-19839)*, p. 50-68. Ajuntament de Sant Vicenç de Montalt: 2004.

A Andorra, l'obra *De Nativitate Christi* va ser representada el desembre de 1963, amb el títol *Oratori del Naixement*, pel Grup Artístic Pirene, sota la direcció del mateix Esteve Albert.²⁶⁷

La peça evoca de forma meravellosa la Cort dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona. L'espectacle, així mateix, està complementat adaptat amb la interpretació de trobes de la època del vescomte de Castellbó. Per bé que la representació d'*Els Pastorets* que ens interessa per a la nostra investigació és la versió andorrana, també és interessant fer una comparació entre aquesta, el text de Folch i Torres i *De Nativitate Christi*. Les semblances i diferències principals entre *Els Pastorets* representats a Andorra, els catalans i *De Nativitate Christi* són les següents:

- a) L'amplitud argumental més gran de la història de Villena també és més fidel al relat de l'evangeli. Hi té més importància el personatge de la Mare de Déu i el seu embaràs miraculós, potser pel fet de ser l'autora una dona. Aquest punt de vista femení, maternal i de castedat no apareix a *Els Pastorets*.
- b) *Els Pastorets* són d'extracció més popular. Hi tenen importància els personatges secundaris del poble baix —pastors i personatges pintorescos— i, també, hi té molta importància el pes, a vegades infantil, del dimoni i de l'infern.
- c) Formalment, *Els Pastorets* poden tenir molt poc diàleg, per comparació al text de Villena, i mostren un registre lingüístic més popular —hi ha onomatopeies i *attrezzo* costumista. En canvi, en el text de Villena, hi ha moltes més metàfores —la torxa divina— i una complexitat léxica més destacable. El ritme de benediccions i lloances, anàfores, invocacions, el to admiratiu excels i rítmic recorden el *Salve* i la litúrgia de la missa. En definitiva, el to laudatori i grandiloqüent *De Nativitate Christi* fa incloure aquesta obra dins la literatura culta.

Musicalment, també hi ha una gran diferència de nivell entre les obres. *Els Pastorets*, si en tenen, és d'origen popular, mentre que el *De Nativitate* adaptat per Esteve Albert fou musicat pel compositor Narcís Bonet. Es tracta d'una obra lírica dividida en cinc quadres, d'una hora i mitja, per a percussió i corda, cantada per *mezzosoprano*, tenor, baríton, baix i cor; a més d'un cos de ballet. Bonet féu, doncs, una fusió entre la percussió, més popular, i la corda i les veus, d'origen més culte. A l'apèndix IX, oferim una còpia de la partitura anotada de gran valor històric i musicològic.

²⁶⁷ «El «Oratori del Naixement», *Diario de Barcelona*, p. 13. Barcelona: 9 de febrer de 1964.

Esteve Albert també va escriure una ampliació d'aquest oratori titulada *El Naixement*, que no sabem si va arribar a ser representada.²⁶⁸ Es tracta de cinc quadres que es troben al Museu Arxiu de Santa Maria, els quals inclouen episodis anteriors a l'anunciació a Maria també continguts al relat d'Isabel de Villena

III.1.2.2. ELS PASTORETS CATALANS

La història de la representació d'*Els Pastorets* és molt antiga i es relaciona directament amb la tradició dels drames cultes sobre la nativitat de Jesús, tal com hem vist en l'apartat II.1.1.1, quan comentàvem l'adaptació d'Esteve Albert del *De Nativitate Christi* d'Isabel de Villena, i també amb entremesos populars nadalencs. Aquesta relació també la posa en evidència Romeu i Figueras:

L'origen dels Pastorets o, com diuen a les Balears, els Pastorells, cal cercar-lo en les escenificacions dramàtiques nadalencs medievals i la seva pervivència durant el segle XVI. Efectuades per consuetud i tradició a l'interior del temple durant segles, aquelles escenificacions eren concebudes com a representacions gràfiques, immediates i espectaculars del dogme i la història sagrada corresponents al període nadalenc. [...] (...)molts dels elements temàtics tradicionals que trobem en els actuals Pastorets ja figuren en el conjunt de les peces nadalencs antigues que hem conservat, corresponents a l'etapa en llengua catalana. Aquest conjunt d'episodis tractats per les peces indicades –les quals cauen en la fase plenament evolucionada dels anomenats misteris dramàtics, que es representaven habitualment a l'interior del temple, o dels entremesos nadalencs de la processó de Corpus- resta perfectament testificat per una representació rural del segle XV i per dotze peces del gènere escrites al segle XVI, totes elles salvades d'una producció sens dubte molt més extensa. En elles apareixen, sigui en les unels temes de Llucifer que envia els diables i els pecats al món per evitar la vinguda del Redemptor, els profetes i l'expectació messiànica, la Sibila Tiburtina i l'Emperador, el dubte de sant Josep, l'actuació del «mosso» Joanet —sant Joan Baptista— que anomena «oncle» a Josep i «tia» a Maria, l'edicte de l'empadronament, l'anada dels esposos a Betlem, llur refugi al portal, el Naixement, l'anunciata, el camí bulliciós i l'adoració dels pastors, la dels tres Reis, la degollació dels Innocents i altres temes de Nadal, un bon nombre dels quals encara continua figurant en els actuals Pastorets.²⁶⁹

²⁶⁸ MALÉ I PEGUEROLES, J., «Els materials literaris inèdits d'Esteve Albert al Museu Arxiu», *op. cit.*, p. 51-52.

²⁶⁹ ROMEU I FIGUERAS, J., «Els Pastorets i l'antic teatre nadalenc a Catalunya: una síntesi breu», *Teatre català antic I*. Barcelona: Curial, 1994, p. 2021-203.

Així, doncs, *Els Pastorets* han subsistit des de l'edat mitjana, i a partir del segle XIX, ja se'n va generalitzar, sistematitzar i popularitzar la representació. L'obra s'enquadra en un esquema simple i rígid que només admet digressions en punts molt determinats, i sempre en el to ingenu i, de vegades, una mica irreverent que la caracteritza. En resum, *Els Pastorets*, des de fa uns quants centenars d'anys, es mantenen a la cartellera. Com diu Bensoussan:

Els Pastorets (les petis bergers) constituent une des représentations les plus populaires du théâtre catalan. Le thème en est l'adoration des bergers à Bethléem. On les voit se diriger vers l'étable, en échangeant toute sorte de propos; bien sûr on y commente le prodige de cette étoile qui les guide, mais on parle aussi de leurs préoccupations habituelles. Une série de types de fait jour à travers leurs dialogues: le mâlin, le naïf, le paresseux, le couard, le berger courageux et travailleur, le vieux sage, etc. La pièce prend souvent un tour comique, avec le grand benêt qui ne comprend rien à rien et dont les camarades se moquent; à la fin, arrivés à la crèche tous adorent le nouveau-né. Il y a donc là comme un contrepoint de la vie quotidienne face au miracle, avec des références temporelles à la société. On a conservé plus de quarante textes différents de *Els Pastorets*, la plupart anonymes, antérieurs au XIXème siècle. Pendant le XIXème siècle des écrivains connus ont réécrit la pièce, le plus célèbre étant le poète Jacint Verdaguer, auteur de l'*Atlantide*, qui en fit une sorte d'opéra sur une musique du compositeur Enric Morera. En 1916, l'écrivain Josep Maria Folch i Torres fit jouer au théâtre Romea de Barcelone *Els Pastorets o l'adveniment de l'infant Jésus*, destiné principalement aux enfants, et il obtint un tel succès que c'est surtout son texte qu'on continue à jouer encore aujourd'hui au moment de Noël.²⁷⁰

La primera notícia que trobem sobre la representació de la peça de teatre tradicional *Els Pastorets* a Andorra és del 1934, quan va ser representada a l'escenari del col·legi Meritxell. L'obra, que es va deixar d'escenificar als anys vuitanta i es va recuperar el 1996, es representava, com se segueix fent avui, el dia de Nadal i el posterior de Reis. Aquesta representació es basa en la peça dramàtica en cinc actes del dramaturg Josep Maria Folch i Torres. L'argument és el següent:

Lluquet i Rovelló, dos pastors joves, es dirigien cap a Nazaret de Judea per llogar-se de rabadans atrets per la notícia, propagada pels profetes, que el messies és a punt d'arribar. Perduts de nit pel bosc, es troben amb els màxims representants de les forces del mal, Satanàs i Llucifer, que ja preparen la manera d'alliberar-se de l'anunciat Messies, que fa trontollar el

²⁷⁰ BENSOUSSAN, M., «Le theatre populaire de langue catalane», *Études et documents. Laboratoire d'Études Théâtrales*, Tome 1. Rennes: Université de Haute Bretagne Rennes II, 1978, p. 62-63.

poder que mantenen sobre les ànimes dels habitants de la Terra, temptades pels set pecats capitals. Assabentats de les intencions malignes dels dos banyuts, Lluquet i Rovelló corren perill; Satanàs els vol eliminar, però sant Miquel, representant del cel, els ajuda a escapar. Satanàs persegueix l'espavilat Lluquet i al poruc Rovelló, que sempre aconsegueixen acabar amb els seus plans, però no pot aturar la voluntat del cel, que guanya la batalla amb l'infern. L'Infant Jesús neix sense que les forces del mal puguin fer res per impedir-ho.

El guió general d'*Els Pastorets* s'estructura en tres línies diferents, les quals, necessàriament, conclouen en l'escena del naixement. Aquesta és, sens dubte, l'escena que justifica tot l'espectacle. Segons Joaquim Vila i Folch, aquestes tres línies argumentals són: la línia bíblica, en la qual es narra el naixement de Jesús; la línia teològica, en què s'exposa d'una manera simple i maniquea la lluita entre el Bé i el Mal, i la línia pastoral, que se centra en l'aventura dels dos pastors protagonistes. Aquests tres elements són definits igualment per Llates de la següent manera: «Un misteri medieval representant la vida de la Verge i el Naixement de l'Infant Jesús. [...]. Del mateix misteri medieval, al costat de l'acció santa, la diabòlica. [...]. Entre el cel i l'infern hi ha la terra. L'element terra en *Els Pastorets* el formen els pastors...».²⁷¹

La línia bíblica pot considerar-se la més feble de les tres i, en canvi, és la que dóna sentit a la representació. És evident que *Els Pastorets* són, sobretot, una festa de l'època nadalenca l'objectiu de la qual és recordar que Jesús ha nascut i que el bé habita entre nosaltres. L'essència d'aquesta línia s'extreu de l'evangeli de sant Lluç, l'únic dels evangelistes que fa referència explícita al matrimoni entre Josep i Maria i al naixement de l'infant:

Per aquells dies, sortí un edicte del Cèsar August ordenant que es fes el cens de tot l'imperi. Aquest cens va ser anterior al que es féu quan Quirini era governador de la Síria, Quirino. I tothom anava a empadronar-se, cadascú a la seva població. També Josep va pujar de la Galilea, del poble de Natzaret, a la Judea, al poble de David, anomenat Bet-Lèhem, ja que era de la casa i la família de David, per empadronar-se juntament amb Maria, la seva muller, que estava embarassada. Mentre eren allà, se li van complir els dies del part, i va infantar al seu fill primogènit; l'embolcallà i l'ajagué en una menjadora, perquè no tenien lloc a l'hostal.

Hi havia a la mateixa regió uns pastors que vivien al ras i vetllaven de nit guardant el seu ramat. Se'ls va aparèixer un àngel del Senyor, i la glòria del Senyor els envoltà amb la seva llum, i es van espantar molt. Però l'àngel els va dir: No tingueu por: us anuncio una gran

²⁷¹ LLATES, R., *Els Pastorets: teatre popular*, Barcelona: Selecta, 1952, p. 2.

alegria, que ho serà per a tot el poble: avui, a la ciutat de David, us ha nascut un Salvador que és el Crist Senyor. Això us servirà de senyal: trobareu un nen en bolquers, posat en una menjadora. [...].

Quan els àngels els deixaren i se'n van anar cap al cel, els pastors es deien els uns als altres: Anem-nos a Betlem a veure això que ha passat i que el Senyor ens ha fet saber. Van anar-se'n, doncs, de pressa i trobaren Maria i Josep, amb el nen posat a la menjadora.²⁷²

Sens dubte, la història bíblica que s'explica a *Els Pastorets*, amb les distàncies que pugui haver-hi entre cada cas o cada versió, coincideix perfectament amb aquest fragment de l'evangeli. Les aportacions particulars que cada autor pugui afegir-hi han de partir necessàriament d'aquest fragment. Els quadres que donen vida a aquesta història són sempre escassos: el quadre del Temple, el de l'Anunciació, el de Josep i Maria buscant un lloc on refugiar-se i l'apoteosi final són els que acostumen a articular la línia bíblica.

La línia teològica representa l'eterna batalla entre el bé i el mal. El mal està representat per Satanàs i les seves temptacions. Els colors del mal són sempre el vermell i el negre, i la veu ha de ser fosca i seductora, quan es manifesta com a temptació, i eixordadora, com la veu del tro, quan manifesta en públic el seu poder. El mal amenaça amb el foc etern i la por a tot allò que és fosc, mentre que el bé està en mans dels àngels, sobretot, sant Miquel que s'ha d'enfrontar directament a Satanàs. El color del bé es representa sempre amb la puresa del blanc enlluernador i la seva veu ha de ser, preferiblement, tan blanca com la llum que emana. La lluita entre el bé i el mal no és sempre directa; al marge de les baralles que tenen àngels i dimonis —i que sempre acaben guanyant els primers—, com en qualsevol guerra, el mal es val dels humans i les seves misèries. La batalla entre els dos bàndols sempre acaba succeint, en un moment o un altre, sobre la terra dels humans, les víctimes propícies de qualsevol mal. Naïm és temptat, Lluquet i Rovelló són a punt d'acabar a la caldera, Garrofa fa una visita a l'infern... Encara que l'espasa de sant Miquel sempre acabi guanyant, el temor i el perill de caure en mans de Satanàs han de ser presents a l'obra. No hi ha matisos: els pecats són evidents, les temptacions són clares i en cap cas hi ha dubte d'on és el mal.

La línia pastoral és el fil principal de l'obra i sobre aquesta s'articulen les altres dues línies argumentals. Els dos pastors són els protagonistes i la seva funció principal és divertir la concurrència amb acudits, alhora que intervenen en els conflictes de les altres dues línies. Aniran a adorar a Jesús, però, abans, seran temptats per Satanàs, seran enduts

²⁷² Sant Lluç 1:1-16.

per ambicions egoistes i, després de fracassar, resignats, retornaran al camí del bé. Per tant, els personatges de les forces del mal són : Satanàs, Llucifer i, en aquest cas, tractant-se d'*Els Pastorets* de Folch i Torres, com ja havíem indicat anteriorment, apareixen personificats els set pecats capitals. Les forces del bé, per la seva banda, estarien representades pels arcàngels Miquel i Gabriel. I, enmig d'aquestes dues forces, trobem, a banda de molts altres pastors i personatges, els dos pastors protagonistes, Lluquet i Rovelló. Per completar i donar sentit a l'obra, hi ha el Nen Jesús —el protagonista principal d'*Els Pastorets*—, Josep i a Maria.

L'obra compta amb dos decorats, el principal del quals és el bosc. Els grans conflictes tenen lloc sempre al bosc; Lluquet i Rovelló passen, al bosc, els moments més dramàtics i perillosos de l'obra. El bosc és el lloc perillós i desconegut per on és obligatori passar i on justament Satanàs troba el decorat idoni per atacar, temptar i atemorir. El bosc representa la vida, el trajecte que tota persona ha de recórrer, li agradi o no. És el paisatge on serà temptada, on riurà i plorarà, on sofrirà les inclemències de la por i haurà de decidir amb cada amenaça, i on se li presentaran tots els perills i el mal apareixerà rere cada ombra. El bosc és l'escenari dels dubtes i misteris, i també l'escenari on els pastors es reuneixen per conuiu al voltant d'una foguera, explicar-se històries i compartir experiències. El bosc és el decorat per excel·lència. El segon decorat és l'infern, que no deixa de ser la conseqüència del bosc. Amb freqüència, les temptacions del bosc tenen conseqüències clares i concretes, la principal de les quals, almenys a *Els Pastorets*, és la visió de l'infern, el foc i les tenebres. L'infern és el segon decorat en importància. Després de les temptacions del bosc, el més seductor és el vermell incandescent dels dimonis, tot i que existeixi el risc de l'oli bullent —sempre ens quedarà sant Miquel — i l'amenaça de Satanàs sempre estigui present.

III.1.2.3 ELS PASTORETS ANDORRANS: EL PESSEBRE VIVENT

Encara que, com afirma Rossend Llates,²⁷³ «La comèdia d'*Els Pastorets* és l'escenificació del *Pessebre* que li proporciona el fons i l'escenografia», la diferència entre *Els Pastorets* de Folch i Torres i el *Pessebre* andorrà és que la primera es representa dins d'un teatre i la segona a l'exterior. També hi ha una diferència textual, ja que en l'obra de Folch i Torres el pes literari és una mica més gran.

El primer muntatge escenificat del *Pessebre vivent*²⁷⁴ va tenir lloc al poble d'Engordany el 31 de desembre de 1955, sota la direcció d'Esteve Albert i Corp, que va comptar amb la col·laboració del Centre Cultural de Les Escaldes-Engordany i de l'Esbart Santa Anna, que interpretava les danses tradicionals i populars.²⁷⁵ El *Pessebre* va tenir, a més, com a assessor artístic, l'escultor Josep Viladomat. La representació es va dur a terme amb motiu de les festes nadalenques i, després, a poc a poc, es va difondre per diverses localitats de Catalunya. L'escenificació del *Pessebre* es va realitzar en un escenari natural —el camí del Pessebre— i amb persones del poble encarnant els personatges. Segons Xavier Garcia,²⁷⁶ la idea d'Esteve Albert «en posar en marxa el pessebre, va ser “fer reviure unes tradicions antigues i populars, autòctones, i no crear una obra literària personal i subjectiva”, segons va explicar en un llibre dedicat a la gran representació, publicat el 1958 per editorial Barcino, de Josep M. Casacuberta, l'investigador filològic i erudit verdaguerià, amb qui tant va col·laborar i de qui va rebre tan gran suport». L'escenificació va resultar tan genuïna precisament gràcies a l'entorn natural que li va servir d'escenari i a la naturalitat amb què els actors interpretaven els papers. I és que no calia que s'hi esforcessin gaire, ja que cada un feia a l'obra el que realment sabia fer: el seu ofici. Per descomptat, eren actors aficionats, persones del poble que no cobraven res per realitzar aquest treball. Però, acabada la temporada, tenien una petita recompensa: agafaven un autobús i feien una petita excursió a Montserrat o a algun altre lloc proper a Andorra. Una anècdota curiosa de la primera representació és la següent:

Sembla que quan només faltaven unes hores per a la inauguració pública del pessebre vivent d'Engordany, hom advertí l'oblit d'un detall important, si tenim en compte que l'exhibició del pessebre havia de tenir lloc a la nit: la il·luminació. Al Principat d'Andorra

²⁷³ LLATES, R., *op. cit.*, p. 2.

²⁷⁴ Es pot trobar el seu text a: ALBERT I CORP, «El Pessebre vivent d'Engordany (Valls d'Andorra)», *Muntatges Escènics. Història-Tradició-Llegenda-Mitologia (recull dels més importants)*. Andorra: Ed. Andorra, 1997, p. 1-48.

²⁷⁵ L'Esbart Santa Anna és una associació creada el 1950 a Escaldes-Engordany i dedicada a l'estudi i la difusió de la dansa tradicional andorrana.

²⁷⁶ GARCIA, X., *Un home de cultura pirinenca*, Andorra la Vella: Ed. Andorra, 1995, p. 34.

no hi havia focus per a una empresa de tanta llum, i davant el perill d'haver d'ajornar el pessebre Esteve Albert s'agençà una camioneta i es llançà a la recerca del material necessari. Arribà així al Maresme, i desmantellà en un obrir i aclucar d'ulls les instal·lacions elèctriques d'una urbanització el propietari de la qual era amic seu. Al cap de poques hores, doncs, Esteve Albert, a bord de la camioneta, tornava triomfant al Principat pirinenc o sigui, carregat de cables i bombetes. Tallà, empalmà, enroscà i connectà. Com a conseqüència de tot això es fongueren els ploms del Principat i els andorrans van restar a les fosques un parell de dies.²⁷⁷

El *Pessebre* es va escenificar durant set anys consecutius, aproximadament des de *Santa Llúcia* (13 de desembre) fins a la *Candelera* (2 de febrer), amb diverses funcions per dia —inclús alguna de nit—, i va tenir un gran èxit de públic no només andorrà sinó també procedent de Catalunya:

Un altre esdeveniment notable ha estat l'inusitat tràngol turístic al fins de setmana i dies festius del proppassat hivern. Tothom està d'acord a reconèixer que el principal motiu d'aquesta afluència ha estat l'encantador i ja famós «*Pessebre Vivent d'Engordany*».²⁷⁸

Aquesta gran assistència de públic va ser deguda al fet que Esteve Albert i companyia, en voler promocionar el turisme a Andorra, es van preocupar de fer una publicitat gairebé monumental del *Pessebre* fora del país, de manera que van comptar immediatament amb la col·laboració dels mitjans de comunicació —premsa, ràdio i televisió—, sobretot Ràdio Andorra i Ràdio de les Valls, emà la qual cosa van aconseguir mobilitzar una gran quantitat d'assistents a la representació. A *La Vanguardia Española* de l'època, apareixen diversos anuncis d'agències de viatges per assistir a la funció. El *Pessebre* es va arribar a anunciar en diverses ràdios estrangeres, com és el cas de Radio Lugano (Suïssa):

Pastori e contadini, con le loro donne e loro bambini e loro armenti discendono per sentieri mulatiere verso il Presepio...Tutta la popolazione di un piccolo villaggio che a mantenuta intatta la vecchia tradizione e i vecchi costumi. Niente è artificiale e il lavoro di reggia e piú portato a limitare li entusiasme que a creare l'azione.

Tutti si muovono con spontaneità e con naturalezza e molti fra di loro non sanno forse ne meno leggero. E pure le spettacolo si muove a ritmo serrato dalla prima all'ultima batuta, forse perche li attori recitano, ma vivanno il momento com semplicità e con passione.

²⁷⁷ «Una anècdota de fa 26 anys», *Poble Andorrà*. Barcelona: 24 desembre 1981, p. 22. ALBERT I CORP, E., «L'aventura del Pessebre Vivent a Engordany», *L'home dels ocells i dels peixos, del maresme a les valls d'Andorra i retorn*. Andorra la Vella: Ed. Andorra, 1986, p. 42-46.

²⁷⁸ «Notícies del país», *Neu: Portaveu de l'Esquí Club d'Envalira*. Valls d'Andorra: abril 1959, p. 50.

Pastors i pagesos, amb les seves dones i els seus fills i els seus ramats descendeixen per senders per a mules cap al Pessebre ... Tota la població d'un petit poble que ha mantingut intacta la vella tradició i els antics costums ... Res és artificial i el gran esforç realitzat no va portar a limitar l'entusiasme per crear l'acció.

Tots ells es mouen amb naturalitat i espontaneïtat, i molts d'ells no són potser ni primers. No obstant això, l'espectacle es mou a un ritme ràpid des de la primera a l'última nota, potser perquè els actors actuen, però vivint el moment amb simplicitat i passió.

L'any 1960, atès el gran èxit de l'espectacle a tot Catalunya, es van començar a vendre també entrades per accedir a la representació, a instàncies de l'alcalde de la ciutat, el senyor Porcioles, a l'oficina de turisme de Barcelona, situada als baixos de la plaça Catalunya.²⁷⁹ També es van dur a terme algunes representacions extraordinàries del *Pessebre* fora d'Andorra, com ara la que va tenir lloc el 14 de desembre de 1956 a la Ciutat Comtal —la recaptació d'aquesta funció va ser destinada íntegrament a les víctimes d'Hongria—,²⁸⁰ o la que s'anuncia a *La Vanguardia Española* del dissabte 21 de setembre de 1957, (p. 21).

En aquesta representació del Misteri del Nadal participen més d'un centenar de figures vivents. Els seus personatges són arquetípics. Entre aquests, destaquen alguns exclusivament típics d'Andorra, com els contrabandistes o l'esquiador, mitjançant el qual es pretén reflectir un dels atractius esportius i turístics del país en temps moderns: l'esquí.

Andorra, doncs, ja és coneguda i admirada pels seus cavallers de l'esport blanc, que és el més complet, més difícil i més bell de tots. L'esquiador andorrà ha pres cas i relleu i és un element primordial en la idea que des de fora i des de dins la gent es va fent d'aquestes valls.

Des de el Pessebre nosaltres no hem pretès res més que fer-nos eco d'aquesta Andorra viva, autèntica i que interessa a l'home del carrer (interessa i pot interessar, cal que interessi, a tota la gent de tots els carrers de totes les poblacions de qualsevol país). Quan diem PESSEBRE VIVENT no fem un slogan publicitari ni intentem cap coartada, sinó que anem de bona fe, disposats a fer autèntic, viu de la vida d'Andorra d'ahir i d'avui, (...). Per tant, l'esquiador que avui honora els nostres cims, (...) hi havia de tenir el seu lloc i li havia de tenir amb tota naturalitat, com si arribés de les pistes del Valira o del telesquí del Pas de la Casa,...

L'esquiador del Pessebre el fem baixar de la part més alta de la muntanya, com és normal, i el fem baixar content, amb l'harmònica als llavis una bona estona. La seva ofrena al Portal

²⁷⁹ «El Pessebre vivent d'Andorra», *La Vanguardia española*. Barcelona: 30 desembre 1960, p. 25.

²⁸⁰ «El «Pessebre vivent» a favor de las víctimas de Hungría», *Ibidem*. Barcelona: 14 de desembre de 1956, p. 19.

no havia de consistir en res més, que en aquesta alegria que li ha donat la pràctica dels esports de neu, aquesta alegria feta melodia, una de tantes melodies nadalenques que triomfen pels refugis i hotels dels Centres d'Esquí de tot Europa.²⁸¹

Els contrabandistes a l'hora de l'ofrena a l'Infant, proclamaven:

Senyor, som contrabandistes.
Ja sabem que fem malfet;
per això, per adorar-vos,
no hem volgut portar el paquet.
No us podríem dur gran cosa,
Perquè fóra contraban
i encara us faria nosa,
però besarem l'Infant.²⁸²

I entre la resta assenyalarem: «La de la coca», «L'Àngel », «La de la collada», «El del bot de vi», «La pobra pastora», «La dama que veu a cavall», «La trementinaire»,²⁸³ «Els caçadors», «La dona del llençol», «El dimoni escuat», «El rabadà» i «El fargaire».

El *Pessebre* volia representar la realitat —intentava reflectir la vida de l'Andorra tradicional dels segles XVIII i XIX—, per la qual cosa en la luminotècnia s'usaven solament llums blanques, a més de la natural, i en tot cas les justes —únicament amb la finalitat d'indicar a l'espectador els llocs en els quals es desenvolupaven els esdeveniments a cada moment de l'escenificació. Els efectes acústics bàsics eren els brams de l'ase, els bramuls del bou, i, sobretot, el dring de les esquelles, combinats amb moments de silenci absolut només trencat pels sons de les muntanyes, com ara la llunyana remor de l'aigua i el vent. La resta de la música està composta per antigues cançons —interpretades a viva veu per les mateixes figures vivents—; alguna tonada de gralla i flabiol; cants gregorians en els intervals inicials anteriors al naixement —*Rorate Caeli*— i durant i després de l'evangeli

²⁸¹ «Els Esquiadors del Pessebre», *Neu: Portaveu de l'Esquí Club d'Envalira*. Valls d'Andorra: abril 1957, p. 10-11.

²⁸² GARCIA, X., *op. cit.*, p. 36.

²⁸³ L'ofici de «trementinaire» era una activitat única i exclusiva de la vall pirinenca de la Vansa i Tuixent a la comarca catalana de l'Alt Urgell -província de Lleida-, activitat realitzada majorment per dones per complementar l'economia domèstica de les famílies d'aquesta zona muntanyenca. Aquest ofici té una curta història, de la segona meitat del segle XIX a la fi del XX, i no compta amb documents escrits, tot el que ens ha arribat sobre ell és per transmissió oral, la memòria col·lectiva ens situa el primer viatge en 1875 i l'últim en 1984. Les trementinaires es dedicaven a la venda ambulat d'herbes i remeis naturals -te de roca, corona de rei, serpilo, escabiosa, orella d'ós, mil fulles, peix, oli d'avet, oli de ginebre i sobretot la trementina, producte original que els donava nom- que recollien i elaboraven elles mateixes.

—com l'*Adeste*—; l'himne dels *Consellers*, a l'inici, i l'himne Nacional d'Andorra i el pontifical, al final. Durant el quadre plàstic, s'escoltava un *Santa nit* polifònic, a l'hora de les danses; les greus campanades quan donaven les dotze; un repic general de campanes que acompanyava el dispersament d'àngels en totes direccions, i les tonades de l'harmònica dels esquiadors, etc. Altres instruments utilitzats eren simbombes, panderetes, etc.

Algunes de les cançons que s'interpretaven eren traduccions al català del folklore clàssic nadalenc —*Santa Nit, Adeste Fideles*, etc.—, d'altres pertanyien al folklore català, i algunes, al folklore andorrà —*La pobra pastora, La perdiu en el plat, La cançó de la condació*, etc. Destacava, entre totes aquestes, la cançó que cantava la pobra pastora oferint els seus serveis al Nen Jesús, perquè no tenia res més a donar-li.

La representació del *Retaule del Pessebre vivent* d'Engordany es compon de dotze quadres, que són els següents:

- 1) La Mare de Déu quan era petita.
- 2) Els pastors fent la pleta.
- 3) Josep i Maria buscant allotjament.
- 4) Naixement.
- 5) Adoració dels àngels i sant Josep.
- 6) La verge bressola i canta a l'infant.
- 7) Anunciacions als pastors, als vianants, al poble, als excursionistes, a la *trementinaire*, a la gran dama i als contrabandistes.
- 8) Uns muntanyencs són els primers.
- 9) Adoració i ball de pastors.
- 10) Les filadores, l'escloper²⁸⁴ i la pastora, admirats, es queden en l'estable treballant.
- 11) Els veïns porten les seves típiques ofrenes, i van arribant tots els que han vist als àngels, fins als joves que baixen saltant i ballant. Sant Josep els convida i fan la *condació*.²⁸⁵
- 12) El diable desencadena vents i tempestes en els cims i provoca el terror en el cor dels senzills muntanyencs. Apareix amb capa vermella i barret de copa damunt d'un penyal amb l'objectiu d'escórrer-se furtivament cap a l'estable.

²⁸⁴ *L'Escloper*: l'escloper es dedicava a fabricar esclops. L'esclop era un calçat fet completament de fusta i adequat per caminar per terres humides. L'ofici d'escloper avui dia es pot dir que gairebé ha desaparegut.

²⁸⁵ *Condació*: bulliment de vi amb pomes, nous i pells de taronja. Una vegada reunida tota la família, juntament amb els parents vinguts de les cases foranes, habitualment la prenien en comú la nit de Nadal, després d'haver assistit a la Missa del Gall.

Els joves ho descobreixen en el moment en què anava a posar les mans sobre el Diví nadó. Ho atrapen i ho maten, i tot acaba en un ballet que es desenvolupa entorn de les melodies successives del *Fum, fum, fum* i el *Ball de Santa Anna*.²⁸⁶

També cal afegir a aquest conjunt teatral sobre el Nadal cançons com *La pobra pastora* —vegeu l'annex X. Escrita en vers curt cantable, curiosament s'adreça a Josep i no a Maria, tot i que el tema és la maternitat i l'amor femení —més que el religiós—, com si la pastora s'oferís de dida o mainadera als «senyors» Josep i Maria. El fet de ser una pastora, en el context andorrà, constitueix una carrega de realisme. En el cas del *Don-don-don*, es tracta de una coneguda nadala catalana abreujada i recontextualitzada en la toponímia andorrana, ja que els espais del naixement de Jesucrist s'han ubicat a Andorra, és a dir, s'ha canviat Natzaret, d'on surten Maria i Josep per tal d'empadronar-se, per Framiquel —situat al Pas de la Casa, dalt del port d'Envalira—, i Betlem, on neix Jesús, per Engordany, on es feia el *Pessebre vivent*. També s'ha modificat el to: en comptes d'una fugida desesperada a la recerca d'un aixopluc, tenim una dolça cançó de bressol molt rítmica. Finalment, parlarem del cas de *La perdiu en el plat*, una adaptació de la coneguda nadala *Lo cant dels aucells*, que es convertí en símbol nacional de Catalunya arran de la interpretació de Pau Casals. La cançó és una mena d'al·leluia pastoral en el qual la natura dóna la benvinguda al naixement de l'infant. Sobta l'estrofa amb què comença, que no té cap mena de relació amb la resta de les estrofes, al llarg de les quals els ocells canten per celebrar el naixement del Nen Jesús, sinó que ens diu que la perdiu és el plat més exquisit per celebrar les festes. D'aquí deduïm que, implícitament, els pastors han dut com a present al nounat menjars populars —perdius, galls dindi, galls— no precisament del Pròxim Orient. Alhora, els mateixos animals personificats, també d'origen europeu, fan cap a Betlem a felicitar el naixement: galls, merles, ocells, un xut, un mussol... El més curiós és que hi ha una analogia d'exaltació vital entre el naixement de Jesús i el de la primavera, al mes de maig, la qual cosa és una contradicció amb el moment hivernal del Nadal. Son davant d'una llicència —una fantasia— literària.

Pel que fa a les figures del *Pessebre vivent*, constitueixen un ampli i ric inventari dels oficis tradicionals ja desapareguts i, a més, molt significatius dels oficis característics de

²⁸⁶ El *Ball de Santa Anna* és una de les quatre danses típiques d'Andorra. Es balla a la parròquia d'Escaldes-Engordany el 25 d'agost, dia de la festa major, a la plaça de Santa Anna.

les muntanyanes d'Andorra, com són ara l'escloper, la noia del fus, la nena del brossat, la trementinaire o el caçador d'isards. Des dels anys cinquanta del segle XX, també hi ha la figura de l'esquiador, utilitzada amb la finalitat de promoure el turisme de neu; tanmateix, no hi ha la del botiguer o comerciant molt important a Andorra. I el dimoni, de la mateixa manera que en el text de Folch i Torres, és una figura de gran importància en la representació.

III.2 COSTUMISME MUNTANYENC

Malgrat que en el *Pessebre vivent* ja hi ha reflectits personatges i costums andorrans, en aquest apartat veurem peces teatrals específiques sobre Andorra. Aquí esmentaré, tot i que no de manera extensa, en no estar inclosa dins les dates que abasta la tesi i no ser de tema andorrà, l'òpera còmica en tres actes *Le Val d'Andorre*, de Fromental Halévy, estrenada en francès l'11 de novembre de 1848, a l'Opéra-Comique de París. El llibret va ser escrit per Jules-Henri Vernoy de Saint-Georges i l'any 1852 va ser estrenada a Madrid, en format de sarsuela, amb música de Joaquín Gaztambide i llibret de Luis de Olona —basat en el llibret de Saint-Georges—, amb el títol d'*El valle de Andorra*. L'obra usa el nom d'Andorra al títol, com succeeix en moltes altres, però l'autor s'imagina una Andorra fictícia, on ambientar l'obra, en la qual Stéphan intenta fugir de l'allistament a l'Exèrcit francès. Stéphan és estimat alhora per tres dones: la jove Rose de Mai; la vídua Thérèse, mestressa de Rose, i la rica Georgette. Stéphan és condemnat a mort per deserció i Rose de Mai el rescata amb uns diners que ha robat a Thérèse, malgrat que afirma que pertanyien a Georgette. En un final sorpresa típic, Rose de Mai resulta que és la filla perduda fa molt temps de Thérèse i s'oblida el robatori: Georgette s'aparta, i Rose de Mai i Stéphan són lliures per contraure matrimoni.

Una altra obra interessant, també fora de les dates que abasten aquesta tesi, és la sarsuela *Els paquetaires*, presentada amb el subtítol de *Sarsuela catalana en dos actes i vers original* i que va ser escrita el 1869 per Bartomeu Carcassona, amb música de Frederic Serra. L'acció de l'obra que roman inèdita,²⁸⁷ transcorre a la frontera andorrana, el 1855. Els personatges principals són Rosetona, Maria, Janet, Pere, Roch i Bartomeu, però també compta amb una bona colla de paquetaires autòctons, gent de frontera, de la vall o de fora, que mostren les seves escaramusses i empaitades amb els carrabiners.

²⁸⁷ Apareix digitalitzada a *Memòria digital de Catalunya*.

Aquesta obra presenta una altra trama amorosa amb final inesperat entre Maria i Bartomeu i Janet i Rosetona.

Maria, mig compromesa amb Bartomeu, està enamorada de Janet i, quan descobreix que aquest estima Roseta, trama un pèrfid pla per apartar-la d'ell. Així, mana a Bartomeu —que per aconseguir el seu amor és capaç de qualsevol cosa— que escampi el rumor que Roseta a informat els carrabiners que Janet és contrabandista i, d'amagat, ella mateixa el denuncia. De resultes d'aquesta mala acció, Janet és empresonat i tothom acaba odiant Roseta, que pateix pel fet d'haver perdut el seu enamorat. Només el seu avi Pere, que en realitat no ho és, perquè l'havia recollit de petita, durant la guerra, en una casa dels braços de la mare morta, seguia confiant-hi. Aquest la defensa davant del paquetaire Roch, quan també l'acusa d'haver traït el seu company. L'avi, però, la defensa i recorda el moment en què la va recollir-la de petita, en aquella casa, sola i perduda. Aleshores, Roch li pregunta on era la casa i descobreix, sorprès, que Roseta és la seva filla perduda, que, a més, du al coll com a prova un medalló que Roc havia regalat a la seva dona i que Pere havia agafat del coll de la difunta per posar-lo al de la nena. La situació canvia i tots dos, units, volen defensar la innocència de Roseta, però no saben com fer-ho.

Bartomeu, que és un bon home, en veure tot el mal que ha provocat, té remordiments i acaba confessant el seu delictes. D'aquesta manera, la Maria és descoberta i el nom de Roseta queda net. Roch vol fer feliç la filla i va amb tota la colla de paquetaires a enfrontar-se als carrabiners perquè alliberin Janet. Davant les amenaces dels paquetaires, deixen que Janet marxi i torna al costat de la seva estimada. Finalment, Roseta perdona Maria, a la qual segueix considerant com una germana, i se celebra el doble matrimoni entre Roseta i Janet i Maria i Bartomeu.

III.2 .1 EN TERRES D'ANDORRA

Reproduceixo el text complet d'aquesta obra a l'annex XIV. Jacint Martisella Pobla, autor *amateur* d'*En terres d'Andorra*, amb altres andorrans que van emigrar a Barcelona, va crear el Casal Andorrà de Barcelona i el diari *Poble Andorrà*. *Portaveu del Casal Andorrà de Barcelona*, on trobem publicada el 1934 per entregues l'obra. La peça compta amb il·lustracions musicals de mossèn Enric Marfany; cançons d'Alemany Borràs i de Marc i Aureli Vila; decoracions de l'escenògraf Cremades, i acompanyament al piano de Marta Prunera. És interessant, doncs, comentar que aquesta obra, com diem més amunt i

com es pot veure a la bibliografia, va ser escrita per entregues, una pràctica típica dels diaris del segle XIX.

La peça, interpretada també per actors aficionats, va ser estrenada al Casal Andorrà de Barcelona el 29 d'abril de 1934, amb ocasió d'una festa en honor d'Agustí Riqué, director i primer actor de l'Elenc Escènic del Casal. A Andorra, es va estrenar el 20 de maig del mateix any —dia de Pasqua— i va ser representada de nou l'endemà, en tots dos casos, al Casino de les Escaldes. Es tracta d'una comèdia lírica pastoral de costums andorrans, dividida en un pròleg i tres actes i ambientada en una època ja passada. En l'obra, també hi ha vestigis d'un drama que no arriba a explotar. L'acció transcorre en un poble d'Andorra, el 1860, i va portar al teatre esbossos de les terres andorranes que mai abans s'havien escenificat. La peça es va encarregar, doncs, de mostrar a uns andorrans que eren lluny de la llar records de la pàtria. Per tant, malgrat que *En terres d'Andorra* és una obra escrita el 1934 i ambientada l'any 1860, sembla del segle XVIII, perquè és molt pastoral, amb personatges ingenus i religiosos, la qual cosa demostra que Andorra, als anys trenta del segle XX vivia encara en una societat preindustrial. També va ser digna de ser vista pels que seguien vivint al Principat, perquè s'hi reflectia la seva vida quotidiana. Inclús, va merèixer l'atenció de les persones que no coneixien aquest petit país, ja que els mostrava l'esperit d'aquesta terra.

L'obra comença amb la narració del vell Roc a uns pastors d'una sèrie de fets ocorreguts en el passat.

Joan, l'hereu de can Busquets, és a punt de casar-se amb Roser, però durant els preparatius del casament, a causa d'una sèrie d'esdeveniments imprevistos, apareix Eudald, un antic pretendent de Roser del qual ella segueix enamorada. Els mateixos esdeveniments provoquen la presència a la masia de Maria Lluïsa, de la qual Joan s'enamora apassionadament. La noia, encara que també s'enamora de Joan, el rebutja pel respecte i la gratitud que sent per Roser, i vol abandonar la casa amb el seu pare abans que es produeixi el casori, al qual han estat convidats. Paral·lelament, i de forma una mica còmica, es desenvolupa la història d'amor entre un pastor, Baldrich, i una porquerola, Tuies. Baldrich no vol correspondre els amors de Tuies perquè la noia és bastant lletja, però, a mesura que transcorre l'obra, el pastor va descobrint les virtuts i la bellesa interior que posseeix la porquerola i, finalment, se n'enamora. No obstant això, la parella té un problema: no tenen diners per casar-se. Tres històries d'amor impossibles que es faran

realitat gràcies a la intervenció del vell Roc i l'avi Jaume, i que es materialitzaran, al final de la representació, en un triple casament:

JAUME.— (...) Janic ...! Janic ...! Corre! Ves a veure
al Sr. Rector, i diga-li que en lloc de
dar avui una benedicció a una parella,
demà en donarà, ...²⁸⁸

L'estructura textual de l'obra dramàtica, tal com afirma García Barrientos, està sempre conformada per la suma de diàlegs i acotacions.²⁸⁹ La major part dels diàlegs que conformen aquesta obra adopten la forma de col·loqui, i les seves funcions teatrals, seguint novament allò indicat per aquest investigador, serien la dramàtica, la caracteritzadora, la ideològica o didàctica i la diegètica o narrativa.²⁹⁰

La funció dramàtica, que està present i és fonamental a tots els drames, és la del diàleg com a forma d'acció entre els personatges: amenaçar, humiliar, seduir, agredir, etc. amb paraules.

La funció caracteritzadora ofereix al públic elements per construir el caràcter dels personatges. Aquesta funció apareix, per exemple, a la narració inicial que fa Roc als pastors, en el pròleg. En aquesta, descriu meticulosament l'avi Jaume; el seu nét, Joan, i la seva promesa, Roser, com es veurà a l'apartat en el qual es parla dels personatges.

La ideològica o didàctica és la funció del diàleg que es posa al servei de la transmissió al públic d'unes idees, un missatge, una lliçó, etc. L'avi Jaume renya al seu nét, Joan, per l'acció precipitada de disparar, sense haver-ho pensat abans, al contrabandista; amb això, l'autor transmet al públic una lliçó de moralitat:

JAUME.— ... encara que jo et reprobó
el que has fet, abans d'entrar a la valència,
sempre has d'esgotar tots els mitjans.²⁹¹

Mitjançant la funció narrativa, el diàleg proporciona al públic informació que pertany a allò que succeeix fora d'escena; per tant, el posa al corrent dels antecedents de la trama.

²⁸⁸ MARTISELLA POBLA, J., *En terres d'Andorra*, Acte III, Escena XIV, (1934-35).

²⁸⁹ GARCÍA BARRIENTOS, J. L., *Cómo se comenta una obra de teatro*, Madrid: Síntesis, 2001, p. 44.

²⁹⁰ *Ibidem*, p. 59-62.

²⁹¹ MARTISELLA POBLA, J., *op. cit.*, Acte I, escena IV.

Un exemple seria quan Eudald narra a Roc la mort del pare de Roser. Aquests fets fan que la noia hagi d'anar a servir a la masia.

En els diàlegs, també hi ha algun petit soliloqui, com aquest de Baldric referint-se a la porquerola Tuies: «Ves! Tan bona noia que és i no m'acaba d'agradar»,²⁹² així com diversos aparts. A les acotacions, se'ns informa del títol de l'obra, dels noms dels personatges, de la divisió en actes o escenes, etc. Aquesta peça acaba, per exemple, amb l'acotació: «Fi de l'obra». Trobem acotacions personals, com les nominatives, que anomenen els interlocutors; corporals d'expressió: —«En Baldric agafa la bota i fa un glopet, tornant la bota a n'en Roc»—;²⁹³ corporals psicològiques: —«Amb senyal de mal humor»—;²⁹⁴ espacials: —«Teló curt de bosc»—;²⁹⁵ temporals: —«És el matí»—;²⁹⁶ algunes que combinen espai i temps: —«L'acció del pròleg a un poble d'Andorra l'any 1830»—;²⁹⁷ sonores: —«Acaba de dir això i se sent un tret»—;²⁹⁸ etc. Com a paratextos, hi ha dos preliminars: un text d'estil crític sota el títol *Pòrtic*, que va ser escrit per Agustí Riquer, i una dedicatòria molt significativa de l'autor al seu pare:

A la memòria del meu inoblidable pare que
em va ensenyar d'estimar aquesta tan
preuada terra meva. En ell dec l'inspiració
modesta del valor moral que té tota primera
producció.

L'estructura de l'acció dramàtica de l'obra consta d'una pròtasi o plantejament —els antecedents de la història narrada, juntament amb la descripció dels personatges principals i l'anunci de l'enllaç entre Joan i Roser—, una epítasi o nus— el conflicte que es produeix arran de l'aparició d'Eudald, un antic pretendent de Roser que fa renéixer en la noia antics sentiments, i Maria Lluïsa, de qui Joan queda corprès, uns fets que faran perillar les noces de Joan i Roser; també formen part del nus les mesures que prendrà l'avi Jaume per solucionar el problema— i, finalment, una catàstrofe o desenllaç —la resolució final del conflicte, amb el trencament del compromís entre Joan i Roser i el matrimoni feliç de les tres parelles d'enamorats.

²⁹² *Ibidem*, Acte II, Escena I.

²⁹³ *Ibidem*, Acte I, Escena II.

²⁹⁴ *Ibidem*, Acte I, Escena V.

²⁹⁵ *Ibidem*, Acte II, Escena I.

²⁹⁶ *Ibidem*, Acte III.

²⁹⁷ *Ibidem*, Pròleg.

²⁹⁸ *Ibidem*, Acte I, Escena II.

Un dels temes més importants de l'obra és la bellesa d'un paisatge idíl·lic, que aquí es concreta en l'andorrà. El paisatge bell és un tòpic des de la literatura grecolatina que té abundants manifestacions en la medieval —*locus amoenus*—, el Renaixement —paisatge pastoral bucòlic—, etc. El paisatge natural en el qual transcorren els fets ja és presentat en l'acotació que introdueix el pròleg de la peça:

L'escena representa un recó d'Andorra, al fons les altes muntanyes, ...²⁹⁹

I és descrit de forma completament idíl·lica en la cançó que hi ha a l'escena única que conforma la fi del pròleg:

Si cerqueu un terré calmos i clar
i una encontrada plena de dolçura
on l'herba que comença a verdejar
la vacada esquellejant pastura,
on els neus sols és fonguin a l'estiu
on la vida s'escoli ben planera
on s'amari la terra amb l'aigua de mil rius
i que hom sentí pel bosc remors de torrentera.
Si un dia el trobeu
pareu-vos prest
d'aquells rius preneu-ne un xic de sorra
i sobra al pit guardeu-la eternament
és terra lliure
és un xic d'Andorra.³⁰⁰

També entre els temes principals hi ha, per exemple, el de la dura i perillosa vida dels contrabandistes. Conegut per tots és el fet que Andorra, en el decurs de la seva història, condicionada pel factor geogràfic fronterer, ha estat una terra en la qual passafrus i matuters s'han mogut com un peix a l'aigua. Eudald, separat del seu gran amor, s'ha convertit, com ell mateix explica, en un contrabandista de tabac:

EUDALD .— (...) Degut a
que tu vares desaparèixer de casa te-
va sense sapiguer on havies anat, em

²⁹⁹ *Ibidem*, Pròleg.

³⁰⁰ *Ibidem*.

vareig tirar a aquesta vida, sempre a la
sombra, lluny del sol, ex -
posant-me la vida per acabar ben
aviat. Des de allavors que no he vist el
meu pare ni el meu germà, és a dir,
des de aleshores, que sóc un contra-
bandista. (...).³⁰¹

Igualment, Baldrich, a l'escena II de l'acte I, relata l'altercat esdevingut entre el contrabandista i el guia que acompanyava Maria Lluïsa i el seu pare camí d'Espanya:

BALDRIC.—...veig un home a vint
passes de mi, que tot arrupit, mirava
a tots els indrets; quan tot d'una, deixa
anar una farda muntanya avall, que bai-
xava sens parar; la farda s'atura en
unes verdisses; en surt un home amb
cara de ferreny i es treu un ganivet, i
zas ... estripa la farda i allavors no
vulgueu més tabac que en surtia de
l'esboranc; però tot seguit, el que esta-
va a dalt, baixa també cap on li vuida-
ven el tabac; s'abraona a sobre d'ell;
l'altre, amb un ganivet, allavors les me-
ves cames no volien estar quietes, però
no de por, sinó de nervioses que esta-
ven; el contrabandista deixa l'altre a
terra, es treu un gros pistolot, i en
aquell mateix moment sento un tret, i
en cau tan llarg com era, no sapiguent
encara jo d'on havia surtit aquell tret.³⁰²

Un altre tema important és el del valor i el respecte a la paraula donada que s'atribueix als andorrans, la qual cosa és un tret ètic de moltes cultures que subratlla el tradicionalisme de la forma de vida andorrana:

EUDALD.—No tingueu recança, sóc d'aquesta ter-

³⁰¹ *Ibidem*, Acte III, Escena III.

³⁰² *Ibidem*, Acte I, Escena II.

ra, i ja sabeu que una paraula és un
segell, ...³⁰³

Així mateix, un tema essencial és la forma de vida d'un medi rural l'economia de base del qual era la ramaderia. Tuies tenia cura dels porcs de l'Estripat i els pastors s'ocupaven dels ramats d'ovelles, un animal que es pot arribar a veure realment dalt de l'escenari en diverses vegades durant el transcurs de l'obra:

En Janic entra a l'escena amb 1 xai al coll, que figura
s'ha trencat la pota.³⁰⁴

També hi trobem reflectida la fe i el fervor religiós que sentien els andorrans d'aquella època per la Mare de Déu de Meritxell, patrona d'Andorra, i la Mare de Déu de Canòlic,³⁰⁵ una veneració que se segueix mantenint avui dia, encara que no en la mateixa mesura. En l'acotació del pròleg ja es descriu:

... a un lloc ben visible de l'espectador, un capelleta, amb una imatge que serà la Verge de
Meritxell, patrona d'Andorra, on tots els pastors de la masia faran acatament.³⁰⁶

I, en el darrer acte, l'avi Jaume manifesta el desig que el rector de la església celebri el triple casament:

JAUME.— ... i que prepari els
millors gales a l'altar de la Verge de
Meritxell.³⁰⁷

També hi ha el típic costum dels andorrans de sortir a caçar isards. Joan, tal com narra en Roc als pastors en el pròleg, ha sortit de caça per poder tenir carn a oferir als convidats en el banquet del seu casament amb Roser:

ROC.— (...) L'Amo, dret, mi-
rant el cim d'aquestes muntanyes, per
veure arribar el seu nét, puix feia tres
dies que s'havia anat a caçar isards per-

³⁰³ *Ibidem*, Acte II, Escena III.

³⁰⁴ *Ibidem*, Acte I, Escena X.

³⁰⁵ *La Mare de Déu de Canòlic* és la patrona de la parròquia de Sant Julià de Lòria.

³⁰⁶ MARTISELLA POBLA, J., *op. cit.*, Pròleg.

³⁰⁷ *Ibidem*, Acte III, Escena XIV.

què el dia del casament no hi manqués
res a taula; ...³⁰⁸

L'amor durador i sincer que no pot trencar-se mai es reflecteix en Eudald i Roser, que s'estimen apassionadament, tot i haver estat allunyats tant temps l'una de l'altre; en retrobar-se, aquest amor, que semblava adormit, resorgeix de les cendres fins i tot amb més intensitat. Roser ho explica així a la seva mare, quan veu de nou a Eudald:

ROSER .— Ai, com pateixo! Vós ja sabeu quant
l'estimo; i ara, del temps que no l'ha-
via vist, el cor em diu que encara és
d'ell.³⁰⁹

També Eudald, a l'escena III de l'acte II, manifesta a Roc l'amor que sent per Roser:

EUDALD .— (...) Però
avans d'ahir, Déu va volguer que la llum
del camí de la meua vida, que fins ara
s'havia enfosquit, el retrobés. Perquè
heu de saber que la Roser i jo, des de
petits ens estimem. (...) ³¹⁰

Observem, així mateix, el reflex de la vida política andorrana. L'ancià Jaume, com narra Roc en el pròleg, hi havia participat activament:

ROC .— (...) Era el
degà dels Membres del Consell d'An-
dorra i havia estat durant molts anys,
Síndic General de la República. (...) ³¹¹

Hi ha també la prohibició del joc en aquest país durant els anys trenta del segle XX. En ser un dels coprínceps d'Andorra el bisbe de la Seu d'Urgell, jugar-se diners estava totalment prohibit, tal com ordenava l'Església. El pare de Roser havia d'anar a França, on

³⁰⁸ *Ibidem*, Pròleg.

³⁰⁹ *Ibidem*, Acte I, Escena III.

³¹⁰ *Ibidem*, Acte II, Escena III.

³¹¹ *Ibidem*, Pròleg.

el joc sí que estava permès, per poder-hi apostar diners, la qual cosa va provocar la ruïna de la casa i la seva posterior mort:

EUDALD.— (...) Ja sabeu que el pare de la Roser era un jugador, que molts hiverns els passava a França jugant tot el que tenia, fins que va esdevenir el gran desastre de casa seva i, tot seguit, la seva mort.³¹²

El respecte envers la vellesa:

ROC.— ... i era la voluntat de l'Avi, ell vell patriarca, qui tothom respectava, i obeïa. (...) ³¹³

La noblesa:

EUDALD.—Veig que feu honor a vostre llinatge i la fama que teniu arreu d'aquest país, que sabeu entendre la raó i sou justicier.³¹⁴

També apareix reflectit a l'obra l'antic costum dels andorrans d'ajudar-se mútuament, entre famílies veïnes, amb motiu dels grans esdeveniments familiars, fossin feliços o de dol. En aquest cas, l'avi Jaume demana a Baldrich que li digui a Tuies que demani permís a l'Estripat per anar a la masia a ajudar en els preparatius del casori:

BALDRIC.—Doncs, mira que el meu amo, l'avi de can Busquets, M'ha encarregat que diguessis a l'Estripat que demà et deixi venir ajudar a les dones de casa per estar a la cuina, en el tràfec del dia,

³¹² *Ibidem*, Acte II, Escena II.

³¹³ *Ibidem*, Pròleg.

³¹⁴ *Ibidem*, acte I, Escena VI.

que com ja sabs s'ens casa l'hereu.³¹⁵

Així com el fet de traslladar els presos a França o Espanya, segons la seva elecció, perquè hi complissin condemna. Baldrich relata una anècdota succeïda amb un pres durant el seu trasllat a una presó francesa:

BALDRIC.—Doncs com et deia, veuràs que al
pres li diuen que l'han de portar a
França perquè el jutgessin ...³¹⁶

Finalment, la lleialtat, la ingenuïtat dels pastors i les porqueroles i el costum de les famílies andorranes de nomenar hereu o pubilla completen el conjunt temàtic de l'obra.

Quant als personatges, seguint novament García Barrientos, trobem una distinció entre la persona escènica —l'actor real—, la persona diegètica —el personatge fictici o paper— i el que definim amb propietat com a *personatge dramàtic*, o l'encarnació del personatge fictici en la persona escènica,³¹⁷ és a dir, un actor representant un paper.³¹⁸

Pel que fa a les persones escèniques —actors reals—, trobem un ampli repartiment, format pel senyor Marticella, que interpreta Roc; el senyor G. Torres, com a Joanic; el senyor Mercader, en el paper de Tonic; el senyor Ferrer, que fa el paper de Pastor Primer; el Pastor Segon és el senyor G. Torres; la senyoreta Pallarés interpreta Roser; la senyoreta Trujillo M., Maria Lluisa, la senyoreta Trujillo MT, la porquerola Tuies —la més pintoresca— la senyoreta Trujillo M., fa el paper de la Bel; el senyor Carafi és l'avi Jaume Busquets; el paper de Joan l'encarna Xavier Fiter; el pastor Baldrich és interpretat pel senyor Riqué; el senyor Ribó fa d'Eudald; el senyor Terés, de Robert, i, finalment, el pastor Janic és interpretat pel senyor Vila B.

Al llarg de l'obra, apareixen diferents personatges ficticis: uns són representables —els dramàtics— i d'altres, no. Aquests últims, anomenats *narratius*, normalment estan constituïts només per paraules. Trobem personatges ficticis absents de l'acció dramàtica. Entre aquests, destaquen el rector que va a casar les parelles; l'Estripat, propietari dels porcs dels quals té cura la Tuies; el guia que condueix Maria Lluïsa i el seu pare cap a

³¹⁵ *Ibidem*, Acte II, Escena I. *Hereu*: L'hereu és el fill que hereta tota la propietat de la família. A Andorra no és necessari que sigui el fill major, com succeeix a Catalunya, sinó que és el fill que decideixen els pares. Fins i tot, podria tractar-se d'una filla. En aquest cas, rebria el nom de *pubilla*

³¹⁶ *Ibidem*. Acte III, Escena IV.

³¹⁷ Vegeu el paràgraf següent, amb els noms dels actors.

³¹⁸ GARCÍA BARRIENTOS, J. L., *op. cit.*, p. 154-155.

Espanya; el pastor Tomàs; el pare de Roser; el pare i el germà d'Eudald; entre d'altres. Aquests personatges només són suggerits per mitjà de converses. Després, hi ha personatges que, estant presents i podent, per tant, intervenir en el desenvolupament de l'acció, no arriben a fer-se visibles mai per al públic i, encara que només siguin al·ludits, en podem sentir la presència. A aquests personatges se'ls denomina *latents*. Un exemple és el del Pastor Tercer, personatge narratiu que apareix latent en la obra, ja que, tot i que no se'l pot veure, se'n pot escoltar la veu quan canta a la muntanya la cançó *A Andorra*, que tanca el pròleg.

Els personatges dramàtics principals de l'obra, fruit de l'encarnació del personatge fictici en la persona escènica que li correspon, i, per tant, els únics que apareixen en el repartiment, ja són descrits, físicament i psíquica —i, fins i tot, es podria dir que moralment—, per Roc, en la introducció de la narració dels fets esdevinguts que realitza al pròleg:

ROC.—L'Amo era un vellet Respectable anomenat Jaume Busquets. Pel seu front ja havien passat almenys noranta anys. Posseïa molts ramats i grans mojudes de terra, rics i frondosos Prats. Era el degà dels membres del Consell d'Andorra i havia estat durant molts anys, Síndic General de la República. Aquest home tan venerable, a tothom que es presentava per demanar-li quelcom que li manqués, el complaïa tot seguit; tenia un net anomenat Joan, era un caçador intrèpid, que havia de casar-se amb 1 noia que és deia Roser, bonica, modesta i bona d'alló més, un àngel; va ser degut al caràcter afable i bondadós de la Roser ... ³¹⁹

Altres personatges són descrits a través de les converses mantingudes al llarg de l'obra o, fins i tot, apareixen ja caracteritzats en la relació de figures que precedeix al repartiment. Aquest seria el cas de Tuies, descrita de la manera següent: «Porquerola amb

³¹⁹ MARTISELLA POBLA, J., *op. cit.*, Pròleg.

un roig de panotxa», que serà un dels trets distintius de la lletjor de la noia, repetit en diverses ocasions durant el desenvolupament de l'escenificació. Tanmateix, l'autor no inclou en aquest repartiment dos pastors que apareixen a l'obra i que, malgrat que no parlin, porten en braços el contrabandista ferit:

(Expectació de tots els que estan
amb escena mirant l'home que porten a pes
de braços els dos pastors ...) ³²⁰

Així, doncs, tenim un quadre escènic de personatges que resulta d'un gran folklorisme, en estar compost per arquetips del món rural i ramader representat per l'obra. Això fa que el públic que assisteix a la representació s'hi senti identificat, ja que l'obra s'escriu en una època de transició econòmica al Principat d'Andorra: el país està passant d'una economia dedicada merament al sector primari —agricultura i ramaderia— a una economia basada en els sectors del comerç i turístic. Això fa que l'espai rural que es comença a perdre esdevingui un mite i demostra que l'obra de teatre no és sols un objecte, sinó una experiència conjunta viscuda per les dues classes de subjectes que hi intervenen i la conformen: els actors i el públic. Alguns d'aquests personatges arquetípics són caracteritzats per mitjà de símbols, és a dir, objectes que s'hi associen de forma constant: el sarró dels pastors, l'escopeta del contrabandista, la pipa del vell patriarca, etc.

Pel que fa al temps pragmàtic o escènic, no es pot assenyalar la durada exacta de l'obra, en no haver-la vist representada. El temps argumental —la història mentalment reconstruïda per l'espectador— abasta des que Eudald i Roser són petits i s'enamoren fins a la vida que el públic pot imaginar que fan Joan i Maria Lluïsa a França o les altres dues parelles que segueixen governant la masia. Finalment, el temps dramàtic —el temps que resulta de la relació que contrauen l'escènic i l'argumental— està representat en dues parts, denominades per l'autor *pròleg* i *obra*, i separades per una el·lipsi la durada real de la qual no puc especificar, en no haver tingut l'ocasió de veure'n la posada en escena, però amb una durada fictícia de trenta anys i que implica una regressió al passat. La primera part del drama succeeix el 1960, discorre en l'acte únic del *pròleg* i abasta unes poques hores; en aquest, Roc, assumeix les funcions de narrador i de personatge, alhora, atès que comença a narrar als pastors la història esdevinguda a la segona part, és a dir, la que transcorre l'any 1930, en tres dies —des del dia en què se sent el tret i arriben Eudald i Maria Lluïsa

³²⁰ *Ibidem*, Acte I, Escena III.

a la masia fins que s'han de casar Joan i Roser. En aquest últim temps, la història apareix com si, en comptes de ser narrada per Roc, estigués passant en realitat, és a dir, desapareix la funció narrativa de Roc, que passa a ser un més dels personatges. El temps passat apareix després de la cançó del pastor, que tanca el pròleg de l'obra, tal com ho indica l'acotació que introdueix aquesta cançó:

(La cortina va cloquent-se poc a poc.
Un cop closa, la veu del Pastor se sent
més forta fins al final de la cançó. A
l'acabar-se, s'aixeca la cortina i ens tro-
bem en el mateix moment en què acaba
d'explicar l'història el vell Roc.)³²¹

Per tant, tota la trama de l'obra, dividida en un pròleg i tres actes, transcorre en un espai de temps molt reduït, però inclou tots els anys indicats pel temps argumental, i ho fa mitjançant diferents recursos teatrals per conduir-nos al passat: l'el·lipsi i les regressions. Aquestes, com veurem, expliquen algunes de les situacions que es donen a l'obra. El mitjà dramàtic utilitzat per produir aquestes regressions són les converses entre personatges: Eudald, per exemple, explica a Roc el seu passat amb Roser i la mort del pare d'aquesta. Per tant, totes aquestes regressions, com ja hem dit, porten l'espectador a temps passats, absents, que no apareixen escenificades a l'obra. Els diàlegs, en aquesta comèdia, imiten la parla rural andorrana, i hi ha un contrast d'estils empat com a recurs dramàtic. L'autor acomoda la parla de cada personatge al seu sociolecte —com seria el cas de Baldric o Tuies, que usen una parla camperola vulgar o col·loquial, enfront del llenguatge més culte usat pels amos de la masia. Cal assenyalar, com a característica de l'època en què s'escriu el text, la presència de nombroses faltes ortogràfiques, castellanismes, barbarismes, alternances vocàliques entre les grafies que representen el fonema /o/ —grafies: *o* i *u*—, etc. Això s'explica per la forta influència que exercia la llengua castellana a l'època, ja que l'ús del català havia quedat restringit només a certs àmbits, com el familiar, durant molts anys, fins al punt de ser prohibit el seu ús a l'escola. El català comença la recuperació durant la Renaixença i no aconsegueix la cooficialitat a Espanya fins a la Segona República, encara que aquesta recuperació i normalització no serà completa fins a molts anys més tard, a causa de la irrupció de la dictadura de Franco.

³²¹ *Ibidem*, Pròleg.

L'espai teatral apareix dividit, com sabem, en dues parts: la sala, ocupada pel públic, i l'escenari, on actuen els actors. En aquest s'interpreta l'espai dramàtic de l'obra, que està format per l'espai escènic, que és el visible —també anomenat *patent*—; per espais invisibles —o latents—, contigus a l'escènic i que han de ser pressuposats pel públic durant la funció, i per espais autònoms —o absents. L'espai escènic d'*En terres d'Andorra* és únic i està descrit per l'autor a les acotacions. En la que introdueix l'acte únic del pròleg, ja s'hi pot trobar una descripció completa de l'escenari on es desenvolupen els fets:

L'escena representa un recó d'Andorra. Al fons, els altes muntanyes; a l'esquerra, una rampa que s'endinsa dintre les muntanyes; en primer terme, un banc amb un arbre al darrera; a la dreta, un façana d'una casa pairal, demostrant ésser una de les més importants del país; a un lloc ben visible de l'espectador, un capelleta amb una imatge que serà la Verge de Meritxell, patrona d'Andorra, on tots els pastors de la masia faran acatament.

A l'aixecar-se el teló el vell Roc està assegut al banc, i als seus peus, també asseguts a terra, hi hauran els Pastors Primer i Segon, i al mig d'ells tindran una foguera de llenya encesa, al poc produeixen en Joanic i en Tonic baixant per la rampa. és cap al tard.³²²

Així, doncs, tota l'acció de l'obra es desenvolupa en els camps contigus a la casa pairal de la família de l'avi Jaume Busquets, situada a la parròquia de la Massana.

Un dels espais latents més importants de l'obra és la muntanya i el camí que segueix la Valira, que porta al cim d'Engolasters. La muntanya es pot veure des dels camps estant —Jaume assenyala amb el dit el camí que ha de seguir Eudald— i també és suggerida pel so d'un tret: «Acaba de dir això i se sent un tret...»,³²³ i per la narració que fan de l'altercat el pastor Baldric i el mateix Joan. Un altre espai contigu molt important és la casa, assenyalada per diferents recursos dramàtics: «Entra a la casa i se sent brogit de gent».³²⁴ Així, aquesta és suggerida mitjançant el so de veus que procedeix de dins i també la podem intuir cada vegada que un dels personatges hi entra i en surt. Durant la representació, se'n van indicant diversos racons: la cuina, on les noies preparen l'àpat del casament; la sala de dalt, on es reuneixen per parlar; l'estança que ocupa la Maria Lluïsa; etc. S'intueixen també els corralers de darrere, on hi ha tancades les ovelles i d'on surten i on entren diferents personatges, així com els camps on els pastors duen a pasturar les ovelles, dels quals els veiem tornar per la rampa que hi ha a l'escenari.

³²² *Ibidem*, Pròleg.

³²³ *Ibidem*, Acte I, Escena I.

³²⁴ *Ibidem*.

Com espais absents, val destacar, per exemple, la casa on vivia Roser amb els pares, o la del pare d'Eudald. També França: d'allí escapen Maria Lluïsa i el seu pare; allà condueixen el pres del qual parla Baldric perquè hi compleixi condemna; i allí anava el pare de la Roser a jugar-se els diners a les cases de joc. Així mateix, segons relata Roc en el pròleg, en aquest país és on viuen Joan i Maria Lluïsa trenta anys després dels fets esdevinguts. Per tant, un altre lloc absent serà Espanya, on es dirigeixen Maria Lluïsa i el seu pare quant estan fugint i troben Joan, i on aquest vol marxar amb Maria Lluïsa per evitar casar-se amb Roser.

Altres llocs són la vall d'Ausat, on Joan va a caçar isards; el cortal del Pla, on Baldric portava el ramat quan sent el tret; el casalot del pastor Tomàs, al qual el vell Jaume envia Eudald perquè pugui: «passar la nit allà»;³²⁵ el cortal on van fer nit Robert i la seva filla, Maria Lluïsa; l'església amb l'altar de la Mare de Déu de Meritxell on es casen les tres parelles, etc. Resulta interessant d'assenyalar que els llocs geogràfics utilitzats per l'autor existeixen i que aquest els va usar per donar versemblança a l'obra. França i Espanya, com sabem, són els països que fan frontera amb Andorra, i la vall d'Ausat es troba a l'Arieja, a la frontera entre els països esmentats, alhora que és l'indret on anaven realment els andorrans a caçar isards. A Andorra és on se situa la història, més específicament, a la parròquia de la Massana. Prop d'aquestes terres, passa el riu Valira i, al capdamunt d'una muntanya propera, podem trobar-hi el llac d'Engolasters.

Simbòlicament i com a primera conclusió, podem dir que es tracta d'una obra de teatre pastoral, bucòlica, amb un to nostàlgic d'enyor de la pàtria. Són tradicionals i populars l'arquetípic de l'avi Roc, narrador d'històries; el pes de la religiositat mariana, que assenyala l'herència del segle XIX, entroncada amb la medieval; la importància dels personatges secundaris, com són els pastors; l'hospitalitat de la gent humil; els oficis tradicionals; els típics andorrans de pas de muntanya, com els contrabandistes; la toponímia realista andorrana —Valira, Engolasters, Meritxell, etc.—; la descripció de les tasques ramaderes —per exemple, donar pinso al bestiar, si no se'l pot dur a la muntanya a pasturar—; i la manca d'educació de la classe baixa —com ara no saber menjar a taula o no saber empolainar-se. Destaquem el final, amb l'àpat rústic del convit, que està harmonitzat amb el so col·lectiu, religiós i tradicional de les onomatopeies de les campanes: «Nin, nin, nanc».

³²⁵ *Ibidem*, Acte I, Escena XI.

També com a conclusions, cal assenyalar la importància i la necessitat de difusió de la primera obra escrita per un autor andorrà que reflecteix fidelment la vida i els costums de l'Andorra del segle XIX, per tal de donar-los a conèixer a les noves generacions. Així mateix, aquest comentari demostra l'existència, gairebé desconeguda al mateix país, d'uns autors andorrans en una època en la qual la cultura començava a florir, arran de l'obertura d'Andorra a l'exterior. Jacint Martisella Pobla, com moltes altres persones d'aquesta terra, va haver d'emigrar a la recerca de feina —en aquest cas, a Barcelona—, a causa de la gran crisi que va haver-hi a començament del segle XX al Principat d'Andorra. Aquests emigrants, quan van tornar, carregaven un important bagatge cultural que va produir importants alteracions en la vida cultural andorrana. El teatre va ser un dels àmbits beneficiats per aquesta obertura, ja que va començar a haver-hi representacions teatrals amb força assiduïtat.

III.2.2 EL BALL DE L'ÓSSA

Aquesta representació popular que en l'actualitat només té lloc a Encamp, el dilluns de carnestoltes a la tarda, és una reminiscència dels antics rituals del ball de l'ós comuns en diverses poblacions del Pirineu català, incloses algunes parròquies d'Andorra, com Canillo, Andorra la Vella, Escaldes i Ordino, que antigament el celebraven el matí o la tarda del dia de sant Esteve³²⁶ o, en altres, el de la Candelera.³²⁷ A Encamp, se celebrava també des de temps immemorials i, des de finals dels anys cinquanta del segle XX, va passar a representar-se com una farsa escènica, duta a terme pels joves d'aquesta parròquia seguint un guió elaborat per Rossend Marsol i Clua —En Sícoris. Aquesta nova versió de l'antiga farsa inclou cançons com ara una adaptació de *La desgràcia d'un pobre home*³²⁸, *Els tres segadors*, *La sòcia* o *Eixa nit hem mort la ruca*. Per tant, tal com afirma Francesc Massip:

³²⁶ Se celebrava el dia 26 de desembre, festiu a Catalunya, a Andorra i a alguns altres llocs. Sant Esteve, diaca i protomàrtir, va ser el primer màrtir cristià. Ens en diu Amades: «La festa començava el diumenge al matí en sortir de missa, que era quan eixien un seguit de disfresses molt extravagants i s'organitzava la mascarada coneguda pel ball de l'óssa». AMADES I GELATS, J., *Costumari català. El curs de l'any*, V. II, *op. cit.*, p. 144; «Als llogarrets andorrans de Canillo i Ordino en havent dinat feien la festa de l'óssa...». *Ibidem*, V. I, p. 210.

³²⁷ El 2 de febrer. Des del punt de vista litúrgic cristià, la Candelera és una festa que, a quaranta dies de Nadal, commemora la presentació de Jesús al Temple de Jerusalem i la purificació de Maria, la seva mare, un ritu obligatori en la tradició jueva basat en l'oferta i benedicció de candeleres de cera. La tradició marca el dia de la Candelera com el de desmuntar el pessebre i, per tant, el moment en el qual es dona per tancat el cicle del Nadal.

³²⁸ Coneguda també com *El Gitano*, recollida a l'àlbum *Del Piemont als Pirineus: El pont d'Arcalís*. Cançó de ronda que pertany a les cançons de ronda i de pandero de Ponent. Segons la informació recollida, està

Ritu i teatre participen d'elements fonamentals idèntics: música, dansa, paraula, màscara, vestit, actors, espectadors, escena. La majoria dels ritus tenen com a recursos primordials la dansa pantomímica acompanyada pel ritme musical; però també usen la veu, tot i que no necessàriament en forma de discurs dialogat, així com màscares i vestits festius i rituals, que poden ser substituïts pel simple maquillatge i altres ornaments practicats directament sobre el cos.³²⁹

A més, totes aquestes danses de carnaval podrien ser, com assenyala el mateix Massip:

L'últim eco de rituals semblants als que els antics grecs celebraven en honor a Dionisos. I és que les cultures primitives s'afiguraven els canvis d'estacions, i particularment el creixement i la declinació anual de la vegetació, com a episodis de la vida dels déus, la mort i resurrecció dels quals celebraven amb dramàtiques cerimònies de dol i alegria.³³⁰

Aquests antics balls amb música i dansa i, de vegades, també petits diàlegs, dels quals forma part el ball de l'ós, pertanyen al teatre popular que s'esdevé arreu de Catalunya en època medieval i moderna. Per tant, són essencialment populars, i per aquesta raó:

Els seus components —des de la dansa fins al text— no són gaire elaborats, especialment si ho volem comparar amb la música i el teatre cultes, però, a la vegada, presenten un evident significat històric i social: el seguici popular, i amb ell els balls parlats, va definir, i en bona part encara defineix, la festa i l'oci de les ciutats, les viles i els pobles en aquesta part del país.³³¹

Amb l'evolució de les societats, ritus i teatre es van anar separant. I així van néixer les primeres manifestacions teatrals originals del ball de l'ós, que, tal com afirma Eloi Ysàs a la seva tesi doctoral són:

Representacions de teatre popular al carrer que pertanyen als anomenats balls parlats profans, lúdics i burlescs ubicats al cicle festiu de les mascarades hivernals. Són unes representacions festives típiques als Pirineus, a la serralada Cantàbrica, als Alps, a la

datada de 1850 i el més destacable —i, al mateix temps, sorprenent— és que molt poca gent la té actualment en el seu repertori musical.

³²⁹ MASSIP BONET, F., *op. cit.*, p. 38.

³³⁰ *Ibidem*, p. 41.

³³¹ BARGALLÓ, J.; PALAU, M., *Bandolers, santes i criades, quatre balls parlats de la Torredembarra vuitcentista: els manuscrits Llorens-Cortasa*. Torredembarra: Arxiu Municipal de Torredembarra, 2010, p. 16

Moldàvia romanesa i a moltes altres poblacions de l'Europa rural. [...] Essencialment, escenifiquen una lluita entre l'home i l'ós.³³²

L'origen d'aquest espectacle es perd més enllà del que abasta la memòria col·lectiva. Investigadors com Loaiza han afirmat que *El ball de l'óssa*, com altres representacions festives del Pirineu, té unes arrels antiquíssimes, que s'han de remuntar necessàriament a les fases culturals primitives prèvies a la romanització i al cristianisme:

És remarcable que hom trobi les cerimònies rituals esteses d'un cap a l'altre de la serralada pirinenca, a través d'un mosaic de pobles diversos. La Festa de l'ós és, evidentment, un exemple sorprenent de l'home en un estat de civilització rudimentari, per tal com concep l'existència d'un ésser superior o diví personificat en un animal, la qual cosa significa la supervivència d'una manifestació que pertany al camp de la màgia o de la religió. [...] no hi ha dubte que la cerimònia respon a un estadi primari de la mentalitat de l'home, seria absurd de pretendre fixar-ne l'antiguitat.³³³

Ysàs també enumera a la seva tesi les funcions rituals d'aquestes antigues representacions, que serien les següents: regenerar la natura i el cicle vital, expulsar tots els mals, propiciar la fertilitat, donar propulsió al transit de les ànimes i reafirmar les bases de la comunitat.³³⁴

Aquest ritual, també ha estat estudiat per l'antropòleg Francesc Perramon i Zapatero al llibre titulat *El ball de l'óssa d'Encamp a Andorra. Anàlisi d'un ritual de país pirenaic*, publicat per l'Institut d'Estudis Andorrans el 1993. Afirmar, també, que és probable que el ritual encampadà s'hagués iniciat a l'edat mitjana, encara que és molt possible que tingués arrels en etapes prèvies a la romanització i al cristianisme, ja que el ball de l'ós, expressió del culte ancestral a aquest animal, forma part del substrat antropològic comú dels pobles pirinencs.

Però els habitants d'Encamp també tenen la seva pròpia teoria. Segons la llegenda, que tothom accepta com a veritat inqüestionable, *El ball de l'óssa* d'Encamp té el seu origen en un fet històric. Així ho recull Joan Amades:

³³² YSÀS TRIAS, E., *Els balls de l'ós als Pirineus, estudi teatral d'un ritu europeu d'hivern*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 191.

³³³ LOAIZA I VIDIELLA, M., *La festa de l'ós al Vallespir*, p. 57-58. Monroig del Camp: Fundació Loaiza-Vidiella, 1983.

³³⁴ YSÀS TRIAS, E., *op. cit.*, p. 189-190.

La gent d'Encamp creu que aquest ball recorda un cas real que fou instituït per recordar la gesta d'un brau caçador que va matar un ós molt gros que anava a atacar el senyor i la senyora de la gran pagesia de can Moles una tarda que sortien a passejar. Fins a la darrera de la celebració del ball, en aquesta població la gen de can Moles, acabada la representació, donaven una grossa coca, farcida, al grup d'actors, que se la menjaven en colla.³³⁵

L'óssa es representava antigament, com hem dit, a gairebé totes les parròquies andorranes, però, amb el temps, es va anar perdent. Valentí Claverol³³⁶ ens mostra, en imatges, la representació de la farsa carnavalesca d'*El ball de l'óssa* de Sant Esteve en Ordino, als anys cinquanta.³³⁷ També Eva Julián Adán, al llibre *Hereus i cabalers*, ens parla de la representació ordinenca.³³⁸

El dia de Sant Esteve al migdia, el poble d'Ordino representa la seva tradicional farsa de l'óssa. Ja l'any 1875, J. A. Brutails³³⁹ descriu la farsa després d'haver assistit a una representació a la vila d'Ordino.

Per a la representació..., el poble d'Ordino posseeix un cap d'una óssa dissecat que, segons el dir popular, pertany a l'óssa que protagonitzà la llegenda de cal Moles i que any rere any, des de temps antics, ha estat utilitzat per a la representació.

...pels volts dels anys cinquanta, arran d'una iniciativa del Sr. Rossend Marsol per promoure el turisme a Encamp, es va demanar als homes d'Ordino el cap dissecat de l'óssa, per estrenar i promoure una nova farsa de carnaval a Encamp anomenada *El ball de l'óssa*. Però passat aquest any, el cap de l'óssa no va tornar a Ordino, sinó que ho van fer passats vint anys. Privats del seu emblemàtic cap, els homes d'Ordino no es van sentir motivats per representar, aquell primer any, l'espectacle, perquè per a ells era un element importantíssim i fortament carregat de simbolismes ja que, des de petits, sempre havien sentit dir als seus pares que aquell cap pertanyia a l'autèntica óssa de la llegenda.³⁴⁰ I així, esperant un any i un altre l'arribada del seu preat cap d'óssa, l'espectacle es va deixar de representar durant 35 anys...

Argument: (...)

L'espectacle es representa a la sortida de la missa de 12 el dia de Sant Esteve a la plaça Major d'Ordino. Tots els actors són homes de la parròquia...

³³⁵ AMADES I GELATS, J., *Costumari català. el curs de l'any*, Volum II. *op. cit.*, p. 674-675.

³³⁶ Valentí Claverol: Fotògraf que es va instal·lar a Andorra la Vella l'any 1930 i que en els seus arxius conserva milers de fotografies d'aquest país.

³³⁷ «El Pessebre vivent d'Escaldes-Engordany»; 'La mirada fràgil' Andorra 1930 – 1970», *Festes i tradicions*. Valentí Claverol, DVD recopilatori. Andorra: Arxius Valentí Claverol, Govern d'Andorra, 2008.

³³⁸ JULIÁN ADÁN, E., «L'Óssa de sant Esteve a Ordino», *op. cit.*, p. 36. Andorra: Solber, 1997.

0

³³⁹ BRUTAILS, JEAN AUGUSTE, *La coutume d'Andorre*, p. 58. París: Ernest Leroux, 1904.

³⁴⁰ Veure *La llegenda de l'óssa* a l'annex I.

El que segueix és, més o menys en tots els casos, la mateixa història que descriu més avall per a la representació d'Encamp. Quan finalitzava la funció, menjaven coca i bevien moscatell.

L'óssa d'Andorra la Vella és va deixar de representar definitivament entre l'any 1913 i el 1918. La funció tenia lloc el dia de Sant Esteve, quan els goigs deixaven de sonar, o bé el de Cap d'Any. Maria Montanya ens parla d'aquesta representació al llibre *La cuina de casa meva* :

«L'Óssa» era un sàinet que representaven alguns joves a la plaça d'Andorra la Vella l'endemà de Cap d'Any i moltes vegades enmig d'una gran nevada. Representava una óssa que havia baixat del bosc fins a les prades de vora del riu i s'havia presentat enmig de la gent que hi treballava.

La plaça d'Andorra representava les prades i els camps, el Senyor i la Senyora d'aquestes terres s'hi passejaven a cavall.

Uns dallaires anaven dallant l'herba. Quan toquen a Missa, els dallaires deixen les eines i se'n van a l'Església, puguen fins al peu de l'altar, quan lleven Déu l'adoren i se'n tornen a la feina. Al cap de poc veuen arribar la Berganta amb la cistella de l'esmorzar penjada al braç, s'asseuen fent rotlle i la Berganta, que s'ha posat al mig, obre la cistella i en surt un gat que enrabiósit es tira damunt dels dallaires. Els dallaires enfadats agafen la Berganta i li peguen una bona tunda.

Els dallaires es posen altra vegada a la feina, i al cap de poca estona se'ls presenta allí una óssa i ells corren per escapar-se, igual que el Senyor i la Senyora, però, sense que sàpiguen d'on, surt un caçador, que tira uns trets i mata l'óssa.

La gent quan sortia de missa, havien assistit a tota la comèdia i s'havien posat també a ballar. Llavors els dallaires i altres comedians anaven a ca'l Moles, on els donaven un pa blanc a cada ú.³⁴¹

Al poble de La Cortinada, també s'hi representava *L'óssa* el dia de Sant Esteve, però va desaparèixer cap als anys vint del segle XX. La història, en aquest cas, difereix en alguns detalls de les altres versions:

Quant la gent sortia de missa, abans de dinar, trobaven davant l'església tres dallaires geperuts que segaven en un prat cobert de neu. Els tres homes davallaven i davallaven fins que apareixia la minyona —que era un home disfressat de dona, però en aquest cas el seu aspecte no era descurat. Quan la minyona arribava prop dels dallaires, els enganyava i els

³⁴¹ MONTANYA BERNAUS, M., *La cuina de casa meva*, Andorra: Andorra, 1985, p. 42-43.

regalava un bon dinar; però havent dinat, ells la començaven a perseguir perquè volien jugar amb ella. En aquest moment apareixia un cavaller per a salvar-la, i quan aconseguia alliberar-la, una óssa salvatge sortia del bosc i perseguia furiosa als dallaires.

En sentir els crits desesperats dels dallaires, un caçador que passejava pels voltants hi acudia corrents i disparava un tret mortal a l'óssa. La gent del poble acudia ràpida a veure l'óssa, que ja reposava sobre una taula. La minyona també es posava al costat i recollia i remenava la sang.

Entre els curiosos, hi havia el senyor i la senyora. El senyor i la senyora eren dos terratinents de fora del poble que estaven de visita; la senyora portava unes faldilles llargues amb flors i el senyor portava un vel que li cobria totalment la cara. El cavaller, que també passejava entre els curiosos, descobria la presència dels senyors entre la gent i s'atansava per saludar-los. Descalcava i oferia el seu cavall al senyor perquè anés a fer un tomb. L'home acceptava de bon grat i marxava al bosc acompanyat del servent del cavaller.

Mentrestant, el cavaller es quedava a parlar alegrement amb la senyora i es feien tan amics que s'enamoraven, i quan el senyor tornava del seu passeig, el cavaller li proposava a la senyora d'anar a fer un tomb tots dos amb el seu cavall. La senyora es feia pregar i no volia muntar-hi; aleshores, el cavaller l'engormandia amb paraules afalagadors i amb dolços fins que la senyora acceptava. De tornada, la senyora no volia baixar del cavall, perquè s'havia enamorat del cavaller i es volia quedar amb ell. El cavaller, que també s'havia enamorat, decidia marxar amb la senyora a fer un viatge pel món. Els dos enamorats se n'anaven i deixaven el senyor al mig de la plaça tot sol, amb la cara tapada amb un tul blanc perquè ningú no el reconegués.³⁴²

A les Escaldes, segons el llibre de Francesc Perramon, a la dècada dels anys trenta, es representava *L'óssa* de manera esporàdica, però acabà desapareixent.³⁴³ Les descripcions que ens queden de la festa de les Escaldes posen novament l'èmfasi en la presència d'una figura que representa als rics:

Aux Escaldes, le drame était réglé par un *seigneur* en chapeau pointu et une *dame* (un homme travesti) en jupons de dentelles. L'ours était pourchassé, fusillé, promené dans un char et jeté dans un brasier. Aussitôt, il sautait hors du feu et se sauvait, comme un phénix rené de ses cendres.³⁴⁴

I, en Sispony, el Dilluns de Carnestoltes, tenia lloc de forma conjunta *La caça de l'óssa i el Ball de l'ós*:

³⁴² JULIÁN ADÁN, E., «L'Óssa de sant Esteve a La Cortinada», *op. cit.*, 2007, p. 36.

³⁴³ PERRAMON Y ZAPATERO, F., *op. cit.* p. 16.

³⁴⁴ PRANEUF, M., *L'ours et les homes dans les traditions européennes*. París: Imago, 1989, p. 62.

Al poble de Sispony, el dilluns de bon matí, sortia corrents per les comes un home disfressat amb una pell de porc senglar que simulava ser una óssa. Els homes del poble, quan el veien, agafaven l'escopeta sortien da casa i l'anaven a caçar tirant trets a l'aire. Els trets s'anaven repetint fins que aconseguien agafar-lo; aleshores el lligaven de mans i peus a un pal i, passejant-lo per totes les cases del poble, ballaven el Ball de l'ós a la cuina de cada casa.

El *Ball de l'ós* el ballaven els homes i l'ós en cercle al voltant de la cuinera. Durant el ball, l'ós procurava lligar la cuinera amb la corda que el feia presoner. En acabar el ball, es donava als homes vi e es repartiria entre tots els assistents al ball de tarda, que sempre es feia a cal Joanet.

No hi ha record que el *Ball de l'ós* a Sispony tingués una melodia pròpia, es ballava al ritme de la dansa que el músic coneixia o li venia de gust tocar.³⁴⁵

Per tant, sembla que una altra de les característiques pròpies del cicle ursí, al Principat d'Andorra, era aquest interès per simbolitzar la tensió entre les classes socials riques i les pobres —a banda de la tensió entre natura i cultura, present a totes les celebracions ursines dels Pirineus— per arribar, al final, a l'expressió d'una comunitat idealment integrada i feliç.

III.2.2.1 EL BALL DE L'ÓSSA D'ENCAMP

Encara que *El ball de l'óssa* formi part de la trilogia del Carnestoltes encampadà, juntament amb *El judici dels contrabandistes* i *Operació del Carnestoltes*, hem decidit incloure'l en aquest apartat per dos motius: el primer, perquè abans es representava per Sant Esteve i, el segon, perquè el tema no és específicament carnavalesc, per bé que hi tingui alguns elements en comú, com ara la disfressa, el ball i la crítica política.

Aquesta farsa procedeix d'una llegenda en la qual es deia que «una parella de senyors, dels més rics del poble, havia sortit a passejar i que una óssa, que buscava mel en un camp on hi havia uns dallaires, havia volgut atacar a la senyora. Els dallaires els haurien defensat matant l'óssa. Per això sempre en acabar el ball la família més benestant del poble, convençuts que el fet havia ocorregut en el si de la seva família, els ofería un pa

³⁴⁵ JULIÁN ADÁN, E., «La caça de l'óssa de Sispony i el Ball de l'ós», *op. cit.*, 2007, p. 74.

blanc. Un pa blanc era un gran regal en aquells temps passats, on pràcticament sempre es menjava pa ‘moreno’.»³⁴⁶

El ball de l'óssa d'Encamp reuneix, entorn de la figura central de l'ós —que al Pirineu sempre s'hi havia anomenat óssa, fos mascle o femella—, un conjunt de personatges arquetípics: els dallaires, el manador, el majordom, el cavaller, el fregó i la fregona, els caçadors, l'escorxet i, l'amo i la mestressa de la casa.

L'acció comença a la plaça del poble, on el majordom contracta per a la sega d'un prat un grup de segadors que faran la feina. El manador ha d'emprar contínuament el bastó per fer treballar a aquell grup de ganduls i les pallisses són constants. Sota un pi, els segadors es reuneixen i entonen belles tonades, com *El lladre*, *La desgràcia d'un pobre home*, *Els tres segadors* o *La sòcia*, i, quan arriben el fregó i la fregona amb un ruc que du el berenar, els nois comencen a perseguir la serventa, que se'n defensa llançant-los grapats de farina. De sobte, un crit feroç i perllongat atura en sec la gresca i un ós fa acte de presència, arrasant la canastra i tot el que troba, mentre no deixa de bramar. Atemorits, els segadors i els fregons, amb el ruc tirant guitzes, es dirigeixen cap al poble a cridar els caçadors, que arriben de seguida i abaten a trets la fera, la qual és rematada pel escorxet amb un punyal. Poc després, arriben l'amo i la mestressa, juntament amb el majordom, i, després de contemplar la bèstia morta, lliuren una bossa de diners als presents. Llavors, tots a l'una, al voltant de la fera abatuda, ballen una farandola mentre canten la cançó *Eixa nit hem mort la ruca*.

A continuació reproduceixo una descripció de l'obra feta per una veïna d'Encamp, en un moment crucial, quan es va començar a teatralitzar *El ball de l'óssa*:

Es comença que es veu un camp que estan segant una colla de segadors (un prat al costat del poble, a la vora del riu Valira), i ja van tots amb gep, ja mal vestits (que abans anaven amb gep perquè els segadors de segar se'ls feia gep) però anaven vestits bé: de muntanya, amb esclops, pantalons de pana [...]. Sovint estava nevat i dallaven la neu. Perquè els segadors primer dallaven una estona; però bé [...]. I en fila, com si es dallés un prat [...]. I tots feien la marca de dallar ben bé, que queda tan maco [...]. I el que duïen els dalladors era una banya a la cintura, on portaven l'esmoladora, i de tant en tant posaven la dalla cara amunt i esmolaven la dalla, fent *ding, ding*. Eren dalladors que en sabien perquè abans tothom era pagès [...]. Abans, els dalladors també s'esbarallaven; sempre hi havia una barralls de dalladors, perquè un portava aquesta mena de banya amb la pedra esmoladora i perquè un s'havia canviat de pedra... Però el públic ni se'n enterava, del que es deien; ¡allà els tenia esbarallant-se! [...].

³⁴⁶ CANTURRI I MONTANYA, P., «L'estat actual del folklore andorrà», *op. cit.*, p. 38.

Llavors, venien amb un burro molt petit i molt vell (tan carregat que no es veia burro), el fregó i la fregona [...]. La fregona anava ben bruta de cendra, com si vingués d'arreglar un foc de terra; bruta, mal vestida [...] amb mitges negres de dona vella [...] i uns esclops amb palla, que sortís una mica de palla dels esclops. I llavors un jersey fosc; anava sempre fosca, amb una manteleta com portaven les dones d'aquí, i al cap, un mocador lligat sota la barbella. I la fregona (que portava el menjar als dalladors contractas pel senyor de la casa) parava taula amb un drap, i els plats, i es dinava o es berenava [...]. Llavors veien que se'ls atancava un ós [...] ja no treies res, només plats, perquè llavors ja hi havia l'óssa i tirava els plats per terra [...] venia l'óssa i ja pots contar: segadors, fregó, fregona i burro tothom corrent per aquí i per allà [...]. I la fregona venia sempre amb un cistell de cendra i llavors la tirava (la cendra) a la cara de qui l'amoïnava, perquè els segadors li aixecaven les faldilles [...]. I els segadors feien coses, però no es molestava mai ningú [...]. S'avisava al poble com, si diguéssim, i venien dos o tres caçadors que feien la volta per aquí i per allà per fer una mica de *jaleo* [...]. Els caçadors primer venient tirant trets de dalt d'una feixa més amunt i anaven baixant [...]. Tiraven *tiros* a l'óssa, i l'óssa es rebotava una colla de vegades com si l'haguessin matat. Quan havien mort l'óssa anaven a visitar el Senyor i la Senyora, que baixaven en un carro de senyors, ella vestida amb un barret com si fos de capital, el més elegant que podia, i ell també [...]. Aleshores figurava que es donava un premi als caçadors per haver-la caçat i llavors marxaven tots junts: l'óssa, els caçadors, la senyora...cap a la plaça d'Encamp i llavors es ballava [...]. I així, quan s'acabava *L'óssa* donaven pa amb allioli de codony s tothom.³⁴⁷

D'acord amb això, *El ball de l'óssa* d'Encamp segueix l'estructura marcada per Ysàs³⁴⁸ per als balls de l'ós que han sigut teatralitzats:

1. Els qui participen en la representació fan un tiberi amb el que s'ha recollit à la col·lecta popular.
2. S'inicia una cercavila als afores de la població que propicia el despertar de l'ós.
3. Lluita entre l'ós i l'home.
4. Mort de l'ós.

Representació d'una mena de resurrecció de la bèstia que condueix a tothom a menjar i ballar.

Amb la teatralització de la farsa, es va guanyar bellesa i espectacularitat, però la representació també es va desritualitzar i va passar a convertir-se gairebé en un mer espectacle sense cap significat ritual anterior. També sabem, però, que la major part dels espectacles populars acaben enriquint la seva dramaturgia i teatralitzant-se: «Ja sigui

³⁴⁷ PERRAMON Y ZAPATERO, F., *op. cit.* p. 11-12. Relat fet per Maria Pilar Font, del poble d'Encamp, 10 de desembre de 1990. Aquesta senyora va participar, assíduament, a l'espectacle a la dècada dels cinquanta.

³⁴⁸ YSÀS TRIAS, E., *op. cit.* p. 186.

perquè acaben adoptant més text del que tenien, ja sigui perquè n'apareixen de nous, en els quals la paraula ja és fonamental, al costat de la música, la coreografia i la dansa.».³⁴⁹ En efecte, ara la funció d'*El ball de l'óssa* és la de la sàtira política i social, ja que s'hi comenten i «se seguen» els fets polítics de l'any. No obstant això, també hi apareixen elements amorosos, sexuals i costumistes, com són la sega i la cacera. Aquesta crítica feta a la realitat quotidiana també apareix al teatre foguerer d'Alacant i, en tots dos casos, amaga un missatge moral més o menys edificant. Del teatre foguerer se'ns diu que:

Més efectiu que qualsevol sermó és la denúncia dels aspectes més grotescos de la realitat quotidiana, raó per la qual la pretensió moralitzadora del sànet foguerer és un dels elements que es manifesta en la temàtica costumista més que en cap altra.³⁵⁰

Així mateix, l'obra constitueix un document històric veraç, ja que l'escena de pagar pel cap d'un ós va ser real a Andorra. Al començament, podem veure una colla de dallaires que estan asseguts xerrant. Al cap d'una estona, apareix el manador, que els ofereix dallar un prat. Els segadors, després d'arribar a un acord sobre el preu, accepten fer la feina.

Els dallaires comencen, amb molta mandra, a dallar el camp, mentre canten la cançó del segadors. El cap, que s'adona que així no acabaran mai, s'imposa i els dóna ànims. Al cap d'una estona, dos dels dallaires comencen a barallar-se i el cap ha de posar-hi pau, i tornar a imposar-se perquè segueixin treballant. Ara, mentre dallen, el cap llegeix tota una sèrie de bestieses al diari sobre diversos temes que afecten al país. Torna el manador per veure com va la feina i els nois, que el que volen és no fer res, li demanen que els canti una cançó mentre reposen. L'home accepta i canta la cançó *Els tres segadors*. Un cop finalitzada la cançó, segueixen dallant el camp. De sobte, apareixen el fregó i la fregona amb una ruca, que els du el berenar. Els dallaires berenen, empaiten la fregona i veuen com arriba una óssa afamada que ha estat atreta per l'olor del menjar. Aleshores, se sent un tret d'un caçador, que mata l'animal. Arriben el manador, el senyor i la senyora, que feliciten el caçador, li lliuren un diners com a recompensa i, per celebrar la mort de la bèstia, fan una festa. L'obra acaba amb tots ballant al voltant de l'óssa mentre canten *Eixa nit hem mort la ruca*.

³⁴⁹ BARGALLÓ, J.; PALAU, M., *op. cit.* p. 15.

³⁵⁰ LLORET I ESQUERDO, J., *Teatre foguerer*, Alicante: Instituto alicantino de cultura Juan Gil-Albert, 2002, p. 74.

Simbòlicament, hi trobem el motiu de l'amor per sobre de les necessitats econòmiques, la qual cosa atorga a l'obra una certa modernitat. La tria de l'amor —o més aviat del sexe, perquè per a ells el més important es viure sense treballar— apareix al llarg de tota l'obra i en la cançó del dallaire: «Si plena de sargits he de portar-ne / Res no se us importa a vós / Si el meu cor sempre em desitja / Un dallaire per marit». Una altra cançó de la sega és obscena i recorre a la «dalla d'or» que sega sota la faldilla.

Tot i tenir el marc teatral dels dallaires i els diàlegs, *El ball de l'óssa* és una espècie de comèdia musical centrada en dues cançons, amb un final que pot semblar mal encaixat, en el qual es caça una óssa, però que realment, no ho és, ja que està justificat per l'escenari de la muntanya, que uneix les dues parts: dallaires i óssa. El nexa d'unió entre ambdós mons consisteix en el fet que l'óssa, famolenca, apareix sobtadament quan olora el menjar que la fregona ha portat per als dallaires. Simbòlicament, representa una escena tradicional de supervivència en què homes i animals lluiten per l'aliment.

D'aquesta farsa, tampoc no en tenim el text original, sinó un guió fet per Rossend Marsol i Clua —en Sícoris— l'any 1959, amb l'objectiu de recuperar-la perquè la poguessin representar els joves de la parròquia d'Encamp. L'obra està composta de diàlegs, cançons populars i acotacions. En aquestes darreres, s'hi descriuen les diverses escenes, però no s'indica, per exemple, com van vestits els personatges o l'escenari on tenen lloc els fets.

L'estructura de l'acció dramàtica de l'obra consta d'un plantejament —uns dallaires estan reunits quan arriba un manador i els ofereix feina—, un nus —el decurs de la jornada laboral dels dallaires fins que arriba l'óssa— i, finalment, un desenllaç —un caçador mata l'óssa, arriben els senyors i organitzen una festa per celebrar la mort de l'animal.

Aquesta representació popular, basada en un ritual pirinenc de temps ancestrals, avui té lloc a Encamp el Dilluns de Carnestoltes a la tarda. Un dels temes principals és la manifestació de les tensions que hi havia entre les classes socials riques o poderoses i les pobres; d'aquesta manera, pretén mostrar-nos, mitjançant la crítica, com es podia arribar a la resolució d'aquests conflictes. Un altre tema seria el de la tensió existent entre natura i cultura, un aspecte típic d'aquestes representacions al Pirineu. A l'obra també es mostra una de les activitats amb la qual la gent d'Andorra subsistia i es guanyava la vida, és a dir, l'agricultura. Un altre tema seria la disbauxa pròpia del temps de carnaval, que a l'obra es manifesta per mitjà de l'escena indecorosa dels dallaires amb la fregona i la festa final, amb el poble ballant, menjant i bevent.

Pel que fa a les persones escèniques —actors reals—, podem dir que el repartiment estava format, antigament, pels fadrins de la parròquia i, en l'actualitat, pel jovent masculí. Però, al final de la farsa, tothom participa de la festa que organitzen els senyors la qual es desenvolupa a la plaça i en la qual es barregen públic i actors per ballar, beure i menjar pa amb allioli de codony.

El personatge dramàtic protagonista, absent a la primera part de la peça, és l'óssa, que adquireix protagonisme en la trama dramàtica final. Uns altres personatges importants són els dallaires, els quals, per a la seva caracterització, duen roba de camp i simulen, sigui amb un coixí o alguna altra cosa col·locada a l'esquena, sota el vestit, que estan geperuts de tant treballar al camp, alhora que porten com a símbol del personatge la dalla a la mà. Com actors secundaris, hi trobem el manador; el cap de la colla dels dalladors; el caçador amb l'escopeta; els senyors, vestits amb elegància per mostrar grandesa, en comparació amb la resta dels personatges; i el fregó i la fregona, ella vestida de manera estrofolària, amb roba de camp, i representada per un noi per accentuar-ne encara més la ridícula.

Quant al temps escènic, l'obra no té una durada determinada, de forma que oscil·la entre una hora i quart o una hora i mitja, aproximadament, en funció de la durada de les crítiques, les xerrades dels dallaires —que varien una mica d'una representació a una altra— i de si totes les cançons són cantades senceres o algunes són escurçades. El temps representat és més o menys el que abasta una jornada laboral al camp.

Els diàlegs imiten la parla rural andorrana i s'hi veu un contrast d'estils que és utilitzat com a recurs dramàtic. La parla de cada personatge, doncs, està associada al seu sociolecte: els dallaires empen un llenguatge camperol vulgar o col·loquial — «burxa», «picar la dalla», «t'escalfo», etc.—, mentre que els senyors usen un llenguatge més culte.

Els espais pels quals es desenvolupa aquesta farsa són exteriors: un camp —actualment un pàrquing condicionat amb molta palla a terra per simular l'antic prat— i la plaça Major de la parròquia d'Encamp. En tractar-se d'una peça popular i representar-se a l'exterior, el públic que assistia i assisteix a l'obra són els habitants d'Encamp i de la resta d'Andorra. Aquesta representació en forma de farsa, avui dia, té lloc també, només a Encamp, la tarda del diumenge de carnestoltes, però antigament es representava a Ordino i Canillo, també —desconec les dates exactes de l'inici i el final d'aquesta tradició.

La farsa conté cançons com ara una adaptació de *La desgràcia d'un pobre home*, *Els tres segadors*, *La sòcia*, *El lladre* i *Eixa nit hem mort la ruca*. La cançó *La desgràcia d'un*

pobre home planteja el dilema de l'amor contra el matrimoni pactat pels pares, en què surt vencedor l'amor per damunt de la raça i la classe social baixa —a la versió original, es tracta d'un gitano, però, a la versió adaptada andorrana, l'objecte de l'amor de la mossa és un dallaire. Hi ha al·lusions sexuals i s'hi empra el vers curt per tal de dotar-la de musicalitat.

Els tres segadors —o *Sega-me-la arran*, com en diuen aquí—, prové d'una cançó catalana popular titulada *Els tres garberets*. Aquesta, de caire eròtic i que acompanyava les feines del camp, sembla que és l'origen de l'himne nacional català *Els segadors*. Cal observar que té un clar sentit sexual, fàl·lic, a través del símbol de la «dalla». També hi ha una comparança numèrica entre el ritme de la copulació i la sega, i la tornada, que diu «Sega-me-la arran», al·ludeix al desig sexual a través de l'enigma dels pronoms febles. La cançó presenta tres segadors que van a segar un camp, però la mestressa veu «pixar» el més petit i en queda enamorada; de resultes d'això, li proposa fer una sega particular en un camp que «la camisa me l'amaga». Al text trobem metàfores que al·ludeixen a l'òrgan sexual masculí i la virilitat —«el garrot no se m'aplana»—, a l'òrgan femení —«un camparró de civada»— i a l'acte eròtic —«quantes garbes n'has lligades».

La sòcia és un text burlesc entorn la pobresa. La cançó mostra la falta de diners dels dallaires, que només tenen categoria per ser convidats per un «drapaire», que no té res més a oferir-los més enllà de les deixalles que recull pels carrers: «Draps, i ferros vells, etc.». Però, en lloc de lamentar la pobresa dramàticament, se'n befa, tal com succeeix en els gèneres còmics. En el text, s'empren reiterades exageracions metafòriques, amb menjars miserables i insalubres, incloient-hi la paradoxa del seu bon sabor, i també podem trobar-hi l'ús de noms pejoratius, com «tap de nyoca» —persona menyspreable. A més, la cançó inclou una coda força intel·ligible i inesperada sobre una *mezzo* que pot tenir un sentit obscè. O sigui, és una sàtira social sobre la pobresa i la classe baixa social de la gent del camp.

Pel que fa a *El lladre*, deu ser una adaptació de la cançó tradicional catalana titulada *La cançó del lladre* recollida per Amades.

III.2.3. ALTRES TEXTOS POPULARS ANDORRANS RELACIONATS AMB ÓSSOS I DALLAIRES

III.2.3.1. ELS SEGADORS I ELS DALLAIRES

Segons ens informa Eva Julián:

A la Cortinada, Llorts, Canillo i la Massana, cap al migdia del Diumenge de Carnestoltes, quan els fidels sortien de missa, es representaven *Els dallaires*. A Sant Julià i a Santa Coloma, el mateix dia, es representaven *Els segadors*.

Els segadors i *Els dallaires* eren representats per tres o quatre joves que, disfressats amb roba vella i un voluminós gep de palla a l'esquena, simulaven segar els camps situats davant de l'església; fins amb neu, els joves repetien cada any aquesta pantomima silenciosa que embadalia als espectadors.

Encara que, a primera vista, el començament de la farsa recorda al de *L'óssa* de sant Esteve, les persones entrevistades afirmen que la representació de *L'óssa* no havia estat mai un espectacle carnavalesc, i que la presència dels segadors pel Carnaval no suposava una al·legoria de la farsa.³⁵¹

III.2.3.2. L'ANTIGA LLEGENDA DE L'ÓSSA DE CAL MOLES

Aquesta peça, en la qual es creu que podia estar basada l'antiga farsa de *L'óssa*, representa la harmonia entre l'home i la natura i els seus enemics —l'óssa com a monstre—, amb els quals, sorprenentment, al final aconsegueix la pau. En una versió més moderna, trobem una visió de la història menys idíl·lica i simbòlica: el caçador mata l'animal i salva els senyors, un tret feudal de reconeixement mutu propi del vassallatge que subratlla el tradicionalisme muntanyenc.

III.2.3.3. L'ÓSSA DE CANILLO

El dimarts de Carnestoltes a Canillo s'hi representava *L'óssa*.

Es vestia a un dels nois amb un sac ben farcit de palla. A l'esquena, entremig de la palla, li amagaven una bota de vi farcida d'aire. Per acabar, lligaven a l'óssa ben lligada amb una corda i els arlequins la feien passejar per tot el poble. Quan no volia caminar, li donaven bastonades a l'esquena i, com picaven damunt de la bota de vi, feia un soroll característic, una mica semblant al del costellam d'un animal de càrrega.

Després de recórrer tot el poble, arribaven a la plaça on el dia anterior s'hi havia ajusticiat als contrabandistes i els arlequins simulaven matar-la disparant trets a l'aire, mentre l'óssa queia morta a terra.³⁵²

³⁵¹ JULIÁN I ADÁN, E., «Els segadors i els dallaires», *op. cit.*, 1997, p. 72.

³⁵² ALCOBÉ, J., *op. cit.*, p. 8.

III.3. MITOLOGIA MUNTANYENCA: *PIRENE*

Pirene va ser representada a Andorra el 1956, juntament amb *L'annonce faite à Marie*, en el marc del cicle Teatre de la Natura, promogut per Esteve Albert i Corp. Obra mitològica escrita per aquest folklorista i dramaturg, en aquest muntatge l'autor reestructura al seu antull la llegenda de Pirene amb passatges de la mitologia grecoromana vinculats al Pirineu.

També posa en escena personatges típics de la cultura pirinenca arcaica, com ara la figura de la trementinaire, amb les seves herbes curatives. Algunes imatges són d'una gran espectacularitat macrocòsmica, com és el cas dels plors d'Hèrcules creant estanys. A l'Annex XVI, podem veure l'índex elaborat per Esteve Albert d'aquesta obra.

La llegenda tradicional de Pirene narra com l'heroi grec Hèrcules es va enamorar de Pirene, una de les plèiades, filla del déu Atlas. Però Pirene el va rebutjar. La ira d'Hèrcules va ser tal que, amb una destreal, va separar Espanya de l'Àfrica i va inundar l'Atlàntida, on vivien Atlas i Pirene, amb les aigües del Mediterrani. Però ella va poder fugir i es va amagar en una zona entre Espanya i França. Quan Hèrcules, que la buscava arreu, va ser a prop, Pirene va fer una gran pira amb tots els arbres i la va cremar per no ser trobada. I va plorar, i les seves llàgrimes van crear els estanys. Quan, al final, Hèrcules la va trobar, va veure que Pirene estava morta i somreia per haver-lo burlat. L'heroi, ple de tristesa, la va enterrar amb totes les pedres que va trobar, i d'aquesta forma va crear una gran serralada que va denominar Pirineus, en memòria de Pirene.

Pirene, Alcides i la fundació de Barcelona, que va ser representada per primera vegada l'any 1955 davant la façana de la catedral d'Elna, al Rosselló, estableix la relació —que ja havia assenyalat Verdaguer— entre els Pirineus i la mitologia grega a través del personatge de Pirene, de la qual es va enamorar Hèrcules. A la llegenda, després d'intentar salvar-la inútilment, només pogué enterrar-la i erigir en honor d'ella la tomba més gran del món: tota la serralada dels Pirineus. Andorra, situada enmig de les muntanyes, consegüentment, pot lloar com a propi aquest personatge mitològic. Un altre motiu important per incloure aquesta obra a la nostra tesi és perquè l'autor, Esteve Albert, fou un il·lustre intel·lectual andorrà promotor del teatre. En l'obra, Albert barreja la mitologia grega amb noves interpretacions i tradicions pròpies, com *El ball de l'ós*. També hi apareixen costums culinaris —pastar pa, el codonyat, el formatge, la segar del blat, etc.—

típics d'Andorra. Les referències andorranes i catalanes són contínues: —«la gent de l'ós», «la sardana», etc.—, la qual cosa suposa una recontextualització propera al mite grec. En el poema, s'hi fa explícita la relació entre Andorra i Catalunya a través de la fundació de Barcelona per Alcides.

El text és una exaltació de la bellesa de les muntanyes, que encisa Pirene quan busca la terra promesa. Hi apareix la fauna pirinenca —isards, bou, ramats, cavalls, etc.— i les descripcions geològiques corresponents, ni que siguin sumàries: «els prats d'herba espessa», «els cingles», «els afraus», «els cims», etc. En un passatge del cant I de gran lirisme i erotisme, l'autor despulla la nimfa i la fa néixer a les muntanyes, nua com Afrodita, de manera que substitueix el mar per la muntanya.

Pirene fa unes descripcions bucòliques de la muntanya i de la rusticitat que enamoren Alcides:

Era la vall un paradís per ella (...) / Nocturn de la vall d'Aran! / quina música divina! (...) / Nocturn de la vall d'Aran! / quina profunda harmonia! / Nocturn de la vall d'Aran! / quin perfum d'herba florida / (...) quina olor de trementina!³⁵³

I aquest s'acomiada la noia amb aquestes belles paraules que n'elogien la bellesa:

Dorm als cims / formosíssima Pirene / dorm als cims / que ja ve la primavera.³⁵⁴

Com es pot veure, l'obra és una oda a la terra andorrana, en gran manera, i no hi falten topònims —com els Cortals d'Encamp— i personatges típics —com la trementinaire, que recull herbes i fruits i en fa beuratges. També dibuixa una Pirene escaladora que vol pujar al cim de l'Aneto, la qual cosa atorga a la nimfa una gran modernitat i valentia. En aquesta obra andorrana, Pirene no mor perseguida pel monstre tricèfal Gerió, com succeeix a la mitologia grega, sinó que l'autor, al cant x, la fa morir a la gelera de l'Aneto, amb la qual cosa l'entronitza com a muntanyenca màrtir i figura prometeica que s'afanya a conquerir les cotes més altes, cosa poc usual en una dona, si més no abans:

Lliurada al goig d'anar assolint altures / Pirene resoluta gosà emprendre / l'ascensió de l'imponent Aneto. / (...) Retuda pel fred a la fatiga / capcinejant com un brançam que es

³⁵³ ALBERT I CORT, E., «Pirene, Alcides i la fundació de Barcelona», (circa 1956) *Muntatges Escènics. Història – Tradició – Llegendes Mitològiques (recull dels més importants)*, volum. II, Andorra: Ed. Andorra, 1997. Cant VII, p. 194.

³⁵⁴ *Ibidem*, Cant VIII, p. 191

trenca / amunt per la gelera entre les feses / que s'obren al seu pas per engolir-la, / fins que erta, sangglaçada i atordida, / perd els sentits i cau i al fons rodola / d'una esquerda que cruix i l'embolcalla.³⁵⁵

L'incendi que apareix a la llegenda tradicional, provocat per la ira de Gerió, aquí és un accident funest i involuntari provocat per un Alcides desesmat, que busca sense èxit la seva estimada, desapareguda a la gelera. Alcides, amb la torxa, crema sense voler el bosc, l'incendi del qual provoca l'hecatombe del desglaç muntanya avall. No obstant això, dins l'esquerda roman Pirene, com si a l'interior de la muntanya s'ocultés un gran tresor mític, com podem llegir en aquests versos de gran vehemència romàntica:

Les muntanyes reclouen Pirene al cor dels eters glaços / (...) geloses de guardar-ne amb la memòria, / el secret, la despulla i la llegenda.³⁵⁶

III.4. LLEGENDA HISTÒRICA: LA GUERRA ENTRE MOROS I CATALANS

Aquesta pantomima, que es representava la tarda del darrer diumenge de juliol durant les festes de Sant Julià de Lòria, i que havia tingut tant d'èxit que hi assistia públic de tot Andorra, es va deixar d'escenificar als anys quaranta. L'eminent folklorista Joan Amades la descriu, al *Costumari Català*,³⁵⁷ de la manera següent:

A la tarda tenia lloc una mena de comèdia o pantomima, que figurava una brega entre moros i catalans. Hi intervenia molt la gent. Tots anaven armats amb escopetes i pistoles, pedrenyaleres i de pistó, i engegaven una gran quantitat de trets. Hom jutjava de la importància de la festa per la pólvora que s'hi consumia. Hi havia hagut anys que havien aplegat gairebé totes les armes de foc de la Vall, per tal d'engegar més trets i de poder fer més soroll.

Finida aquesta representació, ballaven una variant del ball pla. Hi prenia part tothom que volia, però els actors de la batussa entre sarraïns i catalans tenien certa preferència i trobaven balladores amb més facilitat. Era costum com a gest de valentia que ballessin amb les escopetes penjades al coll.³⁵⁸

Curiosament, mentre aquesta tradició es manté amb molta força en altres zones catalanes, com a València, i en d'altres ha estat implantada recentment, com és el cas de Lleida, a Andorra va desaparèixer el 1950.

³⁵⁵ *Ibidem*, Cant X, p. 200.

³⁵⁶ *Ibidem*, Cant X, p. 200.

³⁵⁷ AMADES I GELATS, J., *Costumari català. El curs de l'any*, Volum IV, *op. cit.*, p. 659-660.

³⁵⁸ CANTURRI MONTANYA, P., «Les Festes Majors i els seus programes», *op. cit.*, p. 9.

III.5 ALTRES OBRES TEATRALS RELACIONADES AMB ANDORRA: *L'ERMITÀ DE MERITXELL*

Obra amb motius andorrans, de la qual no he pogut trobar el text, escrita pel el Rvd. Pare Dom Ambrós i pel Sr. Puig, ambdós autors *amateurs*. A Andorra, va ser representada l'any 1968 per L'Agrupació Teatral Casal del Centre.

Sobre el Rvd. Pare Dom Ambrós Caralt, només sabem que era un monjo de Montserrat, que com diu Xavier Garcia, mantenia relacions intel·lectuals amb Esteve Albert i Corp:

«I com que, de prop o de lluny, l'Esteve sempre ha tingut a mà algun expert en velles etimologies va poder-se desxifrar l'embolic terminològic. Dom Ambrós Caralt, un monjo de Montserrat que l'assessorava en qüestions musicals, va veure de seguida l'origen del mot...».³⁵⁹

També feia classes en català als dos fills grans d'Esteve Albert. Rita, la filla, en dóna notícies:

«I va resultar un centre molt particular: érem els dos únics alumnes en la casa on hi vivien dos frares de Montserrat que molt bé varen portar-se amb nosaltres i, aquests sí, ensenyaven en català. [...]. El pare Enric i el pare Ambrós..., el primer el recordem molt tendre i sensible, el segon, un xic diferent...».³⁶⁰

No obstant això, no podem considerar-la una obra totalment andorrana, atès que els autors no eren d'aquesta nacionalitat, com succeeix en els altres casos que hem comentat en aquest capítol. I encara que no n'hagi trobat cap text, pel que fa al argument, es pot dir el següent: abans vivia al poble de Meritxell un home al qual tothom coneixia com «l'ermità de Meritxell», que s'ocupava de vetllar el santuari i la marededéu. Quan arribava la primavera i la neu deixava practicables els camins, l'home baixava a peu amb la imatge i la passejava porta a porta pels pobles de les parròquies d'Encamp, Escaldes i Andorra la Vella. A canvi, les mestresses de casa li donaven almoines, amb les quals podia mantenir-se tot l'any vetllant novament la marededéu.³⁶¹

³⁵⁹ GARCIA, X., *op. cit.*, 1995, p. 38.

³⁶⁰ ALBERT I SUBIRÀ, R., «La figura del pare, l'Esteve Albert», *Dosrius, Monogràfic, In memoriam, Esteve Albert i Cort*. Dosrius: Arxiu Històric Municipal de Dosrius, 2004, p. 4-7.

³⁶¹ JULIÁN I ADÁN, E. «L'ermità de Meritxell», *op. cit.*, 1997, p. 113.

III.6 CONCLUSIONS

Pel que fa a les obres analitzades, que són pròpies de la cultura andorrana, ja sigui exclusivament o compartides amb altres cultures, com és el cas d'*Els Pastorets*, primer hauríem de diferenciar les tradicionals o folklòriques de les literàries o comercials. Entre les primeres, hi ha *El ball de l'óssa*, *Els contrabandistes*, *Operació del Carnestoltes*, *El Tralarí i la Marieta* i *Els Pastorets*, malgrat que aquesta darrera es representa dalt d'un escenari, mentre que les altres s'escenifiquen al carrer, alhora que tampoc no posseeix una temàtica andorrana. Només *En terres d'Andorra* pertany a la segona categoria.

Quant a les obres tradicionals, entre les quals destaquen les que conformen el cicle del carnestoltes, el primer que s'hauria de reafirmar és la necessitat i la importància de difondre i mantenir totes aquestes tradicions fent-ne especialment partícips els joves i els més menuts, amb la finalitat que en perllonguin la continuïtat i puguin seguir transmetent-se a les noves generacions, ja que conformen la tradició i les arrels d'un poble, les quals, si no s'hi posa cura, a poc a poc es perden. Per això, en aquesta tesi volia parlar no només del teatre representat sobre els escenaris, sinó també de totes aquestes obres de tradició popular que s'escenificaven als carrers i places de les diferents parròquies i en les quals participa tot el poble. La majoria d'aquestes obres carnavalesques, a més, tenen un to satíric i crític, ja que, com s'acostuma a dir, «Per Carnaval tot s'hi val». El llenguatge és ple de faltes ortogràfiques, barbarismes, vulgarismes, frases fetes, castellanismes, llatínades, etc., utilitzats per provocar la ironia i fer riure el públic. En canvi, a l'obra *En terres d'Andorra*, la llengua, encara que també conté molts d'aquests elements, imita el llenguatge característic del país a l'època, però utilitza idiolectes —és a dir, distingeix la parla de les diferents persones— i sociolectes —diferències segons la classe social.

Entre les obres més representades, es trobarien, doncs, totes les de caràcter tradicional: *Els Pastorets*, que s'escenificaven cada Nadal gairebé totes les parròquies, encara que no tinc dates exactes de totes aquestes representacions; *L'óssa*, que, abans de ser recuperada i convertida en farsa per Rossend Marsol —en Sícoris—, també s'escenificava a totes les parròquies d'Andorra, des de temps immemorials, el dia de Sant Esteve, malgrat que tampoc tinc documentació escrita amb les dates exactes d'aquestes funcions; *La guerra entre moros i catalans* i *El Tralarí i la Marieta*, també portades a escena anualment des de temps molt antics, a més d'*Els segadors*, *Els dallaires*, *La mort i enterrament del Carnestoltes*, etc.

En relació amb les dates i els horaris de les funcions, *L'óssa* d'Encamp es representava el Dilluns de Carnestoltes i *Els contrabandistes*, el diumenge també de Carnestoltes. També es representaven en aquests dies les farses *Els dallaires* i *Els segadors*. La funció *d'El Tralarí i la Marieta* es duia a terme el Dissabte de Carnaval. Pel que fa a *La guerra entre moros i catalans*, també s'escenificava diumenge, dins dels actes de la Festa Major de Sant Julià de Lòria. *L'óssa de Sant Esteve* a Ordino, Andorra la Vella i la Cortinada no tenia un dia de la setmana fix per a la representació, sinó que, pel fet de representar-se per Sant Esteve, variava segons l'any. El mateix succeïa amb *Els pastorets*, que es programaven els dies de Nadal i Reis.

I, parlant de *L'óssa* i *Els contrabandistes*, s'escenificaven a la tarda, cap a dos quarts de sis. El Diumenge de Carnestoltes, cap al migdia, en sortir els fidels de missa, tenien lloc *Els dallaires* i, a Sant Julià i Santa Coloma, el mateix dia i a la mateixa hora, *Els segadors*. Finalment, *La guerra entre moros i catalans* es representava la tarda del darrer diumenge de juliol durant la Festa Major de Sant Julià de Lòria.

Quant al *Pessebre vivent* d'Engordany, es va escenificar, com s'ha dit, des de el dia de Santa Llúcia al de la Candelera, amb diverses funcions per dia — fins i tot, alguna de nit—, però no he trobat l'horari exacte de cap d'aquestes funcions a la bibliografia consultada. La representació especial que es va efectuar al parc Güel de Barcelona el dia 21 es va efectuar a dos quarts de vuit.

Els personatges de totes aquestes obres són arquetípics de l'Andorra de l'època: pastors, porqueroles, dallaires, caçadors, etc. i en tots els casos són representats per artistes *amateurs* o per gent del poble. I els escenaris, com s'ha dit, exceptuant els d'*Els Pastorets* i *En terres d'Andorra*, són carrers, places, prats i muntanyes del país, on actuaven aquests artistes aficionats el públic dels quals eren els seus veïns, algun turista perdut a la zona i la resta dels habitants de Andorra.

Capítol IV

SOCIOLOGIA DEL FET TEATRAL

IV.1 ESPAIS TEATRALS

En aquest apartat, han estat inclosos tant els locals de representació com les associacions que van impulsar la creació teatral. Els locals de representació a l'Andorra dels primers setanta anys del segle XX s'ubiquen a les parròquies d'Andorra la Vella, Sant Julià de Lòria, Ordino i Encamp. En el cas de la parròquia d'Ordino, es documenta fotogràficament l'existència d'un teatre, però en desconec la ubicació. En el d'Encamp, ignoro el lloc on es duien a terme les escenificacions, malgrat que hi ha notícies que se'n realitzaven en alguns programes de la seva Festa Major.

IV.1.1. EN LA PARRÒQUIA D'ANDORRA LA VELLA

IV.1.1.1. CENTRE MORAL I RECREATIU D'ANDORRA

El Centre Moral i Recreatiu va néixer el 24 de desembre de 1905, d'iniciativa del rector d'Andorra la Vella, amb la finalitat de fomentar «L'instrucció, l'unió y moralitat entre'ls vehins d'Andorra, y proporcionarlos honesta expansió y recreo».³⁶²

...el senyor Rector va esposar la idea de fer una societat cultural-recreativa moral. Tots ho varen trobar escaient, tots s'hi van entusiasmar: «es farà teatre, es fomentarà la instrucció, la germanor, es buscarà un local on hi hagi cafè i sala d'espectacles, per tal de desenrotllar-hi les activitats...» i així fou com el 20 de desembre d'aquell 1905 es nomenava ja la primera Junta Directiva...³⁶³

El primer local d'aquest Centre s'ubicava a la plaça Príncep Benlloch, en un indret que avui és part de la carretera, anomenat l'era de Guillemó i situat entre la Casa Coletes i la Casa Eduardo. En aquest Centre, es realitzaven diversos actes de caràcter recreatiu, entre els quals hi havia les representacions teatrals:

³⁶² POL I SOLÉ, A «Introducció», *Centre Moral i recreatiu d'Andorra 1905-1992*, p. 9. Andorra: Àgora cultural, 2001. Es transcriu amb l'ortografia original prefabriana, sense corregir-la. Tampoc no corregeixo l'ortografia original dels textos posteriors.

³⁶³ «Centre Moral i Recreatiu d'Andorra. Data fundacional 24 desembre 1905», *Neu: Portaveu de l'Esquí Club d'Envalira*, p. 69-71. Valls d'Andorra: febrer 1965.

El Centre tingué uns èxits esclatants en els primers deu anys, en els quals es realitzaren moltes representacions teatrals. Encara diuen avui, els qui ho recorden : «¡Ui!, el dia que hi havia «funció» del Centre, era una diada molt assenyada, com si fos festa major».³⁶⁴

Ja en el reglament del 1905, a l'apartat «Generals», trobem un article que fa referència a les funcions teatrals:

Article 36. Lo Centro quedará desocupat y se tancará a las 10 de la nit; excepto los días de funció extraordinaria y cuant la Junta crega convenient.³⁶⁵

També s'hi assenyala la quota que cada membre havia de pagar per al manteniment de la societat:

Dels socis actius

Article 6. Podrà haberhi tres clases de socis; això es: actiu, protector y honoraris.

Para ser soci actiu se requereix: 1º ser vehí d'esto vila 2 tenir complets disset anys y no passar dels seixanta 3º ser proposat a la Junta directiva per dos socis actius y admés per esta com a tal 5 pagar lo que hi hagi senyalat d'entrada; que és per la present 4 pessetes.³⁶⁶

Article 8. Cada soci actiu pagarà dins los vuit primers dies de cada mes una cuota de un ral, per a los gastos de la Societat; y se declarará expulsat aquell que passe 4 mesos sens satisferla, previ avís de la Junta.³⁶⁷

Dels socis protectors

Article 19. Para ser soci protector se requereix, a més de conformarse al Reglament y fi de la Societat, no tenir las condiciones para ser soci actiu, ser admés per la Junta y pagar una cuota no menor d'una pesseta al any, satisfent lo corresponent pago d'entrada.³⁶⁸

El 1907, es crea el reglament de la Societat Còmica del Centre, dedicada al teatre *amateur*. En aquest, ja es tracta exclusivament de temes teatrals. Tot seguit, reproduïxo algun dels articles que contenia:

³⁶⁴ *Ibidem*.

³⁶⁵ «Reglament del Centre Moral-Recreatiu (1905)», *op. cit.*, p. 15-21.

³⁶⁶ *Ibidem*, p. 15.

³⁶⁷ *Ibidem*.

³⁶⁸ *Ibidem*, p. 17.

Art. 2. Ella determinará los días en que's dega fer funció y la comèdia que s'ha de representar,... señalará los días y hora d'ensaig. Propondrá l'adquisició de prendas y decoració necessàries. Repartirà los papers de la comedia; tenint en compte lo caràcter y circumstàncies de cada aficionat per a que la funció sigui sempre lo més lluida possible, cuidant al mateix temps que lo repartiment de papers sigui del agrado de tots...

Art. 5. Lo que sense motiu especial se negarà, però sempre ab bona forma a acceptar un paper sols quedarà privat de prendre part activa en la funció d'aquella nit para la que era senyalat. Si refusa lo paper en forma agraviatoria quedarà privat de representar desde dos a sis mesos, segons cregui just la Junta.

Art. 6. Lo que sense alegar motiu acceptable per a la majoria refusarà un paper después d'haberlo acceptat no podrà representar durant los quatre següents mesos immediates.

Art. 9. Lo que faltara a l'ensaig rebra avis de la Junta la 1^o vegada; y después de faltar la 2^o vegada quedarà privat de representar durant les quatre primers mesos següents, a no ser que avise avans, o alegue después un motiu justificat. La 2^o falta d'assistencia sols s'entendrà respecte al ensaig d'una mateixa comedia y pel mateix dia.

Art. 10. Lo tardar mes de ½ hora a venir a ensaig después de la senyalada, si no hi ha motiu se considerarà per los efectes igual que falta d'assistencia.³⁶⁹

Entre la Guerra Civil espanyola (1936/1939) i la Segona Guerra Mundial (1939/1945), l'activitat del Centre va a disminuir enormement. El 1949, s'elabora l'acta de relançament del centre.³⁷⁰ D'aquesta forma, es crea una Secció Cultural, una Secció Infantil i una Secció Recreativa. Aquesta última:

Secció Recreativa. – Que podria cuidar de la direcció de festivals, organització d'uns grups teatral, musical, de ballets, orfeó, ect. ect.³⁷¹

Però és l'any 1952 que, veritablement, sobre la base del record de la gran activitat que havia tingut el Centre durant els primers anys de vida i les ànsies de tornar-lo a veure actiu, els membres de la junta van començar a crear noves activitats i a ampliar i millorar las que ja duien a terme.³⁷² Així, es va llogar un local i s'hi va engegar la Secció de Teatre Català i de Cant. Es va crear un quadre escènic o agrupació teatral, que va representar diverses obres de teatre catalanes; en una d'aquestes cal destacar les actuacions de Manuel Anglada. El 1960 comença a rebre el nom de Casal del Centre. És aleshores que se n'intensifica veritablement l'activitat. En aquesta època s'organitzen, per primer cop a

³⁶⁹ «Reglament de la Societat Còmica del Centre», *Ibidem*, p. 25 -28.

³⁷⁰ «Acta de relançament del Centre», *Ibidem*, p. 34-36.

³⁷¹ *Ibidem*, p. 35.

³⁷² PONS I TORRES, M., *Ibidem*, p. 5.

Andorra, cursos de teatre.³⁷³ I, en l'acta de relançament del 1963, es torna a mostrar l'interès d'aquesta societat pel teatre:

S'ha de mirar per la creació d'una coral, un quadre escènic...³⁷⁴

I el mateix ocorre a les primeres actes que es fan en el nou local del Centre l'any 1965, en què es manifesta un interès per augmentar el nombre de públic que assisteix a les diferents actuacions que es duen a terme —entre aquestes, el teatre—, fins i tot, a aquest efecte, amb la rebaixa del preu de les entrades:

7è.— Al efecte de donar al local un major increment de públic, sobretot ara que està en els seus començos, es proposa reduir el preu de l'entrada...al acord de que en lo successiu, a part de la primera actuació del Quadre Escènic, per la quina està ja feta la propaganda, el preu de les localitats serà de 25 pts. Per al públic en general i de 15 pessetes pels germans socis. S'entent que dit preu regeix en les actuacions normals; per les extraordinàries, el preu serà variable segons les exigències.³⁷⁵

I també a la secció «Noticiari cultural» de la revista *Neu* del febrer de 1965 apareix un article sobre la propera inauguració oficial del nou local del Centre, en la qual es demanen voluntaris per ajudar a la Secció de Teatre:

Es sol·licita col·laboracions voluntàries per a ajudar a la Secció de Teatre, en traspunts, apuntadors i artistes pintors, per la qüestió de decorats.³⁷⁶

Finalment, en l'acta de nova junta, celebrada el 29 de gener de 1966, la Junta Directiva manifesta en diverses ocasions la seva satisfacció respecte als èxits obtinguts durant aquell mes i l'anterior, pel Quadre Escènic del Centre:

(4) Teatre. – Es fa constar en acta la satisfacció de la Directiva per l'èxit artístic que ha tingut el nostre Quadre Escènic amb l'obra «Jo seré el seu gendre», representada al nostre Saló d'actes els dies 26 i 27 del corrent. Es lamenta, però, l'abstenció del públic.

(6) Cau d'art. – El mateix es de dir per al Cau d'art del passat mes pel Quadre Escènic amb la representació d'aquest mes «Com s'enreda la troca».³⁷⁷

³⁷³ PUJAL I ARENY, E., *Ibidem*, p. 6.

³⁷⁴ «Acta de relançament del Centre, 1963», *Ibidem*, p. 42.

³⁷⁵ «Primeres actes en el nou local social (2/6/1965)», *Ibidem*, p. 48.

³⁷⁶ «Noticiari cultural. Centre Moral i Recreatiu d'Andorra», *Neu:Portaveu de l'Esquí Club d'Envalira*, p. 94. Valls d'Andorra: febrer 1965.

³⁷⁷ «Acta de nova junta (1966)», *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992, op. cit.*, p.55.

IV.1.1.2 CINEMA-TEATRE-CASINO ANDORRÀ

En aquest recinte, inaugurat el 27 de març de 1932 —festivitat de Pasqua de Resurrecció³⁷⁸— i que estava ubicat a l'interior de l'hotel Casino, el qual se situava, com es pot veure a les imatges 17.2. i 17.3. de l'annex XVII, a laavinguda Carlemany d'Andorra la Vella, s'hi realitzaven tota mena d'activitats culturals: cinema, teatre, balls, concerts, etc.

IV.1.1.3 CENTRE CULTURAL DE LES ESCALDES-ENGORDANY

Els membres d'aquest Centre Cultural van participar en el muntatge i escenificació del *Pessebre vivent* d'Engordany entre altres representacions teatrals.

IV.1.1.4 L'ATENEU CULTURAL I RECREATIV D'ANDORRA LA VELLA

Aquesta societat cultural, situada al mateix lloc on actualment es troba el Centre Cultural la Llacuna, neix a Andorra la Vella el 19 d'abril de 1936, segons consta en els estatuts. Entre els seus objectius es troba:

- 1 Fomentar la cultura en tots llurs diversos rams, tenim com a base o mitjans les funcions d'ordre teatral, conferències científiques i culturals, etc. etc.³⁷⁹

IV.1.1.5 EL COL·LEGI MERITXELL

El col·legi Meritxell, que se situava en el encreuament de l'avinguda de Carlemany amb l'actual avinguda de les Escoles, on avui dia hi ha el Centre d'Art d'Escaldes-Engordany (CAEE), va ser creat el 1934 pels monjos de Montserrat.³⁸⁰ Sobre el seu escenari, s'hi van representar, com s'indica en la relació cronològica de les obres representades, algunes de les peces teatrals posades en escena a l'època que ens interessa: els grups Andorra Novella i Meritxell, el 1935, hi van escenificar els sainets *Renocs*,

³⁷⁸ «Notes d'Andorra». *El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell*, p. 7. Seo d'Urgell: 1 abril 1932.

³⁷⁹ *Estatuts de l'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra*, p. 1. Andorra: Arxiu Nacional d'Andorra, 1936.

³⁸⁰ Les activitats de la comunitat benedictina de Montserrat a Andorra es van iniciar l'any 1931, quan, amb l'adveniment de la Segona República a Espanya, els monjos van buscar refugi i mitjans econòmics per poder sobreviure en cas que una onada d'anticlericalisme els obligués a exiliar-se. Al seu col·legi s'impartien estudis primaris per a nens i nenes.

L'últim anglès i *En Joan de cal Llatenes*; i, aquell mateix any, el Quadre Dramàtic de la FJC de la Seu d'Urgell hi va representar-hi *El misteri del bosc*. Aquesta escola religiosa va ser tancada el 1943 pels mateixos monjos.

IV.1.1.6 EL CINEMA VALIRA

Situat a l'hostal Valira, a l'avinguda de Carlemany d'Escaldes-Engordany, i també conegut com Cine Teatre Andorrà, va ser inaugurat el 31 de març de l'any 1935.³⁸¹ En aquest local també es realitzaven, encara que esporàdicament, representacions teatrals.

IV.1.1.7 EL GRAN TEATRE CRISTALL CINEMA DE LES ESCALDES

Obert als anys trenta, com en el cas anterior, també es dedicava al teatre, a més de projectar pel·lícules. Josep M. Font i Tarrida, president de la Secció de Teatre del Casal del Centre, ens parla de les actuacions que hi va realitzar el Quadre Escènic del Casal els mesos d'octubre i novembre de 1963, mentre esperava la inauguració del seu nou local, que va tenir lloc el maig de 1963:

Conservo grats i bonics records dels nostres primers passos per les taules de l'escenari del Teatre Cristall de Les Escaldes, aquell mes d'octubre de l'any 1963, que, a falta de local social, representaren allí l'obra de l'Ignasi Iglésies «El cor del poble», seguit en el mes de novembre del mateix any amb «El gàngster de paper fi».³⁸²

IV.1.1.8 EL SINDICAT D'INICIATIVA DE LES VALLS D'ANDORRA. OFICINA DE TURISME D'ANDORRA LA VELLA

Nascut l'any 1925, es reorganitza el 1951 amb la seva tasca principal de promocionar el turisme. Per fer-ho, promou també tota mena d'activitats culturals, entre les quals hi ha les representacions teatrals. Trobem una mostra de la seva actuació als Camps Elisis de París, on van promocionar amb cartells publicitaris el *Pessebre vivent*.³⁸³ El Sindicat d'Iniciativa va estar situat, primer, a la plaça del Príncep Benlloch i, a partir del 1953, va passar a ocupar un despatx situat al Comú d'Andorra la Vella.

³⁸¹ «Notes d'Andorra», *El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell*, p. 9. Seo d'Urgell: 5 abril 1935.

³⁸² FONT I TARRIDA, J. M^a., *op. cit.*, p. 33.

³⁸³ SENTIS, C., «Un Belén lejano» en *La Vanguardia española*, p. 22. Barcelona: 24 desembre 1958.

IV.1.2. A LA PARRÒQUIA DE SANT JULIÀ DE LÒRIA: EL CENTRE DE CULTURA LAUREDIÀ

Va ser creat l'any 1947 amb la finalitat de promocionar les activitats culturals a tots els nivells. Estava situat a la sala annexa a l'església i, a més d'impartir-s'hi la catequesi als nens que havien de fer la primera comunió, s'hi realitzaven també funcions teatrals, balls, danses, etc. Com qualsevol altra organització de caràcter popular, comptava amb un bon nombre de socis —un centenar, més o menys—, promotors i dinamitzadors de les activitats endegades, mitjançant una quota mensual i amb ajudes econòmiques externes, van fer possible la realització d'una multitud d'actes d'interès cultural:

Cada soci satisfarà per drets d'entrada la quantitat de...pessetes, i de més 5 pessetes mesals i una pesseta per secció inscrita, per atendre les despeses del Centre...(Article XVIII).³⁸⁴

Alguns dels articles del estatut del Centre certifiquen l'activitat teatral:

El Centre de Cultura Lauredià és una societat que té per objecte la propagació de la cultura en totes les seves branques, científiques, literàries, artístiques, folklòriques, turístiques i excursionistes, esportives, teatrals, musicals, i totes aquelles que puguin sorgir de la iniciativa particular dels associats.

(Article I)

Els mitjans que el Centre emprarà per aconseguir el seu objecte són: la lectura, la discussió, l'ensenyança, la creació d'institucions útils, les publicacions turístiques i excursionistes, la conversació, i el foment dels esports, del folklore, de la música, del teatre i de totes quantes estiguin relacionades amb el seu fi.

(Article III)³⁸⁵

A les acaballes del 1957, el Centre de Cultura Lauredià va deixar la seva activitat oficial per donar pas a una nova etapa. Els impulsors d'aquesta nova iniciativa van distingir cinc seccions diferents: Teatre, amb un grup estable; Música —Cor de Sant Julià de Lòria, Escola de Música, Folklore—; Esport; Biblioteca, i Excursionisme i Turisme.

³⁸⁴ «Estatuts del Centre de Cultura Lauredià», *op. cit.*, p.12.

³⁸⁵ *Ibidem.*

IV.1.3. A LA PARRÒQUIA D'ORDINO: EL TEATRE D'ORDINO

Desconec la ubicació exacta d'aquest teatre, que s'esmenta com a lloc de representació d'algunes de les obres analitzades en diverses de les fonts estudiades, i que apareix a les imatges de l'annex XX d'aquesta tesi, les quals reflecteixen la posada en escena d'*Els Pastorets* l'any 1965 en aquest espai.

IV.1.4. ESCENARIS EXTERIORS

En aquest capítol, caldria incloure també, com a menció especial, els escenaris exteriors en els quals es van representar peces teatrals. Entre aquests, hauríem de diferenciar els que es troben en plena naturalesa i els que s'emmarquen en zones poblades. Pel que fa als primers, hi ha les muntanyes, els prats i les feixes on es van escenificar el *Pessebre vivent* i les obres del Teatre de la Natura: *Pirene* i *L'Annonce faite a Marie*. Al segon grup pertanyen, entre d'altres, farses com *El ball de l'óssa* i *Els contrabandistes*.

L'èxit que va tenir a Andorra el *Pessebre vivent* es deu, en part, al marc paisatgístic en què s'emmarcava la representació. Les muntanyes nevades, les construccions rústiques, els prats d'herba marcida pel fred, els ramats de xais, les fogueres, els so natural de l'aigua dels rierols i el vent bufant entre els arbres, etc., produïen en l'ànim de l'espectador profundes sensacions que cap decorat artificial ni efecte especial, per bons que fossin, haurien estat capaços de produir. Al *Pessebre vivent*, per tant, es pot dir que gairebé coincidien escenari i espai escènic, tal com ho defineix Trancón: «Si entendemos por escenario el espacio físico o *arquitectónico* destinado a la representación, el *espacio escénico* es el espacio que se construye en el escenario para servir a una representación concreta.»³⁸⁶

El teatre de la Natura es va dur a terme al costat del pont romànic dels Escalls,³⁸⁷ cinc-cents metres més enllà del lloc on s'escenificava el *Pessebre vivent*, davant una frondosa obaga, al peu d'un penyal, aprofitant un cercle d'amfiteatre que els prats hi formaven.³⁸⁸ Pel que fa a *El ball de l'óssa*, una part transcorre a la plaça del poble d'Encamp, una altra

³⁸⁶ TRANCÓN, S., *op. cit.*, p. 409.

³⁸⁷ El pont dels Escalls és d'origen medieval, d'un sol ull i es troba erigit a la parròquia andorrana d'Escaldes-Engordany. En aquest lloc es van signar, els anys 1278 i 1288, els pareatges entre el bisbe d'Urgell i el comte de Foix, un document de reconciliació i arbitratge que és l'origen de la institució del copríncipat i que està considerat com el principal document històric d'Andorra fins a la Constitució de 1993.

³⁸⁸ GARCIA, X., *op. cit.*, p. 54.

es desenvolupa en un prat que es troba al costat de la plaça i la darrera, al bosc. A *El judici dels contrabandistes*, la persecució té lloc al mateix prat que *El ball de l'óssa* i el judici, a la plaça del poble.

Altres farses representades en espais exteriors són *Els dallaires*, que es representaven a la Cortinada, Llorç, Canillo i la Massana; *Els segadors*, a Sant Julià de Lòria i Santa Coloma; *El judici dels contrabandistes*, a la parròquia d'Ordino; *Els contrabandistes* i *L'óssa* de Canillo; *El Tralarí i la Marieta*, que es representava pels carrers de diverses parròquies d'Andorra, entre les quals hi havia Sant Julià de Lòria; *La mort i enterrament del Carnestoltes*; i *L'óssa*, que es representava a les places de diferents parròquies andorranes. En darrer lloc, la pantomima *La guerra entre moros i catalans* també es representava pels carrers de Sant Julià de Lòria.

IV.2. COMPANYIES TEATRALS

Tenim notícies de diferents agrupacions teatrals constituïdes per andorrans que van actuar a Andorra durant els anys que abasta aquesta tesi. Alguns d'aquests grups van formar-se al país; d'altres, a l'estranger. En la secció «Notícies» del periòdic *El poble andorrà*,³⁸⁹ s'hi afirma que els joves de Sant Julià de Lòria havien format un quadre escènic i preparaven unes quantes comèdies per representar-les durant el Carnestoltes següent. També hi ha notícies en diversos diaris, tal com ja hem vist a la cronologia, que assenyalen, alguns dels grups que van posar en escena certes representacions. Els grups teatrals esmentats són la secció teatral d'Andorra Novella,³⁹⁰ Aficionats d'Andorra-Escaldes, la secció teatral del Centre Cultural d'Escaldes-Engordany, el grup d'Avantguardistes i Aixerides, el de l'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra la Vella, l'Elenc Artístic d'Escaldes, les seccions artístiques teatrals del FC Andorrà d'Andorra la Vella i Escaldes i el Grup Infantil Fejocista de Sant Julià. A tots aquests, cal afegir-hi el quadre escènic de la parròquia d'Encamp, de l'existència del qual ens informa un programa de la festa major,³⁹¹ i la nova companyia teatral d'Andorra la Vella, el director

³⁸⁹ «Notícies», *El poble andorrà*, *Periòdic del Casal Andorrà de Barcelona*. Any II, n° 9, p. 2. Barcelona. gener 1937.

³⁹⁰ Associació fundada pels monjos del col·legi Meritxell i afiliada a la FJC, la qual organitzava sessions de cinema i activitats culturals i esportives diverses. Entre aquestes, activitats hi havia les representacions teatrals.

³⁹¹ CANTURRI MONTANYA, P., «Les Festes Majors i els seus programes», *op. cit.*, p. 9.

escènica de la qual és l'actor José Castillo Escalona i que és la successora del Quadre Dramàtic del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra.

Entre els grups constituïts per andorrans a l'exterior, podem constatar la formació d'un quadre escènica pertanyent a la Societat Andorrana de Residents a Barcelona,³⁹² que seria el Quadre Escènica o el Elenc Artístic del Casal Andorrà de Barcelona.

Pel que fa als grups teatrals estrangers, tenim notícies d'alguna actuació de la Societat Choral Unió Urgellenca i del Quadre Dramàtic de l'FJC de la Seu d'Urgell, que actuaven a Andorra desplaçant-s'hi des de la propera ciutat de la Seu d'Urgell. També hi va actuar en diverses ocasions el Grup Artístic Pirene, procedent del Rosselló (Perpinyà, Elna), fundat i dirigit per Esteve Albert i Corp.

Com a companyies teatrals professionals, trobem les representacions fetes per la Companyia de Joseph Santpere, del Teatre Espanyol de Barcelona, que encara existeix avui dia; les de la companyia de Joan Capri; la Compañía de Comedia Consuelo Guerrero de Luna, de Madrid; la Gran Companyia de Comèdies Germans Largo, i també tenim notícies de la posada en escena d'un cicle de comèdies realitzat per una companyia de teatre catalana, al març de 1960. Entre totes aquestes companyies teatrals professionals, cal destacar que la dels Germans Largo era ambulante, és a dir, es traslladava amb la seva pròpia carpa i tots els estris necessaris per poder realitzar les representacions.

IV.2.1. COMPANYIES TEATRALS AMATEURS ANDORRANES

El primer que cal assenyalar és que, durant aquest període de temps no va existir cap companyia teatral professional a Andorra. Les companyies *amateurs* van ser les següents:

- Grup Artístic Teatral del FC Andorrà Secció de Andorra la Vella (1944).
- Grup Artístic Teatral del FC Andorrà Secció de Les Escaldes (1944).
- Grup d'Avantguardistes i Aixerides (1935).
- Grup Infantil Fejocista de Sant Julià (1935).
- Grup Meritxell de la FJC (1935).
- Grup o Secció de Teatre de l'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra la Vella (1936).

³⁹² La Societat Andorrana de Residents a Barcelona va ser una associació civil existent almenys des del 1927 i activa fins al 1937 a la Ciutat Comtal. Va organitzar balls, concerts, recitals poètics, teatre per temporades i altres activitats a la sala d'actes del seu local social, situat al carrer del Consell, número 18, i conegut com a Casal Andorrà de Barcelona.

- Grup o La Secció Teatral de l'Associació Andorra Novella de la FJC (1935).
- Quadre Escènic de la parròquia d'Encamp.
- Quadre Escènic de la parròquia de Sant Julià de Lòria (format l'any 1937).³⁹³
- Quadre Escènic del Centre de Cultura Lauredià.
- Quadre Escènic o L'Elenc Artístic del Casal Andorrà de Barcelona (1934).
- Els Aficionats d'Andorra-Escaldes (1930).
- L'Elenc o El Grup Artístic d'Escaldes.
- Quadre Dramàtic del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra, Secció de Teatre o bé Agrupació Teatral del Casal del Centre. Rep diversos noms, però es refereixen a la mateixa companyia (1952-1969).
- Secció Teatral del Centre Cultural d'Escaldes-Engordany (1955–1962. Va durar els mateixos anys que el *Pessebre vivent* d'Escaldes, representació per a la qual va ser creada).
- Secció Teatral del Centre Cultural d'Escaldes-Engordany (1955-1962). Va durar els mateixos anys que el *Pessebre vivent* d'Escaldes, representació per a la qual va ser creada.
- La nova companyia teatral d'Andorra la Vella que va succeir el Quadre Dramàtic del Centre Moral i Recreatiu. L'actor José Castillo Escalona en va assumir la direcció escènica el 1968.³⁹⁴

IV.2.2. COMPANYIES TEATRALS ESTRANGERES

Tinc notícies almenys d'una companyia teatral catalana més que va actuar en Andorra, de la qual desconec el nom. Així mateix, desconec la procedència i el nom de les companyies que hi van representar altres obres.

IV.2.2.1. COMPANYIES TEATRALS ESTRANGERES AMATEURS

- Quadre Dramàtic de la F J C de La Seu d'Urgell.
- Societat Choral Unió Urgellenca.
- Grup Artístic Pirene.

³⁹³ «Notícies». *El poble andorrà, op. cit.*, Barcelona: gener, 1937, p. 2.

³⁹⁴ PLANA, X., «Andorra: Importantes proyectos de expansión teatral», *La Vanguardia Española*, p. 29. Barcelona: 24 febrer 1968.

IV.2.2.2. COMPANYIES TEATRALS ESTRANGERES PROFESSIONALS

- Companyia de Joseph Santpere.
- Companyia de Joan Capri.
- Compañía de Comedia de Consuelo Guerrero de Luna.
- Gran Companyia de Comèdies Germans Largo.

IV.3. ACTORS

Els actors del *Pessebre vivent* eren tots aficionats, persones de la parròquia d'Escaldes-Engordany que es van oferir, molt animades, per col·laborar-hi. Alguns hi realitzaven com a figures la mateixa tasca que exercien en el seu dia a dia. Pere Moles Aristot explica com ell mateix va fer de pescador de canya i afegeix informació sobre moltes altres persones que van participar en aquesta representació:

El vell Jacó, que era pastor i feia de '*Pastor*'.

El Tonet de l'Aieta que amb el seu ramat d'ovelles feia de '*Rabadà*'.

El jaumet de cal Panxut que era un gran segador i portava, de la seva borda, un feix d'herba per donar-la a la mula i el bou.

El Sampere que feia de '*Contrabandista*' i portava un farcel a l'esquena.

El Cambrot que encenia fogueres per no passar fred.

El Frederic de cal Surana que menava el seu cavall equipat amb anganilles on portava asseguda una pubilla³⁹⁵ d'una casa pairal important...³⁹⁶

A la pel·lícula sobre el *Pessebre vivent* realitzada per Esteve Albert i Corp, s'hi mostra una escenificació en la qual participen els actors següents:

Representació del *Pessebre Vivent a Engordany*. Hi participen Elena Altimir, Aleix (excav de Policia), Sisquet de Feliu, tiet Sánchez-Jaco, Magí (dimoni), Esther Altimir, Montserrat Altimir, hotel París Londres, Nuri Montanya, Enriqueta Cabó, Carmeta Lladòs, Conxita Pedescoll, Roser Isem, frederic Sucarana, Delfina Mateu, Leonides, Llahi, Canigó

³⁹⁵ *Pubilla*: La Pubilla, en Andorra, és la filla que estava destinada a rebre tota l'herència dels pares. Aquesta figura sorgeix a l'Edat Mitjana a Catalunya per la necessitat existent d'evitar la divisió del patrimoni familiar i mantenir l'economia de la família, basada llavors en l'agricultura. La diferència rau en que a Catalunya la *Pubilla* és la filla gran i, només, si no hi ha un *hereu*. A Andorra és diferent, els pares trien *Hereu* o *Pubilla* per voluntat pròpia sense tenir en compte el sexe o l'edat dels fills; hereta qui ells pensen que està més preparat per portar la casa familiar.

³⁹⁶ MOLES ARISTOT, P., «El Pessebre Vivent d'Engordany». *Valentí Claverol. La mirada fràgil, 1930–1970*, Catàleg, p. 98-99. Andorra: Arxiu Valentí Claverol, Govern d'Andorra, 2007.

la gran, Josepet Laieta, Jaumet Panxut, Agustí Guimerà, Lurdes de la Claret, Roger Rosell, Palanques (Massana), Albert(esports), Frare-Ileuger, Barraca (M. Dolors), Paco Mora, M. Antonia, Ramon Canut.³⁹⁷

Pel que fa a l'obra *L'Annonce faite à Marie*, per a la posada en escena es va agrupar un elenc amb actors de la secció teatral del Centre Cultural d'Escaldes-Engordany, els quals havien actuat davant del públic, per primera vegada, en les representacions del *Pessebre vivent*; a tall d'exemple, les actrius Ester i Elena Altimir, que al *Pessebre* havien representat dos dels personatges principals: la pastora i la Verge Maria. Pel que fa a *Pirene*, se'n va encarregar la direcció a la famosa actriu catalana Montserrat Julio, que acabava d'arribar d'una *tournée* per Itàlia amb els universitaris barcelonins. També van participar-hi un grup de joves actors de Barcelona, entre els quals hi havia Maria Assumpció Fors i Jordi Torras, que feia poc havien interpretat la *Nausica* de Maragall al Palau de la Música Catalana.

Com veient, la majoria de les persones que van actuar a Andorra en aquesta època eren aficionades: *Far malehit* va ser interpretat pels andorrans Aleix Lluelles i Jaume Ubach; a *Rambla avall* van actuar també actors andorrans, com Mariona Armengol, Carolina Areny i Plandolit, Josep Castillo, Teo Armengol, Martí Puig, Marià Armengol, Pilar Puig i Josep Casadevall; el sàinet *Embolics!* va ser interpretat per un grup d'aficionats; a *Blanc i Negre* van actuar els senyors Riberaigua, Montanya i Moliné, juntament amb les senyoretas Vila i Montanya; el diàleg humorístic *Els dos didots* va ser interpretat pels senyors Riberaigua i Calvet, i en el repartiment de *Don Gonçalo o L'orgull del Gec*, el 1945:

Els actors són tots escaldens i el repartiment el formen: Srta. Rossell, Srta. Viladomat, la Srta. Canut, Canut, Zamora, Lanao, Dot Martí, Francesc Rossell, Josep Rispal, Francesc Oliva, Francesc Saludes i Joan Bové.³⁹⁸

Pel que fa a la *Llegenda de Sant Jordi*, sabem que el paper de princesa que havia de ser salvada de les urpes del drac el representava la filla de cal Moles.³⁹⁹ No obstant això, també tenim constància de la participació d'altres actors professionals, a banda dels ja esmentats amb anterioritat, procedents de Barcelona:

³⁹⁷ ALBERT I CORP, E., *Pessebre vivent a Engordany*. Escaldes-Engordany, 1960-1965, Fondo RA, N° de registro 1977, Festes populars. Teatre.

³⁹⁸ CANTURRI MONTANYA, P., *op. cit.*, p. 9.

³⁹⁹ PERRAMON Y ZAPATERO, F., *op. cit.*, p. 38.

La companyia estarà encapçalada pel primer actor Miguel Viadé... Al seu costat, la bellíssima actriu Maria del Carme Nubiola, les actrius Carmen Molina i Enriqueta Font, i com a actor de caràcter, Paco Tuset, molt conegut ja al Principat.⁴⁰⁰

Cal destacar la Sra. Tubau en «La ferida lluminosa», la Sra. Maria Cabot en «La corona d'espines» i el Sr. Joan Basseda en «Els milions de l'oncle».⁴⁰¹

IV.4. PREU DE LES ENTRADES

No he trobat a les fonts investigades el preu de totes les entrades de les representacions que van tenir lloc a Andorra durant la època que ens interessa, però sí que tinc informació documental que demostra que les funcions al Centre Cultural Lauredià es cobraven, perquè, com es pot veure al primer full del llibre de caixa de l'any 1951, s'anota el total de la recaptació de les entrades de teatre, però sense especificar el preu de cada una per separat, ni el nombre d'entrades que es van vendre a cada funció. També a les primeres actes que es fan al nou local del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra, el 1965, es manifesta la voluntat de baixar el preu de les entrades amb la finalitat d'augmentar la quantitat de públic que assisteix a les representacions:

7è.— Al efecte de donar al local un major increment de públic, sobretot ara que està en els seus començos, es proposa reduir el preu de l'entrada...al acord de que en lo successiu, a part de la primera actuació del Quadre Escènic, per la quina està ja feta la propaganda, el preu de les localitats serà de 25 pts. Per al públic en general i de 15 pessetes pels germans socis. S'entent que dit preu regeix en les actuacions normals; per les extraordinàries, el preu serà variable segons les exigències.⁴⁰²

En el cas del *Pessebre vivent* d'Engordany, sé per fonts orals que les entrades eren gratuïtes, si s'hi assistia dempeus, però calia pagar 5 pessetes per un seient. També he recollit notícies que apareixien a *La Vanguardia Española* del preu d'unes excursions al Principat d'Andorra de tres dies, l'any 1958, per assistir al *Pessebre vivent*, amb allotjament

⁴⁰⁰ RUANO, E. F., *op. cit.*, p. 6.

⁴⁰¹ FONT I TARRIDA, J. M^a, *op. cit.*, p. 33.

⁴⁰² «Primeres actes en el nou local social (2/6/1965)», *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992*, p. 48. Andorra: Àgora cultural, 2001.

i àpats inclosos, tot plegat per 550 pessetes. I, en aquest mateix diari, es publica l'anunci d'una representació del *Pessebre vivent* al Park Güell de Barcelona.

IV.5 CONCLUSIONS

Com s'ha dit en diverses ocasions, a Andorra no hi havia locals exclusivament dedicats a la representació teatral. Només he pogut trobar informació secundària de l'existència d'un teatre a Ordino, del qual no he pogut esbrinar la localització i l'ús del qual suposo que seria polivalent. Així, hi havia espais o escenaris en diverses associacions, col·legis, cinemes, etc., que tenien diferents usos culturals, als quals se sumava el teatre.

Amb relació a la producció teatral de caràcter literari al Principat, comença l'any 1905, amb l'obertura del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra, malgrat que no hàgim aconseguit aportar dades sobre les obres que es van representar al Centre en aquelles dates, en no haver-hi documentació que parli del tema ni premsa al país en aquella època..

Quant a les companyies, associacions o grups teatrals, com s'ha vist, la gran majoria estaven formats per actors aficionats i pertanyen al país. Només he trobat quatre companyies teatrals professionals de fora, encara que havien de ser més, perquè hi ha unes quantes obres de les quals no conec el nom de la companyia que va representar-les. Hem pogut constatar l'existència de vint-i-quatre agrupacions teatrals que van escenificar obres a Andorra, la majoria formades per aficionats. La procedència andorrana de la majoria d'aquests grups permet concloure que l'activitat teatral a Andorra es va desenvolupar d'una manera contínua i constant, i que aquests grups ja contaven amb reconeixement per part del públic, que assistia en massa a les representacions, les quals consideraven un esdeveniment cultural i social al que no podien permetre's faltar. Només en comptades ocasions, van actuar-hi companyies de fora, i únicament tenim notícies precises de l'actuació de quatre grups professionals: la companyia teatral de Joseph Santpere, del Teatre Espanyol de Barcelona; la de Joan Capri; la Gran Companyia de Comèdies Germans Largo —que, com hem explicat, era de caràcter ambulant— i la Compañía de Comedia de Consuelo Guerrero de Luna, de Madrid, malgrat que tenim informació sobre actuacions d'altres grups també procedents de Barcelona el nom dels quals no s'especifica. També tenim constància que existien alguns grups teatrals infantils, com ara els que es van formar al col·legi Meritxell: Andorra Novella i el Grup Meritxell. I pel que fa a les companyies del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra, reben diversos noms al llarg de tota la seva existència i inclús durant la mateixa etapa, de manera que no

he pogut constatar la data exacta en la qual va néixer aquesta agrupació, però queda clar que el Centre va néixer l'any 1905 i, durant els deu primers anys, com s'afirma en el llibre *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992*, la secció teatral va fer moltes funcions, tot i que no se'n pugui trobar cap documentació, en no haver-hi, com ja hem comentat, premsa escrita a Andorra en aquella època.

Una altra conclusió que les dades de la recerca ens permeten obtenir és que, alhora que els grups teatrals sorgien al país, també la majoria dels actors eren andorrans o residents. Com hem pogut observar i ja s'ha dit en el paràgraf anterior, la majoria de les persones que van actuar en aquesta època eren aficionats. Només en escasses ocasions van actuar-hi actors professionals, com ara els pertanyents a la companyia teatral de Joseph Santpere o la famosa actriu catalana Montserrat Julió. Altres actors professionals vinguts de Barcelona van ser, entre d'altres, Miguel Viadé, Maria del Carme Nubiola, Carmen Molina, Paco Tuset i Enriqueta Font.

No he pogut trobar entrades de teatre a les fonts consultades. No obstant això, he pogut documentar el preu d'algunes funcions basant-me en altres documents.

Capítol V

RECEPCIÓ CRÍTICA

Com s'ha dit anteriorment, no ha existit, a Andorra, durant aquest període de temps, una crítica teatral professional. Les fonts periodístiques analitzades sols contenen breus ressenyes o comentaris plens de judicis subjectius sense gairebé cap valor crític. En tenim ben poques excepcions, una de les quals seria la crítica publicada a *El poble andorrà. Portaveu del Casal Andorrà de Barcelona* el maig de 1934, sobre la peça *En terres d'Andorra*, escrita per l'andorrà Jacint Martisella Pobra. Aquesta ressenya va ser realitzada pel senyor Agustí Riquer, director de l'obra, després de l'estrena i d'haver llegit el manuscrit. Aquesta crítica apareix inclosa a l'annex XIV de l'apèndix documental d'aquesta tesi. En la crítica, Riquer fa referència al difícil paper que es veu obligat a complir havent de jutjar l'obra d'una altra persona sense ser un crític professional de teatre. S'hi mostra alegria perquè hi hagi algú que per fi s'interessa a representar teatralment aspectes i temes referents a Andorra mai tractats abans. Aquests aspectes, segons el parer del crític *amateur*, interessaven tant als habitants del país com els que es trobaven fora de la pàtria i, fins i tot, les persones que no la coneixien, en mostrar-los la forma de vida i el caràcter dels andorrans. La crítica, en resum, resulta una mica subjectiva, en centrar-se més en els aspectes emotius i les sensacions que produeix que en els tècnics, referents a la construcció i l'estil de l'obra.

Altres crítiques interessants són les següents:

La Secció d'ací d'Andorra, s'ha presentat ja dues vegades en públic, i, sobretot la darrera, amb verdader èxit, i malgrat certes deficiències, tant d'organització, com artística, es van suplir pel gran entusiasme posat per part dels artistes, com de tots els qui varen col·laborar. Es varen posar en escena «El Cor del Poble», del malaguanyat Ignasi Iglésies, i el sàinet «La Torre dels Sustos», les quals foren excel·lentment acollides pel nombrosíssim públic que va omplir la Sala del Modern Cassino.⁴⁰³

Els intèrprets foren objecte d'expressives demostracions d'entusiasme per la seva meritíssima actuació artística, havent deixat una excel·lent impressió del seu treball escènic.⁴⁰⁴

⁴⁰³ J. SALSES, *op. cit.*, p. 20.

⁴⁰⁴ «Notes d'Andorra», *El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell*, p. 5. Seo d'Urgell: 15 març 1935.

La resta de les crítiques només són comentaris, com ara: «Els intèrprets foren objecte d'expressives demostracions d'entusiasme per la seva meritíssima actuació artística, havent deixat una excel·lent impressió del seu treball escènic⁴⁰⁵» o bé: «L'Agrupació "Andorra Novella" dona una representació a les Escaldes, el diumenge dia 10, posant en escena *Els fruits d'una mala educació*. Assistí una gran concurrència. L'obra agrada molt i fou fortament aplaudida». ⁴⁰⁶ La majoria de les vegades, la crítica es redueix a l'expressió: «Obtingueren força èxit».

V.1. MORALITAT I ORDRE PÚBLIC: LA POLÈMICA DE *LES ESCOLES LAIQUES*

Tenint en compte que Andorra és un país amb dos coprínceps, l'episcopal i el francès, no podem obviar la censura moral a què estava sotmès en aquelles dates per part del bisbe d'Urgell. Però també a Espanya, a l'època, hi havia molts partidaris del que denominàvem la bona moral. A tall exemple, una de les poques crítiques que hem pogut constatar, dirigida a la representació del sainet *Mala nit* de Josep Maria Pous i Arxer, i inserida al diari *El Matí*:

És una llàstima, però, que els aficionats posin en escena obres com «Mala nit», la qual contenia algunes expressions contràries a la bona moral.⁴⁰⁷

La trama està basada en un equívoc: un senyor que ha begut massa en un local de mala vida torna a casa a deshores i se'n va a dormir tement l'enuig de l'esposa. Més tard, una parella entra al domicili que acaba de llogar i, mentre el marit va a buscar un braçalet que la seva dona ha perdut a l'òpera, ella descobreix un home al llit. Per descomptat, es tracta del borratxo anterior, el qual, com que havia canviat feia poc de domicili, amb la borratxera es va equivocar de casa. Però la dona, espantada perquè el seu marit és molt gelós, en lloc de descobrir l'embolic, fa que l'home, en calçotets, s'amagui al balcó. Finalment, es desvela la confusió i queden tots amics.

Suposo que a l'època, no era un exemple de bona moral un home que torna a casa borratxo i a altes hores de la matinada, i que, a més, és un faldiller i apareix a escena en

⁴⁰⁵ *Ibidem*.

⁴⁰⁶ *Ibidem*, p. 9, 18 novembre 1935.

⁴⁰⁷ *El Matí*, *op. cit.*, 1930, retall de premsa classificat a l'Arxiu Nacional d'Andorra, al qual no apareix el número de pàgina.

calçotets. A més, la casa de mala vida que freqüentava, pels plaers que s'hi podien trobar, rebia el nom d'Edèn —com el jardí de l'Edèn, d'on Déu va expulsar a Adan i Eva per la seva mala conducta. Tot això, en un país catòlic i governat pel bisbe d'Urgell, devia resultar força escandalós a moltes persones.

El drama en tres actes i en vers *Els fruits d'una mala educació (Les écoles laïques)*, va provocar també polèmica a Andorra.⁴⁰⁸ Aquesta és una obra d'autor anònim, de propaganda de les escoles catòliques contra els defensors de les escoles atees i dels errors que cometien. L'obra, a Andorra, va fer esclatar un conflicte entre el veguer⁴⁰⁹ episcopal i el francès. Podem comparar-ho a la polèmica que desencadenà, el 1905, a Catalunya, la peça teatral *La lletja*, de Santiago Rusiñol, entre els sectors d'esquerra contra les escoles laïques. Ara bé, en relació amb la polèmica que es va produir davant l'anunci de la representació del drama *Les écoles laïques* al col·legi religiós de Meritxell, en aquesta ocasió, l'atac no era en contra la religió, sinó contra de l'ensenyament laic que s'havia instaurat al Principat arran de l'arribada de les escoles franceses, segons el veguer gal. A continuació, tenim unes breus mostres que aquest veguer va utilitzar per il·lustrar l'atac al laïcisme de l'educació francesa:

(Traduction)

« Jean chasse de la maison familiale son propre père, parce que ce dernier lui reproche de faire instruire son fils Louis à l'école laïque.

Louis est envoyé par son père à Barcelone, pour y poursuivre ses études. Il y mène, avec un compagnon qui a reçu la même instruction que lui, une mauvaise vie.

Submergés dans la fange des vices, parmi les compagnons les plus vils, la carrière qu'ils suivent, c'est celle du crime.

Blessé gravement par un des ses compagnons de débauche, Louis vient de mourir sous les yeux de son père et de son grand-père.

Il maudit son père :

Louis : C'est vous mon assassin... que votre sang soit maudit... Et s'il est vrai qu'il y a un enfer, comme vous le prétendez à présent, j'irai, mais vous aussi, vous serez l'aliment de ses flammes.

Quelques personnes entrent précipitamment, et l'une d'elles demande : Que se passe-t-il?

Séraphin : Ce sont les fruits de la maudite et fatale école laïque (fin) »

⁴⁰⁸ BASTIDA I ARENY, R., *Cent anys d'ensenyament a Andorra*, Col·lecció històrica d'un poble, p. 75-78. Andorra la Vella: Grafinter, 1987.

⁴⁰⁹ *Veguer*: A Andorra, nom que rep dins del règim tradicional andorrà la persona delegada per cadascun dels Coprínceps per actuar com lloctinent o representant seu a Andorra.

Annexe à la lettre à la Delegation Permanente de France du 6 Novembre 1935.

Extraits du drame «Les écoles laïques», en vers, original de I.P.T –Imprimerie de St Joseph; Manresa, 1889.

(Traduction)

Page 9. On entend la Marseillaise, chantée par des enfants:

Serafin: —Qu'est-ce? La Marseillaise?

Jean: —Ce sont les enfants de l'école laïque.

Serafin: —L'école laïque? Oh! Et, dis-moi, depuis quand a-t'on introduit cette peste?

Page 12. Serafin: —Il va à l'école laïque...? à cette couveuse de démons?

Page 14. Serafin – Ainsi donc l'instruction donnée à l'école laïque est telle qu'elle doit faire des fils, n'en doute pas, les turment des parents. Sache que l'on y enseigne que l'existence de Dieu est une imposture.

Page 48. Serafin – Ce n'est rien, c'est le programme des examens qu'il y aura demain à l'école laïque, dans la rue de la Madama (I). Oh, ce sera vite fait, on chantera la Marseillaise, on posera aux enfants quatre questions stupides: mais rien sur la religion.

(I) «la Madama» est une appellation plutôt réservée aux patronnes de maisons closes...

Si analitzen aquests fragments, podem veure que ja la mateixa al·lusió a la Marsellesa com a representació del laïcisme constitueix un atac contra l'ensenyament francès que, segons el veguer, forma part d'una campanya de propaganda endegada pels monjos de Montserrat amb la finalitat de desacreditar les escoles gal·les a Andorra. No obstant això, a la reunió que va mantenir amb el bisbe Guitart, aquest, que havia parlat amb els monjos, va negar l'atac i, a més, va a proclamar el seu dret a defensar les ànimes, ja que tant les escoles franceses com les espanyoles s'havien establert a Andorra en contra de la seva voluntat.

Així, després de reunir-se amb el delegat permanent episcopal i amb el bisbe Guitart, i després també d'un seguit de correspondència assenyalant les parts de l'obra que ofenien l'ensenyament gal, les queixes del veguer van fer que el síndic general anul·lés temporalment la representació davant del perill que provoqués una alteració de l'ordre

públic. Finalment, l'obra es va posar en escena el diumenge dia 10, amb el títol *Els fruits d'una mala educació*. Aquesta nova versió, que, a més del canvi de títol, va suprimir alguns dels fragments més violents contra l'ensenyament laic que el mateix veguer francès havia subratllat en la seva carta al bisbe, va ser fruit de la resolució que va prendre el prelat davant les queixes del veguer per solucionar la controvèrsia que s'havia creat i que es pogués dur a terme la funció.

V.2. CONCLUSIONS

A Andorra, no va existir una crítica professional durant els primers setanta anys del segle XX. Exceptuant la crítica d'Agustí Riquer a l'obra *En terres d'Andorra* i un parell més que he assenyalat, només trobem breus comentaris sense valor crític. Ara bé, cal assenyalar, tal com ens diu l'investigador Santiago Trancón, que «no hay teatro sin crítica».⁴¹⁰ Per tant, sempre hi ha hagut una crítica immediata exercida pel públic, malgrat que no és possible conservar-la. D'altra banda, cal tornar a assenyalar la importància de la polèmica que va suscitar la representació de la peça *Les écoles laïques*, en tractar-se d'una crítica contra el laïcisme de l'escola francesa.

⁴¹⁰ TRANCÓN, S., *op. cit.*, p. 433.

Capítol VI

FONTS DOCUMENTALS

En aquesta tesi, analitzo i contrasto tota la informació sobre teatre que apareix a la premsa andorrana del moment i en diaris de fora del país, com per exemple *La Vanguardia Española*. No obstant això, cal tenir present que hi ha un període, comprès entre el 1937 al 1950, en el qual no es va editar, a conseqüència de l'esclat de la Segona Guerra Mundial i de la postguerra espanyola, cap mena de premsa a Andorra. També s'ha de considerar que les institucions públiques culturals andorranes són molt joves: l'Arxiu Nacional va ser creat el 1975, la Biblioteca Nacional, el 1978, etc., i la majoria de la documentació existent es troba en mans de particulars. Tenint també en compte l'escassetat de bibliografia entorn del tema, només podem trobar uns pocs llibres dedicats a temes particulars i no al teatre andorrà en general; com és el cas d'*El Pessebre vivent d'Engordany*, d'Esteve Albert i Corp, en el qual el mateix autor de l'obra la descriu en tots els seus detalls, o *El ball de l'óssa d'Encamp a Andorra. Anàlisi d'un ritual de pas pirenaic*, de Francesc Perramon i Zapatero, en el qual l'investigador analitza tots els aspectes referents —la procedència, els antecedents, etc.— a aquesta representació, a banda de fer un petit estudi sobre la farsa carnavalesca *Els contrabandistes* i explicar en què consisteixen i què representen per a la societat les festes de carnestoltes. Tota la documentació teatral andorrana trobada als arxius i biblioteques consultats, a més de la premsa esmentada i la informació rebuda oralment, constitueix la base del present treball. Passem per tant a analitzar aquestes fonts:

VI.1. PREMSA

VI.1.1. Breu història de la premsa a Andorra:

La premsa andorrana està marcada per dues dates importants: els anys 1917 i 1952. El 1917, a Barcelona, apareix el primer periòdic editat per andorrans, *Les Valls d'Andorra*, publicació en defensa dels interessos dels ciutadans del país i, en general, de cada un dels seus pobles, que difonia informació només referent al Principat. I el 1952, s'edita el primer periòdic a l'interior del país, *Neu: Portaveu de l'Esquí Club Envalira*. Aquest fet assenyalava forts divergències amb les dates equivalents als països veïns: a França, el primer periòdic apareix en 1631 i, a Espanya, el 1641. Però resulta més comprensible si s'afegeix

que la creació de la primera impremta del país va ser l'any 1940. Amb anterioritat a 1917, poden trobar periòdics que informen d'Andorra, però que estan editats a França o a Espanya.

L'aparició de les primeres publicacions editades a Andorra, a partir del 1952, coincideix amb els anys de creixement del turisme, la transformació de l'economia, l'obertura de la societat andorrana i les reformes polítiques i institucionals que culminen, finalment, en una constitució democràtica, l'any 1993. Al llarg de la primera meitat del segle XX, el nombre de publicacions andorranes és escàs: des del 1917 fins al 1937 se'n comptabilitzen només dotze i, entre 1937 i 1950, no n'apareix ni una de sola. Serà a partir de la dècada dels setanta que el Principat d'Andorra començarà a tenir un sistema propi i professional de premsa periòdica. Per a la realització d'aquest resum, hem consultat el llibre de Pont Sorribes y Guillaumet Lloveras.⁴¹¹

VI.2. ARXIUS

VI.2.1. Arxiu Nacional d'Andorra

En aquest arxiu es van revisar els estatuts d'algunes de les associacions culturals existents a l'època que es van dedicar a fer funcions teatrals, entre altres documents, com per exemple:

- Estatuts del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra, 1905.
- Estatuts de l'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra, ACA 5314, 2.1.5.11.4.2, Fons Arxiu Comunal d'Andorra, 1936.
- Súplica d'Alexandre Altimir Fité, com a president de l'Agrupació Centre Cultural d'Escaldes-Engordany, adreçada al Comú, en la qual demana autorització per a una tala d'arbres destinats a les reformes de l'emplaçament de les representacions del *Pessebre vivent* d'Engordany. Les Escaldes, 8 de febrer de 1956. Fons: Arxiu Comunal d'Andorra.

A més de alguns diaris i revistes espanyols:

⁴¹¹ PONT SORRIBES, C; GUILLAUMET LLOVERAS, J., *Història de la premsa andorrana 1917 – 2005*. Andorra: Govern d'Andorra, 2009.

- *Diario de Barcelona* (15 de setembre de 1956 / 23 de febrer de 1960).
- *El Matí* (24 de maig de 1929 – 19 de juliol de 1936)
- *La prensa* (8 de març de 1960)
- *La Vanguardia Española* (14 de setembre de 1956) «Andorra la Vieja. Inauguración de un teatro de la naturaleza», p. 12.
- *Revista de Actualidades. Artes y Letras* (1956 - 1957)

També conté la gran majoria dels fons audiovisuals i fotogràfics que se utilitzen per a la confecció d'aquest treball.

- *Els Pastorets*, (Representació de Els Pastorets en el teatre d'Ordino per un grup de teatre popular), Fons: FP, N° de registro 1993, Teatre, Ordino, 1965, Arxiu Nacional d'Andorra.

VI.2.2. Arxiu Comunal d'Escaldes-Engordany

S'hi conserven molts dels programes de la festa major d'aquesta parròquia, en alguns dels quals hi ha assenyalades les representacions que es van efectuar durant aquestes festes:

- *Programa Festa Major Escaldes-Engordany 1956*⁴¹².

VI.2.3. Arxiu Comunal de Sant Julià de Lòria.

Em van proporcionar una revista dedicada al Centre de Cultura Lauredià —en la qual figurava molta informació sobre arxius particulars que contenen documentació teatral—, així com algun programa de la seva festa major:

- *Programa Festa Major. Sant Julià de Lòria 1992. 25, 26, 27 i 28 de juliol*⁴¹³

⁴¹² *Programa Festa Major Escaldes-Engordany 1956*. Escaldes-Engordany: Comú d'Escaldes-Engordany, 1956.

⁴¹³ *Programa Festa Major. Sant Julià de Lòria 1992. 25, 26, 27 i 28 de juliol*, *op. cit.*

VI.2.4. Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell (la Seu d'Urgell)

Hi vaig trobar diversos diaris que parlaven de representacions teatrals fetes al Principat d'Andorra, sigui, per companyies teatrals del país, sigui per companyies d'aquest municipi o d'altres llocs de Catalunya.

VI.2.5. Arxius Departamentals dels Pirineus-Oriental

En aquest arxiu hi ha guardada tota la documentació referent als antics Arxius de la Delegació Permanent de Perpinyà a Barcelona (Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone), ara ja tancada. Vaig trobar-hi una gran quantitat d'informació i documentació epistolar sobre *Les écoles laïques* i, també, sobre la polèmica que va suscitar la representació d'aquesta obra al país, una documentació que es recull a l'apèndix documental:

- Carta del síndic general, Pèrre Torres, als veguers episcopal i francès. Arxius Departamentals dls Pirineus-Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 5 de novembre de 1935.
- Carta del síndic general als veguers episcopal i francès. Arxius Departamentals dels Pirineus-Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 6 de novembre de 1935.
- Carta, resposta, del veguer francès al síndic general, Arxius Departamentals dels Pirineus-Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 5 de novembre de 1935.
- Carta del veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 5 de novembre de 1935.
- Carta del veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà. Arxius Departamentals dels Pirineus Oriental. Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone. 6 de novembre de 1935.

- Carta del veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà. Arxius Departamentals dels Pirineus-Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 7 de novembre del 1935.
- Carta del veguer francès al delegado permanent d'Andorra a Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 16 de novembre de 1935.
- Carta del veguer francès al síndic general. Arxius Departamentals dels Pirineus Oriental. Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone. 7 de novembre de 1935.
- I annex de la carta dirigida pel veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus-Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 6 de novembre de 1935.
- II annex de la carta dirigida pel veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus-Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 6 de novembre de 1935.
- III Annex de la carta dirigida pel veguer francès al delegat permanent d'Andorra a Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus-Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 6 de novembre de 1935.
- Extractes del drama *Les écoles laïques*, Arxius Departamentals dels Pirineus-Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 1935.
- Prospecte de l'obra. Arxius Departamentals dels Pirineus Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 3 de novembre de 1935.

- Prospecte de l'obra, Arxius Departamentals dels Pirineus-Oriental, Fons: Archives de la Délégation Permanent de Perpignan à Barcelone, 10 de novembre de 1935.

VI.2.6 Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà situat a Sort

S'hi troba tota la informació referent a Esteve Albert i Corp: obres, manuscrits inèdits, etc. A més, custodia força documentació sobre obres escenificades a Andorra: programes de teatre, de festes, cartells... Per exemple:

- «Programa». *III Festivals Andorra Sindicat d'Iniciativa Setembre 1965*.
- Cartell de representació del *Pessebre vivent* d'Engordany, 1956.
- Índex manuscrit de l'Esteve Albert i Corp de l'obra *Pirene*.
- Llistat dels personatges del *Pessebre vivent*.
- *De Nativitate Christi* de Sor Isabel de Villena. Dossier.
- *Retaule de Nativitate Christi*. Partitures.

VI.3. BIBLIOTEQUES

VI.3.1. Biblioteca Nacional d'Andorra

Entre els seus fons és troba tota la bibliografia existent sobre aquest tema, i a més totes les publicacions periòdiques —diaris i revistes— que es conserven, tant del país com de fora, de les quals he extret molta informació sobre les representacions que es van dur a terme durant l'època d'interés d'aquesta tesi. Són les següents:

- *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*. (1933 -1936).
- *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents andorrans a Barcelona*. (1929 – 1932).
- *El Cadí:publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell*.(1932 –1936).
- *Andorra: Miscel·lània Cultural, Actualitat, Turisme, Esport*. (1956-1960).
- *Neu: Portaveu de l'Esquí Club d'Envalira* (1952-1957).
- *Neu: Portaveu de l'Esquí Club Envalira* (1964-1966). Segona època.
- *Neu: Portaveu de l'Esquí Club Envalira*. (1970). – Tercera època.
- *Poble andorrà. Portaveu del Casal Andorrà de Barcelona*. (1934 – 1936).

- *El Poble Andorrà. Periòdic del Casal Andorrà de Barcelona.* (1936-1937).
Segona època.
- *Anuari-Guia Turístic i Comercial Principat d'Andorra* (1968-1970).
- *Guia Principat d'Andorra* (1963)

També, s'hi troben allà catalogats alguns dels fons que incloc com a fonoteca (cançons típiques del folklore andorrà):

- *Les cançons de Nadal de l'Andorra de 1800.*
- *Les cançons eròtiques i de carnaval de l'Andorra de 1800.*

Així mateix, hi trobem algun programa de festa major que fa referència a representacions teatrals que van tenir lloc durant la festivitat:

- Programa *Festes d'Andorra la Vella 1944.*

VI.3.2. Biblioteca Pública de Govern.

Conté molts dels manuals i diccionaris literaris consultats, un material imprescindible per a completar aquest treball. I diverses cançons catalanes que se canten a la farsa *El ball de l'óssa*:

- *La desgràcia d'un pobre home.*

VI.3.3. Biblioteca Comunal de Sant Julià de Lòria.

S'hi troba la bibliografia consultada sobre *Els Pastorets*.

VI.3.4. Biblioteca de Catalunya.

- *Representacions de De Nativitate Christi: fragment de Vita Christi de Isabel de Villena, adaptat a manera de «Retaule del pessebre medieval» per Esteve Albert i Corp.*

VI.4. ALTRES FONTS CONSULTADES

VI.4.1 Hemeroteca de *La Vanguardia Española* (1956-1969):

- *Andorra la Vieja. Inauguración de un teatro de la naturaleza*, 14 setembre 1956, p. 12.
- *Una delegación andorrana en Barcelona*, 10 octubre 1956, p. 18.
- *Pessebre Vivent Andorra*, 9 de desembre de 1956, p. 21.
- *El «Pessebre vivent» a favor de las víctimas de Hungría*, 14 desembre 1956, p. 19.
- *Ayuntamiento de Barcelona. Fiestas de la Merced 1957, «Pessebre Vivent»*, 21 de setembre de 1957, p. 21.
- *Excursions en autocar «Pessebre Vivent a Engordany» Les Escaldes*, 10 de novembre de 1957, p. 22.
- *«Pessebre Vivent» en Andorra*, 24 de novembre de 1957, p. 14.
- *Solemne clausura del III Congreso Pesebrista Internacional*, 31 de desembre de 1957, p. 25.
- *Hoy, festividad de San Jorge. Programa de actos que se celebraran en la Diputación Provincial*, 23 d'abril de 1958, p. 22.
- Sentis, C., *Un Belén lejano*, 24 desembre 1958, p. 22.
- Garrut, J. M., *El 'Misterio' de la Navidad, representado al aire libre*, 25 desembre 1959, p. 4.
- *El Pessebre Vivent de Andorra*, 30 desembre 1960, p. 25.
- *En San Vicente de Montalt. Representaciones «De Nativitate Christi» segle XV. Sor Isabel de Villena*, 20 de desembre de 1963, p. 42.
- Plana, X., *Andorra: Importantes proyectos de expansión teatral*, 24 febrer 1968, p. 29.
- Fiter, R. *Andorra: Ambiente de fiesta con motivo del Carnaval*, 27 febrer 1968, p. 29.
- *De Nativitate Christi*, 25 de desembre de 1969, p. 1.

VII. CONCLUSIONS GENERALS I ESTAT ACTUAL DEL TEATRE A ANDORRA

Hem presentat de forma exhaustiva totes les dades recopilades que hem pogut trobar amb la intenció d'oferir amb la precisió més gran possible el panorama teatral a l'Andorra dels primers setanta anys del segle XX. Com ja s'ha indicat a la introducció, hi ha llacunes en les fonts utilitzades sobre certes dades i la font més prolífica per elaborar aquest treball ha estat la periodística. La incompleta informació trobada en relació amb la posada en escena d'obres, el nom dels autors, els gèneres a què pertanyen, els espais de representació, etc., ha dificultat, la classificació completa de les obres escenificades a Andorra durant aquestes dates. També he trobat algunes traves que m'han impedit consultar alguns fons existents. Malgrat tot, podem afirmar que tenim prou informació per oferir una sèrie de conclusions concretes i rellevants sobre l'activitat teatral a Andorra durant aquesta època.

El primer que cal destacar és la preferència del públic andorrà pels autors catalans, seguits dels autors en castellà i, finalment, els francesos. El que sobta és els pocs autors anglesos representats —només en trobem un, i de casualitat. Aquesta jerarquia lingüística, avui dia, encara es manté, malgrat el pes que té la cultura nord-americana al món. Per exemple, la temporada del 2016, només s'ha representat l'obra *Hamlet*, de Shakespeare, per la companyia del prestigiós Globe Theatre de Londres, en versió original amb subtítols.

A Andorra, no hi va haver una censura política teatral, com sí que va existir a Catalunya i Espanya durant el franquisme. Un exemple seria la prohibició d'escenificar la sarsuela *Cançó d'amor i de guerra*, de Lluís Capdevila i Vilallonga, a Espanya, a causa del seu caràcter revolucionari —no s'hi va tornar a representar fins l'any 1980.

La majoria de les obres representades foren escrites durant els primers trenta-cinc anys del segle XX, seguides de les obres pertanyents al segle XIX, i són minoria les que trobem des del 1935 fins al 1970. Això demostra la preferència del públic de l'època d'interès d'aquesta tesi per les obres d'autors moderns realistes i pels decimonònics, davant dels barrocs i els coetanis.

Un cop sumats els gèneres còmics, hem obtingut la xifra de seixanta-dues peces representades, davant de les trenta que pertanyen als gèneres seriosos. Per tant, atès que el nombre d'obres còmiques és molt majoritari, també podem afirmar la preferència del públic andorrà per les obres de riure. Lluny de tragèdies clàssiques i d'absurds

avantgardistes, els andorrans es decanten per la comèdia i les representacions folklòriques.

En els primers vint-i-nou anys del segle, només es van representar obres de caire popular lligades a festivitats, algunes de les quals encara perviuen avui dia. Un exemple són les representacions que tenien lloc durant les festes de Carnestoltes, en les quals, segons Trancón, el teatre té l'origen: «El teatro se asocia fácilmente, por este motivo, a la fiesta, especialmente a la orgía dionisiaca i al carnaval, de donde parte».⁴¹⁴ Va ser a partir de 1930, amb el començament de l'obertura d'Andorra a l'exterior i els canvis a l'economia, que es va començar a sentir més interès per les activitats de caire cultural. Als anys trenta, es van crear diverses associacions que es van dedicar, entre altres activitats, a conrear el teatre, i van començar les representacions d'obres de caràcter literari. Més tard, amb l'arribada de la postguerra espanyola i la Segona Guerra Mundial, es va deixar d'editar premsa al país, per la qual cosa amb prou feines queden fonts de les obres que van ser escenificades. Passades totes dues guerres, el teatre torna a viure un apogeu i arriba un gran canvi: deixa de ser un teatre popular per tornar-se més comercial. L'any 1960, amb l'apogeu del Casal del Centre, l'activitat teatral s'intensifica i es comencen a fer cursos de teatre.

Des dels anys seixanta, hi ha una revolució moderna i del jovent que no es reflecteix en les representacions teatrals que s'efectuen a Andorra, ja que continua representant-s'hi un teatre molt tradicional. Només a partir de 1964, s'observa un augment de les escenificacions de tipus realista i costumista. Com es pot observar, doncs, els importants canvis que va experimentar la història política i cultural d'Andorra durant els anys estudiats van marcar i van repercutir a la seva ingent producció teatral. De les vuitanta-sis obres localitzades, la majoria són originals en català; pel que fa a la resta, o bé són traduccions a aquesta llengua, o són obres originals en castellà. També trobem una peça bilingüe en castellà i català.

Entre les obres més representades, hi ha totes les de caràcter tradicional: *Els Pastorets*, que s'escenificaven cada Nadal a gairebé totes les parròquies, encara que no tinc dates exactes de totes les funcions; *L'óssa*, que, abans de ser recuperada i reconvertida en farsa per Rossend Marsol —en Sícoris—, també es representava, des de temps immemorials, el dia de Sant Esteve, a totes les parròquies d'Andorra, malgrac que tampoc tinc documentació escrita amb les dates exactes d'aquestes representacions; *La guerra entre*

⁴¹⁴ TRANCÓN, S. *op. cit.*, p.341.

moros i catalans i *El Tralarí i la Marieta* que també es representaven anualment cada any des de temps antics, *Els segadors*, *Els dallaires*, *La mort i enterrament del Carnestoltes*, etc. Hi ha vint obres de les quals no he pogut indicar el nom de l'autor, sigui perquè són tradicionals i anònimes, sigui perquè no he aconseguit descobrir-ne la identitat malgrat les diverses fonts consultades. Quant a les peces més representades, doncs, a banda d'algunes populars de les quals desconec el nombre exacte de representacions, van ser el *Pessebre vivent* d'Engordany —escenificat durant sis anys en diferents dates nadalenques i, de vegades, fent-ne dos o tres funcions al dia—, *El cor del poble* —amb quatre representacions— i *Don Gonçalo o L'orgull del gec* —quatre representacions.

Hi ha obres que van ser escrites en col·laboració per dos autors. És el cas d'*El contrabando*, de Sebastián Alonso Gómez i Pedro Muñoz Seca; *Cançó d'amor i de guerra*, de Lluís Capdevila i Vilallonga i Victor Mora i Alzinelles; *Far maleït*, de Paul Autier i Paul Cloquemin; *L'amor és una comèdia*, de Joan Secarrant Manau i Enric Capdevila i Vilallonga; *L'ermità de Meritxell*, del Rvd. Pare Dom Ambrós Caralt i el Sr. Puig; *Pi, noguera i castanyer (Fabricants de mobles)*, de Àngel Millà i Luis Casañas, *Romeu de 5 a 9* Valentí Moragas Roger i Lluís Millà, i *La llegenda de sant Jordi* de Rossend Marsol i Clua i Esteve Albert i Corp.

El gènere més conreat a Andorra va ser la comèdia, en les diferents variants, amb vint-i-quatre obres representades, seguida del drama, amb vint-i-dues; la farsa, amb disset, i el sàinet amb quinze. Entre els gèneres minoritaris, hi ha dos monòlegs, un disbarat còmicolíric, un conte escenificat, una pantomima, un retaule i una sarsuela. Una vegada sumades les obres còmiques i les serioses, arribem a la conclusió de la preferència del públic andorrà per les obres de riure. Sobta que hi hagi poca representació d'obres de comèdia musical —sarsueles espanyoles, operetes franceses o musicals de Broadway, a diferència de la tendència actual. Els motius podrien ser l'elevat cost de producció d'aquests espectacles, ja que Andorra no era gaire puixant abans dels anys setanta del segle XX, i el fet de ser encara un país d'agricultors i ramaders allunyats de les noves produccions escèniques i culturals.

El sorgiment de grups teatrals al país va respondre a les inquietuds de molts joves que tornaven de l'estranger per reinstal·lar-s'hi, o de refugiats, de les dues guerres suara esmentades, que portaven amb ells com a bagatge una cultura literària i teatral, sobretot, de Catalunya. Només a partir dels anys cinquanta, comença a haver-hi producció pròpia al país. Aleshores és quan s'estrenen, com s'ha vist al capítol corresponent, vuit obres

d'autors andorrans o residents a Andorra, que són les següents: *El Pessebre vivent* d'Engordany, la *Consueta de sant Jordi*, *El Misteri del Canigó*, *De Nativitate Christi* i *Pirene* d'Esteve Albert i Corp; *La Llegenda de sant Jordi* d'ell mateix en col·laboració amb Rossend Marsol i Clua—en Sícoris—, i *El ball de l'óssa* i *El judici dels contrabandistes* d'en Sícoris. *En Terres d'Andorra*, de Jacint Martisella Pobla i dirigida per Agustí Riquer, és anterior a aquesta època i va ser escrita per un andorrà, però, quan la va escriure, vivia a l'estranger —concretament, a Barcelona.

Hem pogut constatar l'existència de vint-i-quatre grups teatrals que van fer teatre a Andorra, la majoria formats per actors *amateurs*. La procedència al país de la majoria d'aquests grups teatrals permet concloure que l'activitat teatral al Principat es va desenvolupar d'una manera continuada i constant, i que aquests grups ja contaven amb un reconeixement per part del públic, que assistia en massa a les representacions considerant-les un esdeveniment de caràcter cultural i social al que no podien permetre's de cap manera, faltar. Només en comptades ocasions van venir companyies de fora, i únicament tenim notícies precises de l'actuació de quatre grups professionals: la companyia teatral de Joseph Santpere, del Teatre Espanyol de Barcelona; la companyia de Joan Capri; la Gran Companyia de Comèdies Germans Largo, de caràcter ambulant, i la Compañía de Comedia de Consuelo Guerrero de Luna, de Madrid, encara que tenim informació sobre actuacions d'altres grups, també procedents de Barcelona, el nom dels quals no s'especifica enlloc. També tenim constància que hi havia grups de teatre infantils, com ara el que es va formar al col·legi Meritxell, conegut com Andorra Novella. Una altra conclusió que aquestes dades ens permetem obtenir és que, juntament amb el fet que les agrupacions sorgien al país, també la majoria dels actors eren andorrans o residien a Andorra. En l'actualitat, tenim set companyies teatrals professionals i un grup *amateur*, que detallarem a continuació.

La companyia Somhiteatre va ser creada el 1991 pel Comú d'Andorra la Vella, sota la direcció de l'actor Pere Tomàs. Algunes de les obres que han representat són les següents: *El bon doctor*, de Neil Simon (1991); *Quatre dones i el sol*, de Jordi Pere Cerdà (1993), i *El somni de Carlemany* (2010).

La companyia An-danda-ra, que va néixer l'estiu de 2002 a Andorra la Vella, ha escenificat obres com, per exemple, *Bruixes* (març 2015) o *La casa de Bernarda Alba*, de Federico García Lorca (gener de 2015), amb coproducció de la Escena Nacional

d'Andorra (ENA). Resulta interessant afegir que *Bruixes* és una peça de creació pròpia que presenta, en format dramatitzat, algunes de les llegendes més tradicionals d'Andorra.

Assaig.9 és una companyia que va sorgir de l'Aula de Teatre de la Massana, sota la direcció de Xavi Fernández, l'any 2006, i es va consolidar com a grup independent el 2008. D'aleshores ençà, ha representat, entre d'altres, les següents obres: *El mètode Grönholm*, de Jordi Galceran (2008); *Diner molt negre*, de Ray Cooney (2009), i *El final d'un conte de fades* (2010).

La Companyia Carbassó es va formar l'any 2006, arran de l'estrena de l'obra *Sexualment equilibrats*, dirigida per Mireia Codina. Altres de les seves representacions són *S de Shakespeare* (març 2010), *Homes* (2013), etc.

La companyia Lapsus Teatre es constitueix com a associació l'agost del 2012, a la parròquia d'Encamp. Els quatre components que la conformen provenen de altres dues agrupacions teatrals d'Andorra. Lapsus Teatre es va presentar públicament amb la representació de *Kràmpack*, de Jordi Sànchez, la primavera del 2013.

Cia Líquid Dansa va néixer amb una actuació a la fira d'art Broa. L'any 2000, va crear el seu primer espectacle, *Viure.com?*, a Andorra la Vella. Després de diverses actuacions a diversos actes culturals, el 2002, va estrenar el seu segon espectacle de creació, *0% matèria grassa*, al Comú d'Andorra la Vella. Altres peces de creació pròpia són: *Salut, diners i amor* (2003); *Pensa/ment* (2010); *Això té cony/a* (2011); *P de què?* (2012).

La companyia És Grata va néixer el maig de l'any 1998. L'han dirigit diversos directors teatrals, com Roger Pera, Txell Roda, Joan Anton Rechi, Jorge Picó, Jaume Mallofrer, Meritxell Duró i Mai Boncompte. Algunes de les representacions que ha dut a terme són les següents: les comèdies *L'inspector* i *Quina vida*; *El Titot*; i fins i tot va filmar un curtmetratge, *A. M.* La companyia funciona amb la subvenció pública del Comú de Sant Julià de Lòria i del Ministeri de Cultura, i també amb patrocinadors privats, que varien segons les necessitats del projecte.

En darrer lloc, hi ha el Grup Estable de Joves de l'Aula de Teatre i Dansa d'Andorra la Vella, que funciona com a companyia, però no està constituït com a associació, a diferència de les altres, ja que està gestionat per l'aula del Comú i funciona amb els seus diners. A més, és *amateur*, perquè hi actuen els alumnes que surten de la formació d'aquesta aula d'arts escèniques.

També considero necessari parlar de la productora K-das-Q Produccions Úniques, de creació més recent. Es tracta d'una empresa dedicada a la formació d'actors i a la creació,

producció i difusió escènica en tots els seus àmbits. Per tant, entre les seves activitats, també hi ha la producció de muntatges teatrals. K-das-Q ha dut a escena, entre d'altres, una adaptació de *La traviata* de Verdi (2015); *La mà de mico*, adaptació de la peça teatral de Salvador Vilaregut basada en un conte de William Wymark Jacobs (2014); i *Un any de la nostra vida* (2013), totes escenificades al Teatre de les Fontetes de la Massana. La darrera obra és una història que parla d'una sèrie de fets reals ocorreguts a Andorra en una època i ocultats inexplicablement a les generacions posteriors, durant la Segona Guerra Mundial, l'any 1943. El tema central són les xarxes d'evasió formades per passadors que conduïen cap a Espanya els refugiats que fugien dels països ocupats pels alemanys. Aquesta obra, a més, va ser escrita, produïda, dirigida i representada per gent d'Andorra.

Però, per fer una actualització del teatre a Andorra, també és molt important parlar de l'Escena Nacional d'Andorra (ENA⁴¹⁵). Una fundació conformada pel Govern d'Andorra, el Comú de la Massana i la Fundació Crèdit Andorrà. L'ENA té com a objectius principals:

- Un artista ha de poder desenvolupar el seu art al seu país, partint d'un marc professional que doni suport artísticament, socialment i jurídicament a la seva feina.
- Donar suport i incentivar la producció, promoció, gestió, programació i difusió d'espectacles escènics i musicals andorrans.
- Impulsar altres promocions en àrees relacionades amb les arts escèniques.
- Andorra ha d'estar subjecta a projectes artístics de prestigi per no limitar les marques geogràfiques com a fronteres culturals; l'intercanvi és una font interessant de noves projeccions. Així doncs és important concertar coproduccions.
- Ser un detonador de vocacions de les arts escèniques, en estret lligam amb el ministeri encarregat de la cultura i altres ministeris competents, i les escoles de teatre del país.
- Incentivar l'escriptura de textos dramàtics lligats a Andorra, així com la traducció d'obres teatrals d'altres llengües al català.⁴¹⁶

Per tant, aquesta fundació promou, entre altres activitats, accions de suport col·lectiu al teatre i tallers formatius per a les companyies.

⁴¹⁵ NADAL, E., «Projectes de l'Escena Nacional d'Andorra (ENA) i de Trivium (escola de música, dansa i teatre)», *El Pirineu i la creació cultural*, Andorra: Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors; Generalitat de Catalunya: Patronat Francesc Eiximinis, Institut per al Desenvolupament i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran. 2008, p. 59-63.

⁴¹⁶ *Ibidem*, p. 59-60.

Pel que fa a temporades teatrals, en tenim dues: una, molt més recent, promoguda per l'ENA i, una altra, la que promocionen les parròquies d'Andorra la Vella i Sant Julià de Lòria. La temporada de l'ENA es du a terme entre els mesos d'abril/maig i octubre/novembre, i vol erigir-se com una font de coneixement cultural accessible i inclusiva. Això vol dir que no només vol arribar a tots els públics, sinó que també té com a objectiu primordial fer pujar als escenaris els actors i actrius del país, tant si hi resideixen, com si estudien a l'estranger. En aquest sentit, cal ressaltar que també aposta per obres teatrals dirigides al públic infantil, com ara, *Contes salvatges*, o espectacles familiars, com és el cas d' *Alícia meravellosa*, totes dues representades a la vuitena temporada. Totes les obres es representen, normalment, al Teatre de les Fontetes de la Massana.

La temporada de teatre d'Andorra la Vella i Sant Julià de Lòria es porta a terme des del 1992 i es divideix en dos períodes: del febrer a l'abril i de l'octubre al desembre. Al llarg de tots aquests anys, ha passat pels escenaris del Teatre Comunal i del Centre de Congressos el bo i millor del panorama teatral català i internacional, així com algunes companyies nacionals. En cadascun d'aquests dos períodes anuals es posen en escena mitja dotzena d'obres: normalment, tres a Andorra la Vella i tres a Sant Julià. Entre aquestes, *Els Pastorets* és la funció popular característica i ineludible des de fa dues dècades a la parròquia de Sant Julià de Lòria, on s'escenifica els dies 26 i 27 de desembre i el 5 i el 6 de gener.

Pel que fa a les obres teatrals que s'hi representen, hem de dir que el teatre líric encara continua sent minoritari, però això està canviant, de manera que a les últimes temporades de teatre d'Andorra la Vella i Sant Julià sempre acostuma a haver-hi una, o fins i tot, dues peces líriques com va succeir a la quaranta-tresena temporada, en què es va representar *La flauta màgica*, a càrrec de la companyia teatral Variacions Dei Furbi al Teatre comunal d'Andorra. i el musical *T'estimo, ets perfecte, ja et canviaré*, a l'Auditori Claror de Sant Julià de Lòria. A la quaranta-setena temporada, trobem el musical *73 raons per deixar-te*, de Guillem Clua i Jordi Cornudella, dirigit per Elisenda Roca que es va representar al Teatre Lauredià. També sol haver-hi al menys una obra representada per una companyia nacional: *La casa de Bernarda Alba*, de Federico García Lorca, una coproducció d'Andorra i l'ENA, a la quaranta-tresena temporada, al Teatre Comunal, o *Bruixes*, a la quaranta-sisena temporada. De vegades, aquesta temporada teatral compta també amb la participació de l'ambaixada francesa, que posa en escena alguna obra parlada en francès

com, per exemple, *Le prince*, basada en *El príncep*, de Maquiavel, a la quaranta-setena temporada, al Centre de Congressos d'Andorra la Vella.

A l'època que estudiem, moltes funcions, a diferència del que passa en l'actualitat, és a dir, que estan compostes d'una única obra, constaven d'una obra principal —en general, un drama o una comèdia— i una altra obra secundària, o fins i tot dues, que, en aquest cas, acostumaven a ser sainets. Aquesta tendència es va mantenir fins a la dècada dels cinquanta, i el canvi s'ha mantingut fins a l'actualitat.

Pel que fa a la preferència per certs autors, al començament hi ha una barreja entre autors clàssics i d'altres antics però molt menys coneguts. Suposo que això es deu al fet que a Andorra va començar a representar-se teatre literari o comercial aleshores i no es devien de conèixer gaire els autors contemporanis. Més tard, cap al 1960, amb la representació de *Jo seré el seu gendre*, de Jaume Villanova i Torreblanca, encara que ens falten les dades exactes per establir el canvi, el públic va anar decantant-se pels contemporanis, malgrat que es manté alguna representació d'autors decimonònics. Dins de la xifra de seixanta-un autors estudiats, trobem una barreja d'importants i d'altres gairebé desconeguts. Així, doncs, tenim quaranta-tres dramaturgs professionals i divuit d'*amateurs*. Entre els dotze espanyols que escriuen en llengua castellana, cal destacar-ne un de clàssic —José Zorrilla— i un parell de contemporanis —Jacinto Benavente i José María Pemán. Com s'ha dit, no es representa cap autor del Segle d'Or, com Lope de Vega o Calderón, ja que hi predominen els dramaturgs moderns.

No ha existit, a Andorra, durant aquests anys, una crítica teatral professional. Les fonts periodístiques analitzades, excepte la crítica feta per Agustí Riquer sobre l'obra *En terres d'Andorra*, només contenen breus ressenyes o comentaris plens de judicis subjectius sense gairebé valor crític. Però, tal com diu Santiago Trancón, «no hay teatro sin crítica»; per tant, s'ha d'oblidar el fet que, com afegeix l'investigador: «El público, por lo tanto, siempre ha ejercido una labor de crítica inmediata o espontánea».⁴¹⁷ Cal afegir que, avui dia, tampoc hi ha una crítica teatral professional, ni un centre documental teatral o qualsevol altre espai dedicat a guardar únicament aquesta informació sobre l'activitat teatral a Andorra.

Tampoc he pogut detallar el preu de totes les entrades, encara que he trobat documents, com el primer full del llibre de caixa de l'any 1951 del Centre Cultural Lauredià, en el qual consten els ingressos corresponents a taquilla de les representacions. També anuncis

⁴¹⁷ TRANCÓN, S., *op. cit.*, p. 433.

del *Pessebre vivent* a *La Vanguardia Española* assenyalen el preu d'una excursió a Andorra, amb l'entrada de l'espectacle inclosa. I puc afirmar, gràcies a informació facilitada per fonts orals, que les entrades del *Pessebre vivent* es cobraven a 5 pessetes, però només si volies seure en una cadira amb la seva original calefacció — tal com comento al apartat corresponent a l'obra—; si, per contra, hi assisties dempeus, l'entrada era gratuïta. Aquestes dades demostren que, en alguns casos, les entrades es cobraven.

Com expliquem en el capítol corresponent, al Principat no hi havia locals dedicats a la representació teatral en exclusiva. Només he pogut trobar informacions secundàries sobre l'existència d'un teatre a Ordino, del qual no he pogut esbrinar on es situava i l'ús del qual suposo que seria polivalent. Així, doncs, hi havia espais o escenaris en diverses associacions, escoles, cinemes, etc., que tenien diferents usos culturals, als quals s'afegien les funcions teatrals.

Aquesta consideració sobre els diferents usos dels locals ens porta a fer una relació de les sales de cinema que hi havia al país durant l'època que abasta aquesta tesi, ja que, tenint en compte que la primera ràdio (Ràdio Andorra) va aparèixer el 1939 i que Andorra Televisió va néixer l'any 1995 —abans, només s'hi veien les cadenes que arribaven d'Espanya o França i, en els anys d'eufòria del teatre i del cinema, poques llars contaven amb una televisor—, tant el cinema com el teatre constituïen dos espectacles de summa importància per als habitants del país.

El primer testimoni d'una projecció cinematogràfica a Andorra data del 1905, durant la Festa Major de les Escaldes, a la plaça Santa Anna, on es va penjar un rètol que anunciava el següent: «CINEMATÓGRAFO DEL PASEO/GRAN FUNCIÓN PARA HOY».⁴¹⁸ Però, les primeres projeccions, segons algunes fonts, van arribar al Principat andorrà de la mà del Cercle Moral i Recreatiu d'Andorra, entitat creada, com ja s'ha dit, l'any 1905. També al Cinema-Casino Teatre Andorrà, creat l'any 1932, es feien representacions cinematogràfiques. No va ser, però, fins al 1934 que va obrir la primera sala exclusivament dedicada a aquesta activitat: el Cinema Valira ubicat a l'avinguda Carlemany de les Escaldes. Aquest, propietat de la família Reig, contava amb un aforament total de tres-centes vuitanta butaques. Després, van aparèixer el Modern, l'any 1942, i el Principat el 1949, ubicats a la avinguda de Meritxell de la parròquia d'Andorra la Vella i ambdós de la família Cassany. El Principat va tancar l'any 2009 perquè les sales havien quedat obsoletes i el Modern, que s'havia convertit en multicinema a la dècada

⁴¹⁸ Existeix una fotografia al fons Guillem d'Areny Plandolit. Arxiu Nacional d'Andorra.

dels vuitanta i que havia renovat les seves instal·lacions l'any 2005, ho va fer l'any 2010, després de seixanta-nou 69 anys d'història. Però l'auge del cinema a Andorra es va viure als anys seixanta del segle XX, quan va arribar a haver-hi fins a vuit sales a Andorra que es van mantenir fins a la dècada següent. A la parròquia de Sant Julià hi havia el Principal; a Andorra la Vella, a més dels ja esmentats, hi havia el de les Valls, que el 1992 es va reformar i es va convertir en el Teatre Comunal d'Andorra; el del Casal del Centre, anomenat Andor-Center, en el qual s'exhibien pel·lícules censurades a França i Espanya, que convocaven un nombrós públic forà; el Cinema Cristall, també conegut com a Gran Teatre Cristall Cinema, a les Escaldes; el Coliseum, i, a Encamp, el Royal, que va funcionar des de mitjan de la dècada dels seixanta fins a l'inici de la següent, i que estava situat on ara hi ha els menjadors escolars —i que també servia com a sala de festes. Als anys vuitanta, fins i tot hi havia un cinema al Pas de la Casa: el Concòrdia. En l'actualitat, la crisi del sector ha fet que tan sols compten amb els Cinemes Illa Carlemany a les Escaldes, inaugurats el juliol de 2009.

Actualment, podem afirmar que les coses no han canviat gaire. Al Principat, només hi ha dos espais coneguts específicament com a *teatres*: el Comunal d'Andorra, el millor per a fer teatre que hi ha a tot el país, amb una capacitat de dos-cents quaranta espectadors i el de les Fontetes, a la Massana, per a cent setanta espectadors. Després, hi ha la sala de teatre de la Valireta, situada al Centre Cultural de la Valireta, a Encamp, ideal per a projectes de petit format i amb una capacitat per a cent cinquanta-quatre espectadors. La resta dels espais existents a Andorra com a llocs de representació teatral són polivalents i alguns, no gaire adequats per dur-hi aquesta activitat. A la Massana, també es fan representacions a la Biblioteca Comunal, però sempre de petit format, com ara contes escenificats o monòlegs. A Encamp, també es fa teatre a la sala de festes, amb quatre-cents places i que està molt bé per realitzar-hi aquesta activitat. A Canillo, la sala d'actes del Palau del Gel, amb dues-cents cinquanta places, és ideal per a projectes de petit format.

A Andorra la Vella, a banda del teatre esmentat, es fan representacions a la sala d'actes de la Llacuna, adequada per a petits projectes, on també es realitzen conferències i presentacions de llibres, entre d'altres, i al Centre de Congressos. A la parròquia de Sant Julià, hi ha l'Auditori Claror, situat al Centre Cultural i de Congressos Lauredià, amb capacitat per a quatre-cents cinquanta persones i destinat també a fer-hi conferències i altres activitats culturals. Finalment, a Escaldes-Engordany hi ha, d'una banda, la Sala del Comú d'Escaldes que no és ideal per a realitzar-hi representacions, i, de l'altra, El

Prat del Roure, amb una capacitat per a nou-centes persones i que tampoc és un espai idoni per fer les funcions de teatre. En aquest darrer, també es porten a terme altres activitats, sobretot concerts i actes festius, atesa l'amplaria.

La producció teatral de caràcter literari a Andorra comença el 1905 amb l'obertura del Centre Moral i Recreatiu, encara que no hem aconseguit aportar dades sobre les obres que s'hi van representar, en no existir, com ja s'ha dit, premsa al país a l'època. La majoria de les obres i autors són de procedència espanyola, amb un clar predomini de la cultura teatral catalana. També trobem una minoria d'autors i obres franceses, traduïdes al català i, tan sols una obra —també traduïda a aquesta llengua— d'un autor nord-americà. A partir d'aquestes dades, podem obtenir la conclusió de la clara preferència del públic andorrà per les obres catalanes, una preferència comprensible, en tractar-se de la llengua oficial del país.

Desconec els honoraris que cobraven les companyies teatrals, ja que no he pogut trobar cap document que parli sobre el tema. Tampoc no he trobat informació sobre la duració de les temporades teatrals.

Actualment, l'any 2017, el pes del teatre andorrà continua viu i genera, fins i tot, polèmica social, com la que hi ha entre les poblacions d'Ordino i Encamp amb l'oportunitat de polititzar o no les festes populars com a tema de fons. A Encamp, consideren que és bo aprofitar per Carnaval *El judici dels contrabandistes* per fer sàtira política i social actual; en canvi, a Ordino prefereixen recuperar la tradició medieval sense modernitzar-la.⁴¹⁹

Finalment, cal dir que s'organitzaven, durant l'època que abasta aquesta tesi, dos festivals en els quals, a més d'altres activitats, es representaven obres o fragments de peces teatrals: els Caus d'art i els festivals organitzats pel Sindicat d'Iniciativa.

En conclusió, durant el període comprés entre els anys 1900 i 1970, el teatre andorrà és popular i en català, lligat a les festes de Nadal i Carnestoltes. Malgrat les nombroses representacions d'obres còmiques, la majoria de les quals són de dramaturgs catalans, el substrat escènic muntanyenc hi predomina.

⁴¹⁹ «Ordino recupera per Carnaval 'El judici dels contrabandistes'», *El periòdic d'Andorra*. Andorra: 13 febrer 2017. «Judici als contrabandistes», *El periòdic d'Andorra*. Andorra: 22 febrer 2017.

VIII. BIBLIOGRAFIA

A) OBRES DE TEATRE ANALITZADES

A.1) TEATRE ANDORRÀ (1900-1970)

ALBERT I CORP, E. *El pessebre vivent d'Engordany. Valls d'Andorra*. Barcelona: Barcino. 1956 / *Muntatges Escènics. Historia – Tradició – Llegenda – Mitologia (recull dels més importants)*. Andorra: Ed. Andorra. 1997. p. 1-48.

ALBERT I CORP, E. *El misteri del Canigó*. Dins: J. Puig i Pla. *Esteve Albert i Corp. Esbós biogràfic*. Dosrius: Ajuntament de Dosrius. 1998. p. 179.

ALBERT I CORP, E. *Paper de la Fada de Roses* (Adaptació del poema Canigó). Dins J. Malé i Pegueroles. «Els materials literaris inèdits d'Esteve Albert al Museu Arxiu». *XXXI Sessió d'Estudis Maratonins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria. 2015. p. 50.

ALBERT I CORP, E. *Pirene. Alcides i la fundació de Barcelona*. (circa 1956) *Muntatges Escènics. Historia – Tradició – Llegenda – Mitologia (recull dels més importants)*. II. Andorra: Ed. Andorra. 1997 p. 171-206.

ALBERT I CORP, E. *Representaciones de De Nativitate Christi: fragmento de 'Vita Christi' de Isabel de Villena (1430-1490)*. adaptado a modo de «Retaule del pessebre medieval». Barcelona: Patronat U. C. T. de Montalt / Diputació de Barcelona. 1963. / Sort: Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà. 1982. [ms. mec]

El ball de l'óssa d'Encamp a Andorra. F. Perramon y Zapatero, editor. *El ball de l'óssa d'Encamp a Andorra. Anàlisi d'un ritual de pas pirenaic*. Andorra la Vella: Institut d'estudis andorrans, 1993.

El judici dels contrabandistes de la parròquia d'Ordino Julián Adán, E. editora. *Hereus i cabalers*. Andorra: Solber. 1997. p. 77-78. / Dins «Ordino recupera per Carnaval 'El judici dels contrabandistes'», *El periòdic d'Andorra*. Andorra: 13 febrer 2017. / Dins «Judici als contrabandistes», *El periòdic d'Andorra*. Andorra: 22 febrer 2017.

El Tralarí i la Marieta (s/d: circa segle XIX). Julián Adán, E. editora. *Tradicions per un poble*. Andorra: Banc Internacional d'Andorra /Banca Mora. 1996. p. 32-35.

Els contrabandistes de Canillo. Julián Adán, E. editora. *Hereus i cabalers*. Andorra: Solber. 1997. p. 78. / J. Alcobé, editor. «Les Golfes. Els Arlequins i el Carnaval de Canillo», *ExLibris Casa Bauró*, Núm. 12. Andorra: Biblioteca Nacional d'Andorra, 2009, p.5-8.

Els pastorets. Dins E. Peig. «Representació d'*Els pastorets* en el teatre d'Ordino per un grup de teatre popular.» Ordino: Arxiu Nacional d'Andorra. 1965. FP. n° registre 1993.

[Els] *Pastorets*. Dins: J. Casadevall i Medrano. «Agrupació Teatral del casal del Centre». *Anuari Guia Turístic i Comercial d'Andorra 1969/1970*. Andorra: 1971. p. 45.

Els segadors i els dallaires. Julián Adán, E. editora. *Hereus i cabalers*. Andorra: Solber. 1997. p. 72

La caça de l'óssa de Sispony i el Ball de l'ós Julián Adán, E. editora. *Hereus i cabalers*. Andorra: Solber. 1997. p. 74.

La guerra entre moros i catalans. Dins: J. Amades. *Costumari català. El curs de l'any*. IV. Barcelona: ed. 62. 1950. p. 659-660.

L'antiga llegenda de l'óssa de cal Moles. Julián Adán, E. editora. *Hereus i cabalers*. Andorra: Solber. 1997. p. 222-223.

L'ermità de MeritxeLL. Dins: J.M. Font i Tarrida. «Agrupació Teatral Casal del Centre». *Anuari Guia Turístic i Comercial d'Andorra 1968*. Andorra: 1968. p. 33. Dins: J. Casadevall i Medrano. «Agrupació Teatral del Casal del Centre». *Anuari Guia Turístic i Comercial d'Andorra 1969/1970*. Andorra: 1971. p. 45.

L'óssa a Escaldes F. Perramon y Zapatero, editor. *El ball de l'óssa d'Encamp a Andorra. Anàlisi d'un ritual de pas pirenaic*. Andorra la Vella: Institut d'estudis andorrans, 1993, p. 16. / M. Praneuf, editor. *L'ours et les homes dans les traditions européennes*. París : Imago, 1989, p. 62.

L'óssa de Canillo. Julián Adán, E. editora. *Hereus i cabalers*. Andorra: Solber. 1997. p. 36-37. / J. Alcobé, editor. «Les Golfes. Els Arlequins i el Carnaval de Canillo», *ExLibris Casa Bauró*, Núm. 12. Andorra: Biblioteca Nacional d'Andorra, 2009, p.8.

L'Óssa de sant Esteve d'Andorra la Vella. M. Montanya Bernaus, editora. *La cuina de casa meva*. Andorra: Ed. Andorra 1985, p. 42-43.

L'óssa de sant Esteve a La Cortinada. Julián Adán, E. editora. *Hereus i cabalers*. Andorra: Solber. 1997. p. 36.

L'óssa de sant Esteve a Ordino. Julián Adán, E. editora. *Hereus i cabalers*. Andorra: Solber. 1997. p. 34-35.

Operació Carnestoltes. Andorra: 1970. ms inèdit.

MARSOL I CLUA, R. *Ball de l'Óssa* (s/d: circa segle XIX). Andorra: 1959. ms inèdit.

MARSOL I CLUA, R. *El judici dels contrabandistes de la parròquia d'Encamp* (s/d: circa segle XIX). Andorra: 1959. ms inèdit.

MARTISELLA POBLA, J. *En Terres d'Andorra. Poble andorrà. Portaveu del Casal Andorrà de Barcelona*. Any II. nos. 13-22. Barcelona: Març-desembre 1935. Any III. nos 23-25. Gener-març 1936. Any III. n° 9. Gener 1937.

A.2) OBRES INÈDITES O POSTERIORIS A 1970

ALBERT I CORP, E. *El ball de l'ós medieval* (Cartell de la representació, 1982). Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

ALBERT I CORP, E. *El Pessebre vivent d'Encamp i els altres*. Dins C.A. *Andorra 7*. Andorra: 25 desembre 1982, p. 37.

ALBERT I CORP, E. *Les Goges del Canigó*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. 1983. Cartell et *alt*.

ALBERT I CORP, E. *Les pubilles d'Andorra*. Sort: Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà. 1982. [ms. mec]

ALBERT I CORP, E. *Pessebre vivent de Canillo a Meritxell*. Dins: E. J. M. Esteve Albert: trobador. historiador. arqueòleg i activista polític i cultural». *Diari Bondia*. 28 març 2014. p.12.

ALBERT I CORP. E. *Andorra: sobirania d'abans del feudalisme*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. [ms. mec]

ALBERT I CORP. E. *Bestiolari Andorrà* (Cançons per mim i dansa d'infants). Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars. [ms. mec]

ALBERT I CORP. E. *Els cortals d'Encamp*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. [ms]

ALBERT I CORP. E. *Evocació del poblament prehistòric andorrà*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. 1987. [ms]

ALBERT I CORP. E. *Targa (L'Andorra novella)* Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. 1956. [ms. mec]

ALBERT I CORP. E. *La cessió d'Andorra al bisbe de la Seu d'Urgell*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. [ms. mec]

ALBERT I CORP, E. *La llegenda de Carlemany*. Proposta d'espectacle turístic. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. 1963. [ms. mec]

ALBERT I CORP. E. *Arnaldeta de Caboet. pubilla de les Valls d'Andorra en temps del Catarisme*. (1987). *Muntatges Escènics. Historia – Tradició – Llegenda - Mitologia (recull dels més importants)*. Andorra: Ed. Andorra. 1997. p. 109-150.

ALBERT I CORP. E. *Andorra, història i llegenda*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. [ms. mec]

ALBERT I CORP. E. *Les Bons, història i llegenda*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. [ms. mec]

ALBERT I CORP. E. *So i llum a la Casa de la Vall*. Sort: Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà. [ms. mec]

ALBERT I CORP. E. *Perdida en la nieve*. Guió cinematogràfic. Dins J. Malé i Pegueroles. «Els materials literaris inèdits d'Esteve Albert al Museu Arxiu». *XXXI Sessió d'Estudis Maratonins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria. 2015. [ms. mec]

Consueta de Sant Jordi. [s/ms]. Dins: J. Reniu i Calvet. *Esteve Albert i Corp. Esbós biogràfic (1914 – 1995) 81 anys d'una vida*. Dosrius: Ajuntament de Dosrius. 1998. p. 122.

La llegenda de Sant Jordi [s/ms]. Dins: «Rossend Marsol i Clua». *Escriptors d'avui. escriptors d'aquí*. Principat d'Andorra: Centre de la Cultura Catalana. 1997. p. 31

Mort i enterrament del Carnestoltes. Julián Adán, E. editora. *Hereus i cavalers*. Andorra: Solber. 1997. p. 84.

B) OBRES SOBRE TEATRE D'ANDORRA

ALBERT I CORT, E., *L'home dels ocells i dels peixos, del maresme a les valls d'andorra i retorn*. Andorra la Vella: Ed. Andorra, 1986.

ALBERT I SUBIRÀ, R. «La figura del pare, l'Esteve Albert», *Duos Rios, Monogràfic, In memoriam, Esteve Albert i Cort*. Dosrius: Arxiu Històric Municipal de Dosrius, 2004, p. 4-7.

ALCOBÉ, J. «Les Golfes. Els Arlequins i el Carnaval de Canillo», p. 17. *ExLibris Casa Bauró*, Núm. 12. Biblioteca Nacional d'Andorra: 2009.

«Acta de relançament del Centre», *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992*. Andorra: Àgora cultural, 2001, p. 34-36.

«Acta de relançament del Centre, 1963». *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992*, 2001. Andorra: Àgora cultural, 2001, p. 42.

_____ «El teatre de la natura». *Andorra: Miscel·lania Cultural Actualitat i Turisme*, Anuario, (CAT.), Valls d'Andorra: Consell General de les Valls d'Andorra, 2 gener 1956, p. 60-61.

«Andorra la Vieja. Inauguración de un teatro de la naturaleza». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 14 setembre 1956, p. 12.

«Ayuntamiento de Barcelona. Fiestas de la Merced 1957, 'Pessebre Vivent'». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 21 de setembre de 1957, p. 21.

BARRIL, J., «Pròleg. La tragèdia de sempre», *Andorra*, Andorra la Vella: Ed. Andorra, 2009, p. 7-13.

BRUTAILS, J. A., *La coutume d'Andorre*. París: Ernest Leroux. 1904.

BUCH I ESTEBAN, A. *Esteve Albert des de Sant Vicenç de Montalt: les activitats urbanístiques, culturals i de promoció del poble i de tot el Maresme (1963-1983)*, Ajuntament de Sant Vicenç de Montalt: 2004.

CANTURRI MONTANYA, P. «El carnaval a Andorra». *Arrels andorranes, V, Fires i festes*. Andorra: Govern d'Andorra. 1989, p. 20-25.

_____ «Les Festes Majors i els seus programes». *ExLibris Casa Bauró*. Andorra: Biblioteca Nacional. 2007, p. 3-11.

CASADEVALL I MEDRANO, J. «Agrupació Teatral del Casal del Centre». *Anuari Guia Turístic i Comercial d'Andorra 1969/1970*. Andorra: 1971, p. 45.

_____ «Memòria de les activitats culturals més rellevants desenvolupades per aquesta entitat durant l'any 1969». *Anuari Guia Turístic i Comercial d'Andorra 1971/1972*, Andorra: 1973, p. 35.

«Centre Moral i Recreatiu d'Andorra. Data fundacional 24 desembre 1905». *Neu: Portaveu de l'Esquí Club d'Envalira*. Valls d'Andorra: Febrer 1965, p. 69-71.

Centre Moral-Recreatiu d'Andorra 1905-1992. Andorra: Àgora cultural. 2001.

50 anys del pessebre vivent a Engordany. Andorra: Comú d'Escaldes-Engordany. 2005.

«De Nativitate Christi». *La Vanguardia Española*, Barcelona: 25 desembre 1969, p.1.

«El Casal del Centre Nou». *Neu: Portaveu de l'Esquí Club d'Envalira*. Valls d'Andorra: juliol 1965, p. 53-54.

El Matí. Barcelona: 1930.

El Matí. Barcelona: 1933.

«El Oratori del Naixement», *Diario de Barcelona*. Barcelona: 9 febrer 1964, p. 13.

«El *Pessebre Vivent* de Andorra». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 30 desembre 1960, p. 25.

«El «Pessebre vivent» a favor de las víctimas de Hungría», *La Vanguardia Española*. Barcelona: 14 desembre 1956, p. 19.

«Els Esquiadors del *Pessebre*». *Neu: Portaveu de l'Esquí Club d'Envalira*. Valls d'Andorra: abril 1957, p. 10-11.

«En San Vicente de Montalt. Representaciones «De Nativitate» segle XV. Sor Isabel de Villena». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 20 desembre 1963, p. 42.

Estatuts de l'Ateneu Cultural i Recreatiu d'Andorra, (1936) ACA 5314, 2.1.5.11.4.2, Fondo Arxiu Comunal d'Andorra.

Estatuts del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra. Andorra la Vella: 1905.

«Excursions en autocar «Pessebre Vivent a Engordany» Les Escaldes». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 10 novembre 1957, p. 22.

Fèlix Peig 1953-1983. Catàleg. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, Ministeri de Cultura, Arxiu Històric Nacional, Impremta Grafinter, 2002.

FITER, R. «Andorra: Ambiente de fiesta con motivo del Carnaval». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 27 febrer 1968, p. 29.

FONT I TARRIDA, J. M^a. «Agrupació Teatral Casal del Centre». *Anuari Guia Turística i Comercial d'Andorra 1968*. Andorra: 1968, p. 33.

FRISCH, M., *Andorra*, Andorra la Vella: Ed. Andorra, 2009.

GALVEZ, D., «Ester Nadal parla d'Andorra», *Portella*, Núm. 1, Andorra la Vella: 2010, p. 50-53.

GARCIA, X., *Un home de cultura pirinenca*, Andorra la Vella: Ed. Andorra, 1995.

GARRUT, J. M. «El 'Misterio' de la Navidad, representado al aire libre». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 25 desembre 1959, p. 4.

Guia Principat d'Andorra, Any II, Núm. 25. Andorra: 15 octubre 1963, p. 13.

GOMIS, J. «Andorra, 1957». *Revista de Actualidades. Artes y Letras*, any VI, núm. 248. Barcelona: gener 1957, p. 14-15.

«Hoy, festividad de San Jorge. Programa de actos que se celebraran en la Diputación Provincial». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 23 abril 1958, p. 22.

JULIÁN ADÁN, E. *Hereus i Cabalers*. Andorra: Solber. 1997.

____ *Tradicions per a un poble*. Andorra: Banc Internacional d'Andorra / Banca Mora. 1996.

«Las cien figuras vivientes de Engordany». Revista de Actualidades, Artes y Letras. Any V, núm. 197. Barcelona: gener 1956, p. 12-13.

LLATES, R., *Els Pastorets: teatre popular*, Barcelona: Selecta, 1952.

MOLES ARISTOT, P. «El Pessebre Vivent d'Engordany». *Valentí Claverol. La mirada fràgil, 1930–1970*, Catàleg, Arxiu Valentí Claverol, Andorra: Govern d'Andorra, 2007.

NADAL, E., «Projectes de l'Escena Nacional d'Andorra (ENA) i de Trivium (escola de música, dansa i teatre)», *El Pirineu i la creació cultural*, Andorra: Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors; Generalitat de Catalunya: Patronat Francesc Eiximinis, Institut per al Desenvolupament i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran. 2008, p. 59-63.

«Notes d'Andorra». El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell, Seo d'Urgell: 1 abril 1932, p. 7.

___ El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell, Seo d'Urgell: 19 juliol 1932, p. 9.

___ El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell, Seo d'Urgell: 3 agost 1932, p. 11-12.

___ El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell, Seo d'Urgell: 16 setembre 1932, p. 10.

___ El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell, Seo d'Urgell: 15 març 1935, p. 5.

___ El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell, Seo d'Urgell: 5 abril 1935, p. 8-9.

___ El Cadí: publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell, Seo d'Urgell: 15 abril 1935, p. 10.

___ El Cadí. publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell, Seo d'Urgell: 20 abril 1935, p. 5.

___ El Cadí. publicació quinzenal portaveu de l'alt Urgell, Seo d'Urgell: 18 novembre 1935, p. 9.

«Noticiari Andorrà». *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*. Andorra: 3 gener 1935, p. 14.

___ *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*. Andorra: 3 maig 1935, p. 6-7.

___ *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*. Andorra: 7 juny 1935, p. 14.

___ *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*. Andorra; 1 maig 1936, p. 12.

____ *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*. Andorra: 5 juny 1936, p. 11.

____ *Andorra Agrícola: Revista mensual il·lustrada*. Andorra: 3 juliol 1936, p. 12.

«Noticiari Cultural. Centre Moral i Recreatiu d'Andorra». *Neu: Portaveu de l'Esquí Club d'Envalira*. Valls d'Andorra: febrer 1965, p. 94.

«Notícies d'Andorra». *Neu: Portaveu de l'Esquí Club d'Envalira*. Valls d'Andorra: abril 1959, p. 50.

PERRAMON Y ZAPATERO, F. *El ball de l'óssa d'Encamp a Andorra. Anàlisi d'un ritual de pas pirenaic*. Andorra la Vella: Institut d'estudis andorrans, 1993.

«Pessebre Vivent Andorra». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 9 desembre 1956, p. 21.

«'Pessebre Vivent' en Andorra». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 24 novembre 1957, p.14.

PLANA, X. «Andorra: Importantes proyectos de expansión teatral». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 24 febrer 1968, p. 29.

POL I SOLE, A. «Introducció», *Centre Moral i recreatiu d'Andorra 1905-1992*. Andorra: Àgora cultural, 2001, p. 9.

PONS I TORRES, M., «Presentació», *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992*. Andorra: Àgora cultural, 2001, p. 5.

«Primeres actes en el nou local social (2/6/1965)». *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992*. Andorra: Àgora cultural, 2001, p. 48.

«Programa». *III Festivals Andorra Sindicat d'Iniciativa Setembre 1965*. Andorra: 1965, p. 3.

Programa Festa Major. Sant Julià de Lòria 1992. 25, 26, 27 i 28 de juliol. (1992). Sant Julià de Lòria: Comú de Sant Julià de Lòria, 1992.

Programa Festa Major Escaldes-Engordany 1956. Escaldes-Engordany: Comú d'Escaldes-Engordany, 1956.

PUIG I PLA, J., «Cronologia d'Esteve Albert», *Esteve Albert i Corp. Esbós biogràfic*. Dosrius: Ajuntament de Dosrius, 1998, p. 179.

PUJAL I ARENY, E., «Presentació» en *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992*. Andorra: Àgora cultural, 2001, p. 6.

«Reglament de la Societat Còmica del Centre», *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992*. Andorra: Àgora cultural, 2001, p. 25-28.

«Reglament del Centre Moral-Recreatiu (1905)», *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992*. Andorra: Àgora cultural, 2001, p. 15-21.

Retrospectiva fotogràfica de Bartomeu Rebés. Andorra: Govern d'Andorra, 1985.

RHEIN, W., «Andorra i el drama *Andorra*», *Portella*, Núm. 1, Andorra la Vella: 2010, p. 36-39.

ROSSELLÓ I LLOVERAS, M. *Els Pastorets del nostre temps*. Madrid: Susaeta. 1999.

«Rossend Marsol i Clua». *Escriptors d'avui, escriptors d'aquí*. Principat d'Andorra: Centre de la Cultura Catalana, 1997, p. 31.

RUANO, E. F. «Andorra. Para el próximo día 18 del mes corriente debutará la Compañía de Teatro Catalán. Festival». *La prensa*. Barcelona: 8 març 1960, p. 6.

____ «Teatre i Artistes – La Secció Artística del F. C. Andorrà, d'Andorra la Vella». *Programa Festes d'Andorra la Vella 1944*. Andorra la Vella: 1944, p. 20.

SALSES, J. «Teatre i Artistes. La Secció Artística del F.C. Andorrà d'Andorra la Vella», *Programa Festes d'Andorra la Vella 1944*, p. 20. Andorra la Vella: Comú d'Andorra la Vella. 1944.

SENTIS, C. «Un Belén lejano». *La Vanguardia española*. Barcelona: 24 desembre 1958, p. 22.

Sindicat d'Iniciativa. Oficina de Turisme 1951 – 2001. 50 anys al servei d'Andorra. (2001). Andorra la Vella: Sindicat d'Iniciativa, Oficina de Turisme. 2001.

«Solemne clausura del III Congreso Pesebrista Internacional». *La Vanguardia Española*. Barcelona: 31 desembre 1957, p. 25.

«Un teatro de la naturaleza, en Andorra». *Diario de Barcelona*. Barcelona: 15 setembre 1956, p. 18.

«Una anècdota de fa 26 anys». *Poble Andorrà*. Barcelona: 24 desembre 1981, p. 22.

«Una delegación andorrana en Barcelona». *La Vanguardia española*. Barcelona. 10 octubre 1956, p. 18.

C) OBRES SOBRE TEATRE

ALONSO DE SANTOS, J. L. *Manual de Teoría y Práctica Teatral*. Madrid: Castalia. 2007.

BARGALLÓ, J.; PALAU, M., *Bandolers, santes i criades, quatre balls parlats de la Torredembarra vuitcentista: els manuscrits Llorens-Cortasa*. Torredembarra: Arxiu Municipalde Torredembarra, 2010.

BERENGUER, A. *El teatro en el siglo XX (hasta 1939), Historia crítica de la Literatura Hispánica*. Madrid: Taurus. 1988.

BENSOUSSAN, M., «Le theatre populaire de langue catalane», *Études et documents. Laboratoire d'Etudes Théâtrales*, Tome 1. Rennes: Université de Haute Bretagne Rennes II, 197?, p. 61-68.

CHEVALIER, M., *Cuentos folklóricos en la España del Siglo de Oro*. Barcelona: Crítica, 1983.

FOGUET I BOREU, F., *El teatre català en temps de guerra i revolució (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, desembre 1998.

_____. «El teatre amateur català en temps de guerra i revolució (1936-1939)». *Els Marges. Revista de llengua i literatura*, núm. 62. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, desembre 1998, p. 7-40.

_____.; SANTAMARÍA, N., *La literatura dramàtica*, Barcelona: UOC, 2009.

GALLÉN, E., *El teatre a la ciutat de Barcelona durant el règim franquista (1939-1954)*. Barcelona: Edicions 62, 1985.

GARCÍA BARRIENTOS, J. L. *Cómo se comenta una obra de teatro*, Madrid: Síntesis, 2001.

LESSING, G. E. *Hamburgische Dramaturgie*, (1767), Madrid: ADE. 1990.

LLORET I ESQUERDO, J., *Teatre foguerer*, Alicante: Instituto alicantino de cultura Juan Gil-Albert, 2002.

MASSIP BONET, J., *Història del teatre català 1. Dels orígens a 1800*. Tarragona: Arola Editors, 2007

ROMEU I FIGUERAS, J., *Teatre català antic I*. Barcelona: Curial, 1994.

TRANCÓN, S. *Teoría del teatro. Bases para el análisis de la obra dramática*, Madrid: Fundamentos. 2006.

YSÀS TRIAS, E., *Els balls de l'ós als Pirineus, estudi teatral d'un ritu europeu d'hivern*. Tesi doctoral. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2015.

D) OBRES SOBRE CULTURA I HISTÒRIA ANDORRANES

Andorra festes tradicionals. Andorra: Banco Internacional d'Andorra / Banca Mora: 1999.

Andorra. Festivals, Traditions and Folklore. Andorra la Vella: Impremta Envalira. 1998.

ALBERT I CORT, E., *Els quaranta anys del creixement d'Andorra (1930-1970): Nadala 1993*. Andorra: Ed. Andorra. 1993.

BASTIDA I ARENY, R. Cent anys d'ensenyament a Andorra, Col·lecció històrica d'un poble, Andorra la Vella: Grafinter, 1987.

BAZÁN, J., *Jo, un nen de la guerra*, Andorra la Vella: Biblioteca Andorra, Ed. Andorra, 1987, 2008.

BURGUÉS MARTISELLA, J., *L'apassionament per la fotografia*, Andorra la Vella: Ministeri de Cultura, 1998.

«Cafè Casino. Un hotel ple d'històries». *El pont de la Tosca. Comú de Escaldes-Engordany*, núm. 16. Escaldes – Engordany: Comú d'Escaldes – Engordany, desembre 2009, p. 4-7.

Calendari de festes i tradicions. Andorra la Vella: Conselleria d'Educació i Cultura. 1983.

CANTURRI I MUNTANYA, P., «L'estat actual del folklore andorrà». *El sentit del folklore, avui*. Vintenes Jornades de la Societat Andorrana de ciències. Andorra: Societat Andorrana de Ciències (SAC), 2016, p. 35-39.

Geografia i història d'Andorra: El segle XX a Andorra. Andorra: Govern d'Andorra, Ministeri d'Educació, Joventud i Esports, Formació andorrana, 1997.

Geografia i història d'Andorra: L'Edat antiga i Mitjana. Andorra: Govern d'Andorra. Ministeri d'Educació, Joventud i Esports, 1996.

GUILLAUMET ANTON, J., *Andorra. Nova aproximació a la història d'Andorra*. Andorra: Institut d'Estudis Andorrans (IEA), Govern d'Andorra, Altair. 2009.

MONTANYA BERNAUS, M., *La cuina de casa meva*. Andorra: Andorra 1985.

PONT SORRIBES, C., GUILLAMET LLOVERAS, J., *Història de la premsa andorrana 1917-2005*. Andorra: Govern d'Andorra, 2009.

RIBES ROIGÉ, M^a. D., TROGUER RIBES, J. M., *Costumari i receptari de la gastronomia andorrana*. Andorra: Solber, 1993.

SALA VALLDAURA, J. M., *Teatre Burllesc català del segle XVIII*. Barcelona: Barcino, 2007.

VALLS OLIVA, À., *Diccionari Enciclopèdic d'Andorra*. Andorra: Crèdit Andorrà, 2006.

E) LITERATURA CATALANA

AMADES I GELATS, J., «Cançoners. Cançons, refranys i endevinalles», *Folklore de Catalunya*, V. II. Barcelona: Selecta, 1951

_____*Costumari català, El curs de l'any*. Volums I, II, IV i V. Barcelona: Salvat. Edicions 62. 1950.

CAIXÀS, J.; CÒNSUL, I., CORRETGER, M.; GADEA, F.; JULIÀ, L.; SOLDEVILA, L. *Breu història de la literatura catalana*, Barcelona: La Magrana. 1998.

COMAS MOLAS, R., *Història de la literatura catalana*, vol. 7. Barcelona: Ariel. 1986.

Diccionari de la Literatura Catalana. Diccionaris d'Enciclopèdia Catalana: Barcelona. 2008.

ESPADALER, A. M^a., *Literatura catalana. Historia crítica de la Literatura Hispánica*, vol. 27. Madrid: Taurus. 1989.

F) OBRES SOBRE FOLKLORE

CARO BAROJA, J., *El Carnaval. Análisis histórico-cultural*. Madrid: Taurus, 1979.

LOAIZA I VIDIELLA, M., *La festa de l'ós al Vallespir*. Monroig del Camp: Fundació Loaiza-Vidiella. 1983.

PALOMAR, S.; SOLER I AMIGO, J., *Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya. Tradicionari. Música, dansa i teatre popular*, vol. VI. Barcelona: Enciclopedia Catalunya, SAU i Generalitat de Catalunya, 2006.

PRANEUF, M. *L'ours et les homes dans les traditions européennes*. París : Imago, 1989.

G) FONS AUDIOVISUAL

ALBERT I CORP, E., *Pessebre vivent a Engordany*. Escaldes-Engordany: Fondo RA, N° de registro 1977, Festes populars. Teatre, 1960-1965.

Pessebre vivent, (Imatges del *Pessebre vivent* de Escaldes). Escaldes-Engordany: Fondo FBM, N° de registro 1383, Teatre, 1956.

«El Pessebre vivent d'Escaldes-Engordany»; «'La mirada fràgil' Andorra 1930 – 1970», *Festes i tradicions*. Valentí Claverol, DVD recopilatori. Andorra: Arxius Valentí Claverol, Govern d'Andorra, 2008.

RIBA CASSANY, J., *Carnestoltes a Ordino*, Fondo CR, N° de registre:18099, Festes populars, 1930-1945.

H) FONS FOTOGRÀFIC

ALSINA MARTÍ, J., *Espectacle dins d'un teatre del país*, Fondo FAM, N° de registre 18679, Teatre, Escaldes-Engordany, Arxiu Nacional d'Andorra.

_____*Pessebre vivent*, (*Pessebre vivent* de Escaldes-Engordany) Fondo FAM, N° de registre 18667, Teatre, Escaldes-Engordany, Arxiu Nacional d'Andorra.

_____*Pessebre vivent*, (Personatges del *Pessebre vivent*), Fondo FAM, N° de registre 18680, Teatre, Escaldes-Engordany, Arxiu Nacional d'Andorra.

PEIG, F., *Pessebre vivent a Engordany*, (Actos del *Pessebre vivent*), Fondo FP, N° de registre 2240, Teatre, Escaldes-Engordany, Arxiu Nacional d'Andorra, 1958.

_____*Els pastorets*. (Representació d'*Els pastorets* en el teatre d'Ordino per un grup de teatre popular), Fons: FP, N° de registre 1993, Teatre, Ordino, Arxiu Nacional d'Andorra, 1965.

I) FONOTECA

« La desgràcia d'un pobre home ». *Del Piemont als Pirineus. El Pont D'Arcalís & Ariondassa*, Cançó tradicional, Àlbum, 15 cançons, Discmedi, Diputació de Lleida, 2004.

Les cançons de Nadal de l'Andorra de 1800. Andorra: Banc Agrícola i Comercial d'Andorra, 1998.

Les cançons eròtiques i de carnaval de l'Andorra de 1800. Andorra: Banc Agrícola i Comercial d'Andorra, 1998.

J) VÍDEOS

Festes del Carnaval. El ball de l'óssa d'Encamp. Arxiu de vídeo. Museu Etnològic de Barcelona. Comú d'Encamp. Enllaç:

<https://www.youtube.com/watch?v=4fcoQnN0Qg>

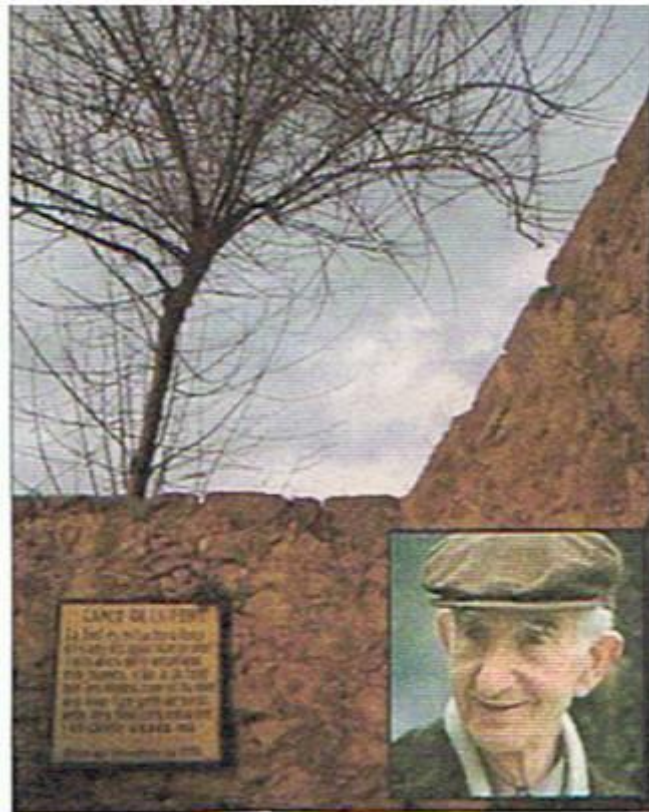
Judici als contrabandistes d'Encamp. Arxiu de vídeo. Andorra: Agència notícies andorrana (ANA), 2013. Enllaç:

https://www.youtube.com/watch?v=FNqX_WXE-4c

IX. APÈNDIX

ANNEX I: IMATGES D'AUTORS

I. AUTORS ANDORRANS



Imatge 1.1.1. ESTEVE ALBERT I CORP

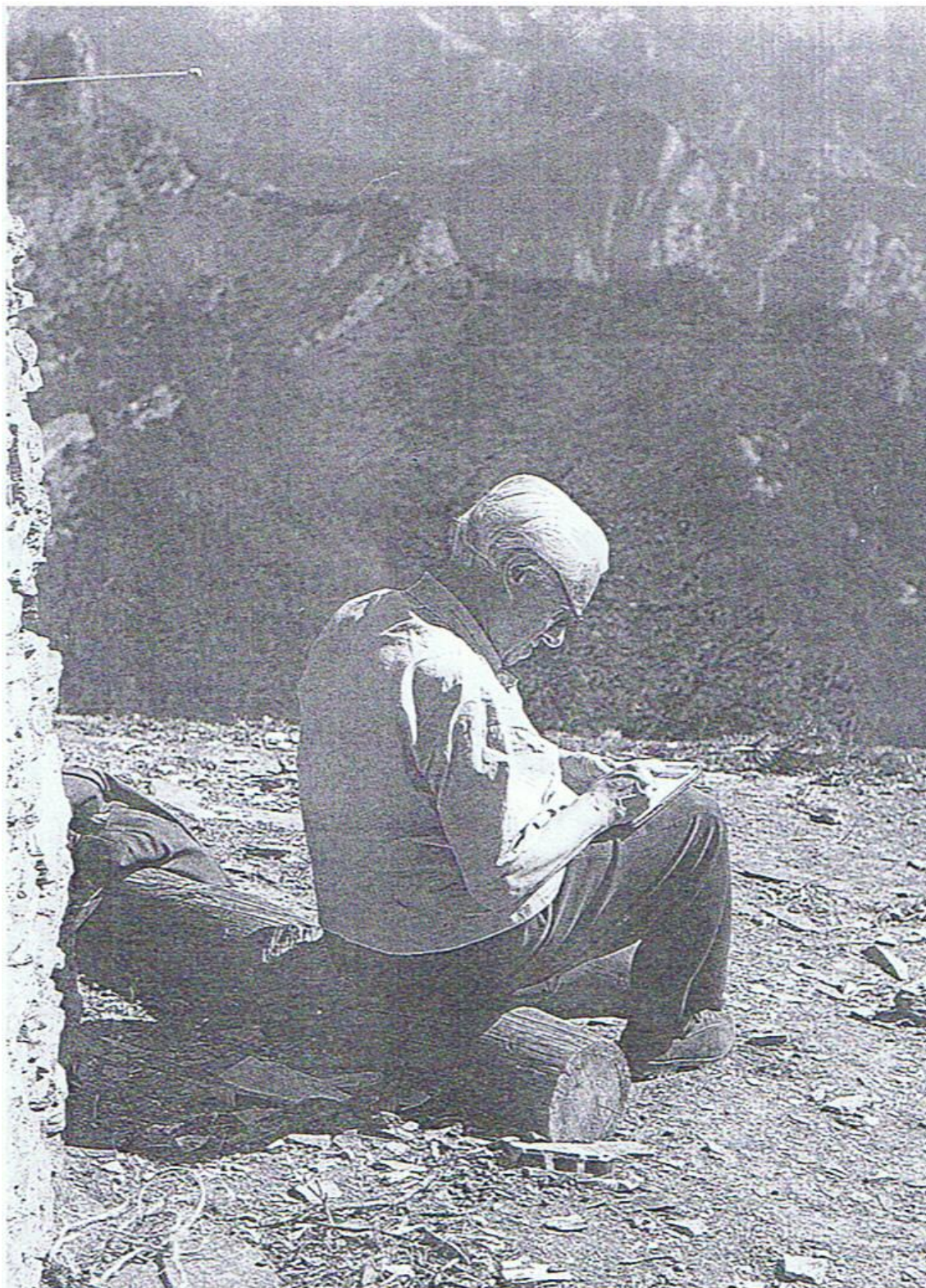


Imatge 1.1.2 ROSSEND MARSOL I CLUA (SÍCORIS)

II. AUTORS QUE VAN VIURE DURANT UN TEMPS A ANDORRA




Imatge: 1.2.1. El Mtre. Joan Roure I Janer, que posà en peu el Conjunt que organitzà l'homenatge a Lluís Capdevila amb la interpretació de la *Cançó d'Amor i de Guerra* a Andorra la Vella. En la foto hi veiem, emocionats, l'homenatjat, dret, que requereix pels aplaudiments del públic, ha pujat a l'escenari, i el Mestre Roure, més emocionat encara, que s'ha assegut a l'altre cantó, perquè el públic no para d'apludir. *Retrospectiva Fotogràfica de Bartomeu Rebés*, Andorra: Govern d'Andorra, 1985, p. 20.



Imatge: 1.2.2. Lluís Capdevila prenent notes al Coll de la Botella respecte del camí que havia recorregut Mossèn Cinto quan pujà als cims més alts de les valls d'Andorra. *Retrospectiva Fotogràfica de Bartomeu Rebés*. Andorra: Govern d'Andorra, 1985, p. 21.

ANNEX II: CARTELL DE L'ESTRENA DE LA *CONSUETA DE SANT JORDI*



EN LA GRANDIOSA EXPLANADA DEL
TEMPLO DE LA
SAGRADA FAMILIA


April 23th. at 8.30 P.M.
Medieval Show
Popular prices

Le 23 Avril à 8.30 du soir
Spectacle Medieval
Prix populaires

23 abril 8.30 tarde

**CONSUETA
DE
SANT JORDI**

Espectáculo medieval
Precios populares



Entrada por la Fachada del Nacimiento
Localidades: En la Dirección de la Avenida de la Luz y en las taquillas
de la Explanada del Templo.

Imatge 14.2. Cartell de la estrena al temple de la Sagrada Família (Barcelona) de la *Consueta de Sant Jordi*, dimecres 23 d'abril de 1958. Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà (Sort).

ANNEX III: CANIGÓ

<u>PESSEBRES</u>		
		Vivent
any 1.954 ?	fins 1.96 ?	Pessebre d'Engordany
any 1.95 ⁶		
any 1.95 ⁸		Pessebre Medieval "De Nativitat Christi"
any 1.963	1.969	" De Nativitate Christi" St. Vicens Molt.
any 1.969		Pessebre Vivent de l'Empordà (Roses)
any 1.968 - 1970		"La Mort del Just" Passió (Sant Just)
any 1.964 (setemb)		La Marieta de l'ull viu (Barcelona)
" "	(juliol)	El Comte Arnau (Bagà)
" 1.957		La Consueta de Sant Jordi)
" "		Retaule de la Soletat) Sgda. Família
" 1960 (setembre)		Nausica (Caldetes)
" 1961 (Setembre)		El comte Arnau (dosrius)
" 1963 (agost)		Medea (sant Vicens - Caldetes)
" 1959		Medea (Lloret)
" 1958		Medea (Puigcerdà)
" "		Consueta Sant Jordi (Puigcerdà)
" 1982 (Setembre)		Canigó - Comte Arnau (Parc Güell)
" 1961 (Juliol)		" " " (Can Bordoí) Llinàs
" 1966 ?		Retaule Sant Ermengol (Seu d'Urgell)
" 1957		Medea (Ampuries-Escala)
" "		Solitud (Escala)
" 1968 (Octubre)		Nerta (adaptació) Teià
" 1959 (juliol-agost)		Sibil·la (Castelló d'Empuries)
" 1970 (Maig)		Orpheus - Príncep Mariner (Roses)
" 1969 Desembre		Pessebre de l'Empordà (Ampuriabrava)
" 1969 Setembre		Retaule de la Mercé

Document 3.1. Llistat mecanografiat per Esteve Albert de les seves obres representades entre els anys 1954 -1969, Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà (Sort).

Document 3.2. Adaptació per a teatre a l'aire lliure d'Esteve Albert del poema *Canigó*,
Dossier *Canigó*, Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà (Sort).

CANIGÓ
=====

Adaptació per a teatre a l'aire lliure d'E. Albert.

Preludi musical.
Recitatiu.-

Amb son germà, lo comte de Cerdanya,
com Àliga que a l'Àliga acompanya
davalla Tallaferro de Canigó un matí, *eu la buscava quan en sentí la*
Ve amb son fill, de caçar-hi mística cantúria,
se n'entra a l'ermitatge devot de Sant Martí.

Gentil.- Mon pare jo voldria ser cavaller com ell.
No he fet amb vos contra Almanzor la guerra?
M'ha vist l'espatlla l'enemic? La terra
no reguf jo amb sang meva i amb sang de sarraïns?
Fer que l'elm i l'escut que, atants donàreu
a mi, a mi sol, fill vostre, m'el negàreu?
No infanten ja les mares guerrers i paladins?

Tallaferro.- Fill, hereu de ma glòria i mon llinatge,
ta petició m'agrada i ton llenguatge.
Pregunta si a ton oncle li plau com a ne mi.

Guifre.- Es hora tantmateix, tingues-ho en compte.
Si no es ja cavaller que ho sigui prompte.
Que vetlli anit les armes. Jo l'en faré el matí.

Fosc. Música.
Recitatiu.-

La llum de l'alba, al peu de l'ara el troba,
com un colom, vestit amb blanca roba,
regalant-se amb l'aroma de cristians consells,
sanitosos consells que abans de gaire,
com papallones colaran enlaire,
mes all son cor novici també volant amb ella.
Deixa després la blanca vestidura
i li donen a peces l'armadura.
Damunt lo camisol, lo platejat perpunt:
abriga amb lo capmall sa testa bella,
son cos gallard i fort amb la rodella
que duu les quatre barres i un sol-ixent damunt.
Guifre son oncle els esperons li posa,
fent una creu en son genoll, que arrosa
amb una encesa llàgrima. L'espasa empunya, après,
que un raig de sol llueix damunt de l'ara
i a Gentil per renyir-la se prepara
del puny a la creura fent-li donar un bes.
Tres cops amb ella sobre el dors li dona,
darrere injúria que el guerrer perdona,
mentres li diu l'asceta:-

Ermità.- L'espasa es unçoreu.
Batalla i venç com Jesucrist amb ella.
ama de cor aquesta esposa bella
que no l'arrenquin vida ni mort del costat teu.
Per Déu batalla, ja que l'has cenyida.
Estima son honor mes que ta vida.
Com ploma ta arma escriguí per tot la santa llei.
Sies sempre capçal de l'innocència.

Escut sies pel poble i espasa per ton rei. }

Fosc.
Recitatiu.-
 Avui s'escau l'aplec de l'ermitatge.
 Endiuenjats hi van en romiatge,
 pagesos i artigaires, pastors i cavallers
 i a Sant Martí quiscun un do demana,
 un do que els concedeix de bona gana
 als camps bones anyades, infants a les mullers.
 Les nines i donzells no pregunen gaire,
 que els tempta omplint de melodies l'aire
 la verda cornamusa que s'infla sota un pi.
MUSICAL-
 Lo flaviol espignador refila
 i al fioret de donzelles que desfila
 marcant va la cadència lo colp del tamborí.
 Al centre de la roda harmoniosa,
 de les nines somriu la mes hermosa,
 coronat de violes de bosc son front serè.
 Gentil prou la coneix puim se somriuen,
 com dues flors que al mateix arbre viuen
 de la mateixa saba d'amor que les sosté.
 Ple d'oracions son llavi que sospira
 l'ermità piadós a Gentil mira
 des del portal del temple, rosats sos ulls en plor,
 i girant-se al sagrari de l'Altíssim:
Ermità.-
 Salveu-lo, oh Pare nostre amorosíssim!
 les filles de la terra vos robaran son cor.
Recitatiu.-
 Al desencadenar-se la sardana,
 com enfilall de perles que s'esgrana,
 ne surt també Griselda, la rosa del ramell.
 Amb gentilesa arrenca de sa testa
 la corona de reina de la festa
 i en mans corre a posar-la del cavaller novell.
 Mes queda a l'arribar-hi entrebancada
 de Tallafarro amb la terrible ullada
 que sens paraules diu-li cruel:- Doncs a on vas?
 La corona li cau a l'oferrir-la
 i a l'abaixar-se el jove per collir-la
 amb veu de tro li crida son pare:- ~~XXXXXXXXXXXX~~
Tallafarro.-
 Doncs, que fas?
Gentil.-
 Que te que veure amb tu aquesta pastora?
 Es ella, pare, del meu cor senyora.
 Collint gerds i maduixes un dia l'encontrí.
 Ulls presos un de l'altre, ens estimàrem.
 La promesa d'amor amb que ens lligàrem,
 só cavaller, si es trenca, no es trencarà per mi.
Tallafarro.-
 Doncs, de ton cor esborra aquesta imatge
 o et tornaré de cavaller a patge,
 les armes arrencan-te que no sabrés honrar.
Recitatiu.-
 Gentil restà esblaimat. Apar un roure
 que el llamp acaba de ferir i ploure
 veu a sos peus ses branques, son front descoronar.
 Far grandíós que un promontori amaga

*ques
nib*

*Yr. Or
Frase*

8

Doncs, que fas?

X

darrera el Pirineu lo sol s'apaga
i els ulls d'alguna estrella se veuen llambregar.

Corns de guerra
Un missatjer.- Els moros son a la ciutat d'Elena.
Ja sos eixems negregen an l'arena
i encara a glops en treuen catorze galiots.
Per tot arreu resona crit de guerra:
cal que tots els del plá i els de la serra
hi anem corrent sinó morirem tots.

Guifre.- Jo amb els meus volaré cap a Port-Vendres
i els hi tallaré el pas... com anyells tendres
feu-mel's baixar per la ribera avall.

Tallaferro.- Jo recorrent la plana a tota brida
m'en duré els qui responguin a la crida
a combatrel's al Tech (al fill) Puja a cavall.

Gentil, pujant hi.- I jo a on hauré d'anar ? Amb vós o a on?
Tallaferro.- A qui et creava cavaller suara,
serveix-lo un any o dos o mes encara,
Fill meu que no li facis jamai abaixar el front.

Tallaferro segueix amb el seu escuder i seguici.-
Guifre.- Pels camins de Capcir i de Cerdanya
baixaran escamots a la campanya,
jo els arreplegaré tots a Riá
i partirem ben tost. Tu aquí m'esperes
vetllant els passos d'aquestes cingleres.
No et moguis fins que jo et faci cercar.

Guifre i els seus parteixen.-
Pausa i Gentil esguarda per tot i d sprés de mirar en silenci.-
Gentil.- Trigaré a ésser-hi?
Escuder.- Anant a tota brida
podeu a ésser aquí primer que l'alba.

Gentil munta a cavall i fuig corrents.-

] Jove

QUADRE II

Gentil descavalcant va estira el llenç blanc que fa de congesta i de sota en una fada.
Fada.- Que et feu, oh Jove, ma gentil senyora,
que aixís li robes son mantell de randa?
Gentil.- Qui es ta senyora, doncs?
Fada prenent-li la mà.- Vina-la a veure
ja que has volgut, traïdor, agraviar-la,
la flor de l'hermosura que somnies
veurás en quin jardí floreix i grana.

Prenent-li la mà, se l'enduu fins a on hi ha Flordeneu.
Flordeneu está voltada de les seves goges.
Gentil a Flordeneu.- Perdoneu-me, us ho prec, reial princesa
del gran pitxer d'esta muntanya, rosa:
no fos una ponceia que us retira,
vos de mon cor serieu robadora.

Flordeneu acostant-se-li.- Gentil, ingrát, Gentil, ja no em coneixes?
Jo só, jo só eixa flor de ta memoria:
ton cor era lo gerd que jo cercava,
quan veres-me allí baix, gerdera hermosa,

amb ma falda vessanta de maduixes
de gessamins endormiscada a l'ombra.
Astre Angel del cel, tant sols per l'amor teva
deixi l'atur de l'estalada volta:
fada, per tu me ratallif les ales:
per tu, em llevi, regina, la corona,
i de mes mans deixi esmunyir el ceptre
sols per posar-te, a tu, cadenes dolces,
Gentil està desconcertat inmovil, ella l'envolta amb una garlanda bo i ensisant-l.
Dolces cadenes per l'amor forjadyes,
manilles d'argent fi, grillons de roses.
Si vols volar pel cel, tindrás mes somnis:
si pel fil de la serra, ma carrossa.
Del Canigó, tu ets presoner des d'ara;
més Canigó, l'Olimp és de les goges.
Dansa de les goges enrodant-lo de llaços de flors o de cintes de seda, que po-
dria ésser inspirada en el ball de les cintes.

Gentil.- Per Déu, senyora, prou! Deixeu-me lliure.
Docents arquers m'esperen a la plana.
Si a la lluita no els mena ans que el sol isca, s
tots docents em diran traïdor a la pàtria.
Flordeneu.- Es lluita mes suau la que t'espera;
es lluita de l'amor, on l'amor guanya.
Si es la cadena, que et posi, trenquívola:
de ferro en tino, d'argent i d'or encara.

Repren la dansa desfent la lligada i quan la dansa acaba, Gentil cau adormit.-

a ses companyes.- Vosaltres aneu prest, oh mes companyes!
Penyores em dureu de vostre amor,
pels rius, estanys, planuries i muntanyes,
cercant quiscuna son joiell millor...
I d'eixa serra en la mes alta cima,
aixís que apunti el sol en l'Orient
quan jo em desposi emb qui el meu cor estima,
siau demà al matí a fer-li'n present.

Goges s'en van, cadascuna per la seva banda. Quà resti sola amb Gentil, qui anirà
dormint-se mentres ella, cantarà " somnia Gentil, somnia " i els llums aniràn abai-
xant-se. Fosc i Fl. Música.

QUADRE III

Flordeneu i Gentil festegen mentres arriben dues goges, la de Calamús amb un coll
de topazis i la de Ribes amb una corona d'or. Quan veuen arribar la de Miranda pe
l'altre banda, que duu un espill, i fent una volta lenta i candenciosa en torn de
la parella, canten:

Muntanyes regalades
son les del Canigó
Elles tot l'any floreixen
primavera i tardor.

En acabar, reciten i fan les presentalles. Vegi's cant sisé del Canigó. Aquí totes
van entrant a la ronda i fent cada presentalla i recitació deguida del cant col-
lectiu. Quan la de Lanòs, ja fet sa present de l'arpa a Gentil, Flordeneu recita el
seus versos de principi del cant Seté.

Flordeneu.- Gentil meu! que et daré
si tant mes fades et donen? De que jo et coronaré
De que jo et coronaré

si d'or elles et coronen?
Et donaré el meu cor,
el cor i la mà d'esposa.
Jo seré ta dolça flor,
tú serás ma abella hermosa
Companyes, mentres m'en vaig
a vestír ma verda verda,
oom les buscuries del maig,
de l'amor per la gran festa,
mentre ens canten els moixons
llurs himnes epitalámics
i envien valls i turons
onades d'alens balsámics
mentre el sol surt de la mar,
daurant aquest promontori
oom il·lumina l'altar
el brandó dal desposori,
del mon regne que és el seu,
recordeu-li alguna historia;
parleu-li del Pirineu
que es el trono de ma glória. (Flordeneu surt)

La goga de Fontargent recita Noguera i Garona i la de Ianos l'història de Lamperia.

Una goga a Gentil.- I tu, Gentil hermos, per qui s'acosta
l' hora de l'amor, parle'ns d'amor si et plau;
en parla la flor del riu, el mar, la costa,
i rius i mars en parlen al cel blau.
Mada dorm en tos braços l'arpa hermosa
que et regalá la fada de Ianós:
Sobre el teu pit, estreny-la com l'espasa
i llança al vent un cántic amorós.
Gentil.- Amor, amor, on em pujares?
On sou amics? On sou mos pares?
I, jo mateix, deigaume on só?
Diga-m'ho tu, Griselda bella,
ma hermosa estrella del Canigó.
Mes si jo et tinc, perque m'anyoro?
Si tu em somrius, dones de que ploro?
El cor de l'home es una mar:
Tot l'univers no l'ompliria,
Griselda mia, deixa'm plorar.

Arriben un grup de guerrers capitanejats per Guifré, qui en veure Gentil voltat de goges crida:-

Guifré.- Traició!

Les goges fugen corrents i Guifré increpa a Gentil.-

Guifré.- Quan per ta culpa el maro tot ho aterra,
tu aquí t'estaves, encisat ull prés
per les fades? Traïdor a la nostra terra,
vas desertar? (Enfonsant-li l'espasa)
No ens traïràs mai més.

Deixant-lo mort Guifré parteix.-

Flordeneu compareix i en veure'l estés a terra, mira de aixecar-lo i exclama.-

Flordeneu.- Correu veniu a plorar amb mi, companyes!
Ail l'astre que s'ens pon fou ben XXXXX formés.
Que ratlli el llamp el cel d'eixes muntanyes,
i tot devingui negre i paorós.
Que no aparegui l'iris de bonança,
damunt d'aquests cimals del Canigó,
que no hagin satisfet nostra venjança
contra els qui hagin matat mon aimador.
Preneu branques (Goges ho fan) Bateu l'aigua tranquil·la
dels estanys mentres jo amb les meves mans
congrio el torb d'ales de foc que apila
nuvols damunt de núvols udolants.

DANSA ENTRE REMORS DE VENTS I TAMPESTA, FINS A L'ENFOGQUIMENT TOTAL.

QUADRE III

ENTERRAMENT DE GENTIL. QUATRE GUERRERS EL DUEN I DEIXEN EN TERRA AL PEU DE LA FOSSA.-

Abat Oliva.- Tot vanitat és. Plaers, somnis de glòria,
noms que ara apren per oblidar l'història,
les corones i ceptres, l'or i argent...
tot ho esborra la llosa mortuòria.
Cap al no res, tot s'ho emporta el vent.
Més no tot l'home en el fossar s'estulla:
de crisàlide hi deixa la despulla,
quan s'enarbora al regne de la llum:
aixís dels lliri-joncs que el vent esfulla
al cel s'enlaire el regalat perfum.
Allí Gentil podrem reveure un dia.
Mentres par ell el calzer oferís,
en l'aire he vist passar son esperit,
mirant aquella sang que rentaria
son oor de terra pel dolor ferit.

GUIFRE s'agenolla inclinat sobre el cadàver.-

Jo amb ell em quedaré en esta muntanya.
No vull ésser mes comte de Cerdanya...
Si el llit es dur nà hi ha de jeure sol.
Ja és de la d'ell, ~~ma~~ ànima companya:
des d'avui dormirà en son mauseol.
Mon fill Ramon ja menarà l'herència.
Per acabar ma vida en penitència,
jo ací mateix vull fer-hi un monestir.
Puix no he sabut del viure la ciència,
deixeu-me apendre ací la de morir.
Gentil, no cap alarb, fui jo-perdona'm-
quí el va matar.

(a Tallafarro)

Tallafarro, furiós.-
Guifré.-

Tu fores?
La mort dona'm.
L'encontrí entre les goges fugitiu
dessertant del combat.

(Tallafarro embaina apenat) Fes-ho o abandona'm
el corc que em fa ressec de viu en viu.

Oliva.-

Dèu ens perdoni tots. Si un asceteri
en esta obaga ombrívola ha d'haver-hi
(trèieu l'arnall de
l'arbre de Guixa)
t

que com la nit, d'estrelles, l'hemisferi
sembra, de sants la terra ensementà.

GUIFRE.-
Mojjo i no comte
voldré que es faça aixis prompte, ben prompte,
perquè mon vot
sia en suffragi del nebot.
Prop de la seva,
jo cavaré la fossa meva,
com un esclau
que, de son amo als peus, s'ajau.

(A GUISLA, abraçant-la) Adeu, adeu esposa de ma vida,
al arrencar-me del teu cor es trenca
mon cor enmalaltit; com una branca
que de son tronc un cruel braç esqueixa.

GUISLA.-
No t'en deixaré anar: ta vida és meva!
Davant l'altar el jorn del desposori
estimació sense fi no m'has promesa?
T'estimaré com sempre t'he estimada.

GUIFRE.-
Mes, ai de mi! serà des d'una cel·la
d'un monestir, que sobre l'oratori
de Sant Martí del Canigó s'aixequi.
Aquí morir deuria en una forca,
menjat pels corbs enmig de cel i terra.
A Déu que em torna, compassiu, la vida
be li puc oferir la que m'en resta.

GRISELDA canta acostant-se " Manteny del Canigó,..."

GUISLA.-
Qui és, qui serà aqueixa dona o angel,
que, alegre, canta, quan tothom sospira?
Aneu, aneu, donzelles a cercar-la...
Mireu, mireu, ja ve. És una pastora!
Que canta?

DONZELLA.-
GUISLA sanglotant.-
GRISELDA a donzella.-
Que t'è? Perquè sanglota?
S'haurà clavat al peu alguna espina?

GUISLA oint-la.-
Me l'he plantada al cor, gentil donzella
Tu cantes dolçament i jo estic tristat:
jo que soc la comtessa de Gerdanya,
d'aquest booi de Fireneus pubilla.
Hauries tu trobat en eixos boscos,
pels afligits la font de l'alegria?

GRISELDA.-
Un dia li trobi, de primavera,
dia de cel que l'ànima no oblida;
mes ai, l'enyorament abans de gaire
sos puríssims cristalls entorbolia.

GUISLA.-
GRISELDA.-
Qui és, doncs, el teu gojat?
Ai, la comtessa!
Es la flor dels donzells d'aquesta riba,
l'àngel hermós dels cavallers del comte!...
Sols vós no el coneixeu que li sou tia?

GUISLA.-
GRISELDA.-
Gentil?
Si, sí, Gentil.

GUISLA desmaiànt-se en braços de les donzelles.-
- La malhaurada! -

GRISELDA s'acosta al seguici i comprenent-ho tot fa un xiacle com de salvatrina

QUADRE IV

GUIFRE COM UN ORAT VA D'ACI I D'ALLÀ SENTINT VEUS ESTRANYES ENTORN SEU.-

GUIFRE.- Que conta l'ona als macs rodoladissos?
Que conta el riu als còdols i canyissos?
La canya buida als quatre vents del món?
Que em criden!?

VEUS.- Homicida! Homicida!
Perquè lliveres a Gentil la vida?

GUIFRE.- Sa gentileza i son amor on son?
Fantasmes, que voleu amb tant deficiè?
Es que voleu empènyer al precipici?
El sento greu el vostre clam etern!

VEUS.- Vina, vina ben prest que tu ja ets nostre!
Es el trespol això que prens per sostre!
Sota eix abisme udola el de l'infern!

GUIFRE exasperat amb una escoda i un martell va picant la roca i això el calma.-

GRISELDA s'acosta duent un ram de flors, escabellada, folia.

GRISELDA.- Sota quin arbre dorm aquell que anyoro?
bon mètje, no, no ho estranyeu si ploro:
ai! fa tants dies que l'estic cercant! (Se'n va)

GUIFRE torna a quedar sol i escodant.

Arriba a uns monjos l'Abat Oliva.

OLIVA.- Que fas, germà, furgant la roca viva?

GUIFRE se li tira als peus.- Absolveu-me altre cop, Abat Oliva!
Signeu-me amb vostra creusa sobre el front!

OLIVA.- Però, en que emplees, donos, ta forta destra?

GUIFRE.- He de cuitar en obrir-me la finestra
per ~~quaitar~~ sovir a l'altre mon.
Déu t'ha enviat germà. Jo amb Tallafarro
vaig a sortir del terrenal desterro.
Sí, com ell, en sortia amb el cor net!
Aquesta nit, de mon sepulcre a vora,
ha dat tres cops la massa avisadora
del nostre patriarca Sant Benet.
Cel-la, claustrés, adèu! Cel de la terra,
port de la pau on esta mar de guerra!
Adèu germans que aimava amb tot el cor!
Com jo us hi tinc, tingueu-me en la memòria.
Jo m'en vaig a esperar-vos a la Glòria
vora la font de l'eternal amor.

OLIVA.- Ara que, a mí, l'avara mort m'espera,
una mercé us demano, és la darrera:
planteu la Creu del Canigó al bell oim.
Que, a Déu alçats els amorosos braços,
hi endreçai les mirades i los passos
i esborri en la muntanya lo meu crim.
Tots hi anirem los monjos d'eixa terra.
Per sempre més, al front, aquesta serra
durà com temple el signe de la Creu.
I amb els psalms, desniant-ne les cantúries,
els anjels hi vindran a voladúries,
eix colomar de goges a fer

E P I L E G

CANTS D'ESGLÉSIA I SURT LA PROCESSO DE L'ERMITA.

Flordeneu.- A profanar nostre palau qui puja!
Caldrà que per ells fuja,
Bresques i ruscs deixant-los nostre eixam?

(congriant la tempesta) Cau damunt seu tempesta que rodoles!

(Trons i llamps) O núvo que braoles
desembeina lo glavi de ton llamp!

GOGA de dalt.- Avall els ermitans i cenobites!
Com eix palau no en daura un altre el sol.
Si voleu fer-ne mostestirs i ermites
per dar-s'hi amb àngels cites,
per son platxeri Flordeneu la vol.

CAMPANES I CANTS D'ESGLÉSIA)

Mes ail com fortalesa
que escala per set bandes l'enemic
nostre muntanya es presa
al só d'himnes monàstics i cantúries
de cent campanaries al repic.
Anem, anem! nostre palau s'atterra,
trencaades ses columnes de cristall
i ail com la neu que corona eira serra
nostre glòria que és fon va riu avall.
Anem-se'n, Flordeneu. De fulla en fulla
vostra corona d'or es va desfent;
el vol de nostres il·lusions s'esbulla
com un estart de papallons al vent.
Deixem aquesta cima sobirana
i en alguna illa de la mar llunyana
d'aon deguerem, segles han sortir
tot recordant la terra catalana
anem-se'n a morir.

FLORDENEU.- Fa anys, avui mateix en aquesta hora,
jo seia aci amb Gentil bon a la vora.
Els besos de l'aurora
volaven per son front con les abelles
pel front de les ponceles
que en la brosta m' desvelou l'alé d'abril...
I avui aquesta cima
que guarda la petjada de son peu,
amb quant mon cor estima
tinc de donar l'adeu.

GOGES fugint canten "Muntanyes regalades". . .
son les del Canigó
Per mi be ho son estades;
mes ara no ho son, no!"

MONJOS arribant i plantant la Creu canten "Crux fidelis,....."

OLIVA en acabar.- Arbre florit del Golgota en la roca
Oh Creu obriu el cel amb vostre front.
Tancau, tancau l'infern amb vostra soca
i amb vostres braços relliguen lo món.
Glòria al Senyor. Tenim ja, Pàtria amada!

que altívola és! Que forja en despertar!
Al Pirineu mireu-la recolzada.
Son front al cel, sos peus dintre la mar.
Branda en son puny la llança poderosa.
Lo que ella guanyi he guardarà la Creu.
Sobre son pit te sa fillada hermosa
que ens fa alletar amb fe i amb amor seu.
Pàtria, et donà ses ales la victòria:
com un sol d'or ton astre es va llevant:
llança a ponent lo carro de ta glòria.
Puix Déu t'empeny, oh Catalunya avant!
Avant! per monts, per terra i mar no et pares!
Ja t'és petit per tron el Pirineu.
Per ésser gran avui et despertares,
a l'ombra de la Creu.

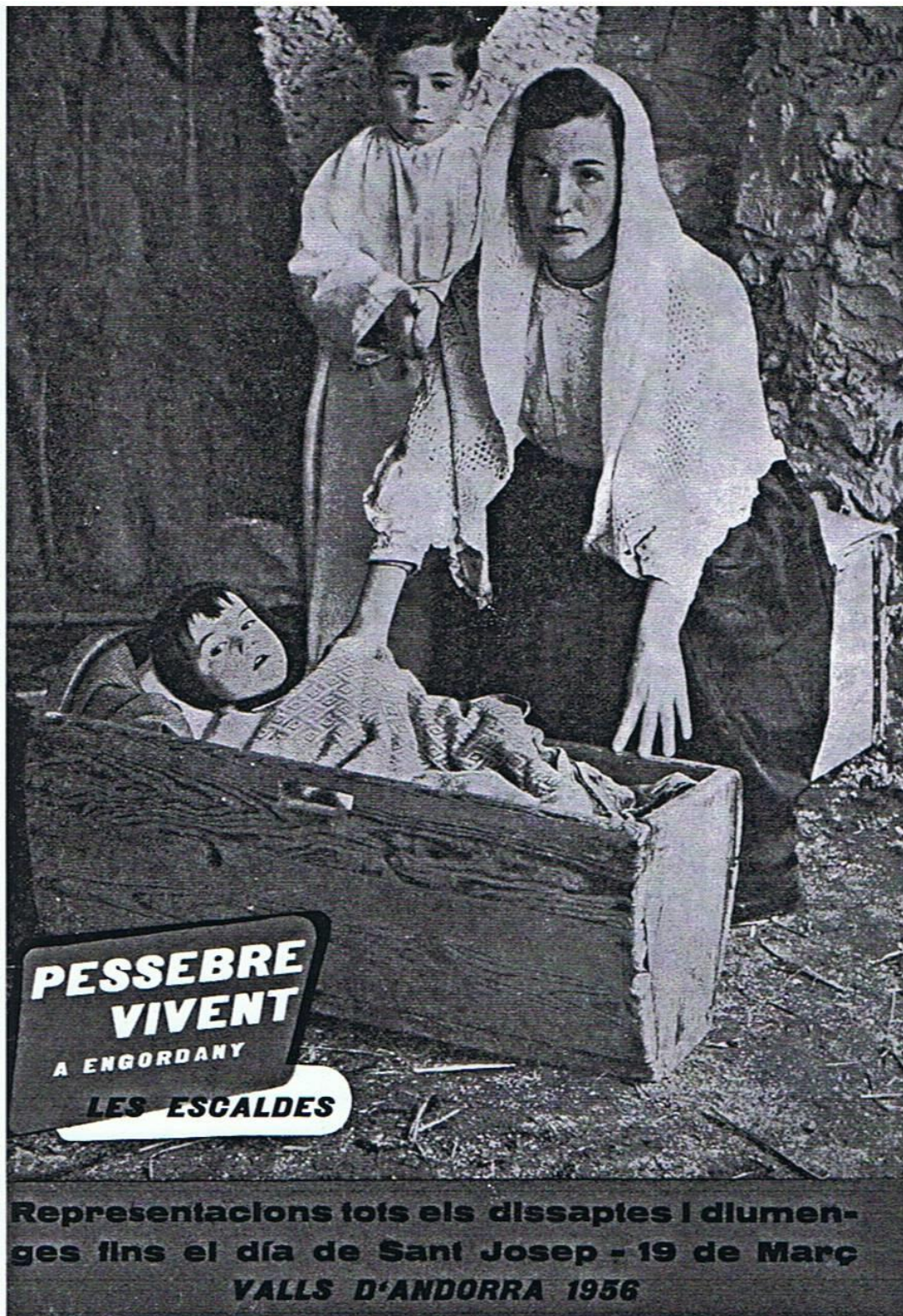
FINIS

ANNEX IV: FIGURES OFERENTS DEL PESSEBRE VIVENT

1. La dona del «Què li darem?».
2. La Noia del pa.
3. La Nena del colistre.
4. La Nena del brossat.
5. La Nena del llençol de bri.
6. L'Escloper.
7. La Dona que fila.
8. La Dona que retorça.
9. La Noia de l'oca.
10. La Nena del pitxeró de llet.
11. La Dona dels Coloms.
12. La Nena de la Coca masegada.
13. La Nena de la Mel.
14. La Noia del fus.
15. L'Home del cavall i la llenya.
16. L'Home de la picassa.
17. La Nena de les Vianderes amb codonyat.
18. La Nena de l'al-i-oli de codony.
19. El Fadrí peraire.
20. La Pastora.
21. La Dona de la «collada».
22. L'Home de la «mossa».
23. La Dona del formatge de tupí.
24. La Nena del saler musicat.
25. La Mandonguera.
26. L'Home del bot de vi.
27. La Noia de la fruita.
28. El Noi del Formatge de Llesca.
29. La Nena dels prinyons.
30. Els vaillets de la guineu.
31. L'Home del jou.
32. Els contrabandistes.

33. La dama a cavall i el mosso a peu.
34. El caçador d'isards.
35. La trementinaire de l'embúrnia.
36. El qui fa l'andorrà».
37. El pastor de les musicatures.
38. El pescador.
39. Els excursionistes.
40. L'home de l'herba.
41. I fins a... 60. El Malenic i l'esbart del jovent.

**ANNEX V: CARTELL DE REPRESENTACIÓ DEL PESSEBRE VIVENT
D'ENGORDANY**



Imatge 5.1. Cartell de la representació del *Pessebre vivent* (1956) . Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà (Sort).

ANNEX VI: DIÀLEG DEL *BALL DE L'ÓSSA*

- MANADOR : — Bon dia, minyons !
- CAP : — Bon dia, bon home !
- TOTS : — Bon dia ! Bon dia !
- MANADOR : — Quan en voleu, bon home, per dallar tot aquest prat ?
- CAP : — Trenta duros al comptat i al vespre estarà tot dallat.
- MANADOR: — Trenta duros al comptat? Això em sembla un disbarat.
- CAP: — Doncs, deixem-ho a 25 i no em parlarem més.
- MANADOR: — Ja podeu, doncs, començar, jo ja tornaré a passar.
- CAP: — Apa, nois! Que a la feina s'ha d'anar.
- DALLAIRE 1: — Ja venim no porteu pressa que el sol encara és ben alt, feu-nos una bona despesa i una pauca de vi blanc.

(Tots els dallaires comencen a picar la dalla i, mentre piquen, van cantant la cançó del segador.)

« La desgracia d'un pobre home
Te una filla per casar
Enamorada d'un dallaire
No li poden desolvidar.

Tu n'estàs avesadeta
A cuinar amb bons fogons
Casadeta amb un dallaire
Cuinaràs sols pels racons.
Si pels racons he de cuinar-ne
Res no se us importa a vós
Si el meu cor sempre em desitja
Un dallaire per marit.

Tu n'estàs avesadeta
A dormir en matalàs
Enamorada d'un dallaire

A la palla dormiràs.

Si a la palla he de dormir-ne
Res no se us importa a vós
Si el meu cor sempre em desitja
Un dallaire per marit.

Tu n'estàs avesadeta
A menjar-ne bons rostits
Casadeta amb un dallaire
Menjaràs conills podrits.

Si conills podrits he de menjar-ne
Res no se us importa a vós
Si el meu cor sempre em desitja
Un dallaire per marit.

Tu n'estàs avesadeta
A portar-ne uns bons vestits
Enamorada d'un dallaire
Portaràs plens de sargits.

Si plens de sargits he de portar-ne
Res no se us importa a vós
Si el meu cor sempre em desitja
Un dallaire per marit.

CAP: — No badeu que sinó no acabarem.

(Comencen a dallar per la punta del prat; després d'un rato, dos es barallen.)

CAP: — No us fa vergonya? Ja sou una mica grans.

DALLAIRE 2: — Aquest animal, que tot el dia burxa.

DALLAIRE 3: — No em diguis animal, perquè t'escalfo.

CAP: — Ja n'hi ha prou! Amb aquest conte, no feu res en tot el dia.

(El cap dels dallaires, en veu alta, llegirà el diari ple de bestieses; més tard, tornarà el manador a veure la feina.)

MANADOR: — Com ho teniu, això?

CAP: — Jo crec que abans de la posta de sol ja haurem acabat.

DALLAIRE 4: — Per què no ens canteu aquella cançó que vós sabeu?

TOTS: — Que canti! Que canti!

MANADOR: — D'acord, al mateix temps descansareu un xic.

CAP: — Descansar? No fan res més en tot el dia.

(Tots seuen per terra i contesten amb la tornada.)

«N'han baixat set segadors
D'allà dalt de la muntanya
N'han baixat a segar un camp
A la plana de Cerdanya.

Sega ben arran, sega ben arran que la palla és cara
Sega ben arran.

L'un porta la dalla d'or
L'altre la porta de plata
I el més petit de tots
La porta sobre daurada.

Sega...

I el més petit de tots
La porta sobre daurada
Ja s'ha anat a pixar
Allà en una cantonada.

Sega...

Ja s'ha anat a pixar

Allà en una cantonada
La mestressa que l'ha vist
N'ha quedat enamorada.

Sega...

La mestressa que l'ha vist
N'ha quedat enamorada.
Ja l'ha fet anar a buscar
Per una seva criada.

Sega...

Ja l'ha fet anar a buscar
Per una seva criada
Quan els tres en varen ser
Garberet puja l'escala.

Sega...

Quan els tres en varen ser
Garberet puja l'escala
Si em volguéssiu segar un camp
Un camparró de civada.

Sega...

Si em volguéssiu segar un camp
Un camparró de civada
No és a l'obac ni al solà
Ni tampoc en cap muntanya.

Sega...

No és a l'obac ni al solà

Ni tampoc en cap muntanya
És a sota el davantal
La faldilla me l'amaga.

Sega...

És a sota el davantal
La faldilla me l'amaga
No em diries garberet
Quantes garbes n'has lligades.

Sega...

No em diries garberet
Quantes garbes n'has lligades
27 i 28, 29 la que faig ara
I a 40 arribaré si el garrot no se m'aplana.

Sega...

27 i 28, 29 la que faig ara
I a 40 arribaré si el garrot no se m'aplana.
No t'espantis garberet
No t'espantis pas encara.

Sega...

No t'espantis garberet
No t'espantis pas encara
Ja te'l faré aixecar jo
Amb força ous i cansalada.

Sega...

CAP: — Teniu, feu un trago.

MANADOR: — Gràcies, tenia la gorja seca.

CAP: — A tornar-hi que ja acabem.

(Tots continuant dallant fins que arriben el fregó i la fregona, carregats, amb una ruca. Els hi donen la berena ; es follen la fregona i baixa l'óssa; els caçadors la maten.
Arriben el senyor i la senyora amb el manador).

SENYORA: — AaaaaaaaaaaaaaaH!

SENYOR: — Qui l'ha mort aquesta bèstia?

CAÇADOR : — Nosaltres senyor.

SENYOR : — Doncs, teniu aquests diners els quals heu ben merescut i veniu tots a meva casa, que la mort d'aquesta bèstia serà motiu de festa.

(Ballen tots al voltant de l'óssa tot cantant :

« Aquest any s'ha mort la ruca perquè Déu ho ha volgut, una ruca tan lletera que cada any criava un ruc. »)

ANNEX VII: DIÀLEG D'EL JUDICI DELS CONTRABANDISTES

(Arriben els contrabandistes estacats i cantant)

JUTGE : — Silencio en la sala.
Silencio en la sala, o us foto tots al carrer...
Que teniu vosaltres a dir per poder-vos defensar,
si a cas no ho sabeu llegir ho podeu molt bé cantar...

(Cançó: Nosaltres en som...)

JUTGE : — La cançó prou m'agrada, si no fos jutge ballava,
però la llei és la llei i jo sols tinc una màxima;
«SETZE JUTGES D'UN JUTJAT MENGEN FETGE
D'UN PENJAT»

FISCAL : — Amb la venia Senyoria?

JUTGE : — Amb la venia, amb la venia...

FISCAL : — Tot de seguit, Senyoria
començo l'acusació
ja en faré prompte via
ni a temps en serà l'EXTREMUNCIÓ...
(es dirigeix al jutge, li fa la reverència i diu:)

— Amb la venia?

JUTGE : — Amb la venia, amb la venia...

FISCAL : — Informe que fa el fiscal,
i relació en aquest cas
de CONTRABANDUM evident i demostrat...
Aquí tenim aquest reos; que ens acaben de portar...
Mireu-los fixos a la cara, ja mai ho podran negar...

(en aquest moment arriba l'advocat dels pobres a cavall de un ruc vell i nafrat. El fiscal ho fa notar al jutge.)

AD. Dels P : — Es pot passar?

JUTGE : (dirigint-se al fiscal)
— Qui sera aquest TABERNACLE qu'arriba a cavall d'un ruc?

FISCAL : (dirigint-se al jutge)
— Per la pinta i vestuari, un pobre advocat perdut...
Deixeu que ell els defensi i segur que els penjarem...

JUTGE : (dirigint-se al fiscal)
— Lo mateix penso jo...
(dirigint-se al advocat)
— Defenseu aquesta gent!..

AD. Dels P : — Amb la venia senyor Jutge?

JUTGE : — Amb la venia, amb la venia.

AD. Dels P : — Ara acabo d'arribar
i al no trobar clipol he tingut de pujar tot sol.
He vingut sens cap temença de l'altra punta d'aquest món. A escoltar la defensa del meu amic en Simón.

JUTGE : — Segueu, segueu
molt mirar i poc xerrar
que el fiscal, ara és qui parla...

AD. Dels P : — Amb la venia senyor Jutge,
ja m'assento de seguit,
aquesta boca no és meva

no dic ni xerruc, ni xerric

(el Fiscal mira al Jutge i diu...)

FISCAL : — Amb la vènia...?

JUTGE : — Amb la vènia, amb la vènia.

FISCAL : — Ara ja pobre de mi
no em recordo on passava...
farem un trago de bon vi...

(es frega als morros amb el braç i continua...)

Mireu-los fixo a la cara,
no ho podran ja mai negar...
Aquesta gent són l'escòria de la societat,
i la brutícia d'un món vell,
i si no els escarmentem,
ENS FOTRAN BULLIR EL CERVELL!...

(pausa)

EL CONTRABANDUM és delictu
perseguit arreu del món

tal cosa va dir ULPIANO

i en GAYO també ho va dir

JUSTINIANO i PAPILIANO,

un paràgraf que us vull llegir...

(regirar uns llibrots vells)

CONTRABANDUM ES ESTRAPERLUM,

MONTIS PASSAT AT SACUS,

ET PAQUETS AD COLLUM,

CONTRABANDISTAS ENGANXATUS

SINE CAUSA SINE CURA

UNA SENTENCIA...!! PELATUS...!!

(els contrabandistes es remouen inquiets i ploren.
En sis dits s'aixeca i diu:...)

- SIS DITS : — No en feu cas
Que esta borratxo...!
- FISCAL : (dirigint-se al Jutge)
— Amb la vènia, senyoria?
- JUTGE : (dirigint-se al Fiscal)
— Amb la vènia, amb la vènia...
- FISCAL : — Tornaré a fer un trago
perquè això del LLATINOT
sa de mirar amb bona vista,
o si no estem al pot...
(fa un trago fregant-se amb la mànega)
Doncs com abans sostenia
la SOCIETAT atacada
per aquesta rampinyada
que al banquillo han fet cap
no ens toca altre remei
que actuar amb mà de ferro
GARROTADA AL CLATELL
AQUÍ CAIC I AQUÍ EM PLEGO...
(pausa)
I per acabar aquesta vista
com si anéssim a preu fet,
una repassada al codi
QUATRE CRITS I CATACREC!
(posa el dit al coll amb gest significatiu).
- AD dels P : — Protesto
Això ni els de la gestapo...

- JUTGE : — A callar, Advocat dels pobres
perquè si em destapo...

(els carabiners fan seure a l'advocat dels pobres amb
violència)
- FISCAL : — Amb la vènia?
- JUTGE : — Amb la vènia, amb la vènia.
- FISCAL : (regira el llibre amb molta parsimònia)
— Article 61:
«Val més pelar-ne dos, que fer-ne un...»
(pausa)
De seguit en trobo un altre,
per acabar-los d'embolicar,
que la cosa massa dura,
i aviat vull anar a sopar...
Article, article, article, 427,
escrit en temps de fred...
«tot aquest que surt de casa
i volta pel món de Deu,
deixant sola a sa dona
encara que no ho cregueu
la justícia recomana
com que són casos perduts
que se'ls col·loqui un lletrero
que escrit hi digui...!! Banyuts!!»
Que us en sembla senyoria?
- JUTGE : — AIXO VA PER BON CAMI...(tallat)
- FISCAL : — La cosa està comprovada...
A L'INFERN TOTS A DORMIR...

I ara per rematar aquesta clara qüestió
com que tinc la gorja seca
faré un trago de porró...
(es frega amb la mànega)
Article, article, article, 946
és un solemne compromís
«EL FISCAL TÉ ATRIBUCIONS
DE PASSAR-SE PELS COLLONS
TOTES LES LLEIS DEL PAÍS».

AD dels P : — PROTESTO!
Això va contra la llei
Aquets home està mig gat...
(rep cops de la policia)

JUTGE : (a l'advocat)
— Ja us he dit altra vegada
que callessiu desgraciat...
Continueu Senyor Fiscal
continueu l'acusació
que mentre vos acabeu
jo també alçaré el porro!
(es frega amb el braç)

FISCAL : — Amb la vènia?

JUTGE : — Amb la vènia, amb la vènia...

FISCAL : — Dita acusació
que fa un moment he llegit
sentada JURISPRUDÈNCIA,
vista per aquesta sala,
la flagrant realitat
que per quatre tocats de l'ala

trontolli la humanitat...

(pausa)

No podem tenir clemència...

no podem donar perdó, ni podem...(tallat)

JUTGE : — Com diu la CIÈNCIA...
farem un trago al porró

FISCAL : — Ni podem seguint la pauta
del CODI DEL GRAN EURICO
dormir i tocar la flauta,
davant d'aquest desatino...
(pausa)
i tenim MISSIO SAGRADA
vetllar per la societat
(amb mala llet)
i ACABAR D'UNA VEGADA
amb aquesta iniquitat...

JUTGE : — Si Senyor!
El codi de REVESCINTO ja ho diu
ben detallat:
AQUELL QUE FA CONTRABANDUM
SE LI TALLA AL COLL I EL CAP...

FISCAL : — Amb la vènia?

JUTGE : — Amb la vènia, amb la vènia...

FISCAL : — Per lo tant jo sols demano
les penes que a CONTINUACIÓ
Llegeixo d'una vegada
Per acabar la funció:
Pel SIS DIT COM A QUEFE

I RESPONSABLE, (quitar barbarismes)

D'aquest delicte major,

Premeditació i resistència...

QUATRE MIL ANYS DE PRESÓ...

Això és sols una pena.

PER REINCIDENT, CONTUMÀNCIA.

I RESISTÈNCIA A LA AUTORITAT

QUE AL BELL MITG D'AQUESTA PLAÇA

SE LI TALLA EL COLL I EL CAP...

(el sis dits es desmaia, i els contrab. Crident : pobres de nosaltres, i com ho faran la Marieta, la Tresa.

JUTGE : (cop de massa a la taula i toca l'esquella)

— Silencio en la sala!

O TOT DEU AL CARRER!

FISCAL : — Amb la vènia?

JUTGE : — Amb la vènia, amb la vènia.

FISCAL : — Per tota la demás colla

VISTA LA TEMERITAT

PREMEDITACIÓ, ALEVOSIA

I AMB CUADRILLA HAVER ACTUAT,

VEINTE MIL ANYOS DE CARCEL

(conte amb els dits)

QUE SON QUATRE ANYS DE PRESÓ.

I QUE EL DIA QUE SE'LS AVII

SE'LS TALLI EL COLL AMB RODÓ...

(protesten els causats)

Aquest és el meu alegato,

contra aquests acusats...

que els defenso aquest moniato

QUE JO ELS DEIXO MIG PENJATS...

(protesten els acusats. El botxí esmola l'escorxador)

AD dels P : — Protesto!...Dieu a aquest mal educat,
que jo em dic REMIGIO LLEPES,
de professió advocat
i que a l'església de BOIXOLS,
vaig ésser ben batejat...!

JUTGE : — No tan cuento, no tan cuento,
I feu via al defensar...
Que la SENTÈNCIA ja esta feta
I EL BOTXÍ VOL TREBALLAR...

(el botxí fa baixar la guillotina)

AD dels P : — Amb la vènia?

JUTGE : — Amb la vènia i sens la vènia
No s'escapen de penjar...

AD dels P : — Es veritat són delinqüents,
més la justícia, es ben cert,
que per segons quines gents
reconeix ESTAT DE NECESSITAT.
ATENUANTS, I FINS I TOT EXIMENTS...
En primer lloc jo demano senyoria
Una prova pericial,
No es pot jutjar una cosa
Sens saber quin es al mal...

(el jutge parla amb el fiscal a l'orella)

JUTGE : — Prova acceptada

Decreto que abans
De que es pongui al sol
s'obri el cos d'aquest DELICTE
Sens dexarni UN DE SOL (cop de massa)
A veure vós general
obriu prompte aquest paquet...

GENERAL : — A la ordre Exelència

(s'obre el paquet, surten uns sostens, bragues, mitges)

FISCAL : — SUSTENTUM NAYLUM; DELICTUM...
MITJORIBUS, TAMBE DELICTUM GROSSUM.

JUTGE : — Jesús, Maria, julibert
La cosa està ben probada
sens miramen i sens pena
SENTENCIAR D'UNA VEGADA!

(el general obre el segon paquet, surten uns paquets de
tabaco, un conill i unes revistes de pornografia.)

FISCAL : — TABACUS ANDORRANUS D'ESTRAPERLUM...
EVASSIONIS DELS FISCUM...
CONILLUS APESTATUS,
MIXTOMATOSIS...
NOVELLORUM DE MACHURRANGORUM,
PERILLUM DE TRIQUINOSIS!

JUTGE : (a l'ad. dels p.)
— Ja ni ha prou d'aquest color!...
Feu via que l'assumpte està pastat
i el botxí es despacienta,
i vol plegar aviat...

(el botxí fa baixar l'escorxador)

- AD. dels P : (regira encara mes llibres)
- La prova irrefutable
De que'l delicte no hi es
la teniu en que la roba interior
és de ses mullers...i
evidència tumtativa
que tot és una olla de cols,
la tenim sens tassa i mida
en que si no es vol agafar pols
solsament hi ha una mida...
una mida que va dir,
un pensador antiquíssim
una mida ben sensera
i que torno a repetir.
Qui no vol pols
que no vagi a l'era
i que dit d'altra manera,
¡QUI VOL PEIX QUE ES MULLI ELS PEUS!
- FISCAL : — Protesto!
Aquest home desvarieja...
posa testimoni al cel
que parlant d'eixa manera,
ens xolla i ens pren el pel!
- JUTGE : — Acabeu ben aviat
no fos cas, que jo m'emprenya,
i JA US VEI TAMBE PENJAT...!
- AD. dels P : — Amb les atribucions,
conferides per la llei,
amb us de mil facultats PROCESALS (llana al clatell)

jo demano senyoria,
que em deixeu interrogar
AL SIS DITS, jefe de la pandilla
per la defensa que va.

JUTGE : (cop de massa)
— Podeu fer-ho més de pressa.

AD. dels P : (al sis dits)
— Aixèque-vos amic sis dits,
i esteu prompte a contestar,
les preguntes que jo us faci,
i vostra vida explicar...
Com us dieu?

SIS DITS: — OLEGARIO...

AD. dels P : — I que mes?

SIS DITS: — OLEGARIO CARREU GROS.

AD. dels P : — I d'on sou fill?

SIS DITS : — DE UTXAFABA...
a la comarca d'ALÓS.

AD. dels P : — Voleu explicar la vida,
que fins ara haveu portat
la vida clara i concreta
la vida d'un desgraciat...

SIS DITS : — Si senyor, ara començo,
ja es ben trist de recordar
de jove volia jeure
de fadrí volia ballar,

fins que un dia
treballant a la farina
vaig conèixer una fadrina
que l'in deien Trinitat,
l'estimava, m'estiva,
em volia, la volia
i sense pensar gens ni mica
tupi enlaire...
en soc casat...
la cosa va anar malament,
cada anyada quatre crios,
això no cab a la ment,
n'avançava més que els xinos,
primer vaig fer de drapaire,
de municipal dolent,
de pastor d'un grup de cabres,
i fins i tot MUSIC DE VENT...
la mainada flaivolenca
ni em deixava dormir
cada anyada batejava
i als nou mesos ¡TARARI!
Desesperat de la vida,
sense SEGURO SOCIAL,
al despertar-me jo un dia
munyint la vaca amb un orinal
em vaig dir SERAS ANIMAL...
vaig arroplegar la colla
bons minyons de pel al pit
en TARARA, EN PAQUETILLA
EN GENYO I L'ARRUPIT...
EN JAUMET CARA CREMADA
I EL CINC SOBRES; MES PETIT...
aquí els teniu senyoria,

Tots tenim dona i família
¡JUTGEU-NOS AMB EQUITAT!

- FISCAL : — Ja és ben trista, ja la vida.
- JUTGE : — Pobre home, quin desgraciat!
- FISCAL : — Se'm posa la pell de gallina...
- JUTGE : — Jo no sé que SENTENCIAR...
- AD. dels P : — Amb la vènia Senyoria?
- JUTGE : — Si, si podeu parlar...
- AD. dels P : — Solsament de correuita
llegir el REQUETECRIMINAL
per allunyar la penúria
d'aquest fet sensacional
(regira els llibres)
Aquí està
Article 9727
«ELS CONILLS MAI NO HAN PAGAT
NI IMPOSTOS NI ADUANES,
COM TAMPOC PAGA EL TABAC.
LES SENTENCIES DEL SUPREM
ENS HO DIUEN MIL VEGADES...»
(tornar a regirar)
Article 1003
«CALLA I NO DIGUIS RES.»
El dia de carnaval
no es condemna sols s'invita
i ximpleria general.
(l'advocat dona quartos, s'els parteixen)

- JUTGE : — Pot ser si que sentenciessim.
- FISCAL : — Per mi sentència ràpida
I aviem los al carrer
- JUTGE : — Jo ho penso
canvio quatre paraules
tatxo i borro la presó...
- FISCAL : (riure sarcàstic)
— Ja, ja, ja i damunt de la paraula
hi posem l'absolució.
- (entre els condemnats es produeix una gran alegria
i fan escàndol)
- JUTGE : — SILENCIO en la sala...
SILENCIO en la sala...
Que començo a llegir
la sentència que acabo
tot de seguit...
Jo en PERE GRATALLOPS
Jutge de primera instància,
Demanat en gran urgència
Per la vista de la causa
vistos tots els articles
començant de dalt a baix
veient amb alegria que avui
som Carnaval,
escoltada l'acusació , la defensa raonada
també la declaració que ens ha estat efectuada
considerant tot lo que es pugui considerar
i resultar tot lo que pugui resultar-ne
jo tinc que fallar i fallo

que aquests desgraciats
se'ls deixi lliures i sin cuestas
i siguin prompte aviats
ara bé per celebrar-lo, pagaran sense recel
un sopar amb bon tiberi
a una fonda de bon preu...
la sentència quedarà exposada
30 dies al peu del pilar
que hi ha el bell mig de la plaça.

VISCA EL ADVOCAT DELS POBRES!!

VISCA EL Sr JUTGE!!

VISCA EL Sr FISCAL!!

(cançó : quina cançó cantarem...
que tots la sapiguem!)

ANNEX VIII: FONTS DE L'OBRA EL PLAT DE FUSTA

A) LA ESCUDILLA DEL VIEJO⁴²⁰

Un rústico labrador, estando haciendo una escudilla de madera para dar de beber a su padre, por asco que de él tenía por ser muy gargajoso, mirábale un hijo que tenía de siete años, y díjole:

— Padre, ¿para quién hacéis esa escudilla?

Respondió:

— Para dar de beber a tu agüelo.

Dijo el niño de presto:

— Callad, padre, que yo os haré a vos otra, cuando seáis viejo, porque bebáis aparte.

Viendo la aguda respuesta del mochacho, rompió la escudilla, diciendo:

— No harás, por cierto.

B) *EL PLAT DE FUSTA* (POEMA)

Un cert home va envellir,
i com més els anys venien,
més les forces li fugien,
i al fi no es pogué tenir;
i per causa de l'edat,
i del pols molt tremolós,
així que menjava, dos
tot seguit feia del plat.

Per sabut deixo de banda
com per tal causa posava
les estovalles: vessava
quasi sempre la vianda.

—Què fas? —preguntà al xicot—.
Què et proposes? Què barrines?
I el seu fill —No ho endevines?
li respon tot palpissot,
i amb el dit posat al llavi,
«un plat de fusta, perquè,
quan tu seràs vell, farè
que hi mengis com ara l'avi».

Es cremà en sentir això
el seu pare tant i tant,
que li pegà, i tremolant,
el nin cridà amb un gran plò.

⁴²⁰ TIMONEDA, J. *Buen aviso y portacuentos 1563*. Edición de Pilar Cuartero y Maxime Chevalier, Madrid: Espasa-Calpe, 1990, p. 180-181; CHEVALIER, M., *Cuentos folklóricos en la España del Siglo de Oro*. Barcelona: Crítica, 1983, p. 133.

El seu fill, cansat d'això,
i qui és el vell oblidant,
diu cremat: «—D'aquí endavant
menja el pare en un recó.
Tanta trencadissa assusta
i més no es pot aguantà;
avui mateix menjarà
el pare en un plat de fusta».

En compliment del manat,
al pobre vell es donava
un plat de fusta, i menjava
en un recó, com llençat.

I això dirà fins que un dia
observà el fill un petit
que era séu, molt eixerit,
que un troç de fusta tenia,
i encara que de pocs anys,
treballava per trencar-la,
i en trencar-la i arranjar-la
hi posava el seus afanys.

«—Com veia que al pare teu
li donaves semblant plat,
jo fer-ne un per tu he pensat
perquè tu ets el pare meu!»
Calla el nin; el pare pensa;
al seu fill dóna un petó,
de l'avi s'en va al recó,
li agafa el plat i m'el llença;

i amb commoguda paraula
mana com un desagravi,
que en endavant tingui l'avi
el lloc preferit a taula,
i ho mana perquè repara
que és exacte i ben segur
«que el fill es portarà amb tu
com tu et portis amb el pare».

Si ets bon fill, bons fills tindràs,
el teu exemple aprendran,
que és molt veritat el refrany:

«TAL FARÀS, TAL TROBARÀS»
TEODOR BARÓ I SURERA

ANNEX IX: TEXT DE *EL TRALARÍ I LA MARIETA*.

Dissabte de carnaval al matí ens arriben dos convidats molt especials: són el Tralarí i la Marieta. Vénen de terres llunyanes, muntats al damunt d'una guarnida cavalleria que du la cadira amb dos carregadors que els permeten anar ben asseguts d'esquena l'un a l'altre.

Quan els nostres hostes giren a punta de camí, un escamot d'homes amb fusell a la mà surt a donar-los la benvinguda, prenen l'animal a ramal i els passen per tota la vila. Quan arriben a la plaça major s'aturen, i els nois amb màxima dolçor aixequen la Marieta a braços i la deixen a terra.

El Tralarí, que d'un salt ha baixat del carregador, es posa ben dret al davant de la Marieta i cridant li diu:

— Marieta, pixa!

La Marieta tota avergonyida, se'l queda mirant fixament mentre se li van posant les galtes vermelles. No diu res, solament mira amb ulls d'espant el Tralarí. El Tralarí, a qui no agrada gens això de fer-se pregar, comença a inquietar-se i neguitós li repeteix en to sever:

— Marieta, pixa!

— Pixa, Marieta! Que si no pixes, m'enfadaré!

La Marieta, que du unes faldilles llargues fins als peus, abaixa el cap avergonyida, mentre amb una mà a sobre de l'altra s'aguanta «les ganes de pixar». El Tralarí, en veure que la Marieta continua fent el ronso, li torna a cridar:

— Marieta, pixa!

— Pixa, Marieta! Que si no pixes, m'enfadaré!

La pobra Marieta, cada cop més avergonyida, ja no sap què fer, si plorar o pixar. Però com que ja quasi no pot retenir-se, comença a fer petits saltironets alhora que tota esporuguida intenta amagar-se la cara.

El Tralarí veient que la Marieta ja s'està excedint, li torna a cridar molt enfadat:

— Marieta, pixa! Pixa, Marieta!

I la Marieta, que ja no es pot aguantar, es torna a posar les mans entre les cames i aprofita el gest per desfer la botana de la bóta de vi que porta lligada entre les cames. De sobte, es gira i, enfadada, s'aixeca les faldilles fins a mitja cama, estreny les cuixes i comença a pixar vi. El jovent entusiasmat agafa un orinal i li posa entre les cames, que no deixen de rajar vi fins que la bóta queda ben buida.

La fadrinalla enlaira l'orinal i el fa passar de mà en mà, i els assistents en beuen alegrement el contingut a galet.

Enmig de tot aquest enrenou, el Tralarí i la Marieta s'han transformat en dos éssers de palla i, com dos morts, han caigut ben llargs al mig de la plaça. Aquest fet ha provocat l'atabalament general, fins al punt que hi ha hagut d'intervenir el tribunal de carnaval, que després d'una llarga discussió ha acordat penjar-los d'una balconada i mantenir-los junts i ben lligats per l'esquena, tot esperant una possible guarició. El poble, satisfet de la sentència del tribunal, canta a la Marieta una cançó:

<i>La Marieta està malalta,</i>	<i>Li en posarem la canella al morro,</i>
<i>li en farem un llit al carrer;</i>	<i>i el seu mal no serà re,</i>
<i>los fadrins la van veure,</i>	<i>i el seu mal no serà re.</i>
<i>i el seu mal no serà re.</i>	

La parella roman sota la custòdia del sometent nit i dia, en previsió que cap forà els pugui alliberar. Si això s'esdevingués, per nosaltres representaria el final del carnaval.

Al cinquè dia, Dimecres de Cendra al vespre, tot lo veïnat és citat a la plaça, cadascun de nosaltres surt de casa amb un ciri encès a la mà, i a mesura que anem avançant, els nostres passos s'uneixen formant una llarga cuca de llum que se sent de lluny per l'amargor dels seus plors i laments, i és que en el nostre record és escrit que el Tralarí i la Marieta moriran.

A un costat de la plaça roman entronitzat el tribunal del carnaval, que seriós i llunyà a la nostra presència discuteix sobre els fets esdevinguts aquests darrers dies. Finalment arriben a un acord i declaren els dos empresonats culpables d'haver encomanat al poble la llavor del desgovern i la disbauxa, i sense donar-los opció al perdó, són condemnats a ser cremats públicament.

Sense perdre temps, el cònsol major dóna l'ordre a dos trabucaires del sometent de disparar trets a la palla fins que aquesta s'encén i converteix els dos sentenciats en una gran foguera, que els fa desaparèixer enmig de fum i flames. El poble, summament entristit, va cantant entre llàgrimes responsos per l'ànima dels difunts.

ANNEX X: CANÇONS TÍPIQUES DEL FOLKLORE ANDORRÀ

A) CANÇONS DEL BALL DE L'ÓSSA D'ENCAMP

1. Els tres segadors⁴²¹

<i>N'hi havia tres segadors d'aquí dalt de muntanya n'han baixat a segar un camp a la plana de Cerdanya. *Sega-me-la arran, que la palla és cara sega-me-la arran.</i>	<i>Ja l'ha fet anar a buscar i per una seva criada, quan les tres en varen ser garberet puja l'escala. *Sega-me-la arran, etc.</i>	<i>N'és a sota el davantal, la camisa me l'amaga, no em diries garberet quantes garbes n'has lligades. *Sega-me-la arran, etc.</i>
<i>L'un en porta el volant d'or l'altre le'n porta de plata i el més petit de tots la porta sobre daurada. *Sega-me-la arran, etc.</i>	<i>Quan les tres en varen ser garberet puja l'escala, què se li ofereix a vostè què és lo que vostè demana. *Sega-me-la arran, etc.</i>	<i>No em diràs tu garberet quantes garbes n'has lligades, trenta-set o trenta-vuit trenta-nou la que faig ara, *Sega-me-la arran, etc.</i>
<i>I el més petit de tots la porta sobre daurada; ja se n'ha anat a pixar allà en una cantonada. *Sega-me-la arran, etc.</i>	<i>Què se li ofereix a vostè què és lo que vostè demana, si em voleu segar un camp un camparró de civada. *Sega-me-la arran, etc.</i>	<i>Trenta-set o trenta-vuit trenta-nou la que faig ara, i a quaranta arribaré si el garrot no se m'aplana. *Sega-me-la arran, etc.</i>
<i>Se n'ha anat a pixar allà en una cantonada, la mestressa que l'ha vist n'ha quedat enamorada. *Sega-me-la arran, etc.</i>	<i>Si em voleu segar un camp un camparró de civada no és a l'obac ni al solà, ni tampoc en cap muntanya. *Sega-me-la arran, etc.</i>	<i>I a quaranta arribaré si el garrot no se m'aplana, no t'espantis garberet no t'espantis pas encara. *Sega-me-la arran, etc.</i>
	<i>No és a l'obac ni al solà ni tampoc en cap muntanya,</i>	<i>No t'espantis garberet, no t'espantis pas encara,</i>

⁴²¹ JULIÁN ADÁN, E., op. cit., 1997, p. 72.

La mestressa que l'ha vist *n'es sota el davantal,* *ja te'l faré aixecar jo*
n'ha quedat enamorada, *la camisa me l'amaga.* *amb força ous i cansalada.*
Ja l'ha fet anar a buscar **Sega-me-la arran, etc.* **Sega-me-la arran, etc.*
per una seva criada.
**Sega-me-la arran, etc.*

2. *La Sòcia*⁴²²

La sòcia tap de nyoca *A casa d'un drapaire* «*Prudentemente*»,
diu que són seixanta-tres, *jo us diré què vam menjar;* *però la mezzo,*
seixanta-tres. *Sí, sí menjar;* *toca la perxina-na, xina-na.*

No poden comprar bandera, *Vam menjar draps, i ferros vells,*
perquè no tenen calers, *espardenyots, pells de conill,*
sí, sí calers. *vidres trencats, barrets podrits,*
i ens vàrem fer una salsa
I a casa d'un drapaire *que ens vàrem xupar els dits.*
un diumenge a la tarda,
ens varen convidar.

⁴²² *Ibidem*, p. 77.

3. *La desgràcia d'un pobre home*⁴²³

*La desgràcia d'un pobre home
té la filla per casar
enamorada d'un gitano
no la pot desoblidar:*

*I a mi res no m'importa
no portar bonits vestits
i el meu cor sempre m'ha dit
un gitano per marit.*

*Tu que estàs tan avesadeta
a cuinar amb bons fogons
casadeta i amb un gitano
cuinaràs per aquests racons.*

*Tu que estàs tan avesadeta
i a portar rissos al cap
casadeta i amb un gitano
portaràs sempre mullat.*

*I a mi res no m'importa
si als racons he de cuinar
i el meu cor sempre m'ha dit
un gitano per marit.*

*I a mi no m'importa
no portar rissos al cap
i el meu cor sempre m'ha dit
un gitano per marit.*

*Tu que estàs tan avesadeta
al dormir en matalàs
casadeta i amb un gitano
A la palla dormiràs.*

*I en vindran mercats i fires
tu també hi hauras d'anar
i el galiot s'estarà a l'ombra
veient què li emportaràs.*

*I a mi res no m'importa
si a la palla he de dormir
i el meu cor sempre m'ha dit
Un gitano per marit.*

*I a mi res no m'importa
si a les fires haig d'anar
i el meu cor sempre m'ha dit
un gitano per marit.*

*Tu que estàs tan avesadeta
i a portar bonics vestits
casadeta i amb un gitano
portaràs plens de sargits.*

⁴²³ *Ibidem*, p. 85.

4. *La cançó del lladre*⁴²⁴

Quan jo n'era petitet
festejava i presumia,
espardenya blanca al peu
i mocador a la falsa.
Adéu, clavell morenet!
Adéu, estrella del dia!

I ara, que ne sóc grandet,
m'he posat a mala vida.
Me só posat a robar,
ofici de cada dia.
Adéu...

Vaig robar un traginer
que venia de la fira,
li prenguí tots els diners
i la mostra que duïa.
Adéu...

Quan he tingut els diners,
li n'he llevada la vida;
quan n'he tingut els diners,
li n'he robada una nina.
Adéu...

L'he robada amb falsetat
Dient que m'hi casaria;
la justícia ho ha sabut,
de prompte me'n perseguia.
Adéu...

La culpa no la tinc jo
Ni ella tampoc

⁴²⁴ AMADES, J., *op. cit.*, p. 645.

jo m'hi volia casar
i sos pares no ho volien.
Adéu...

L'he mantinguda cinc anys
per nobles ciutats i viles;
en una noble ciutat
l'hi mantinguí quinze dies.
Adéu...

La vila de la Bisbal ⁴²⁵,
com és vila divertida,
no n'hi falta algú traïdor:
se'n va avisar la justícia.
Adéu...

Ja n'hi havia un agutzil
que a n'a mi agafar em volia;
me n'arrenco del punyal,
í vaig donar una punyida.
Adéu...

Valeu-me, los meus amics,
que jo algú temps bé en tenia;
valeu-me, los meus amics,
valeu-me, la camarilla.
Adéu...

Van venir cinc-cents fadrins,
tots criats de companyia:
deslliuraren la presó,
me'n tragueren de la sitja.

⁴²⁵ La Vila de la Bisbal de Girona, canvia en l'adaptació andorrana per la vila d'Encamp.

B) CANÇONS DEL PESSEBRE VIVENT D'ENGORDANY

1. *La perdiu en el plat*⁴²⁶

*La perdiu en el plat
n'és menjar delicat,
amb sal, oli i pebre.*

*Els galls
també tenen treballs
I estarrufen les crestes.*

*Cantava el cotoliu:
«Ocells, veniu, veniu,
a festejar l'aurora»*

*La merla, tot xiulant
anava rodejant
a la més gran senyora.
Lo xut i lo mussol
dient: «Ja surt lo sol»,
confusos es retiren.*

*Cantava el quiquiriquí:
«Al noiet més bonic
li donarem lo bon dia».
Los pavos indians
desplegant tafetans
guarnits de mil maneres.*

*La garsa i lo gaig
diuen: «Ja ve lo maig»,
respon la cadenera:*

*«Tota herbata floreix
tot arbre reverdeix
com si fos primavera».*

⁴²⁶ *Ibidem*, p. 21; *Les cançons de Nadal de l'Andorra de 1800*. Andorra: Banc Agrícola i Comercial d'Andorra, 1998.

2. *La pobra pastora*⁴²⁷

*Déu vos guard Josep
i la vostra esposa,
m'han dit que heu tingut
un fill que no plora.*

*No ploris no,
manyaguet de la mare,
no ploris no,
que jo canto d'amor.*

*Ai Josep,
vostre fill m'enamora,
tan petit,
tan petit i no plora.*

*Si em voleu llogar,
sóc una pastora,
que he vingut de nou
no fa massa estona.*

Ai Josep!

*Ai Josep,
vostre fill m'enamora,
tan petit,
tan petit i no plora,
Ai Josep!*

*No ploris no,
manyaguet de la mare,
no ploris no,
Que jo et canto d'amor.*

*Si em voleu llogar
sóc una pastora,
que he vingut de nou
no fa gaire estona.*

*No ploris no,
manyaget de la mare, no ploris no,
no ploris no,
que jo canto d'amor.*

*Ai Josep,
vostre fill m'enamora,
tan petit,
tan petit i no plora.
Ai Josep!*

⁴²⁷ *Les cançons de Nadal de l'Andorra de 1800, op. cit.*

3. *Don-do-ron-don*⁴²⁸

*Sant Josep i la Mare de Déu
feien companyia bona,
partirem de Framiquel
matinet a la bona hora.*

*No han trobat posada en lloc
perquè n'eren massa pobres
se'n van a un barraconet
fet de joncs i fet de bogues.*

*Don-do-ron-don,
la mare canta i el fill dorm.*

*Don-do-ron-don,
la mare canta i el fill dorm.*

*Fan a peu tot el camí,
reposant alguna estona,
quan arriben a Engordany
ja tothom tanca les portes.*

*Sant Joseph va a cercar foc,
pels voltants d'allà i no em troba,
mentre ell és a cercar foc
neix Jesús dintre la cova.*

*Don-do-ron-don,
la mare canta i el fill dorm.*

*Don-do-ron-don,
la mare canta i el fill dorm.*

⁴²⁸ *Ibidem.*

C) CANÇONS D'EL JUDICI DELS CONTRABANDISTES D'ENCAMP

1. *Els contrabandistes*

—Quina cançó cantarem
que tots la sapiguem?

—La dels contrabandistes.
A Banyuls varen anar
de tabac a carregar
tota una companyia.

Trum, lai là, larà, la, lera,
trum, lailà, larà, la la,
la, la, larà, la, la, larà,
la, la, la, la, la.

I en passant a Fortià
allí varem encontrar
la refumuda espia.
I a Figueres se'n va anar
a contar-ho al capità:
havia vist contrabandistes.

Trum, lai là....

—Bé me'n direu quants n'hi ha,
bé me'n direu quants n'hi ha,
vós que ja els haveu vistos.

—Quaranta n'he comptats
que anaven molt ben armats
de trabucs i carabines.

Trum, lai là...
El capità va endavant;
es posa minyons comptant.

Trobem un senyor de bé
que els advertí molt bé:

—No hi aneu a perseguir-los,
que an tots us mataran
per poc valents que sigau.
I el capità va endavant.

Trum, lai là...

—Minyons, anem passant,
minyons anem passant
anem a perseguir-los
i en allí on els trobarem
baionetes pararem
farem carnisseria.

Trum, lai là...

I en passant a Galliner,
allí ja hi varen ser
amb els contrabandistes,
i els duros de pilons,
allí anaven saltant,
moneda molt bonica.

Trum, lai là...
En veure tant de diner
tots hi varen voler ser

—Anem a perseguir-los
I en passant ja Ceret,
Allí pregunten pel cert
si els havien vistos.

Trum, lai là...

a grapats a replegar-ne
Ai, cançó qui t'ha dictat?
Un que en això s'ha trobat,
un gran contrabandista.

Trum, lai, là...

ANNEX XI: DIÀLEG DE L'OPERACIÓ DEL CARNESTOLTES

Dr1:Aquest tio esta cardat

Una vida dissipada
L'ha portat a on l'ha portat
Tard o d'hora tot es paga.
Té el fetge esbossinat
De tan aixear el porro
Tota la vida ha mamat
I això no és res de bo.

Dr2:Els pulmons estan pudrits

Ha fumat pels descusits
Pel nas i fins i tot per l'orella
I esta clar ja no respira
Té la gorja com un tió
I aquí no hi ha medecina
Que pari aquesta infecció

Dr3:I el cor.....

El cor si que està futut
Té una trombosi mitral
Que el passarà per l'embut
I al carai el carnaval
Es un cas clínic agreujat
Per l'impotència sexual
Tant valent que havia estat
I ja no l'hi canta el pardal

Dr1:Jo crec que l'em d'operar

A fondo i a consciencia
Qui sap si el podrem salvar
Tots tres som homes de ciència

Dr2:Del mateix parer soc jo

Estripem aquest sapastre
Posem l'hi un nou pulmò
Un cor nou
I un altre traste

Dr3:La cosa està decidida

No cal donar hi mes voltes
Per salvar l'hi la vida
Operem el carnestoltes
(es frega les mans i riu)
Si s'ens queda a les mans
L'any vinent ja hi tornarem
I sense desmoralitsan-se
A lo millor l'apedassem

Dr1:Anestesia anastasi

(anestesien el carnestoltes)

Dr2:Ja l'hem ben anestessiat

Passarà al menys deu hores
Perquè torni a aixecar el cap

Dr1:Primer anem pels pulmons

(burxa i treu uns pulmons)

Tuberculosis aguda
Pel dret i pel reves
La cosa està futuda
No es pot aprofitar res
Al cubell de la bassura
I al crematori tot seguit
Perque sino ens empesta
El malparit

Dr2:Ara anem pel fetge que falla

Doneu me aquest xerrac

Que el bisturi ja no talla

Estava mal esmolat

(l'hi donen el xerrac i comença a xerraca, burtxant treu un fetge)

Quina carnadura més flonja

Això no és pas cap fetge

Això és una esponja

Us ho diu un metge

La cirrosis galopant

Ha fet acte de presència

I això que esteu mirant

Es un perill a consciència

Perquè podria produir

Un síndrome il.limitat

Una epidèmia un verí

I atacar l'humanitat

Al cubell de la basura

I al crematori tot seguit

Perquè si no hi posem cura

Ens empesta el malparit

(llençen el fetge a la bassura)

Dr1:L'hi mirarem el cor

(xerraca un troç)

Ui deu meu com està això

No saps pas per on agafar ho

Tampoc hi veic solució

Ja no podem transplantar-lo

(treu un cor)

Això no va ni en rodes

La corda se l'hi a parat

Es para pels rics i pels pobres

Pel murri i per l'espabilat

No hi vec solució
Ni transplantar ni massatges
Doctor deixim el porró
Que tinc les idees poc clares

(fa un trago)

El que deia
És un cor vell
I no vull fer més el primo
Farem un trasplant de cervell
I si t'encerto t'endevino
Però abans el cor a la basura
I al crematori tot seguit
Perquè si no hi posem cura
Ens empesta el malparit

(tira el cor xerraca i treu un cervell)

Aquí aquí hi ha la mare dels ous
El cervell no l'hi funciona
I no tenim cervells nous
Provinents de cap persona
Però tinc jo la mania
Que hi ha un doctor eminent
En terres de Romania
Anomenat Frankenstein
I l'any vinen en aquest dia
Ens el podria operar
I aquest si que el curaria
Nosaltres l'em de deixar
La ciència ha estat impotent
I enguany s'ha mort el malalt
Però...
L'any vinent ja hi tornarem
Perquè el carnaval es immortal.

**ANNEX XII: DOCUMENTACIÓ DEL DOSSIER SOBRE LES
REPRESENTACIONS DEL NATIVITATE CHRISTI**

III CONGRESO PESEBRISTA INTERNACIONAL
ORGANIZADO POR LA ASOCIACIÓN DE PESEBRISTAS
PATROCINADO POR EL
EXCMO. AYUNTAMIENTO DE BARCELONA

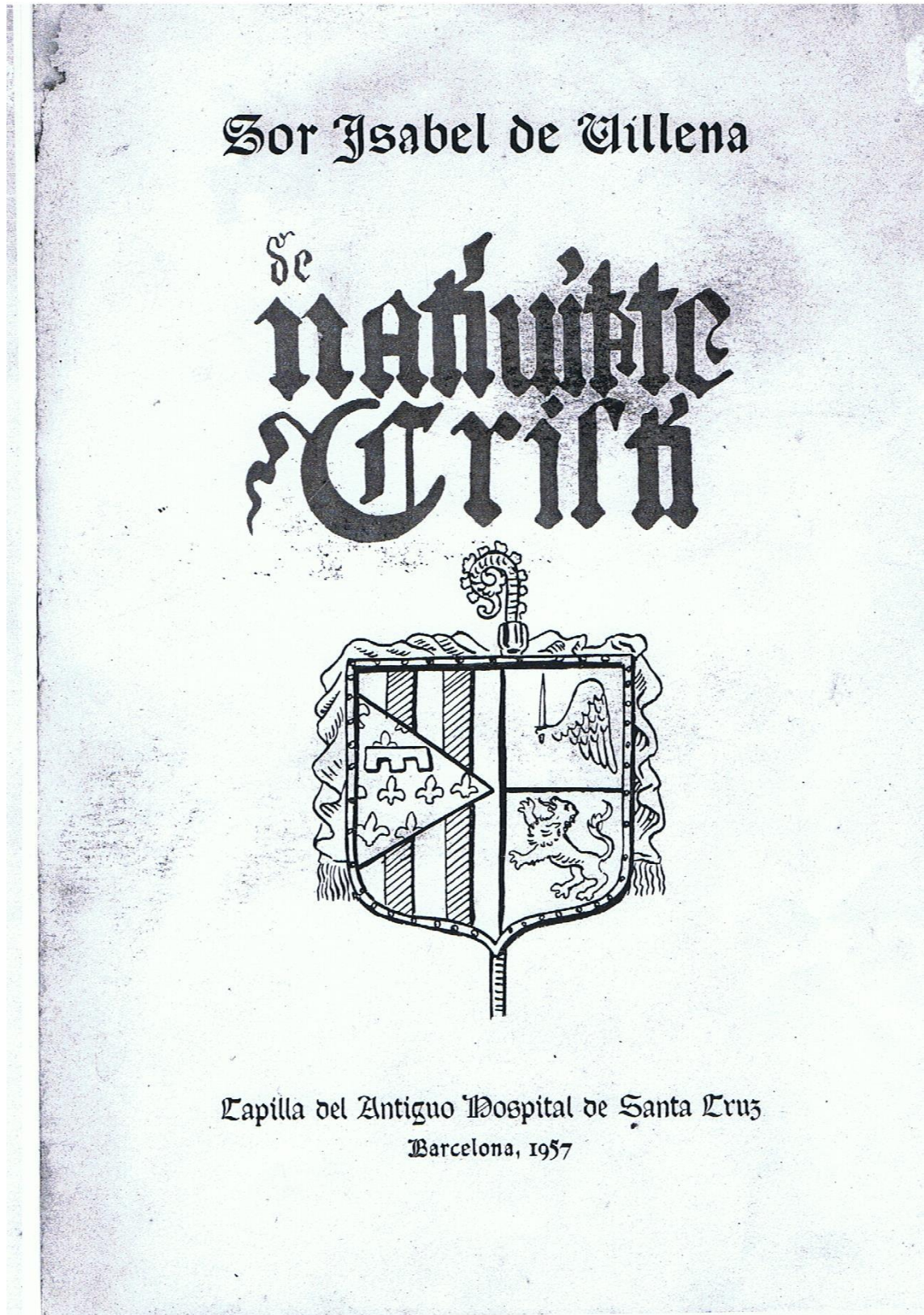
—

DE NATIVITATE CHRISTI
DE
SOR ISABEL DE VILLENA
(1430-1490)
FRAGMENTO DE
VITA CHRISTI
ADAPTADO A MODO DE
"RETAULE DEL PESSEBRE MEDIEVAL"
POR
ESTEVE ALBERT I CORP

Música NARCÍS BONET
Coreografía MANUEL CUBELES
Escenografía RAMÓN ROGENT
Figurines SANDRE CIRICI
Asesor J. FERRANDO ROIG
Regidor J. SOLANES
Acústica J. GUILLEM
Melodía pastoril JOAN LLUÍS

Han colaborado en esta realización los señores D. Rosendo Riera, D. Xavier Corberó,
D. Andrés Oliva, D. José M. Valls, D. Domingo Valls, D. Miguel Mateu, Casa Jorba,
D. Joaquín Ribera, La Asociación Condal y D. Jaime Clavell

Document 12.1. III Congrés Pessebrista Internacional, organitzat per l'Associació de Pessebristes de Barcelona, Barcelona, Navidad 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.



Document 12.2. Traducció al castellà del Nativitate Christi de Sor Isabel de Villena realitzada per J. F., PBRO., 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

NOTA BIOGRÁFICA

DOÑA ELEONOR DE VILLENA fué hija natural de Enrique de Villena, Maestro de Calatrava y descendiente de los Reyes de Aragón. Muy conocido por su producción lírica.

Nació en 1430. A los quince años ingresó en la Orden franciscana, en el convento de la Trinidad de Valencia, tomando el nombre de Isabel. Fué elegida abadesa del mismo en 1463, cargo que ejerció hasta su muerte acaecida en 1490.

* * *

La VITA CHRISTI que Isabel de Villena dejó inédita y sin firmar, fué publicada siete años después de su muerte, por doña Aldonza de Montsoriu, abadesa que le sucedió en el cargo, la cual, en una carta-prólogo, la dedica a la reina doña Isabel la Católica; pues ésta había manifestado deseos de conocer el libro. Poco después fué reimpresa en Valencia primero y luego en Barcelona. Existe una edición moderna, muy cuidada, en tres volúmenes, a cargo de R. Miquel y Planas (Bibl. Catalana, Barcelona, 1915). Fué escrita en catalán. El *incipit* del libro dice así: «Açi comença hun *Vita Christi* en romanç, per que los simples e ignorants puguen saber e contemplar la vida e mort de nostre Redemptor e Senyor Jesus, amador nostre...»

Isabel de Villena sigue el evangelio amplificándolo con escenas alegóricas. Todo el texto es una glosa de los textos bíblicos y patrísticos, o bien sacados de la liturgia y de escritores medievales. A pesar de la notable erudición que esto supone, sor Isabel la rehuye no citando en ningún caso la procedencia de los textos. Concibe los personajes del Nacimiento de una forma muy viva. Para la autora, San Gabriel, es un embajador que se presenta como los embajadores reales de su tiempo; los ángeles son pajes y las virtudes son damas y doncellas. Los dones sobrenaturales con que Dios enriqueció a la que debía ser su madre, son vestidos y joyas, minuciosamente descritos, que los mensajeros celestes ofrecen a la Virgen. Todo discurre en un ambiente cortesano, con baile de recepción inclusive. Los Magos son Reyes del siglo xv.

Hay que tener presente que Eleonor de Villena había sido educada en la Corte del Magnánimo, o mejor, la de su esposa la noble, dulce e inteligente reina María, ya que el Rey Batallador y aventurero pasó la mayor parte de su vida peleando en el Reino de Nápoles y Sicilia.

Bien. La presente adaptación escénica de NATIVITATE CHRISTI ha sido hecha siguiendo el pensamiento de Isabel de Villena. Los diálogos son los propios textos latinos que glosa la autora. La indumentaria es la misma que ella concibió para sus personajes y que no ha sido difícil de concretar, teniendo a la vista los retablos de aquella época. La música le otorga un mayor relieve.

J. F.

Document 12.2. Traducció al castellà del Nativitate Christi de Sor Isabel de Villena realitzada per J. F., PBRO., 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

Molt alta, molt poderosa, christianissima
Reyna e Senyora :

La resplendent llum de devocio que dins vostra altesa clareja li ha descobert que en aquest seu monastir hi havia un devot «Cita Christi», ordenat per la illustre dona Elionor, altes Sor Isabel de Villena, Reverend Abadessa e mare nostra. I per quant vostra reial celsitut tota en l'amor del gran Rei del Paradis encesa, havia scrit al Batlle General de aquest seu regne de Valencia li trametes trelat de aquell, he pensat fer accepte servey a vostra Magestat, per quan mes prest a ses regals mans pogues attenyer, fer aquell empremtar...

De la vostra ciutat de Valencia, a xxviiiij del mes de març, any
Mdl cccc lxxxviij.

D. G. R. M.

Humil serventa e oradora Sor Aldonça de Montsoriu,
indigna Abbadessa del monastir de la Sancta Trinitat.

(Fragmento de la carta de Sor Aldonça a la Reina Isabel la Católica.)

Document 12.2. Traducció al castellà del Nativitate Christi de Sor Isabel de Villena realitzada per J. F., PBRO., 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

PERSONAJES

MARIA	
JOSEP	
JESÚS	
ADAM	
GABRIEL	
DONZELLES	Misericòrdia Devoció Castedat Virginitat Humilitat Obediència Fe Esperança Caritat Pietat Fortalesa Prudència
CHOR CELESTIAL	Serafi Querubi Tro Dominació Potestat Virtut Principat Angel
PASTORS	Arcàngel Majoral Rabadà Vailet Pastorets Pastoretetes
REIS	Melcior Gaspar Baltasar
PATGES.	

Interpretados por un elenco compuesto al efecto, a base del "ESBART MONTSERRAT",
las familias Soler y Albert, J. Lluís, J. Caparrós, M. Peris, Bertrán Oriola, etc.

Document 11.2. Traducció al castellà del Nativitate Christi de Sor Isabel de Villena realitzada per J. F., PBRO., 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

TRADUCCIÓN CASTELLANA DEL TEXTO DEL "NATIVITATE" DE SOR ISABEL DE VILLENA
POR J. F., PBRO.

CUADRO I

MARÍA. — Envía, Señor, el Cordero que dominará la tierra. Será como ave fugaz y como pajarillo que abandona el nido.

ADÁN Y PATRIARCAS (*desde fuera*). — Eterno Señor, Dios admirable, que pusiste la salvación en manos de una mujer, escucha las oraciones de tus siervos.

GABRIEL (*apareciendo*). — Dios te salve, llena de gracia, el Señor es contigo. No temas, María. Hallaste gracia ante el Señor. Tendrás un hijo al que llamarás Jesús.

CORO (*desde fuera*). — Será grande y se le llamará hijo de Dios.

ÁNGELES-PAJES. — Señora del cielo, vuestra misericordia se difunde por la tierra: Bendito tu imperio en la tierra y en el cielo.

ADÁN (*desde fuera*). — He esperado en ti, Señora: no sea confundido eternamente. Líbranos por tu misericordia. Compadécete y repara mi pecado.

CORO (*desde fuera*). — Cambia en gozo nuestro dolor y nuestra tribulación en alegría.

VIRGEN. — ¿Cómo sucederá esto, pues no conozco varón?

GABRIEL. — Quién hizo florecer el tallo sin que tuviera hojas, puede hacer que una virgen engendre. El Espíritu Santo vendrá sobre ti y serás madre y virgen. Tendrás el Hijo sin detrimento de tu virginidad, por lo que serás bendita entre todas las mujeres.

CORO. — Oprimidos por la sentencia de condenación, esperamos de ti oh Señora, una respuesta de clemencia.

ADÁN. — Se te ofrece el precio de nuestra salvación.

CORO. — Te lo suplican, oh Virgen, Adán y sus descendientes, desterrados del Paraíso.

ADÁN. — Te lo suplica David, Abraham y todos los Patriarcas.

CORO. — Cuantos moran en las sombras de la muerte.

ADÁN. — Oh Virgen, habla ya. Oh Señora, responde.

CORO. — La tierra, el limbo y el cielo están pendientes de ti.

GABRIEL. — Hora es ya de que vuelva a aquel que me envió.

MISERICORDIA. — Todos tienen los ojos en ti, Señora, y esperan.

MISERICORDIA Y DEVOCIÓN (*a dúo*). — Tu eres la que fué prometida, la esperada, la deseada.

DEVOCIÓN. — Oh María, madre de gracia, la misericordia nace de tu seno.

MISERICORDIA. — Oh madre de los huérfanos, consuelo de los afligidos, piedad sin límites.

MISERICORDIA Y DEVOCIÓN (*dúo*). — Abre las puertas del cielo y cantaremos eternamente tus grandezas.

Document 11.2. Traducció al castellà del Nativitate Christi de Sor Isabel de Villena realitzada per J. F., PBRO., 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

VIRGINIDAD. — Oh Virgen, bella esposa elegida del Padre, destinada a ser Madre del Hijo y protegida del Espíritu Santo, eres como un vaso de oro adornado de piedras preciosas en donde el Rey del cielo quiere aposentarse amorosamente.

HUMILDAD. — Bendita tu eres, vara de José, que por tu humildad has escalado el trono divino.

OBEDIENCIA. — Levántate y vístete de gloria, pues ya ha llegado el tiempo en que Dios envíe su Hijo a la tierra.

CORO. — Ya viene el Señor en cuya mano está todo gobierno, todo poder y todo imperio.

VIRGEN. — He aquí la esclava del Señor. Hágase en mí según tu palabra.

CORO Y PRESENTES (*adorando el Verbo encarnado*). — Gloria, alabanza y honor a ti, Rey de Reyes y Señor de Señores, porque has restablecido la paz entre los ángeles y los hombres.

CUADRO II

GABRIEL. — Tú eres antorcha luminosa de toda virtud. Qué hermosa es tu alma llena de virtudes, paraíso de todas las delicadezas divinas.

VIRTUDES-DONCELLAS. — Honor a la Reina llena de todas las gracias. Contemplad devotamente su santísimo rostro.

GABRIEL. — Bendita tú que instruyes los siervos de Dios.

VIRTUDES. — Bienaventurados los pobres de espíritu... Bienaventurados los mansos... Bienaventurados los que lloran... Bienaventurados los que tienen hambre y sed de justicia... Bienaventurados los misericordiosos... Bienaventurados los limpios de corazón... Bienaventurados los pacíficos... Bienaventurados los que padecen por amor a la justicia...

VIRGEN. — Venid a mí cuantos trabajáis y andáis cargados y os aliviaré.

GABRIEL. — Bendita entre todas las mujeres, más pura que los ángeles, más bondadosa que todos los santos. Atiende, Señora, el pueblo de Dios.

ÁNGELES. — Glorificadla todas las gentes y exaltad su grandeza todos los pueblos de la Tierra.

VIRTUDES. — Ataviada con la luz del sol por vestido y con una corona de doce estrellas radiantes.

SERAFÍN, QUERUBÍN Y TRONO. — Alabad a nuestra Señora porque su poder es grande y porque su gracia y clemencia no tendrán límite.

CORO. — Alabadla los Serafines, Querubines y Tronos.

DOMINACIÓN, VIRTUD Y POTESTAD. — Glorifiquemos sus misericordias y bendigamos sus bondades.

CORO. — Alabadla todas las Dominaciones, Virtudes y Potestades.

PRINCIPADO, ARCÁNGEL Y ÁNGEL. — Por ti ha llegado la Redención Divina. Por ti el pueblo arrepentido obtendrá su salvación.

CORO. — Alabadla los Principados, Arcángeles y Ángeles.

Document 11.2. Traducció al castellà del Nativitate Christi de Sor Isabel de Villena realitzada per J. F., PBRO., 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

MISERICORDIA Y DEVOCIÓN. — Los que esperan en ti, se vestirán de luz y alcanzarán el gozo eterno.

ADÁN. — Intercede por nosotros, madre de Dios, tú que concebiste al Salvador.

MAGNIFICAT

CUADRO III

JOSÉ. — Danos a conocer, Señor, el hogar que habéis escogido.

VIRGEN. — Oh dulcísimo Hijo y Señor, te deseo con todo mi corazón. Ven. Quiero verte a ti, el más hermoso de los hijos de los hombres. Muero de Amor por verte.

JOSÉ Y GABRIEL. — La llama divina
fecunda el seno
de María Virgen
y no por obra de la carne:
careciendo la madre
de pecado original
y aliando de nuevo
a Dios con los hombres.

VIRGEN. — Tú que sostienes el mundo en tu mano, debes calentarte con míseros pañales, (*a las doncellas*) porque no tiene donde reclinar su cabeza.

VIRTUDES. — El buey conoció a su dueño y el asno al Pesebre de su Señor.

ÁNGELES. — Gloria a Dios en las alturas...

CUADRO IV

PASTORES (*de lejos*). — Vayamos a Belén y veamos lo que se nos ha dicho y que nos quiere mostrar el Señor.

PASTOR (*llegando*). ¿Dónde está tu hijo amado, hermosísima señora?

VIRGEN. — Si alguno ama la sabiduría divina, acérquese a mí y la hallará.

PASTORES. — Ha llegado el día anunciado por los profetas.

VIRGEN (*al Niño*). — Te reconozco por Señor de Cielos y Tierra. Tú que escondiste estos acontecimientos a los sabios según el mundo, los has revelado a los sencillos de corazón.

MAYORAL (*al Niño*). — Autor de nuestra salvación, acuérdate que tienes nuestra naturaleza humana, pues has nacido de la Virgen.

JOSÉ. — Alégrese los coros celestiales y los Ángeles canten a Dios, mientras el Pastor de los hombres se muestra a estos pastores.

CUADRO V

REYES. — Oh omnipotencia del que nace y grandeza que desciende a la tierra. Te damos gracias Dios Todopoderoso porque nos has conducido por el camino recto.

Document 11.2. Traducció al castellà del Nativitate Christi de Sor Isabel de Villena realitzada per J. F., PBRO., 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

VIRGEN. — Levantaos, acercaos y alegrad vuestros rostros. Vuestra cara no debe conocer la tristeza.

REYES. — Oh dulce amor, qué grande es tu misericordia y cuán favorablemente te muestras a quienes acuden a ti, Señor. Te buscábamos y te hemos hallado para tenerte prendido en nuestro corazón. (*A la Virgen*) Oh mujer admirable entre todas, cuéntanos cómo mereciste el ser madre de Dios.

VIRGEN. — He llegado tan sólo por la gracia de Dios. Siendo Virgen engendré al Rey de toda castidad. Entrando en mi seno y saliendo de él, tuve en mis entrañas al hijo de Dios, sin mengua de mi virginidad.

MELCHOR. — ¡Cuánta fortaleza entre tanta debilidad!

GASPAR. — ¡Cuánta excelencia entre tanta humildad!

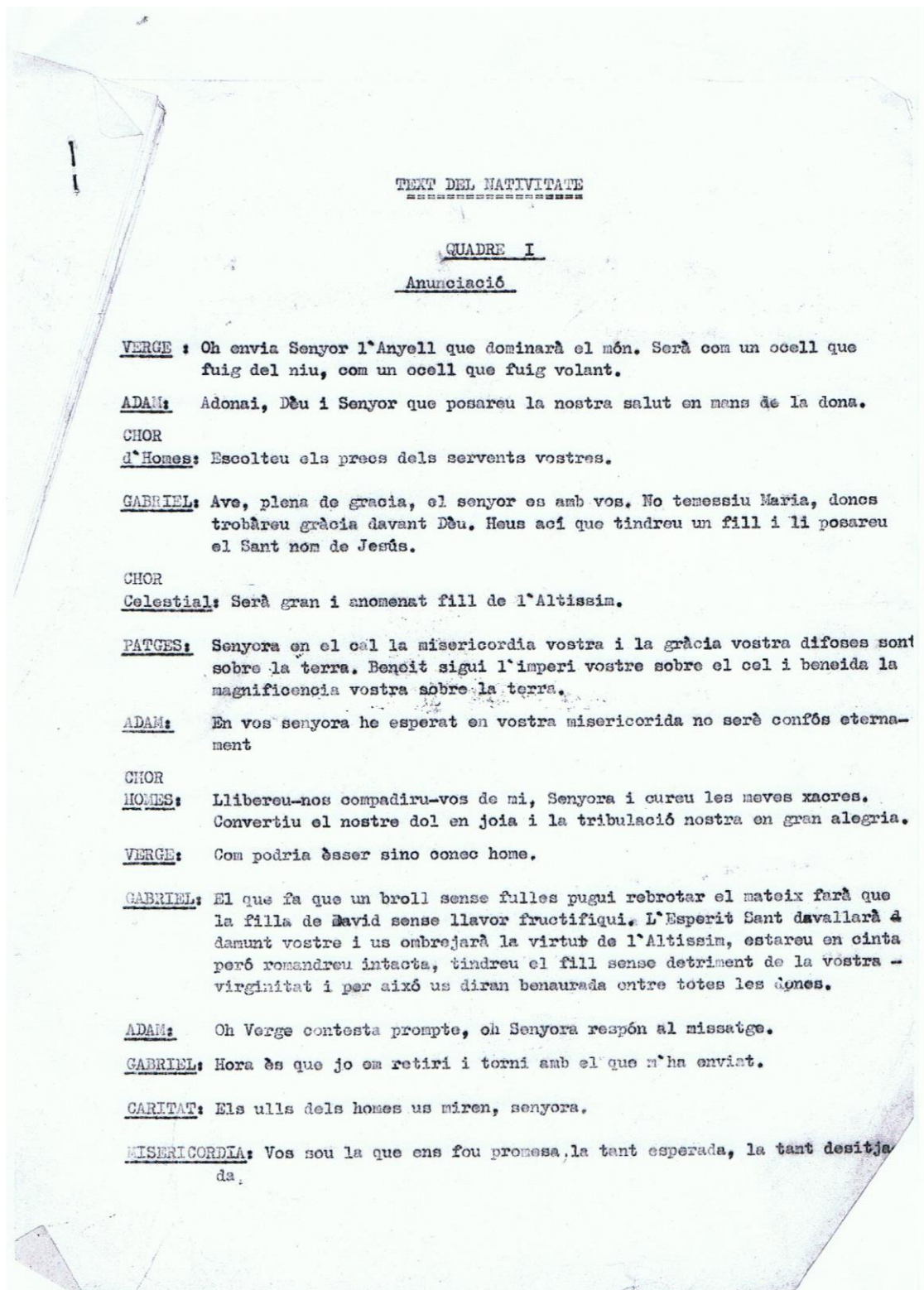
BALTASAR. — ¡Cuánto honor entre tanto menosprecio!

VIRGEN. — Ven, amado hijo mío, fuente de salvación y de alegría, amor inextinguible, te tengo en mi corazón, en mi boca y ante mis ojos.

José (*despidiendo a los Reyes*). — Sed fuertes y conservad la alegría de hoy en vuestro corazón.

FIN

Document 11.2. Traducció al castellà del Nativitate Christi de Sor Isabel de Villena realitzada per J. F., PBRO., 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.



Document 11.3. Adaptació original del Nativitate Christi al català realitzada per Esteve Albert, 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

PIETAT: Oh Maria font de gràcia vostre divinal sí vessa de misericordia.

MISERICORDIA: Oh Mare dels orfes, consolació dels afligits badiu de pietat.

PIETAT i MISERICORDIA: Esbateneu doncs les portes sempiternes i cantarem eternament les meravelles vostres.

ESPERANÇA: Esperança sou perquè gran es vostra clemencia i la vostra benegnitat.

DE: Ditxosa vos que creguereu perquè seràn devengudes en vos totes les coses dites per vos, oh senyora.

PRUDENCIA: Verge prudentissima, en la vostra ma senyora salut i vida esretroben.

VERGENCIAT: Oh Verge dolça i admirable del Déu Pare, esposa elegida del Déu Fill Mare preferida de l'esperit sant protegida, vos son doncs el vas auri de pedres riques ornat valuós present en el que el Rei dels angels ha trobat plàcid recer i refugi de l'amor seu.

CHOR: Tingueu misericordia, tingueu misericordia, tingueu misericordia, etc.

HUMILITAT: Beneida sou, vara de Jessè, florida ja que per la humilitat vostra heu merescut de seure en un tron.

OBEDIENCIA: Alceu-vos, a investiu-vos ~~en~~ d'un ròssec de glòria, doncs heus ací que ha arríbat la plenitud del temps en que el Senyor enviarà el seu Fill a la terra.

CHOR: Tingueu misericordia, misericordia de nosaltres.

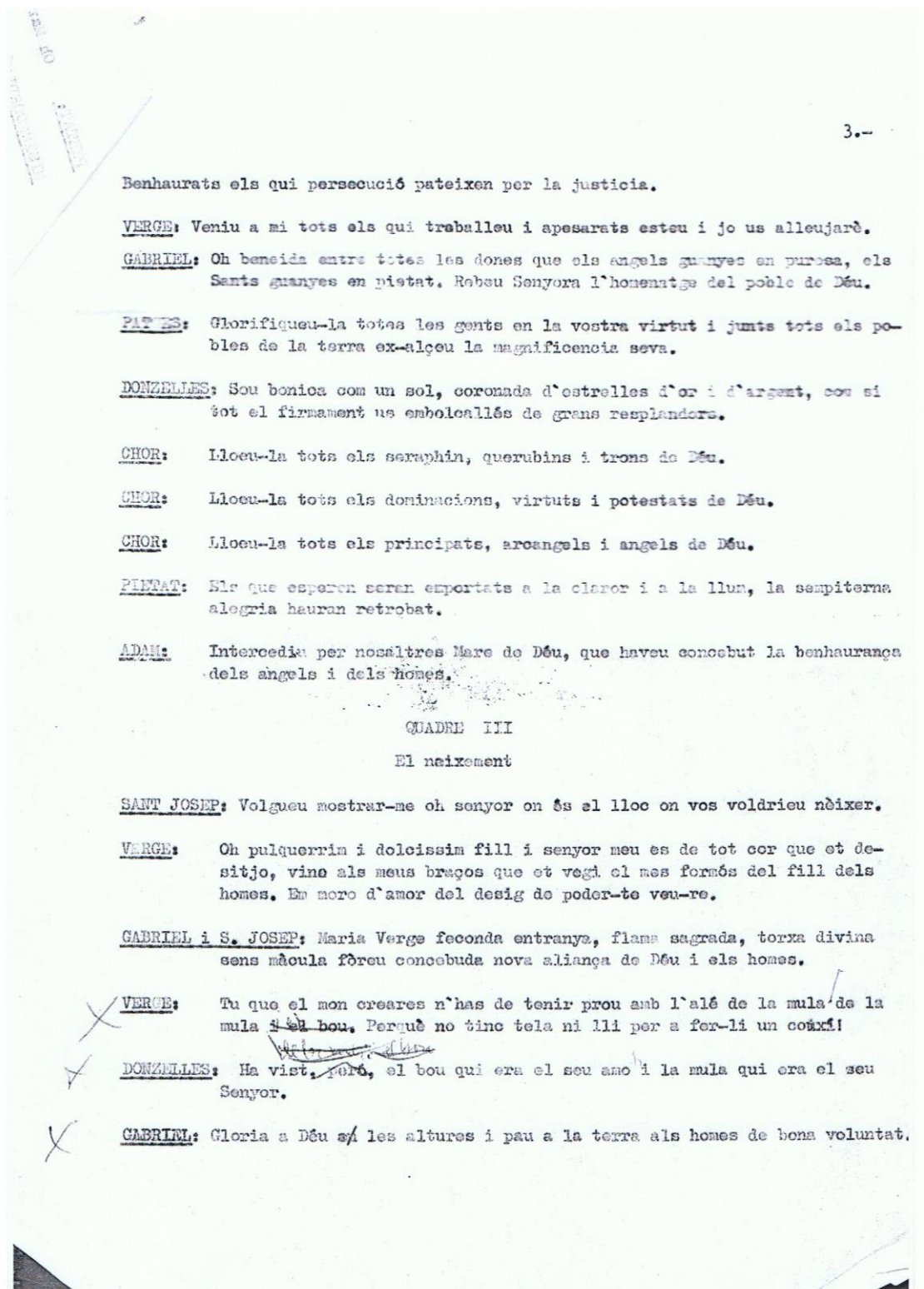
GABRIEL: Heus ací que ve el Rei de Reis i senyors i ^{amb el} ~~en~~ Regne en les seves mans i la potestat i l'imperi.

VERGE: Heus ací l'esclava del senyor facis la vostra voluntat.

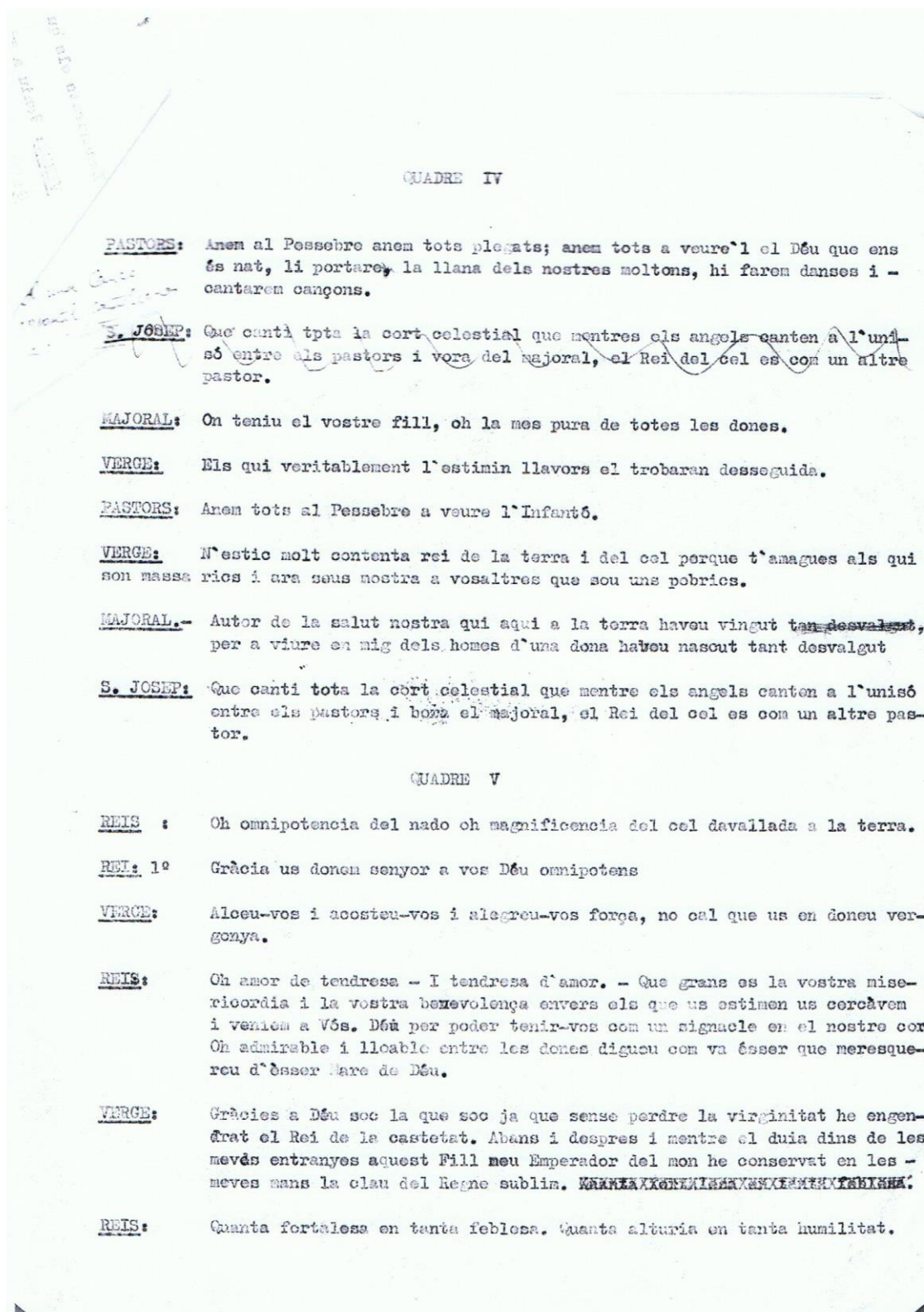
TOTS: Gloria llaor i honor se us donin, Rei de Reis i Senyor dels que dominen ja que la pau heu restablert entre els àngels i els homes.

QUADRE II

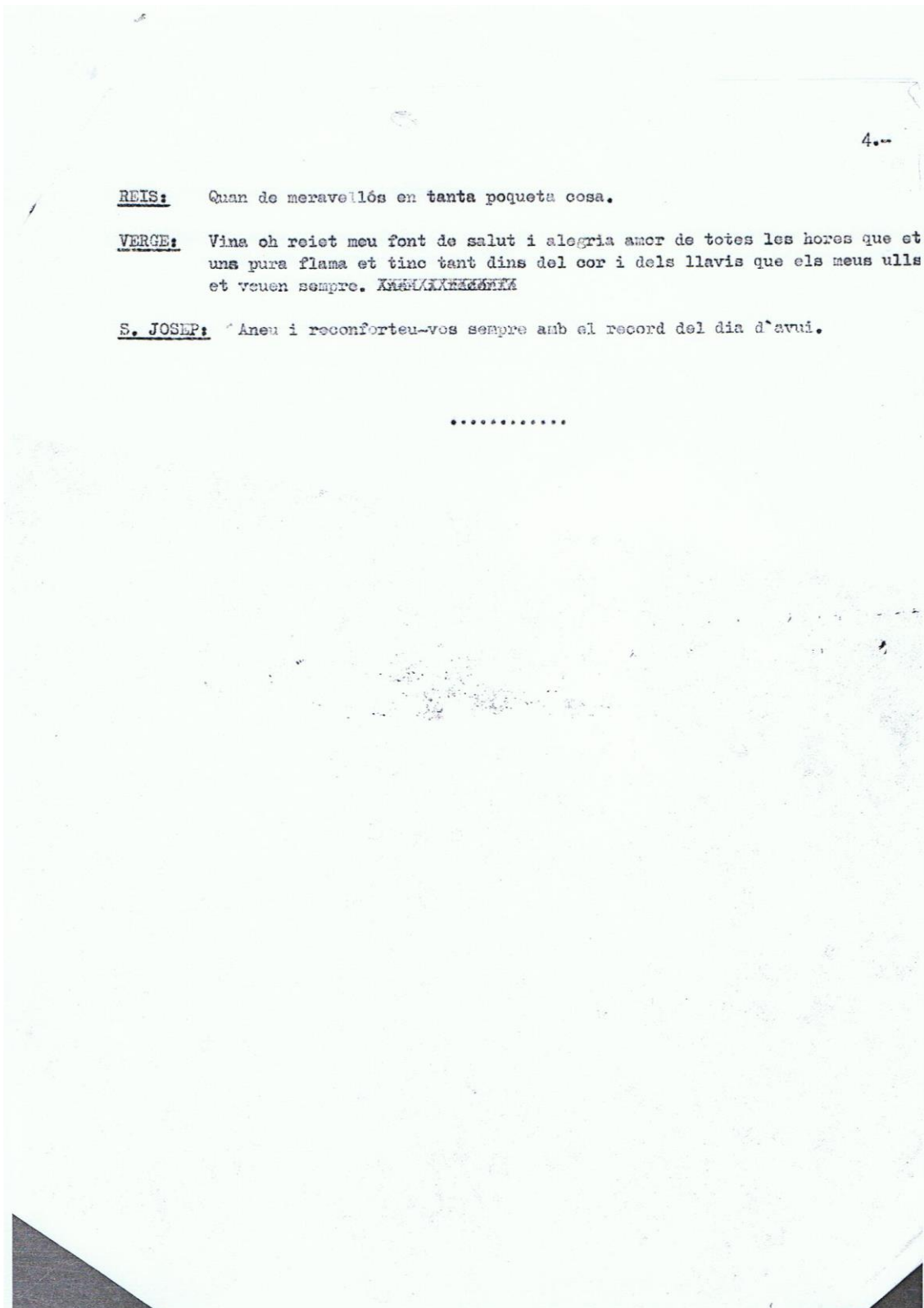
GABRIEL: O que hermosa es l'ànima vostra, oh paradís de totes les delícies. Honoreu la Reina plena de totes les gràcies i contemplem amb reverencia el santíssim rostre seu.
Beneida sou Senyora que instruiu els servents de Déu.
Benhaurats els qui pateixen fam i sed de justícia.
Benhaurats els misericordiosos.
Benhaurats els nets de cor.
Benhaurats els pacífics.



Document 11.3. Adaptació original del Nativitate Christi al català realitzada per Esteve Albert, 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.



Document 11.3. Adaptació original del Nativitate Christi al català realitzada per Esteve Albert, 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.



Document 11.3. Adaptació original del Nativitate Christi al català realitzada per Esteve Albert, 1957. Dossier Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

EXPOSICION DEL "PESSEBRE" EN CATALUÑA
Organizada por la Asociación de Pesebristas
Patrocinada por el Excmo. Ayuntamiento de Barcelona



REPRESENTACIONES DE
DE NATIVITATE CHRISTI

FRAGMENTO DE

VITA CHRISTI

DE

SOR ISABEL DE VILLENA

(1430-1490)

ADAPTADO A MODO DE

“RETAULE DEL PESSEBRE MEDIEVAL“

POR

ESTEVE ALBERT I CORP

Música Narcís Bonet
Coreografía Imma Eger
Escenografía Ramón Rogent
Figurines Sandre Cirici
Regidor Josep Solanas Noès
Acústica J. Guillem
Melodía pastoril Joan Lluís

Han colaborado en esta realización, Almacenes Jorba, Xavier
Corberó, Salvador Miquel y Jaime Clavell

ASESOR J. Ferrando Roig



Document 11.4. Representacions del Nativitate Christi: fragment de Vita Christi de Isabel de Villena, adaptat a manera de «Retaule del pessebre medieval» per Esteve Albert i Corp. Text de la representació escrit en català, castellà i francès. Biblioteca de Catalunya.

NOTA BIOGRAFICA

Elionor de Villena era filla natural d'Enric de Villena, Mestre de Calatrava, el qual descendia dels Reis d'Aragó i fou conegut com a poeta. La filla nasqué el 1430. Als quinze anys entrà de monja franciscana al Convent de la Trinitat de València, adoptant des d'aleshores el nom de Isabel. El 1463 fou elegida abadessa d'aquell monestir i exercí el càrrec fins a la seva mort, any 1490.

La «Vita Christi», que Isabel de Villena deixà inèdita i sense signar, fou publicada set anys després de la seva mort per l'abadessa que la succeí. Aldonça de Montsoriu, la qual dedica l'obra a la reina Isabel la Catòlica, ja que aquesta havia manifestat desigs de tenir-la. En la carta-pròleg, hom llegeix:

Molt alta, molt poderosa, christianíssima
Reyna e Senyora :

La resplendent llum de devocio que dins vostra altesa clareja li ha descobert que en aquest seu monastir hi havia un devot «Vita Christi», ordenat per la illustre dona Elionor, altesa Sor Isabel de Villena, Reverend Abadessa e mare nostra. E per quant vostra reial celsitut tota en l'amor del gran Rei del Paradís encesa, havia escrit al Batlle General de aquest seu regne de Valencia li trametés trellat de aquell, he pensat fer accepte servey a vostra Magestat, per quan mes prest a ses reials mans pogues attenyer, fer aquell empremtar...

De la vostra ciutat de Valencia, a xviiiij del mes de març, any
M cccc lxxxviij.

D. A. R. M.

Dumil serventa e oradora Sor Aldonça de Montsoriu,
Indigna Abbadessa del monastir de la Sancta Trinitat.

En poc temps la «Vita Christi» fou reimpressa a València i a Barcelona. Existeix a més una edició moderna, en tres volums, molt acurada a càrrec d'En Miquel i Planas (Biblioteca Catalana, Barcelona, 1915). L'obra fou escrita en català. L'incipit del llibre diu: «Açí comença hun VITA CHRISTI en romanç per que los simples e ignorants puguen saber e contemplar la vida e mort de nostre Redemptor e Senyor Jesus, amador nostre...»

Isabel de Villena segueix l'evangeli, ampliant-lo, però, amb escenes alegòriques. Tot el text és una glosa de frases bíbliques i patristiques tretes de la litúrgia, de l'Ofici Diví principalment. Malgrat la notable erudició que això suposa, sor Isabel la defuig no citant mai llur procedència. Concebeix els personatges d'una manera molt viva. Per a l'autora, Gabriel és un ambaixador que es presenta com els ambaixadors reials del seu temps; els àngels són patges i les virtuts dames cortisanes. Els dons sobrenaturals que Déu concedí a la seva Mare, Maria, són vestits i joies, minuciosament descrits, que els missatgers celestials ofrenen a la Verge.

L'escena de la Anunciació té ambientació cortisana, fins i tot hi ha ball de recepció. Els reis d'Orient són reis del segle XV. Cal no oblidar que Elionor de Villena fou educada a la cort d'El Magnànim, o millor dit, de la seva muller, la noble, dolça i intelligent reina Maria, puix que el rei, batallador i aventurer, va passar bona part de la seva vida fent guerra en el regne de Nàpols i Sicília.

DE NATIVITATE CHRISTI

Aquesta adaptació escènica ha estat feta seguint el pensament d'Isabel de Villena. Els diàlegs són els textos llatins que l'autora fa dir als personatges. La indumentària és la mateixa que ella descriu i que ha estat fàcil d'interpretar bo i mirant els retaules que servem d'aquella època. La música acaba de donar-li un major relleu ambiental, com veuran.

Document 11.4. Representacions del Nativitate Christi: fragment de Vita Christi de Isabel de Villena, adaptat a manera de «Retaule del pessebre medieval» per Esteve Albert i Corp. Text de la representació escrit en català, castellà i francès. Biblioteca de Catalunya.

QUADRE I. — Anunciació

Gabriel, ambaixador de Déu, es presenta a la Verge tot anunciant-li que serà Mare del Verb. Adam, en nom de la humanitat, i els patriarques manifesten a chor la seva esperança. La Verge dubta. Les seves pròpies virtuts (personificades per mitjà de donzelles que li fan companyia) la Misericòrdia, Pietat, Humilitat, Virginitat, Fe, Esperança i, finalment, l'Obediència, convenen a Maria per a que accepti. A la fi, la Verge consent i tots se n'alegren lloant-la.

QUADRE II. — Exaltació de Maria

Entra Gabriel de bell nou, seguit d'àngels i patges i fa donació dels regals que Déu té destinats per a embellir la que serà la seva Mare: Un mantell blau, una gonella tota brodada i de color vermell, un collaret amb les vuit benaurances, polacres, guants, arrecades i, finalment, la corona de reina dels cels. Les donzelles la vesteixen. Entren les jerarquies angèliques per a retre-li homenatge i després, junt amb les donzelles dansen a major honra de Maria. Arriba Adam i demana a la Verge que intercedeixi pels homes. Maria, finalment, agraeix la bondat de Déu envers ella, entonant el «Magnificat».

QUADRE III. — Naixement de Jesús

Josep i Maria cerquen un refugi. Allí hi neix Jesús. Les donzelles el vesteixen i Maria l'acull amorosament en els seus braços tot dolent-se que no el pugui acotxar millor. Els àngels l'adoren cantat el «Gloria in excelsis».

QUADRE IV. — Adoració dels pastors

S'acosten els pastors. El majoral pregunta on és l'Infant. La Verge els diu que entrin. Ells ho fan i adoren al Jesuset. A bell seguit, ballen unes danses al so d'una flauta per a exterioritzar llur joia.

QUADRE V. — Adoració dels Reis

Entren els tres Reis acompanyats dels patges, adoren el Jesuset i li ofereixen llurs presents. La Verge els fa asseure i, car ells li ho pregunten, conta com ha arribat a ésser Verge i Mare per la gràcia de Déu. Abans d'anarse'n, els Reis volen tenir l'Infant en llurs braços. Després el retornen a Maria, i Sant Josep els acomiada bo i dient: «Serveu en el vostre cor l'alegria d'avui.»

Document 11.4. Representacions del Nativitate Christi: fragment de Vita Christi de Isabel de Villena, adaptat a manera de «Retaule del pessebre medieval» per Esteve Albert i Corp. Text de la representació escrit en català, castellà i francès. Biblioteca de Catalunya.

NOTA BIOGRAFICA

DOÑA LEONOR DE VILLENA fué hija natural de Enrique de Villena, Maestre de Calatrava, descendiente de los Reyes de Aragón, y conocido por su producción lírica. Su hija nació en 1430. A los quince años ingresó en la Orden franciscana, en el convento de la Trinidad de Valencia, tomando el nombre de Isabel. Fué elegida abadesa del mismo en 1463, cargo que ejerció hasta su muerte acaecida en 1490.

La VITA CHRISTI, que Isabel de Villena dejó inédita y sin firmar, fué publicada siete años después de su muerte, por doña Aldonza de Montsoriu, abadesa que le sucedió en el cargo, la cual, en una carta-prólogo, la dedica a la reina doña Isabel la Católica, pues ésta había manifestado deseos de conocer el libro. En la carta dice:

Molt alta, molt poderosa, christianíssima
Reyna e Senyora :

La resplendent lum de devocio que dins vostra altesa clareja li ha descobert que en aquest seu monastir hi havia un devot «Alta Christi», ordenat per la illustre dona Eltonor, altes Sor Isabel de Villena, Reverend Abadessa e mare nostra. I per quant vostra retal celstut tota en l'amor del gran Rei del Paradís encesa, havia escrit al Batlle General de aquest seu regne de Valencia li trametés trellat de aquell, he pensat fer accepte servey a vostra Magestat, per quan mes prest a ses reyalz mans pogues attenyer, fer aquell empremtar...

De la vostra ciutat de Valencia, a xviiiij del mes de març, any
M D L C C C C lxxviiij.

D. A. R. M.

Humil serventa e oradora Sor Aldonça de Montsoriu,
indigna Abbadessa del monastir de la Sancta Trinitat.

La VITA CHRISTI fué reimpressa en Valencia y luego en Barcelona. Existe una edición moderna, muy cuidada, en tres volúmenes, a cargo de R. Miquel y Planas (Bibl. Catalana, Barcelona, 1915). Fué escrita en catalán. El incipit del libro dice así: «Açi comença, hun VITA CHRISTI en romang, per que los simples e ignorants puguen saber e contemplar la vida e mort de nostre Redemptor e Senyor Jesus, amador nostre...»

Isabel de Villena sigue el evangelio amplificándolo con escenas alegóricas. Todo el texto es una glosa de los textos bíblicos y patrísticos, o bien sacados de la liturgia y de escritores medievales. A pesar de la notable erudición que esto supone, sor Isabel la rehuye no citando en ningún caso la procedencia de los textos. Concibe los personajes del Nacimiento de una forma muy viva. Para la autora, San Gabriel es un embajador que se presenta como los embajadores reales de su tiempo; los ángeles son pajes y las virtudes son damas y doncellas. Los dones sobrenaturales con que Dios enriqueció a la que debía ser su madre, son vestidos y joyas, minuciosamente descritos, que los mensajeros celestes ofrecen a la Virgen.

Todo discurre en un ambiente cortesano, con baile de recepción inclusive. Los Magos son Reyes del siglo XV. Hay que tener presente que Leonor de Villena había sido educada en la Corte del Magnánimo, o mejor, la de su esposa la noble, dulce e inteligente reina María, ya que el Rey Batallador y aventurero pasó la mayor parte de su vida peleando en el Reino de Nápoles y Sicilia.

DE NATIVITATE CHRISTI

La presente adaptación escénica ha sido hecha siguiendo el pensamiento de Isabel de Villena. Los diálogos son los propios textos latinos que glosa la autora. La indumentaria es la misma que ella concibió para sus personajes y que no ha sido difícil de concretar, teniendo a la vista los retablos de aquella época. La música le otorga un mayor relieve ambiental.

Document 11.4. Representacions del Nativitate Christi: fragment de Vita Christi de Isabel de Villena, adaptat a manera de «Retaule del pessebre medieval» per Esteve Albert i Corp. Text de la representació escrit en català, castellà i francès. Biblioteca de Catalunya.

CUADRO I. — Anunciación

Gabriel, embajador de Dios, se presenta a la Virgen con el mensaje de que será Madre del Verbo. Adán, en nombre de la humanidad, y los patriarcas manifiestan a coro su esperanza. La Virgen duda, pero sus propias virtudes (personificadas por medio de doncellas que la acompañan) Misericordia, Piedad, Humildad, Virginitad, Fe, Esperanza y finalmente la Obediencia, convencen a María para que acepte. Al fin la Virgen consiente entre la alegría de todos.

CUADRO II. — Exaltación de María

Se presenta Gabriel, seguido de ángeles-pajes, y entrega los regalos con que Dios quiere embellecer a la que ha de ser su Madre: un manto azul, una gonella roja, un collar con las bienaventuranzas, chinelas, guantes, pendientes y por fin la corona de reina de los cielos. Las doncellas la visten. Entran las jerarquías angélicas para rendirle homenaje. Luego danzan con las doncellas en honor de María. Acude Adán y pide a la Virgen que interceda por los hombres. María agradece la bondad de Dios entonando el «Magnificat».

CUADRO III. — Nacimiento de Jesús

José y María buscan refugio. Allí nace Jesús. Las doncellas le visten y la Virgen le coge en brazos manifestando su pesar por no poderle abrigar mejor. Los ángeles le adoran con el canto del «Gloria in excelsis».

CUADRO IV. — Adoración de los pastores

Los pastores se acercan. Entra el mayoral y pregunta por el Niño. La Virgen les invita a que entren todos. Ellos se acercan, adoran al Niño Jesús y a continuación tejen unas danzas populares al son de la flauta para manifestar su alegría.

CUADRO V. — Adoración de los Magos

Entran los tres Magos con sus pajes, adoran a Jesús y le ofrecen sus dones. Luego la Virgen les invita a que se sienten y ante el ruego de ellos cuenta cómo ha llegado por la gracia de Dios a ser Madre y Virgen. Antes de marcharse, los Magos quieren tener al Niño en brazos unos instantes. Lo devuelven a María y José les despide diciendo: «Conservad la alegría de hoy en vuestro corazón».

Document 11.4. Representacions del Nativitate Christi: fragment de Vita Christi de Isabel de Villena, adaptat a manera de «Retaule del pessebre medieval» per Esteve Albert i Corp. Text de la representació escrit en català, castellà i francès. Biblioteca de Catalunya.

NOTES BIOGRAPHIQUES

Doña Eléonor de Villena était fille naturelle de Henri de Villena, Maître de Calatrava, descendant des Rois d'Aragon et connu pour sa production lirique. Sa fille naquit en 1430. A quinze ans elle entra dans l'ordre franciscaine, au couvent de la Trinité de Valence, prenant le nom de Isabelle. Elle y fut élue abadesse en 1463, charge qu'elle exerça jusqu'à sa mort survenue en 1490.

La VITA CHRISTI, qu'Isabelle de Villena laissa inédite et sans signer, fut publiée sept ans après sa mort, par doña Aldonza de Montsoriu, abadesse qui lui succéda dans sa charge, et qui, dans une lettre-prologue, la dédie à la Reine Isabelle la Catholique, car celle-ci avait manifesté le désir de connaître le livre.

La lettre dit ainsi:

Molt alta, molt poderosa, christianíssima
Reyna e Senyora :

La resplandent llum de devocio que dins vostra altesa clareja li ha descobert que en aquest seu monastir hi havia un devot «Vita Christi», ordenat per la illustre dona Elsonor, altes Sor Isabel de Villena, Reverend Bbadessa e mare nostra. I per quant vostra real celstut tota en l'amor del gran Rei del Paradís encesa, havia escrit al Batlle General de aquest seu regne de Valencia li trametés treltat de aquell, he pensat fer accepte servey a vostra Magestat, per quan mes prest a ses reials mans pogues attenyer, fer aquell empremtar...

De la vostra ciutat de Valencia, a xviiiij del mes de març, any
M D L cccc lxxxviij.

D. A. R. M.

Dumil serventa e oradora Sor Aldonça de Montsoriu.
Indigna Bbadessa del monastir de la Sancta Trinitat.

La VITA CHRISTI fut réimprimée à Valence et après à Barcelone. Il existe une édition moderne, tres soignée, en trois volumes, à charge de R. Miquel et Planas (Bibl. Catalane, Barcelone, 1915). Elle fut écrite en catalan. Le incipit du livre dit ainsi: «Açí comença hun VITA CHRISTI en romanç per que los simples e ignorants puguen saber e contemplar la vida e mort de nostre Redemptor e Senyor Jesus, amador nostre...»

Isabelle de Villena suit l'évangile en l'amplifiant avec des scènes allégoriques. Tout le texte est glose des textes bibliques et patristiques, ou bien pris de la liturgie et des écrits médiévaux. Malgré la notable érudition que cela suppose, soeur Isabelle la refuse en ne citant jamais la source des textes. Elle conçoit les personnages de la Crèche d'une manière très vive. Pour l'auteur, Saint Gabriel est un ambassadeur qui se présente comme les ambassadeurs réels de son temps; les anges sont des pages et les vertus des dames ou demoiselles. Les dons surnaturels dont Dieu a enrichi celle qui devait être sa mère, sont des habits et bijoux, minutieusement décrits, que les messagers célestes offrent à la Vierge.

Tout se passe dans un milieu courtois, même avec un bal de réception. Les Mages sont des Rois du XV siècle. On doit se rappeler que Eléonor de Villena avait été élevée à la cour du Magnanime ou pour mieux dire, celle de son épouse la noble, douce et intelligente reine Marie, car le Roi Batailleur et aventurier passa la plus grande partie de sa vie, luttant en Naples et Sicile.

DE NATIVITATE CHRISTI

La présente adaptation scénique a été faite suivant l'idée de Isabelle de Villena. Les dialogues sont les mêmes textes latins que glose l'auteur. Le costume est le même qu'elle conçut pour ses personnages et qui n'est pas difficile de concréter, en ayant devant soi les tableaux de cette époque. La musique donne plus de valeur à l'ambiance.

Document 11.4. Representacions del Nativitate Christi: fragment de Vita Christi de Isabel de Villena, adaptat a manera de «Retaule del pessebre medieval» per Esteve Albert i Corp. Text de la representació escrit en català, castellà i francès. Biblioteca de Catalunya.

I TABLEAU. — Annonciation

Gabriel, ambassadeur de Dieu, se présente à la Sainte Vierge avec le message annonçant qu'elle sera la Mère du Verbe. Adan au nom de l'humanité, et les patriarches manifestent à chœur leur espérance. La Sainte Vierge doute, mais ses propres vertus (personnifiées par des jeunes filles qui l'accompagnent) Miséricordie, Piété, Humilité, Virginité, Foi, Espérance et, finalement l'Obéissance, convainquent à Marie qui accepte. A la fin la Sainte Vierge consent au milieu de la joie de tous.

II TABLEAU. — Exaltation de Marie

Gabriel se présente, suivi des anges et des pages et offre les cadeaux dont Dieu veut embellir celle qui doit être sa Mère: Un voile bleu, une gonelle rouge, un collier avec les béatitudes, des pantoufles, des gants, des boucles d'oreilles et, enfin, la couronne de reine des cieux. Les jeunes filles l'habillent. Les hiérarchies angéliques entrent pour lui rendre hommage. Après, elles dansent avec les vierges en honneur de Marie. Adan accourt et demande à la Sainte Vierge qu'elle intercède pour les hommes. Marie remercie la bonté de Dieu en entonnant le «Magnificat».

III TABLEAU. — Naissance de Jésus

Joseph et Marie cherchent refuge. Là naît Jésus. Les vierges l'habillent et la Sainte Vierge le prend dans ses bras, regrettant de ne pouvoir le loger mieux. Les anges l'adorent avec le chant du «Gloria in excelsis».

IV TABLEAU. — Adoration des bergers

Les bergers s'approchent. Le maître-berger arrive et demande pour l'Enfant. La Sainte Vierge les invite à entrer. Tous eux adorent l'Enfant-Jésus et à continuation font des danses populaires au son de la flûte pour manifester leur joie.

V TABLEAU. — Adoration des Rois

Les trois Rois entrent avec leurs pages, adorent Jésus et lui offrent leurs dons. Après, la Sainte Vierge les invite à s'asseoir, et pour satisfaire leur demande raconte comment elle est arrivée par la grâce de Dieu à être Mère et Vierge. Avant de repartir, les Mages veulent tenir quelques instants l'Enfant dans leurs bras. Ils le remettent à Marie, et Joseph fait les adieux en disant: «Conservez le bonheur d'aujourd'hui dans vos cœurs».

Document 10.4. Representacions del Nativitate Christi: fragment de Vita Christi de Isabel de Villena, adaptat a manera de «Retaule del pessebre medieval» per Esteve Albert i Corp. Text de la representació escrit en català, castellà i francès. Biblioteca de Catalunya.

PERSONAJES

MARIA	Mercedes Soler
JOSEP	Miguel Caparrós
JESÚS	Jorge Oliveda
ADAM	Manuel Peris
GABRIEL	José M. ^a Soler
DONZELLES	Misericòrdia
	Pietat
	Virginitat
	Humilitat
	Fe
	Esperança
	Obediència
CHORS ANGÈLICS	
PASTORS	Majoral
	Majorala
	Rabadà
	Vailet.
	Pastorets
	Pastoretas
REIS D'ORIEN	Gaspar
	Melcior
	Baltasar

PATGES



Adq. D-TMS01
CB. 1002220260

Top.
2010-8-c.210/11

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació

BIBLIOTECA DE CATALUNYA

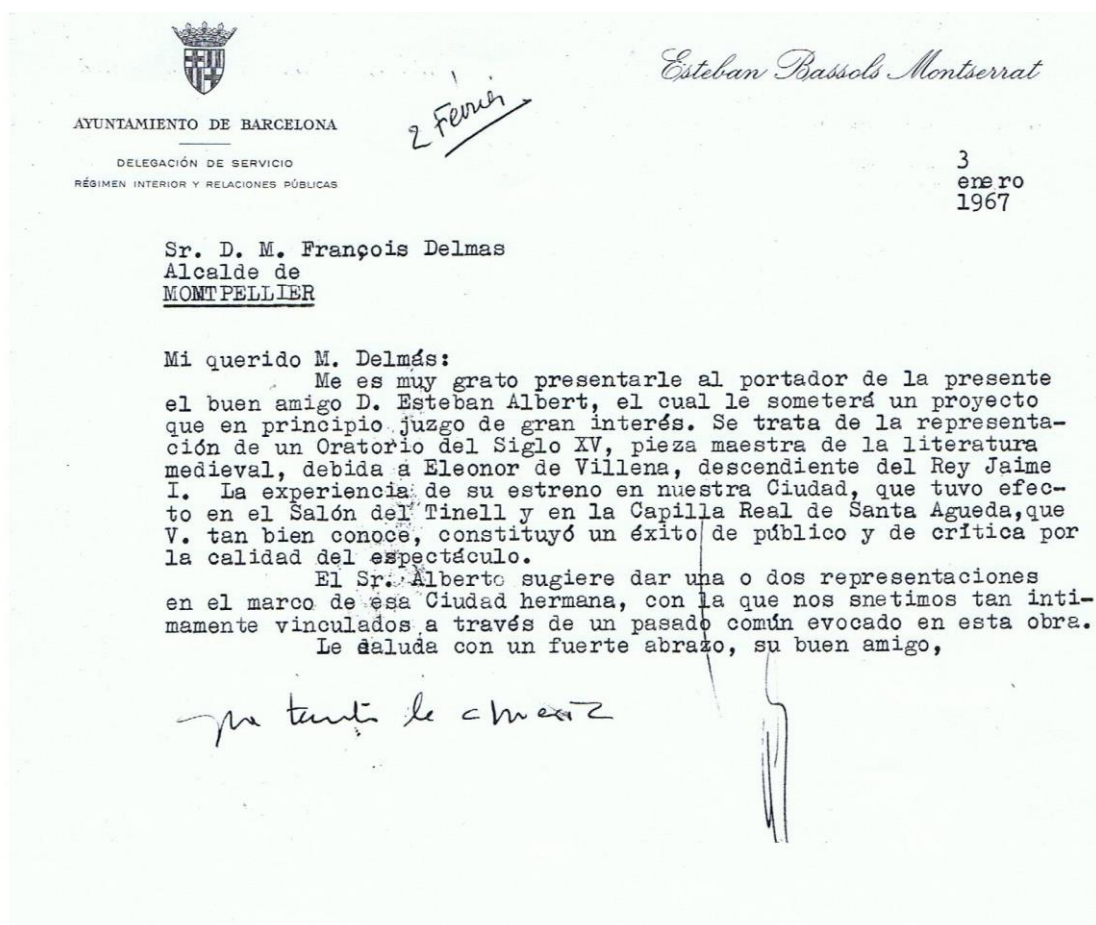


1002220260

Se completa el elenco a base de las familias Soler-Regás y Albert-Subirá, Joan y Roger Lluís, y Conchita Egea, María Teresa Capdevila, María Concha Hors, María y Guadalupe Golobardes, María Asunción Pintó, Montserrat Pla, y Manuel Pascual, Buenaventura Viader, Jorge Tarragó y Enrique Pla



Document 11.4. Representacions del Nativitate Christi: fragment de Vita Christi de Isabel de Villena, adaptat a manera de «Retaule del pessebre medieval» per Esteve Albert i Corp. Text de la representació escrit en català, castellà i francès. Biblioteca de Catalunya.



Document 11.5. Proposta del Sr. Esteban Bassols Montserrat de l'Ajuntament de Barcelona al Sr. D. M. François Delmas, l'alcalde de Montpellier, per a representar l'obra *De Nativitate Christi* a Montpellier. Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

"DE NATIVITATE CHRISTI"

"RETAULE DEL PESSEBRE MEDIEVAL"

basado en la
VITA CHRISTI
de
SOR ISABEL DE VILLENA
(1430-1490)

Realización: ESTEBAN ALBERT

Asesores: J. FERRANDO ROIG y A. MILHAUD
Interpretado por el "Orfeo Parroquial" de San Vicente de Montalt, con la colaboración del G. A. Pyrine y la Academia de Ballet E. Alum.

Personajes:

María
Josep
Jesus
Adam
Gabriel, embaixador
Miquel, senescal
Rafel, missatger
Donzelles: Misericòrdia, Devoció, Castedat,
Virginitat, Humilitat, Obediència,
Fe, Esperança, Caritat, Pietat,
Fortaleza, Prudència.
Chor Celestial: Seraff, Querubi, Tro, Domi-
nació, Potestat, Virtut, Principat,
Angel, Arcàngel.
Pastors: Majoral, Rabadà, Vaiiet, Pastorets,
Pastorettes.
Reis: Melçior, Gaspar, Baltasar.
Angels. Patges.

Representaciones:

Todos los sábados, a las 22:30 de la noche en la Iglesia gótica de San Vicente de Montalt, desde el 14 de Diciembre de 1963 hasta el 18 de Enero de 1964.

CON LA COLABORACION DE LA EXCELENTISIMA DIPUTACION PROVINCIAL DE BARCELONA

"CIEN AÑOS DE PESEBRISMO"

Salón del Tinell, del 20 de Diciembre de 1963 al 2 de Febrero de 1964.

Horas de visita: de 10:30 a 13:30 y de 16 a 20:30 horas.
Entrada a la Exposición: 5 ptas.

En el magnífico marco del Salón del Trono del Palacio Real Mayor ("Tinelli") y en ocasión de celebrarse el Centenario de la Asociación de Pesebristas de Barcelona se exhiben una serie de boleros con destacadas figuras de celebrados boleros, así como se muestran también diversos recuerdos de la Barcelona de 1963, evocando la vida de la ciudad en general y, más concretamente, los primeros pasos de quienes constituyeron la primera Asociación de Pesebristas.

Organizado por el Excelentísimo Ayuntamiento de Barcelona y con la colaboración de Museo Etnológico (Pueblo Español), Museo de Historia de la Ciudad, Museo Marít., Junta de Museos, Museo del Pesebro (de la Asociación de Pesebristas).

Colecciones particulares: Doña Cristina Bageat, Vía. Tóth y Torres; D. Luis Carralada Vila; Doña Carmen Carreras Canut; D. Ricardo de Churrarua; D. Epifanio de Fortuny; Barón de Espinellá; D. José M.ª Garrat Rómig; D. Manuel de Gouvert Boixet; Doña María Junyent de Armerigot; D. Ricardo Molino Ollivier; D. Ramón Paurica Campes; D. Gil Quintana Bacat; Sta. Vía. de D. Joaquín Renart; D. Ramon Recamora; D. Antonio Serrat Farigues.

* * *

REPRESENTACIONES DEL TEATRO POPULAR DE BARCELONA

En el Salón del Tinell, durante la celebración de la exposición "Cien años de Pesebrismo" se representarán las siguientes obras:

"AUTO DE NAVIDAD"

del Siglo XVII

"EL POEMA DE NADAL"

escenificación del Poema de José María de Sagarra.

Dirección: ESTEBAN POLLS

* * *

CONCIERTOS DE LOS ORFEOSES BARCELONESES

Asimismo, durante los días festivos comprendidos entre el 22 de Diciembre de 1963 y el 2 de Febrero de 1964, actuarán en el Salón del Tinell los siguientes Orfeoses:
Orfeón de Radio Barcelona, Coral Sant Jordi, Orfeón Virelai, Orfeón Barcelonés, Orfeón de Sans, Orfeón Gracienc, Señala Cantorum del Centro Católico de Sans, Orfeón Atlántida, Orfeón Catalá.

* * *

PROYECCIONES DE PELICULAS

En el mismo Salón del Tinell se proyectarán las siguientes films de Cine AMATEUR:

"NON SERVATI", de D. Felipe Saqués; "INVIERNO EN LA CIUDAD" de D. Juan Olivá; "PAZ EN LA TIERRA" y "LA NAVIDAD EN ALEMANIA" cedidas por el Instituto Alemán de Cultura. Otras películas navideñas, cedidas por la Embajada del Canadá.

"PESEBRE VIVENT"

de
CORBERA DE LLOBREGAT "ALTA"

Primer "pesebre vivent" de Cataluña, con arreglo a un guiñón literario-musical totalmente fiel al relato evangélico, dividido en los siguientes cuadros:

La Anunciación del Angel a la Virgen.

El Nacimiento de Jesús.

La Sagrada Familia

Representaciones: Sábados, domingos, vísperas de festivos y días festivos desde el 15 de Diciembre de 1963 hasta el 19 de Enero de 1964, con arreglo al horario siguiente:

Sábados y vísperas de fiesta: a las 7, 8 y 9 de la tarde.

Domingos y días festivos: a las 5:30, 6:30 y 7:30 de la tarde.

Visita al "Pesebre" y obsequio: 30 Ptas.

Organizado por "Amics de Corbera" y Excelentísimo Ayuntamiento de Corbera de Llobregat.

★ ★ ★

REPRESENTACIONES EN EL PALACIO DE LA MUSICA

Durante los días 25, 27, 28, 29, 30, y 31 de Diciembre de 1963, se pondrán en escena las siguientes obras:

"L'ESTEL DE NAZARETH" (ELS PASTORETS)

en sesiones de tarde

BON NADAL MR. SCROOGE...!

adaptación del cuento de Charles Dickens en colaboración especialísima de

JUAN CAPRI

los días 25, 28, 29 y 31 de Diciembre a las 10.45. Domingo, día 29 en sesión de tarde, a las 4.45.


DELEGACION PROVINCIAL DEL MINISTERIO DE INFORMACION Y TURISMO - BARCELONA

Document 11. 6. Representacions del *De nativitate Christi* anunciades al Programa «Cien años de pesebrismo» de la Delegació Provincial del Ministeri d'Informació i Turisme de Barcelona (14 de desembre de 1963 / 18 de gener de 1964). Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

En la CAPILLA GÓTICA DEL ANTIGUO HOSPITAL DE LA SANTA CRUZ (c. Hospital)
Exposición del Pesebre en Cataluña

De Nativitate Christi

Sor Isabel de Villana **Segle XV**



adap. E. Albert música N. Bonet

"Pesebre Divent Medieval"
EN CINCO CUADROS

- I - *"Anunciació de l'Angel"*
- II - *"Exaltació de la Verge"*
- III - *"Naixement"*
- IV - *"Adoració dels pastors"*
- V - *"Adoració dels Reis"*

REPRESENTACIONES

SABADOS: Días 20 y 27 diciembre y 3 de enero a las 10 noche
DIAS FESTIVOS: 28 diciembre y 1, 4 y 6 de enero a las 7 tarde

HORAS DE VISITA EXPOSICION DEL
Pesebre en Cataluña

TODOS LOS DIAS: De 10 a 2 de la mañana y de 4 a 9 de la tarde

Organizado por la ASOCIACION DE PESEBRISTAS
Patrocinado por el EXCMO. AYUNTAMIENTO DE BARCELONA

IMP. MODERNA - BARCELONA Navidades, 1958

Document 11.7. Cartell de la representació del *De Nativitate Christi* a la Capella gòtica de la Santa Creu; Barcelona, 1958. Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.

ANNEX XIII: MÚSICA DEL RETAULE *DE NATIVITATE CHRISTI*. DOSSIER

ARXIU COMARCAL DELS PALLARS SOBIRÀ.

1

RETAULE "DE NATIVITATE CHRISTI"

Inspirat en "VITA CHRISTI" de
SOR ISABEL DE VILLENA

ADAPTACIÓ D'ESTEVE ALBERT I CORP MÚSICA DE NARCIS BONET

QUADRE I

"La divina embaijada de Gabriel"

Entren en escena, procesionalment, les Donzelles i la Verge, i amb veu colli-

ment es colloquen cadascuna en el seu lloc. Les Donzelles resten dretes, reverencials, i

la Verge s'agenolla, ajudada per dues donzelles, i es posa a llegir la Bíblia.

V.I. Violin I

V.II. Violin II

V.III. Viola

V.IV. Violoncello

2

La Verge tanca el llibre, medita, alça lentament els ulls, i canta:

35 40

V-I

V-II

Verge

Oh mi-te Agnum Dó-mi-ne
en vi-ri-um Sanyor

Verge

Do mi na to rem ter rae
l'A-nyell que do mi na - ra el meu

Verge

et e-rit si-cut a-vis fu- gi-ens et pul-lis
serà com un o-cell que fuig del nu-ll com un o-cell
Dues Donzelles ajuden a seure

Verge

de mi-do vo-lan-tes:
que fuig volant.

V-I

Viol. I

a la Verge, i tornen al seu lloc. Del cor 65 estant, Adam canta, alternant amb el Chor

V-I

Adam

A-do-na-i,

Adam

70

qui de-dis-ti
que po-saren

Chor
d'homens
(Chor als llocs)

Dó-mi-ne De-us,
Dén i Sanyor

Adam

sa-lu-tem in ma-nu fe-mi-nae,
la nostra salut en *man de la dona*

Chor (Homes i dones)
 e-xau-di pre-ces ser-vo-rum tu-o-rum.
escolten els precs dels servents vostres

Fl. I
 Fl. II

Cel. Sib

Angels (Sopran, Contralto, Tenor i Baix) que formen el Chor Celestial.

Fl. I
 Fl. II

Cel. Sib

Gabriel 85
 A-ve, gra-ti-a ple-na, Do-mi-nus te-
A - ve plena de gracia *el se-nyor es amb vos*

Gabriel 95
 cum. Ne-ti-me-as, Ma-ri-a: in-ve-nis-ti
vos *No te-meu sin Ma-ri-a deus troba-rem*

V-I
 V-II
 A

Gabriel 100
 e-nim gra-ti-a a-pud Do-mi-num. Ec-ce
gra-cia da-vant Deu *Heus a-*

4

fora

Gabriel
con-ci-pi-es in ú-te-vo et pa-ri-es fi-li-um
ci que tu-dreu un fill

Gabriel
et vo-ca-bis no-men e-jus
li ho saren el sant nou de fe

Gabriel
Jhe-sum. *sum.*

Chor Celestial
Soprano
Hic e-rit ma-gnus, Al-tis-si-mi vo-ca-
se-rà *gran* *de nou, me ref fill de*

Contralto
Hic e-rit ma-gnus et fi-li-us Al-tis-si-mi vo-ca-

Tenor
Hic e-rit ma-gnus et fi-li-us Al-tis-si-mi vo-ca-

Baix
Hic e-rit ma-gnus, Al-tis-si-mi vo-ca-

Chor Celestial
S
bi-tur. *Al-tis-si-mi*

C
bi-tur.

T
bi-tur.

B
bi-tur.

Pages
Do-mi-na, in coe-lo mi-se-ri-cor-di-a
Se-mpra en el cel la mi-se-ri-cor-di-a

130

Patges tu-a et gra-ti-a tu-a di-fu-sa est,
vos-tra i ta gràcie vos-tra di-fu-sa sont

S su-per ter-ram.
so-bre la te-rra

Chor su-per ter-ram.

Celestial

T su-per ter-ram.

B su-per ter-ram.

135

Patges Be-ne-di-ctum sit im-pe-ri-um tu-um su-
Be-ne-ct si-ent l'impe-ri vos-tre so-

140

Patges per coe-los et be-ne-di-cti ma-gni-fi-cen-ti-a tu-a,
bre el cel i be-ne-ct de la magnificèncie vos-tra

S su-per ter-ram.
so-bre te-rra.

Chor su-per ter-ram.

Celestial

T su-per ter-ram.

B su-per ter-ram.

Adam. In-te, Dò-mi-na, spe-ra-
En vos de-myo-ra Re esperat

5

Adam
vi in tu - a mi-se-re-ti-cor-di-a
eu vostra mi sercordie

Chor d' Homes i Dones
non con-fun-das in ae-ter-num; li-be-ra nos.
no sérs confós eternament. *liberem-us*

Adam
Mi-se-re-re me-i, Do-mi-na, et sa-na in-fir-mi-ta-tem me-
com radu-vo de mi tempore i cu ren les meves xa-

Adam
am. *als.*

Chor d' Homes i Dones
Con-ver-te lu-chum nas-trum
con-ver-te el nostre dol

Chor d' Homes i Dones
in gau-di-um, et tri-bu-la-ti-o-nem
eu foc i la tribulació

Chor d' Homes i Dones
mas-tam in ju-bi-la-ti-o-nem.
nostra eu gran a-le-gri-a.

Verge
Quo-mo-do fi-
Com no.

Verge
et i chris-tus quom-am vi-vum non co-
di-sser di no es-

Verge
gno
nec ho-me

Gabriel
Qui fe-cit vir-gam si-ne fo-liis
El que fa que un broll sense fulls

145 150 155 160 165 170

175
 Gabriel *ger mi na re,* *ip se fe cit fi li am Da*
fu qui rebrotar ell mateix farà que la filla
 Gabriel *vid si ne sé mi ne* *ne ra re.*
vid sense llavor fructifiqui
 Gabriel *Spi ri tus Sa ne tus su per ve ni et in te :* *et vir tus Al tis si mi o bum vra vit*
L'Espirit Sant davallará damunt vostre i us ombrejarà la virtut de l'alt
 Gabriel *ti bi Ef fi ti e ris gra vi da et e ris ma ter sem per in ta cta.*
Hi sim restarem en cinta però romandrem intacta
 Gabriel *Pa ri es qui dem fi li um et vir gi ni ha tis non pa ti e ris de tri men tum.*
tindren el fill sense detriment de la vostra virginitat
 Gabriel *ut be ne di cta di ca ris in ter om nes mu li e res.*
i per això us donem benaurada entre totes les dones
 S. C. Chor dels Llims *Au di a mus, et nos, O Dó mi na ver bum mi se ra ti*
 T. B. *o nis: quas mi se ra bi li ter pre mit sen ten ti a damp na ti o nis.*
 Adam *Et ec ce of fer tur ti bi prae ti um*
 Adam *nos trae sa lu tis.*

210

Chor dels
l'lims

S
C
T
B

Haec su-pli-cat a te, o pi-a Vir-go, fle-bi-lis A-dam

215

220

Chor dels
l'lims

S
C
T
B

cum mi-se-ra so-bo-le su-a e-xul de Pa-ra-di-so.

Adam

Haec A-bra-ham, haec Da-vid, haec ce-te-ri fla-gi-tant.

225

230

Adam

san-cti pa-tres tu-i,

Chor
aels
l'lims

S
C
T
B

qui et ip-si ha-bi-tant

Adam

Da, Vir-go. res-pon-dum fes-ti-
oh Verge casta mump.

Chor
dels
l'lims

S
C
T
B

in re-gi-o-ne mor-tis.

235

Adam

nan-tur, o Do-mi-na, res-pon de ver-bo..
Te oh senyora res-pon al missatge

Handwritten musical score for a theatrical production, featuring vocal parts and instrumental accompaniment. The score is written in G major and includes the following parts:

- Chor dals Llins:** Soprano (S), Alto (A), Tenor (T), Bass (B). Measures 240-245. Lyrics: "quod ter-ra, quod in-fe-ri, quod ex-pe-ctant et su-pe-ris."
- Gabriel:** Two vocal parts. Measures 250-255. Lyrics: "Tem-pus est ut re-ver-tur ad E-um Ho-ra es que so-eu-retu-ri i-qui-tor-ni-ant el que m'ha envi-at mi-sit-me".
- V-I:** Violin I. Measures 260-265.
- Caritat:** Vocal part. Measures 265-270. Lyrics: "Oc-cu-li ho-mi-num in te spe-rant, Do-mi-na. Els ulls dels ho-mes us mi-rem; sem-pa".
- V-I:** Violin I. Measures 275-280.
- V-II:** Violin II. Measures 275-280.

The score includes various musical notations such as clefs, time signatures (3/4, 2/4, 3/8), and dynamic markings. There are also handwritten annotations in blue ink, including "Caritat i sempra" and "Els ulls dels ho-mes".

Handwritten musical score for a religious play, featuring vocal parts and lyrics in Catalan. The score is divided into systems, each with a vocal line and a piano accompaniment line. The lyrics are in Catalan, and the music is in a key with two sharps (D major or F# minor) and a 4/4 time signature.

System 1:

Vocal: Tu es il - la pro - mis - sa, il - la ex - pe - cta
 Vos sou la que au fou no me la la tant espera.

Pietat: Tu es il - la pro - mis - sa, il - la ex - pe - cta

System 2:

Vocal: ta, il - la de - si - de - ra - ta. O Ma - ri - a, Oh Maria

Pietat: ta, il - la de - si - de - ra - ta. da la tant de si - pa - da

System 3:

Vocal: Ma - ter gra - ti - ae : de tu - o u - te - ro mi - se - ri -
 font de plaer vos tre di - vi - nae si ve - ssa de

Pietat: cor - di - a es na - ta. mi se - ri - cordie

System 4:

Vocal: A - pe - ri - a - ntur no - bis Es - ba - ta - nen deus

Pietat: ctó - rum, pi - e - tas la - ti - tu - do. A - pe - ri - a - ntur no - bis
 afligits badius de hi etat Es - ba - ta - nen deus

System 5:

Vocal: ja - nu - ae sem - pi - ter - nae ut e - nar - re - mus in ae - ter - num mi - ri -
 les ports sempre, ternes i cantarem eternament les nostra

Pietat: ja - nu - ae sem - pi - ter - nae ut e - nar - re - mus in ae - ter - num mi - ri -
 les ports sempre ternes i cantarem eternament les nostra

11

320 325

Miseri-còrdia
 bi-li-a tu - a.
 ve-lles vos - tres

Pietat
 bi-li-a tu - a.

Esperansa
 Spes nos-tra es tu, qui-a
 Es herança seu herque

V-I
 A
 Vol.

Esperansa
 magna es cle-men-tia et be-ni-gni-tas tu-a.
 gran es vostra clemència i la vostra benèvolença

Fl. I
 Fl. II

340 345

Fé.
 Be-a-ta qui cre-di-di-sti quo-ni-am pre-fi-ti-en-
 dit-xo-sa vos que cre-querem her que te-ran de-vinque

Fe
 tur in te quae di-cta sunt ti - bi a
 des en vos totes les co-ses di-tes her vos oh

12

355 360

Fe.
Do - mi - na.
se - nyo - ra.

V. I
V. II

Prudència
Vir - go pru - den - tis - si - ma, in ma - nu tu
365 Ver - ge puden - ti - si - ma, eu la 370 Vir - tra
a, Do mi - na sa - lur et vi -
Prudència
375
ma se - nyo - ra sal ut - vi -
Prudència
ta con sis - tunt
da es re - tro - beu.

V. I
V. II

380 385

V. I
V. II

Virginitat.
390
O Vir - go dul - cis spe - ci - o - sa a De - o Pa -
on Ver - ge 395 del - ga i ad mi ra - ble del Deu Pa -
Virginitat.
- tre spon - sa e - le - cta, a De - u
he es ho sa e legi da del Deu

Virginitat 400

ver-bo Ma-ter pre-e-le-cta, a Spi-ri-tu Sa-ncto pro-te-cta.

Virginitat 405

Fill Mare Maria de l'esperit Sant i Maria

Virginitat 410

Tu es e-nim vas au-ri so-li-dum om-ni

Virginitat 415

hos son d'ous au-ri i de l'ous ri-

Virginitat 420

la-pi-dae pre-ti-o-so or-na-tum.

Virginitat 425

in quo Rex an-ge-lo-rum pla-ci-dum in-

Virginitat 430

eu el qui el Rei dels au-pals ha trobat pla-

ve-mit um-bra-cu-lum et ve-cli-na-to-ri-um a-mo-ro-sum.

- cid re-fer i re-fi-gi de l'amor seu.

T. S. V. P.

Segueix l'última

f

5. Cant del 2.º Act. Interimp.

435

S
Chor
C
dels
T
lims
B
Fl. I
II
Cl. en Si.
Fg.
V-I
V-II
A
Vcl.
Cb.

Mi-se-re-re pi-a, mi-se-re-re no-bis, Mi-se-re-re
Ingen misericordie

Mi - se - re - re
Mi - se - re - re
Mi - se - re - re
Mi-se-re-re pi-a, mi-se-re-re no-bis, Mi-se-re-re
Ingen misericordie

Ingen misericordie

pizz.

pizz.

pizz.

440

445

S
Chor
no - bis.

C.
dels
no - bis.

T.
Llms
no - bis. Mi - se - re - re no - bis.
Mi - se - re - re

B.
re no - bis. Mi - se - re - re no - bis.
Mi - se - re - re

R. I
II

Cl.
si. II

Tr.

V. I

V. II

A.

Vi.

Cb.

16

Humilitat

ve-di-cta tu, Vir-ga Jes-re, sub li-mis: qui-a

450 Be-nei-da sou, va-ra de-ssè glo-ri-da. pa-que

Humilitat

pro-pter hu-mi-li-ta-tem tu-am, us-quem ad-se-den-tem, in tro-no di-ta-

455 *ren ca humilitat vostra, heu messec, de se-ne, en su-*

Humilitat

tas-ti. *no al la Jorge i aquell*

Obediencia

Con-sur-ge, in-du-e-re *alceu-ros a invertis*

Chor deli
Hims.
(Homes)

Mi se-re-re no-bis
Tu çira, un tot, un tot

Fl. I
II

Cl.
si b

V-I

V-II

A

Vol.
Cb

Obediencia

ves-ti-men-tis glo-ri-a tu-ae, qui-a ec-ce jam ve-nit ple-ni-tu-do tem-po-ris,
los d'un nòssec de glòria deus heu aci que ha arribat. ~~Be~~
l'alantost del tot.

The image shows a handwritten musical score for a religious performance. It includes several parts: a vocal line with lyrics in Latin and Catalan, a piano accompaniment, and a choir. The score is written in G major and 3/4 time. The lyrics are: "in quo mi-sit De-us Fi-li-um su-um in ter-ris" (Catalan: "que el Senyor enviara el seu Fill a la Terra"). The score includes measures 460, 465, 470, and 475. The instrumental parts include Violins I and II, Viola, Cello, and Double Bass. The choir parts are for Soprano, Alto, Tenor, and Bass. The lyrics for the choir are: "Ec-ce ad-ve-nit Do-mi-na-tor Do-mi-nus: Hec-ce qui re-gnum in ma-nu e-jus, et po-tes-tas et im-pe-ri-um. i la vol-estat i l'im-peri".

Handwritten musical score for a choral and instrumental piece. The score includes vocal parts for 'Verge', 'Tots' (Chor celestial, Patres, Donzelles, Gabriel), and 'FR. I' and 'FR. II'. It also includes staves for Violins I and II, Flutes I and II, and a Clarinet. The music is in G major and 4/4 time, with various time signature changes. The lyrics are in Catalan and Latin, including 'verbum tuum', 'Gloria in excelsis deo', and 'Rei de Reis i sempre'. Measure numbers 480, 485, 490, and 500 are marked.

Handwritten musical score for Flute I (Fl. I), Flute II (Fl. II), Violin I (V-I), and Violin II (V-II). The score is written in treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#). The music is divided into measures 505, 510, 515, 520, 525, and 530. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings. The score concludes with a double bar line and a fermata over the final note.

Fi del Quadre I.

20


QUADRE II

L'homenatge de la Cort Celestial.

The musical score is written on ten staves. The first section, marked with circled '1' and '5', includes parts for Flute (Fl.), Clarinet (Cl.), Bassoon (Fg.), Violin I (v1), Violin II (v2), Trumpet (A), and Cello/Double Bass (Vel. Cb.). The second section, marked with circled '14' and '15', includes parts for Flute (Fl.), Clarinet (Cl.), Bassoon (Fg.), Violin I (v1), Violin II (v2), Trumpet (A), and Cello/Double Bass (Cb.). The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like *f*, *mp*, and *p*.

S'obre el Telo. La Verge seu, voltada de les setze Donzelles.

21

Entra Gabriel  atornyat dels patges que el porten celestial. Fa reverencia a la Verge, i li saluda cantant:

luo

Tu es lu-mi-na ve-ra lu-cis. Tu es ver-bi-plu-ma coe-li et ter-rae.

Siavens dels patges portant la ganella i el muntanyà Gabriel veix la ganella a la Verge.

Gabriel: *li direis el bon talle* *quant pel chra est en mi-ma*
Patges: *que her-mo-sa es mi-ma*
Gabriel: *Pa-tre di-us om-ni-um de-li-ti-um*
tu es Pa-raxis de-um de-li-ti-um

La Verge i tota la gent la porta i el marçall a les portes.

Patges

te Re - gi - nam - ma om - ni - um gra - ti - a - tum,
 la Reina plena de totes les gràcies

et con - tem - pla - bil - ni cam - re - ven - ti - a san - ctis - si -
 i con - tem - plens amb reverència el santíssim

mum vul - tum
 vos - tres *seu*

III
 Davança altre patge portant la capra amb el collar.

Cl. *mp*

Vi. *p*

V2. *p*

A. *p*

Vol. *p*

Gabriel. Ofertant la capra amb el collar a la Verge.

Be - ne - di - cta sis Do - mi - na a - a - tris ser - vos Be -
 Be - ne - di - cta seis sempre que instruí els servents de Deu

Chor Celestial. Gabriel mostra, a *la Verge*, la parla del collar

S Be - a - ti - mi - tes.
A

T Be - a - ti - pau - pe - res spi - ri - tu. Be - a - ti - mi - tes. Be - a - ti - qui lu - gent.
B Benhamats els pobres d'ajent. Benhamats els mansuets. Benhamats els qui

S Be - a - ti - qui a - sp - ri - ent, et si - tu - int jus - ti - ti - am.
A Benhamats els qui justívay fany i sef de pestíciay

T Be - a - ti - qui a - ru - ri - ent, et si - tu - int jus - ti - ti - am. Be - a - ti - mi - se - ri - cor - des.
 Benhamats els misericordes

que la simbolitza.

23

S A
Be-a-ti mun-do cor-de Be-a-ti qui per-se-
Benhaurats els net de cor
T B
Be-a-ti mun-do cor-de Be-a-ti pa-ci-fi-ci. Be-a-ti qui per-se-
Benhaurats els paci-fics Benhaurats els qui perse-

S A
cu-ti-o-nem pa-ti-en-tur propter jus-ti-ti-am.
cu-ti-o-nem pa-ti-en-tur propter jus-ti-ti-am
T B
cu-ti-o-nem pa-ti-en-tur propter jus-ti-ti-am
cúsió natiu en her la justiciá

La Verge ho rep i respon cantant:

Verge
Ve-ni-te om-nes qui la-bo-ra-
Ve-niu a mi tots els qui treballeu

Verge
ti, et o-ne-ra-ti es-tis et e-go ref-
i apu-sa-rats esteu jo

La Verge traspassa la capça amb el collar a les Donzelles, mentre altres dos patges porten, i' uns

Verge
fi-cí-am vos
us allunyaré

Fl. 1
mp

V. 1
pizz.

A.
pizz.

Fl. 1
els guants; l'altre les sabates; mp

Cl.
mp

V. I
pizz.

A.
mp

A.
pizz.

26

Fl. 1

VI

A

Gabriel

anc. Gabriel ofereix els quants a la Verge.

O Tu, be-ne-di-cha, su-per mu-li-e

Oh beneïda entre tots els

Gabriel

res, qui an-ge-los vin-cit pe-ri-ta-te, san-

nes que els an-gels quicunys en missa els

Gabriel li ofereix les sabates.

Gabriel

chos ju-pe-ras pi-e-ta-te. Ve-ni, Do-mi-na

sants quicunys en missa Reven tempora

Gabriel

im-^{no} au-di-to ^{que} ri-o ^o po-po-lo De-i.

Batten altres dos pentges, portant la corona. del noble de Deu

Fl. 2

Cl

Fg.

VI

V2

A

Vcl. Cb.

Patges. Gabriel ofereix la Corona a la Verge; mentre els Patges i el Chorus canten: 25

Glo-ri-fi - ca - te e - am om - nes gen - tes in vir - tu - te
A lo-ri-fi-queu la tota la gent en la vostra

ves - tra; et cum - cū po - po - li ter - rae ex - tol - li - te ma - gni - fi - cen - ti - a
*vir-tut i junts tots els pobles de la terra ex-alcen la magni-
 ficentia*

e - leva - jus.

Repeteix el nr **(V)** mentre Gabriel i el seu seguici es retiren.

En començar el nr **(VI)**, la Donzella envia la Verge i la vestitoren

(VI)

Fl. *mf*

Cl. *mf*

Fg. *mf*

VI *mf* *p*

V2 *mf* *p*

A *mf* *p*

Vcl. *mf* *p*

amb el me Gabriel li ha ofert. (Fine) 26

1 Fl
2 Fl
Cl
Fg
V1
V2
A
Vd

15

27

(20)

Un top vestida, i mestre la coronem, les Donzelles canten:

Donzelles

A - mi - cha so - la - ri lu - mi - ne ri - cut ves - ti -
 ou bonica com el sol coranada d'estella
 men - to, du - o - de - cim stel - la - rum co - ro - na - ru - ti - fans
 d'or i d'orçent com ti lot el firmament us cubreca de
 ra - di - an - ti
 Grans resplandors

Les Donzelles formen a situacione al saeu lloc. Les Verge seu.

(VII) (5)

1^a Vegada: Entrada de Serafi, Querubi i Tri, dansant.

2^a Vegada: Entrada de Dominado, Verdu i Potas, tal, dansant.

Entrada

The musical score is handwritten and consists of several systems of staves. The first system includes staves for Flute 1 (Fl. 1), Flute 2 (Fl. 2), Clarinet (Cl.), Bassoon (Fg.), and Tambour. The second system includes staves for Violin 1 (V. 1), Violin 2 (V. 2), Viola (Vcl.), and Cello (Cb.). The score is written in a key signature of one sharp (F#) and a 3/8 time signature. It features various musical notations including notes, rests, and dynamic markings such as 'f' (forte) and 'p' (piano). There are also performance instructions like 'trun' written above the string staves. The score is divided into two sections, with the first section marked with a circled 'VII' and the second with a circled '5'. The bottom of the page shows several empty staves.

Handwritten musical score for a symphony orchestra, page 29. The score includes staves for Flutes (1, 2), Clarinet (Cl), Bassoon (Fg), Trombones (T), Violins (V1, V2), Viola (A), Violoncello (Vcl), and Contrabass (Cb). The music is in 4/4 time with a key signature of one sharp (F#). It features various dynamics such as *mp*, *p*, and *f*, and includes performance markings like *trun* and *pizz*. The score is divided into two systems, with measures 10 and 15 circled in the first system.

30

Handwritten musical score for a theatrical production. The score is written on ten staves, with the following instruments labeled on the left: Flute 1 (Fl. 1), Flute 2 (Fl. 2), Clarinet (Cl.), Bassoon (Fg.), Trombone (T.), Trumpet 1 (T. 1), Trumpet 2 (T. 2), Viola (V. 2), Violin 1 (V. 1), and Cello/Double Bass (Cb.). The music is in a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). A circled number '20' is written above the first staff. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like 'f' (forte) and 'p' (piano).

31

Handwritten musical score for a symphony orchestra, page 31. The score includes staves for Flute 1 and 2, Clarinet, Bassoon, Trumpet, Violin 1 and 2, Alto, Viola, and Cello. It features dynamic markings like *mf* and *f*, and rehearsal marks at measures 25 and 30. The music is in a key with three sharps (F#, C#, G#) and a 3/4 time signature. The notation includes various rhythmic values, slurs, and articulation marks.

1^a Vegada: S'agavollen.

(35)

(40) 2^a Vegada: S'agavollen.

2^a vegada, encadenada amb nr (XIII)

serafi, Querubi i Tro, adorem a la 5 Verge.

1
2
4
Fg

S
A
T
B

Lau-da-te e-am om-nes Se-ra-phim, Que-ru-bim, at-que Tro-ni De-i.
Ho aaaa-ah toti eli serafim Querubim
Tro-ni De-i

Lau-da-te e-am, om-nes Se-ra-phim, Que-ru-bim, at-que Tro-ni De-i.

Lau-da-te e-am, om-nes Se-ra-phim, Que-ru-bim, at-que Tro-ni De-i.

Lau-da-te e-am, Que-ru-bim, at-que Tro-ni De-i.

V1
V2
A
Vn
Cb.

S'ajequen i demanen a Caritat, Esperança i Fe per a dansar. Els Anjo
 Interroguen amb la mirada a la Verge, que amb un gest la
 autoritza a dansar. 30

(X) 5

1ª Vegada: Dansa de Serafi amb Caritat, Querubí amb Esperança, i Tro amb Fe.

(X) 2ª Vegada: Dansa de Principat amb Prudència, Arcàngel amb Obediència, i Àngel amb Humilitat.

The image shows a handwritten musical score on page 35. The score is organized into two main systems of staves. The first system consists of four staves: a vocal line (treble clef, 3/4 time), a piano accompaniment (treble clef, 3/4 time), a bass line (bass clef, 3/4 time), and a rhythmic line (bass clef, 3/4 time). The second system consists of five staves, all with treble clefs and 3/4 time signatures, representing different instruments or voices. The notation includes various notes, rests, and dynamic markings such as *mp* (mezzo-piano) and *mf* (mezzo-forte). There are also articulation marks like accents and slurs. A circled number '10' is located in the upper right corner of the first system. The handwriting is in black ink on aged paper.

The image shows a page of handwritten musical notation, page 36. The score is written on multiple staves. The top system consists of two staves with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The first staff has a circled number '15' above it. The notation includes notes, rests, and dynamic markings such as 'mp'. The second system consists of five staves, with the top two staves having treble clefs and the bottom three staves having bass clefs. The notation continues with notes and rests. The page is otherwise blank.

37

Sinfonia 2^a

(20)

1 Fl. 1

2 Fl. 2

Cl.

Fg.

Pand.

V. 1

V. 2

A.

Vcl.

Co.

38

(25)

Fl. 1
Fl. 2
Cl.
Fg.
Perc.
V1
V2
VA
Cb

(30)

1 Fl 1
2 Fl 2
Cl
Fg
Pard
V1
V2
A
Vc
Cb

(35) Fi de la Dança

Fl. 1
Fl. 2
Cl.
Fg.
Tamb.
V1
V2
A
Vcl.
Cb

cresc.
cresc.

1ª vegada, D.C., no (XVIII)
2ª vegada enllaça directament amb

Final del no (XVII) X Tbn. per al no XVII.

(XII) Encadena amb el VIII, que s'executa rincar, després del qual, segueix el no

41

(XIII) Dominació, Virtut i Potestat, agenallats, reverenciem a la Verge.

Fl 1
2
Cl
Fg

S
A
T
B

V1
V2
A
Vl
Cb

Lau-da-te e-am, om-nes Do-mi-na-ti-o-nas, Vir-tu-tes et
 Ho eu-la e-am, to-ta els do-mina-cio-nas, Vir-tu-tes et
 Lau-da-te e-am, om-nes Do-mi-na-ti-o-nas, Vir-tu-tes et
 Lau-da-te e-am, om-nes Do-mi-na-ti-o-nas, Vir-tu-tes et

Demanam a Misericòrdia, Virginitat i Pedit,
per a donar a les Donzelles, amb els
XIV ults interroguen la verge, que ab fa quasi.

The musical score is written on ten staves. The first four staves (1-4) represent the vocal parts: Soprano (S), Alto (A), Tenor (T), and Bass (B). The lyrics for these parts are:
S: Po. tes. ta. tes De. i.
A: *Potes tats de Déu* Po. tes. ta. tes De. i.
T: Po. tes. ta. tes De. i.
B: Po. tes. ta. tes De. i.
The fifth staff (5) is the piano accompaniment, marked with a piano (p) dynamic. The score includes a Roman numeral XIV in a circle, indicating the 14th measure. The music is in 3/8 time and G major. The bottom four staves (11-14) show further vocal and piano parts, with dynamics like *piu.* and *p* indicated.

The image shows a handwritten musical score on page 43. The score is arranged in two systems. The first system includes staves for Clarinet (Cl.), Violin I (V1), Violin II (V2), Alto (A), and Bass (V2). The second system includes staves for Clarinet (Cl.), Flute (Fl.), Tambour, Violin I (V1), Violin II (V2), Alto (A), and Bass (V2). The title of the piece is "Dança de Dominació amb Misericòrdia, Virtut amb Virginitat" with a circled "XV" and a circled "5". There are handwritten annotations in the Flute and Bass staves: "Potestat amb Pretat" and "pant volter / one sobre la corona". Dynamics markings include "mp" and "p". The score is written in a key with one sharp (F#) and a 2/4 time signature.

The image displays a handwritten musical score for a symphony or orchestra. The score is organized into two systems of staves. The first system includes staves for Cello (C), Bassoon (Fg), Trombone (Tamb), Violin I (V1), Violin II (V2), Alto (A), and Viola (Vcl). The second system includes staves for Flute I (Fl I), Cello (C), Bassoon (Fg), Trombone (Tamb), Violin I (V1), Violin II (V2), Alto (A), and Viola (Vcl). The music is written in a key signature of two sharps (F# and C#) and a 4/4 time signature. The score features complex rhythmic patterns, including sixteenth and thirty-second notes, and dynamic markings such as *mf* (mezzo-forte) and *8va* (octave). A circled number '10' is present above the Cello staff in the first system, and a circled number '15' is present above the Flute I staff in the second system. The notation is handwritten and shows signs of being a working draft.

(20) Fi de la 2ª Dança. Entren Arcàngel, Angel, daupnat

Principal, Arcàngel, Angel, daupnat

The image shows a handwritten musical score for a piece titled "Fi de la 2ª Dança". The score is written on ten staves. The top two staves are vocal parts, with the first staff marked "Principal" and the second staff marked "Arcàngel, Angel, daupnat". The remaining eight staves are for piano accompaniment, with various instruments indicated by clefs and dynamics. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like "p", "f", and "rit". The piece is in 3/4 time and features a key signature of one sharp (F#).

46

Handwritten musical score for a piece, page 46. The score is written on ten staves. The first system contains measures 25 to 35, with a first ending bracket over measures 30-35 and a second ending bracket over measures 35-35. The second system contains measures 35 to 40. The music is in 4/4 time and features various instruments including piano, strings, and woodwinds. Dynamics include *p*, *mp*, and *f*. There are also performance markings like "trun" and "p".

Handwritten musical score for a band, featuring staves for Flute 1 & 2, Clarinet, Bassoon, Tambourine, Violin 1 & 2, Alto Saxophone, and Double Bass. The score includes dynamic markings like 'mf' and 'f', and circled rehearsal marks '45' and '55'. The music is written in a key with one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The score is divided into two systems, with the first system starting at measure 2. The instruments are arranged as follows:

- Fl. 1 (Flute 1)
- Fl. 2 (Flute 2)
- Cl. (Clarinet)
- Fg. (Bassoon)
- Tamb. (Tambourine)
- vi 1 (Violin 1)
- vi 2 (Violin 2)
- A (Alto Saxophone)
- vc (Violoncello)
- b (Double Bass)

55 60 *s'agenollen als peus de la verge.*

1 Fl. 1
2 Fl. 2
Ob.
Fg.
Tamb.
v1
v2
A
vc
cb

XV 49

Fl. 1
Fl. 2
Ob.
Cl.
Fg.
S.
A.
T.
B.
V1
V2
A.
V2
Cb.

Lau-da-te e-am om-nes Prin-ci-pes, Ar-can-ge-li et An-ge-li Dei.
 L'eu-fa tot's els Prin-ci-pes, Ar-can-ge-li et An-ge-li Dei.
 Lau-da-te e-am om-nes Prin-ci-pes, Ar-can-ge-li et An-ge-li Dei.
 Lau-da-te e-am om-nes Prin-ci-pes, Ar-can-ge-li et An-ge-li Dei.
 Lau-da-te e-am om-nes Prin-ci-pes, Ar-can-ge-li et An-ge-li Dei.

XVI bis

Demanen a Prudència, Obediència i Humilitat de dangar. Les Donzells demanen, amb la mirada, **5** contentiment a totes Verge, que es fa que se' amb el cap.

Fl. 1
V1
V2
A.

XVII D.C. al n.º **XI**, amb el final següent:

S'acaba la 3^a Dansa, i en 'Atenci, Misericòrdia i Pietat s'avancen, i s'agouellen als peus de la Verge, i canten:

Miser. Qui spe-rant in te a-mi-cta li-mi-nis in-de-er-tur et
 Pietat Els qui esperen se-ran e-ri-ports a la claror. i
 Mis. gau-di-um, et per-pe-tu-um a-mi-cti-um sor-ti-en-tur
 Pietat a la lum. La sempiterna alegria llaurau retint et
 S'aixequen, i, lentament van a cercar a Adam.

XVIII

Adam arriba als peus de la Verge, s'as postra, i canta:

Adam
 In-ter-ce-de pro no - bis sa - lu - ti - fe - ra Ma - ter De - i,
 Intercedeu per nosaltre Mare con pliu
 quae an - ge - lo - rum et ho - mi - num. se - litern con - ce - pis - ti.
 La Verge, i ataca, de la qual concebut la benaurada dels cels.
 Tots responen. Magnificat
 Ma - gni - fi - cat a - ni - mam me - am Da - mi - no, et... han mes
 eruehant spiritus meus
 in deo salutari meo

Reata el Quatre i mudrit, mentre ataca el Final, i beina el Telo.


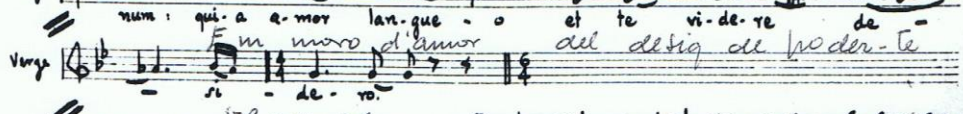
1
 2
 3
 Tg.
 vl
 vl
 A
 vl
 co

FI DEL SEGON QUADRE

QUADRE III

El Naixement.

Alto. *mp* S'obre el Talo, i es ven a St. Josep, que cerca allotjament,
 A i canta:
 A Sant Josep.
 A Os-ten-de no-bis, Do-mi-na, lo-cum ha-bi-ta-
 A Vol que un nys trar me oh seyyor au es el bloc ou
 St. J. Va mirant al que ha d'èixer atropia del Sufant.
 A Hi-o-mis tu-ae
 A Vol voldrien nixer.
 A Surt a cercar a la Verge.
 A Entra St. Josep
 A amb la Verge. la Verge s'agenolla i es posa a cantar
 Verge Oh pul-cher-ri-mum et dul-
 Verge cis-si-mum Do-mi-num me-um ex-to-te cor-de me-o
 Verge te de-si-de-ro. ve-ni mi-hi
 de-am te spe-ci-o-si-me pre-fi-li-us ho-mi
 que et vegi el mes formis del fill dels homes

Vozp 
num: qui a a-mor lan-gue-o et te vi-de-re de
Vozp 
si de-ro. *In mudo d'amor del desig de poder-te*

ve-u-re En havent contat, apareix el burlador
amb la seva festa i per una neta portada, Demanda
a què en vostra casa ja la veïge.

FE.
1 
2 
ca. 

1 
2 
ca. 

1 
2 
ca. 

FE.
1 
2 
ca. 

54

1 Fe
2 Fe
ce.

Mentre Maria (cantant) i Gabriel i St. Josep cantant

Gabriel
Ma-ri-ae Vir-gi-nis fe-cun-dat vis-ce-ra,
St. Josep
Ma-ri-ae Vir-gi-nis, fe-cun-dat vis-ce-ra,
Quans verge fecunda extranya

Gal
vis sa-cri fla-mi-nis non car-nis o-pe-ra. Ca-rens o-ri-gi-
Jup
vis sa-cri fla-mi-nis non car-nis o-pe-ra. Ca-rens o-ri-gi-
flamma sa-crada, terra divina seculi novae la

Gal
nis la-be pu-er-pe-ra De-i et ho-mi-nis dans no-va
Jup
nis la-be pu-er-pe-ra, De-i et ho-mi-nis dans no-va
foren concebuda nova aliança de Déu,

Gal
foe-de-ra.
Jup
foe-de-ra.
els homes

Vinteran i Nadal.

Fl. 1 *mp*

Fg. *mp*

Fl. 1

Fg.

La Verge presenta i Nadal. Tots l'admem.

Verge

Tu qui ter-ram pal-mo con-

Tu que el mon creares n'has

Verge

clu-dis, In-vo-lu-tus pan-ni-cu-lis, re-cre-

el tenir mon amb l'ale de la unita de la uni-

Verge

a-hus est, Qui a non ha-bet u-bi re-cti-nat ca-put su-um.

la i el bon, Perque no tens tela ni llepera per te

Donzella

un coixi!

Co-gno-vit bos, pos-res-so-rum su-um et a-si-

lla vist, però, el bon qui era el seu amic i la uni-

nu pres-se-pa Do-mi-ni su-i.

la qui era el seu Senyor

Gabriel

Tots

Glo-ri-a in ex-cel-sis De-o

de ho-ris a Deu a les altures

(Tots) 56

et in ter-ra pax ho-mi-ni-bus bo-
nae vo-lun-ta-tis

FI DEL TERCER QUADRE

QUADRE QUART

L'Adoració dels Pastors.

En aquest quadre les flutes poden ésser preferentment substituïdes per 2 Habrots, (tocats) per dos pastors.

Fl. 1
o flautol

Tambour.

Fl. 1

Fl. 2

Tamb.

Perc.

S'obra el Tercer Acte amb el Tercer Drap.

57

Fl. 1

Fl. 2

Tamb.

Pand.

Pastors *cantant de se mateix*
 Tran-se a - mus us - que Bet - le - hem, et
A veni el Pessebre avem tots plegats

Pastors
 vi - de a - mur hoc ver - bum, quod fac - tum est et quod Do - mi -
 Pand.
anem tots a veure l'el Déu que eus es nat, li portarem la
llaua cele

Fl. 1

Fl. 2

Tamb.

Pand.

Pastors
 nus, os - ten - dit no - bis
noshs moltos, hi farem dauses i cantarem cançons

1 Fl.

2 Fl.

Tamb.

Après el Majoral, que es queda just a l'entred

58

1
2
Tamb
Pau

de l'entred, i amb reverència, contra-revira an una mica
molt a la esparta, ad els pontons devers.

1
2
Tamb
Pau

Majoral

U. bi est di-les-tus tu-us, o pul-cher-vi-manu-li.

ou teniu el vostre fill de la vesprana de totos

Maj. Verge
e-ri) deus
Si quis di-li git ma-pi-en-ti-

Els qui veritablement l'estimim

Verge
am ad me de-di-net et e-am in-ve-mit

Havos el trobaran desseguida

Es cantos solides i sense cantant. 59

Chor Di-es san-cti-fi-ca-tus il-lu-xit no-lis
 A de Di-es san-cti-fi-ca-tus il-lu-xit no-lis
 T Di-es san-cti-fi-ca-tus il-lu-xit no-lis
 B Di-es san-cti-fi-ca-tus il-lu-xit no-lis

Hnem tots al pesebre avem el infant

Vn Vla Vcl Cb
 Con-fi-te-or ti-bi Do-mi-ne cae-li et ter-rae,
Nem tots de rei de la terra i del cel
N'estic molt contenta
 qui ab-son-dii-ti haec a-ra-pi-en-ti-bus et pru-
perque l'ama que els qui son massa rics i am
 den-ti-bus et re-ve-las-ti e-a par-vu-lis.
seu mostra a vosaltres que sou uns pobres

Mapral Me-men-to sa-lu-tis aucto-r quam nos-tri quon-dam cor-po-
Auctor de la salut nostra que aqui a la terra ha ven
 ris ex il-li-ba-ta Vir-gi-ne nae.
vingut per a viure en uny dels homes
d'una dona lliure nascut d'alt desval punt
 cen-do for-mam sum-pu-er-is

Fl 1
 Tamb

50

els pastors s'acosten a banyar.

FE1
Tamb.

St. Jorj, v. cant. 1. *Primp.*

1
2
Tamb.
Pau.

1
2
Tamb.
Pau.

els pastors s'acosten a banyar.

St. Jorj

Gau-del cho-rus ce-len-ti-us, et an-ge-li ca-munt
que canten tota la cort celestial que canten els anjels canten.

De-o pa-lam-que fit pa-tro-vi-bus, pas-tor cre-a-tor om-ni-
a l'emisó entre els pastors i vora del Majoral, el Rei del cel es com un altre pastor.

61

1 Fl. 1

2 Fl. 2

Tamb.

Pand.

St. Joseph um.

1 Fl. 1

2 Fl. 2

Tamb.

Pand.

1 Fl. 1

2 Fl. 2

Tamb.

Pand.

1 Fl. 1

2 Fl. 2

Tamb.

Pand.

2^a Partida de la 1^a m. : de després de la segona fins al final. 62

de la 1^a m.

Tamb.
Piel

Can. el Telo.

FI DEL QUARTET QUADRE

QUADRE QUINT

Maestros.

Allegro

mp

Silenci Telo

... en la vege del moment. 1. folde. *Inter. 2. T. 2. 63*

... po. mlt.

... a la vege. cantant.

O om-ni-po-ten-ti-a nas cen-tis, O mag-ni-fi-ten-ti-a de us-lo ad-
Oh omnipotència del naixdo oh magnificència del cel de
 O om-ni-po-ten-ti-a nas - cen-tis, o magni-fi-ten-ti-a de us-lo ad-
 O om-ni-po-ten-ti-a nas. cen-tis o mag-ni-fi-ten-ti-a de us-lo ad-

ter-ran des cen-tan-tis.
valla-das a la terra
 ter-ran des cen-tan-tis. Gra - ti - as
 ter-ran des cen-tan-tis. Gra - ti - as

Tots tres, a l'uníson.

64

Reis *a* gi-mu-ti-bi Do a mi-ne De *Deu*
us donem sempre qui-a por vi-am rec-tam no du-xit-ti.

Reis *us om-ni-po-tens Om-ni-lu-tes* qui-a por vi-am rec-tam no du-xit-ti.
qui-a por vi-am rec-tam no du-xit-ti.

Consequer i r-propen a l'voz de vobis et de fratre

v. 1
v. 2
A

me pater, quod est unigenitum, et de ipso est.

v. 1
v. 2
A

Voce *Sur-gi-te et se-ca-di-te, et il-lu-mi-na-mi-ni, et fa-ci-es*
al ceu vos i auster vos i alegreu vos frega us cal que

Voce *ves-tra non con-jun-den-tur*
es eu donem vergonya

v. 1
v. 2

2.
et a - mor dul - ce - di - wis.
o dul. ce - do - a - mo - ris et a - mor dul. ce - di - wis.
oh amor de tendresa tendresa d'amor

quam magna mise - ri - cor - di - a tu - a.
que gran es la vostra miseri cordia
quam magna mise - ri - cor - di - a tu - a. et pro - pi - ti - a - ti - o - Fi - a con - ver - ten
i la vostra bona voluntat evers
quam magna mise - ri - cor - di - a. Fi - a.

quasi - vi - mus et in - ve - ni - mus te. Tots tres a l'uniss.
ki - lus in te. Do
els que us estimem us cercabem i venim a vos oh

mi - ne ut ha - be - a - mus te, si - cut ri - qua - culum
Deu her a prodes tenet vos com un riquacle

su - per cor nos hum
Entre si. Estes el nostre diu i veu a nos, i jo a veu i et je

mp
mp

Jeune, couronné, en ce jour, si beau, son...

et elle, trop saine, une coupe de vin et de lait.

Et puis, entre:

O mira et laudabilis in ter je-mi-nas a-nar-ra no-lis quo modo nae-ra-
Oh admirable i Hebreu entre es deues di'ueu couva eler ge
O mira et laudabilis in ter je-mi-nas a-nar-ra no-lis quo modo nae-ra-
O mira et laudabilis in ter je-mi-nas, e-nar-ra no-lis quo modo nae-ra-

is-hi es-se Ma-ter De-i.
is-hi es-se Ma-ter De-i.
is-hi es-se Ma-ter De-i.

is-hi es-se Ma-ter De-i.

67

Verge *Gra-ti-a De-i sum id quid sum qui-a*
Gràcies a Déu soc el que soc pa que

Verge *re- quum te - mu - i vir-gi-ni-ta - tis et Re- gem qui coe - li -*
sen-se per-dre la virginitat he engranat el

Verge *ta - tis in-gre - di-en - tem et re - gre - di - en - tem, ha - bi - i*
castitat // haem i despres i mentre el dia dius all

Verge *in pa - la - ti - o ven - tris Fi - li - um Im - pe - ra - to -*
les mares estranyes aquest fill meu Emperador del

Verge *ru et da ma - ni - bus me - li non a - mi - si cla - vem re - quum pu*
mon here conservat per el meu mare un cop la daga del Regne

Verge *do - nis.*
Seclium *Quae for - ti - tu - do in tan - ta hu - mi - li - ta - te.*
in - fir - mi - ta - te.
Quanta fortalera en tanta feblesa

Et Rex per iugum al nec terrae li casto:
quod ve - ne - ra -

quae al - ti - tu - do in tan - ta hu - mi - li - ta - te.
quanta de usura

Quanta altimis en tanta humilitat

li - la in tan - to con - tem - ptu.
vells en tanta joqueta cosa

Le Verge demore l'ajunt que li trum se Ple

68

Verge *f* *mp*
 Ye-mi, de-lec-te mi-hi, fons sa-lu-tis, et lae-ti-tiae, a-mor
 // hi na oh fillet meu font de salut, alegris a-mor
 Verge *f* *mp*
 qui sem-per ar-des et num-quam ex-tin-ge-ris. ha-be-o te
 // de tots les hores que ets una bona flama et tinc
 Verge *f* *mp*
 in cor-de et in o-re et pre-oc-u-li me-
 // tant dins del cor, dels llavis que els meus ulls et
 Verge *f* *mp*
 is veuen sem-per me Et Res a l'ajunt en la segona cantada
 // Vi
 St. Jua *f* *mp*
 ni-li-tor a-gi-te et con-for-tan-
 // conforteu-vos sem-pre amb el record
 // tur cor ves-trum.
 // del dia d'ahir.
 // Al veuen, si Res a la van.

1 *f* *mp*
 2 *f* *mp*
 Cl. *f* *mp*
 Pg. *f* *mp*

69

Can. J. J. J.

1. Soprano
2. Alto
C. Contralto
Fig. Figura

FI DEL CINQUE QUADRE

FI DEL RETAULE "DE NATIVITATE CHRISTI."

Barcelona, Any 1957. Nadal.

ANNEX XIV: TEXT DE L'OBRA *EN TERRES D'ANDORRA*

EN TERRES D'ANDORRA

Comedia pastoral escrita por Jacint Martisella Pobra. *En terres d'Andorra* fue dirigida por el Sr. Agustí Riqué, y estrenada por el *Quadre Escènic del Casal Andorrà de Barcelona*, el día 29 de abril de 1934 en el «Casal Andorrà» de Barcelona, y más tarde representada el día 20 de mayo del mismo año en el «Casino Andorrà».

PÒRTIC

És un poc difícil l'agafar la ploma i estampar damunt del paper blanc la firma d'un que es proposi fer la crítica d'una obra la qual altre ha escrit; és com convertir l'escriptor en acusat, i el crític amb jutge.

Amb tot, procuraré fallar el plet baix els meus pocs coneixements que en tinc del teatre.

El dia en que em vingué a les mans l'exemplar manuscrit *En terres d'Andorra* i els meus ulls reseguien totes les seves pàgines em causà una forta alegria al veure que ja començava a haver-hi qui es cuidés de portar en el teatre bocins d'aquella terra, que encara ningú coneixia teatralment. *En terres d'Andorra* és una obra digna d'ésser vista pels andorrans absents, que els recorda el veure-la sa mare pàtria; pels que viuen en ella, perquè els reflexe el seu viure cotidià i pels que no la coneixen, per veure-hi l'esperit i el tremp d'aquella terra.

En terres d'Andorra, al meu judici, se'm mostra com una pastoral d'en *Longus* en lo qual porta una patina de tons vius, pero suaus; homes de ferro amb cor noble i esperit d'infant; gent que no es torça sinó davant de la llealtat.

Jo crec que tots els andorrans i els que no ho són, però que senten la simpatia vers aquelles terres, es tindran d'omplir de joia davant d' *En terres d'Andorra* que el señor Martisella ens ha portat dins del marc de la farandola.

En terres d'Andorra per ésser la primera obra teatral pot servir-ne com a fonament o primera pedra que deuria vestir el teatre andorrà fins avui apagat de llum.

.....

Els que vam omplir el «Casal Andorrà» de Barcelona el dia de la seva estrena andorrans i molts que no ho eren ho vam demostrar, ben clarament, amb els seus aplaudiments de que ens feia falta aquest teatre.

En terres d'Andorra com ja he dit abans, se'm mostra com una pastoral, en lo qual si apunten els rivets del drama que no arriba esclatar; l'ingenuïtat dels pastors amb les seves porquiroles, ens porten un somriure blanc als llavis; les amargors dels contrabandistes que es vençuda per la noblesa i bon cor dels que em podríem dir-ne patriarques d'aquella terra; la fe i la veneració per les seves verges; tot plegat s'em mostra com un tapis vuitcentista en el qual el podem contemplar des del més petit infant fins el que ja té en la seva testa la blancor d'aquelles serralades.

I per acabar d'arrodonir la pastoral de què us parlo, no hi manquen les cançonetes intercalades en el curs de la obra d'en Mossèn Enric Marfany que ens deixen un regust de folklorisme.

.....

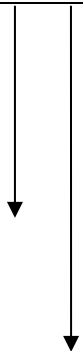
Jo tinc que dir al señor Martisella, autor d' *En terres d'Andorra*, que a pesar de l'èxit assolit amb la seva obra, que no s'aturi en aquí, que treballi per Talia, i que s'endinsi dins de l'ànima dels andorrans per mostrar-nos la psicologia de la gent i de la terra que de condicions no en manquen; que ens faci vibrar i sentir els seus problemes, les seves amargors i alegries; que emprengui amb esperit ferm i valent l'ambició de resoldre assumptes que colpegen l'ànima, encara que sigui en el caire que l'acció li obligui a desenrotllar.

Agustí Riquer

Comèdia lírica, amb un pròleg, dos actes i tres quadres de costums andorranes d'en Jacint Martisella Pobla.

Paisatges musicals d'en Mossen. Enric Marfany.

Dedicatòria



A la memòria del meu inoblidable pare que em va ensenyar d'estimar aquesta tan preuada terra meva. En ell dec l'inspiració modesta del valor moral que té tota primera producció.

PRÒLEG

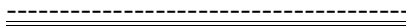
Roc, rabadà · 80 anys
Joanic · 16 anys
Tonic · 16 anys
Pastor I p.
Pastor 2p.
Pastor 3 p.

L'acció del pròleg a un poble d'Andorra l'any 1860.

OBRA

Roser, pageseta.....18 anys
Maria Lluïsa, senyoreta.....16 anys
Tùies, porquerola amb un roig de panotxa.....18 anys
Bel, mare de Roser.....50 anys
Jaume Busquet.....75 anys
Roc, rabadà.....50 anys
Joan, nét de Jaume.....25 anys
Eudald, contrabandista.....30 anys
Baldric, pastoret.....20 anys
Robert, padre de Maria Lluïsa.....50 anys
Janic, pastoret.....16 anys

L'acció a un poble d'Andorra a l'any 1830.



Baix la direcció del Sr. AGUSTÍ RIQUE, fou estrenada aquesta obra el dia 29 d'Abril de 1934 al Casal Andorrà de Barcelona, i reestrenada amb gran èxit el dia 20 de Maig del mateix any, al Casino Andorrà (República d'Andorra).

PRÒLEG

Baix el següent Repart:

Roc	.	.	Sr. Martisella
Joanic	.	.	Sr. G. Torres
Tonic	.	.	Sr. Mercadé
Pastor 1.er	.	.	Sr. Ferrer
Pastor 2.on	.	.	Sr. G. Torres

OBRA

Roser	.	.	Srta. Pallarés
Maria Lluïsa	.	.	Srta. Trujillo M.
Túies	.	.	Srta. Trujillo M. T.
Bel.	.	.	Srta. Trujillo M.
Jaume Busquet.	.	.	Sr. Carafi
Roc	.	.	Sr. Marticella
Joan	.	.	Sr. Xavier Fiter
Baldric	.	.	Sr. Riqué
Eudald	.	.	Sr. Ribó
Robert	.	.	Sr. Terés
Janic	.	.	Sr. Vila B.

PRÒLEG

L'escena representa un recó d'Andorra. Al fons, les altes muntanyes; a l'esquerra, una rampa que s'endinsa dintre les muntanyes; en primer terme, un banc amb un arbre al darrera; a la dreta, una façana d'una casa pairal, demostrant ésser una de les més importants del país; a un lloc ben visible de l'espectador, una capelleta amb una imatge que serà la Verge de Meritxell, patrona d'Andorra, on tots els pastors de la masia farant acatament.

A l'aixecar-se el teló el vell Roc està assegut al banc, i als seus peus també asseguts en terra hi hauran els Pastors Primer i Segon, i al mig d'ells tindran una foguera de llenya encesa, al poc surten en Joanic i en Tònic baixant per la rampa. És cap al tard.

ESCENA ÚNICA

ROC, PASTOR primer, PASTOR segon, JOANIC, TONIC, i el final la veu del PASTOR tercer

ROC. —Vaja, estigueu ben quiets, i ja veureu quina història us vaig a contar que em sembla que us agradarà molt.

(Es veuen baixar en Joanic i en Tònic per la rampa.)

PAS. 1. —Mireu, ara arriben en Joanic i en Tònic.

ROC. —Doncs, quan hi sereu tots us començaré a contar aquesta bella història que fa trenta anys passa en aquesta masia.

JOANIC.—No comenceu pas, que nosaltres volem sentir-la.

TONIC. —O i tant!, Roc, no comenceu que anem a deixar el sarró, i tot seguit som amb vosaltres.

PAS. 2. —Apa, guaiteu que jo ja em friso.

JOANIC.—Té, de pas, desa el meu. *(Donant-li el sarró, en Tonic entra a la casa, surtint al moment.)*

PAS. 1. —Tonic, cuita, seu que en Roc va a començar.

(En Joanic i en Tonic s'asseuen al voltant del foc.)

JOANIC.—Tants dies que ens teniu promès de que ens contareu aquesta història i no més faltaria que nosaltres no hi fossim.

ROC. —Us prego que estigueu atents. I tu, Joanic, no ploris, com sempre fas.

JOANIC.— Com que sempre ho expliqueu tant bé que sembla que us passi a vós mateix i, com que jo tinc aquest cor tant sentit, tot seguit s'enterneix. Ara, que faré de manera de que ell no ho senti, i així no ploraré.

PAS.2. —Comenci, avi ROC, que tots l'escoltem.

ROC. —Els propietaris d'aquesta masia, després dels fets que us explicaré, el més vellet va morir, i els joves viuen a França, que varen deixar per manar aquesta masia els que avui hi han, que ja sabeu que em tracten i em respecten com si fos el seu pare.

JOANIC.— Tant en Baldric com la Tuies és ben cert, que vos aprecien molt i nosaltres també. Oi, companys?

TOTS. —Sí! Sí! Sí!

ROC. —L'Amo era un vellet respectable anomenat Jaume Busquets. Pel seu front ja havien passat almenys noranta anys. Poseïa molts ramats i grans mojudes de terra, rics i frondosos Prats. Era el degà dels membres del Consell d'Andorra i havia estat, durant molts anys, síndic General de la República. Aquest home tan venerable, a tothom que es presentava per demanar-li quelcom que li manqués, el complaïa tot seguit; tenia un nét anomenat Joan, era un caçador intrèpid, que havia de casar-se amb una noia que es deia Roser, bonica, modesta i bona d'alló més; un

àngel; així havia estat convingut, i era la voluntat de l'Avi, ell vell patriarca, qui tothom respectava i obeïa. La Roser era una noia andorrana, estava aquí amb la seva mare, cuidaven del tras de la casa feia uns anys, doncs el pare de la Roser es va jugar tot el que tenia, i després va morir i com que varen quedar a la miseria, l'Amo féu que entressin a la casa cuidant del seu govern, i va ser degut al caràcter afable i bondadós de la Roser, que l'Avi va projectar el casament que us he dit.

(Al lluny comença a sentir-se la veu del Pastor tercer, que canta «A Andorra».)

JOANIC.—Sentiu avi, el pastor ja canta des de dalt la serralada.

ROC. — Ell ama, com tots nosaltres, aquesta terra. Escoltem-lo mentre compto la meua història.

Doncs, com us deia, era una tarda, jo estava assegut en aquest mateix banc; allí, hi havia la Roser i la seva mare que arreglaven roba. L'Amo, dret mirant el cim d'aquestes muntanyes, per veure arribar el seu nét, puix feia tres dies que s'havia anat a caçar isars perquè el dia de la boda no hi manqués res a taula; però tots estaven amb ànsia, perquè en el retorn mai s'havia fet esperar tant...

(La cortina va cloguent-se poc a poc.

*Un cop closa, la veu del Pastor se sent
més forta fins al final de la cançó. A
l'acabar-se, s'aixeca la cortina i ens tro-
bem en el mateix moment en què acaba
d'explicar l'història el vell Roc.)*

CANÇÓ

Si cerqueu un terré calmós i clar
i una encontrada plena de dolçura
on l'herba que comença a verdejar
la vacada esquellejant pastura,
on els neus sols es fonguin a l'estiu
on la vida s'escoli ben planera
on s'amari la terra amb l'aigua de mil rius
i que hom sentí pel bosc remors de torrentera.
Si un dia la trobeu
pareu-vos prest
d'aquells rius preneu-ne un xic de sorra
i sobra el pit gardeu-la eternament
és terra lliure
és un xic d'Andorra.

FI DEL PRÒLEG

ACTE PRIMER

La Roser estarà asseguda al banc; la Bel al seu costat, les dugues estaràn repassant roba; en Jaume dret d'esquena, l'espectador esguardant el camí que mana a la muntanya; en Roc prop del portal arrançant el seu sarró.

ESCENA PRIMERA

Roser, Bel, Jaume i Roc

JAUME.—És molt d'estranyar que el meu nét encara no hagi arribat. El cor amb diu que li pot haver passat alguna cosa.

BEL. —No passeu quimera que, com ja sabeu, en Joan coneix molt bé aquestes muntanyes i ja veureu que serà en aquí quan menys ens ho pensem.

JAUME.—És que mai havia estat tants dies de Caça com ara, encara que ja va prendre provisions per uns quants dies, però tot i amb això, pateixo.

ROSER.—No patiu estimat avi, que Déu farà que no li passi cap cosa desagradable.
(Acaba de dir això i se sent un tret, tots es queden esglaiats, i llurs mirades es dirigeixen al fons.)

ROC. —Això és un tret d'escopeta, mon amo, i no és molt lluny d'aquí.

ROSER.—*(Amb esglai.)* Ai, mare! Deuen ésser els contrabandistes!

JAUME.—No temis Roser, a nosaltres no tenen perquè atacar-nos. Roc, aviseu a tots els pastors que s'aunin tot seguit i que surtin per la porta de dalt de la pa-

llisa, i que esbrinin el motiu d'aquest tret.

ROC. —De seguida vaig mon amo, es farà com vos maneü.

(Entra en la casa i se sent brogit de gent.)

ESCENA SEGONA

Els mateixos, menys en Roc, i tot seguit en Baldrich i en Roc

BEL. —És d'estranyar això que passa, perquè fa temps que no se sent a dir res anormal per aquestes Valls.

JAUME.—És ben cert. Per aquest motiu, amb fa pensar amb Joan. Potser s'han pensat que els perseguien.

ROC. —*(Sortint de la casa.)* Tal com m'haveu manat, tota la gent ja és al camp.

BALDR.—*(Des de dins.)* Mon amo! ... Mon amo! *(Surtint.)* No us espanteu, que jo no ho estic pas, que si corria no era de por, sinó que era per poder explicar ben aviat això que he vist.

JAUME.—Ja sabem que ets valent. Ara assossegat i explica'ns el que ha passat.

(Estant amb expectació esperant el que contarà en Baldrich, i en Roc li allarga una bota perquè begui.)

ROC. —Té, beu un traget que et farà passar la por... *(En Baldrich se'l mira.)* Bé! Vull dir el cansament, home...

(En Baldrich agafa la bota i fa un traget, tornant la bota a n'en Roc.)

BALDR.—M'estava prop de la Vall d'Aussat portant el ramat cap al cortal del pla, quan, tot d'una, sento remors a prop meu i d'allà on venien i veig un home a vint passes de mi, que tot arrupit mirava a tots els índrets; quan tot d'una, deixa anar una farda muntanya avall, que baixava sens parar; la farda s'atura en unes verdisses; en surt un home amb cara de ferreny i es treu un ganivet, i zas ... estripa la farda i allavons no en vulgheu més tabac que en surtia de l'esboranc; però, tot seguit, el que estava a dalt, baixa també cap on li vuidaven el tabac; s'abraona sobre d'ell; l'altre, amb el ganivet, allavors les meves cames no volien estar quietes, però no de por, sinó de nervioses que estaven. El contrabandista deixa l'altre a terra, es treu un gros pistolot, i en aquell mateix moment sento un tret, i en cau tan llarg com era, no sapiguent encara jo d'on havia surtit aquell tret. Jo prou volia seguir mirant, però es veu que les meves cames no volien ésser més allí i es posen a córrer!... i a córrer!..., però que consti que no corria perquè tingués por, sinó que eren les meves cames que no volien estar-se més allí.

ESCENA TERCERA

Els mateixos, més en Robert, dos pastors porten l'Eudald i a poc en Joan i la Maria Lluïsa

ROBER.—Un minyò caçador que ve darrera nostra ens ha guiat fins aquesta casa perquè portessin aquest home que es trova ferit.

(Expectació de tots els que esten en escena mirant l'home que porten a pes de braços els dos pastors. La Roser fa un esglai i diu a la seva mare.)

ROSER.—Mare, heu vist? És Eudald! Déu meu, què haurà passat?

BEL. —Calla, filla meva!, que ningú sàpiga que el coneixem i, sobretot, que l'Avi no et senti.

ROSER.—Ai com pateixo, vós ja sabeu quan l'estimo i ara, del temps que no l'havia vist, el cor em diu que encara és d'ell.

BEL. —Cal sacrificar-se filla meva, ja sabs que, després de la mort del teu pobre pare, ens havem quedat sense res i aquest casament és el teu benestar per tota la vida.

JAUME.—Roc, tu que sabs de curar, mira si pots aliviar-lo. Entreu-lo allí dins, que aquest vellet vos guiarà.

ROC. —Faré tot quan pugui, mon amo. Passeu per aquí, si vos plau.

(Els tres entren a l'Eudald dintre la casa.)

JAUME.—El casador que anomena aquest home deu ésser el meu Joan.

BALDR.—*(Des del fons.)* Mireu, mon amo!; aquí baixa en Joan i em sembla que

no ve pas sol, va força carregat!

JOAN. —(*En Joan que entra portant en braços desmaiada a la Maria Lluïsa, penjant-li de l'espatlla una escopeta.*) Ja em teniu aquí entre vosaltres estimat Avi prepareu un seient per aquesta mosa, que de l'esglai s'ha desmaiàt.

(*La Roser agafa una cadira, i l'apropa a en Joan, on ell hi asseu a la Maria Lluïsa.*)

ROSER. —Posa-la aquí, a veure si retorna, (*Tots s'apropen al voltant d'ella, menys en Baldric que dirà amb en Joan.*)

BALDR.—Joan... digue'm: on es troba aquesta cacera? Sembla una fada de tan formosa que és, mira em sembla que ja torna amb ella.

(*La Maria Lluïsa al retornar-se mira en tots indrets, no comprenent com es troba entremig de tanta gent.*)

JAUME.—No t'espantis filla meva, que aquí tots som cristians i no t'espera cap desgràcia; tenim fama els d'aquesta terra de què som hospitalaris, i creu-me, que no mentim, les nostres portes sempre són obertes pels que vulguin aixuplugar-se, sempre hi trobaran conhort en el seu peregrinatge.

JOAN. —Ja us troveu millor? Com vos dieu?

M.LL. —Hem dic Maria Lluïsa, vinc de França acompanyada del meu Pare, he vist unes baralles, i s'ha tirat un tret no

recordo res més. (*A n'en Joan.*) Digueu-me bon casador; on es trova el meu Pare?

JOAN. —Anava davant nostre, he vist com entrava aquí.

ESCENA QUARTA

Els mateixos més en Robert

ROBER.—(*Surtint de la casa i anant vers sa filla.*)

Que filleta, ja t'ha passat?

M.LL. —Sí pare, estic millor.

ROBER.—Mercès a aquest intrèpid caçador, hem pogut arribar a aquesta casa, que si la providència no el posa al nostre camí, qui sap el que hauria estat de nosaltres.

JAUM. —Joan, desitjaria de tu, que ens expliquesis això que ha passat, puix ja ens intriga.

JOAN. —Estimat avi, suposo el que deuríeu sofrir al veure passar més de tres dies i que encara no havia estat de retorn, però ja sabeu que no cal que patiu, doncs conec molt bé aquestes muntanyes, i estigueu-ne segur de què no em perderé mai. Doncs ja feia dos dies que era sobre la Vall d'Auzat cercant els isards, quan, d'un caminet prop d'on jo estava, em veig venir dos homes amb aquesta xicota, que cercaven un camí en direcció a Espanya doncs el seu guía s'havia desorientat amb la boira,

i m'explicaren que per raons polítiques havien tingut d'abandonar el seu país, fent nit a un cortal que hi ha allí prop, i a trenc d'alba, vàrem emprendre el camí en aquesta direcció perquè a la nit reposessin i a l'endemà podrien reprendre el camí i entrar a Espanya. Quan ja erem al cim d'aquesta muntanya i els ensenyava aquesta casa, que des d'allà dalt sembla de pessebre, sentim remors de gent i de bestiar; baixem la muntanya, ens amaguem en una recolzada del camí, quan tot d'una el guía d'aquesta gent surt de prop d'on nosaltres estavem amagats, i veig que atura un fardell de contraban que baixava la muntanya; es treu un gros ganivet i, zas, fa un forat, i a la que en treu el primer paquet, li cau a sobre un home amb tan males intencions que el vaig invitar a deixar-lo, s'em gira encarant-se a mb mi, amenant-me amb un gros pistolot que duia, li prenc avantatge i ja sabeu que no m'erro mai, engego un tret i cau ferit, no sé si mort. I tot seguit, he pregat aquests dos homes que el portessin fins aquí, i jo m'he encarregat de portar aquesta dama, que amb el soroll del tret se m'ha desmaiat.

JAUME.—I del guía, què se n'ha fet?

JOAN. —Tot just veure aquest home al terra, ha desaparegut d'allí com per art

d'encantament.

JAUME.—Ara surt en Roc i ell ens dirà si la ferida es greu, encara que jo et reprobó de lo que has fet. Abans d'entrar a la violència, sempre tens d'esgotar tots els mitjans.

ESCENA CINQUENA

Els mateixos, més en Roc, que surt de la casa

ROC. —Si m'en permeteu mon amo us diré, que la ferida no és greu, puix la bala només li ha raspat l'os de dalt el muscle que ben rentat crec que no serà res.

JOAN. —Estic tranquil perquè la meva intenció tan sols era detenir-lo de l'escomesa.

BALDR.—Allà on poseu l'ull poseu la bala mon amo, ara que em sembla que així que com a ell l'heu ferit del muscle, a una altra l'heu tocada el bell mig del cor.

JOAN. —(*Amb temença de què algú l'hagués sentit.*) Calla! Per què dius això? Què saps tu? Què has vist?

BALDR.—(*Dissimulant.*) Oh!, Veure? Jo no sé res, però vós us la miràveu amb un carinyo, i ella quan a retornat, la primera mirada ha estat per vós, dolça... llanguida... Oi! Semblaven les mirades que em dona la Tuies, la porquerola de ca l'Estripat.

JOAN. —Calla! (*Preguntant-li amb desfici i dissimulant perquè els altres no volia que ho*

sentissen.) Ja està tancat tot el bestiar?
Apa, de pressa...! (*En Baldric queda parat mirant-se'l, degut al tò amb què li parla en Joan.*) Que t'has encantat? Au! A la feina!

BALDR.—(*Amb senyal de mal humor.*) Ja vaig, sembla un esbarzer amb tantes punxes.

JAUME.—Bel, us prego que allotgeu convenientment a aquesta forastera i al seu pare.

BEL . —Tot seguit faré això que vós maneu (*Ella i la seva filla ajudent a aixecar a la forastera, i entren amb els forasters a dins de la casa, junt amb en Robert.*) (*En Joan la segueix amb la mirada. En Roc s'assenta al banc, com qui fa alguna cosa, en Joan fa com qui se'n va i en Roc l'atura.*)

JAUME.—Esperat Joan, sabs que el que has explicat i el que has fet pot portar males conseqüències, tinc el presentiment que aquest contrabandista que has ferit es vulgui venjar de tu.

JOAN. —És cert que tenen fama de venjatiu, però havent-lo curat a casa nostra, i parlant-li bé, em penso que ho oblida-rà tot, i parlant-vos amb franquesa em dol moltíssim això que he fet, si ho creieu convenient, jo mateix em sinceraré.

JAUME.—No esperava de tu altre contesta; veig que tens el cor bo i no et manquen els bons sentiments de la nostra terra. (*Canviant de to i dirigint-se a n'en Roc.*) Roc, aneu a veure el ferit, si ja està del

tot refet, i pregueu-li en mon nom si pot sortir un moment que li he de parlar.

ROC. —Com que la ferida no era greu, em penso que no trigarà en ésser entre vosaltres. *(Se'n va cap a la Casa.)*

JAUME.—Ara Joan, ja pots anar-te'n. Repasa bé tot el bestiar que hagi arribat, i que tot estigui al seu lloc.

(En Joan se'n va endarrera la casa, que hi hauran els corrals, però a l'ésser al davant de la porta, al veure que l'Avi està distret, entra a la casa, l'Avi posa foc a la pipa.)

ESCENA SISENA

En Jaume i l'Eudal, que surt de la casa amb el braç embolicat

EUDAL.—Maneu alguna cosa, venerable vell?

JAUME. —Com esteu del braç, bon home? Suposo que no haurà estat res. El meu nét ha obrat amb massa impuls, perquè vós amb ell no hi heu tingut cap mena de disputa, i m'ha dit que si vós voleu, us donarà les explicacions que calguin.

EUDAL.—Comprenc que al vostre nét li dolgui això que ha fet, doncs, heu de pensar que jo defensava el que era meu, i m'ha causat molta pèrdua.

JAUME.—Atenc a les vostres raons i estic disposat a abonar-li el que hi hàgiu tingut de perjudici, però amb la sagrada condició que no heu de tenir cap mena de

recaença envers el meu Nét. Mireu, pels perjudicis que hàgiu pogut tenir, us gratificaré de la següent manera: (*Pensant una estoneta.*) dos cents francs, una egua, i cent lliures de llana. Què us sembla? Arriba tot això als vostres perjudicis?

EUDAL.—Veig que feu honor a vostre llinatge i la fama que teniu arreu d'aquest país, que sabeu entendre la raó i sou justicier. Convinc amb les vostres condicions, i us juro davant d'aquesta Verge, que amb el que vós m'indemnitzeu em dono per satisfet, i no em venjaré del vostre nét.

JAUME.—Be doncs, ara vindreu amb mi i us faré entrega amb metèl·lic de lo convingut. D'aquí vuit diez, veniu, que trobareu la resta tot apunt. Ara, d'aquí tres dies celebrarem la boda del meu nét amb la Roser i, per acabar de segellar el nostre tracte, us convido a la boda. (*Agafa del braç a l'Eudald i es dirigeixen a la casa.*)

EUDAL.—Accepto gustós, gustós el convingut i també us prometo que no mancaré a la boda. (*Mutis. Quan entren els dos a la casa, es va fent de nit. Pausa.*)

ESCENA SETENA

En Joan i la Maria Lluïsa

(La Maria Lluïsa surt una mica de pressa de la casa, seguida de molt a prop d'en Joan.)

JOAN. —Escolteu, Maria Lluïsa, per favor. Des que hem arribat cercava un moment per parlar-vos, que ja sabeu que estic foll d'amor per vós des del primer moment que us vaig veure. La vostra gentil figura em prendrà aquest coset que ja mai oblidaré, amb el poc que pesa i l'agradós que és. La vostra dolça figura, quan estàveu desmaiada en els meus braços, semblava així mateix la de la Verge de Canòlic, que tots admirem per sa bellesa.

M.LL. —Calleu Joan; jo us ho prego que si surtis la vostra promesa, després de lo bona que ha estat amb mi, seria un sacrilegi si accedis a això que em proposeu encara que el meu cor us perteneixes, sempre em sacrificaria abans que fer cap mal a la vostra promesa.

JOAN. —No tingueu aquests miraments, us prego que escolteu la veu del meu cor en què tot és amor per vós. *(Acostant-se-li i dient-li prop de l'orella.)* Si voleu aquesta nit partirem tots dos cap a Espanya on ens esperen un sens fi de ventures i allí ens maridarem. Accediu, hermosa meva! *(Amb color, ella, es separa bruscament dels seus braços, i ell si torna altre cop acostar i li diu.)* Ja veig en vós que m'estimeu, m'ho

diuen els vostres ulls, els vostres llavis.
(*Ella abaixa els ulls.*) Oi que el vostre cor ja em perteneix? Sigueu-me franca...

M.LL.—Us demano que fineu; la vostra conversa és perillosa i tinc por d'escoltar-vos massa. D'aquí tres dies és la boda amb vós i la Roser, i jo seguiré a Espanya, a seguir el meu destí, que no sé on em portarà; ja que tots dos ens em conegut massa tard, sacrificuen-se, i seguim la ruta que tenim ja projectada pels nostres pares.

JOAN.—No em conveneu Maria Lluïsa amb les vostres explicacions. Molt segur que l'avi us convidarà a que resteu entre nosaltres fins el dia de la boda; prometeu-me tan sols que accedireu a l'invitació i prometeu-me que vindreu a la festa. Ja que no voleu sentir la veu del meu amor, almenys que us pugui contemplar uns dies més!

M.LL.—Accedeixo a la vostra invitació, però amb una condició que ja mai em tornareu a parlar així.

JOAN.—Dissimuleu que venen en Roc i en Baldric. (*Dirigint-se a n'en Baldric.*) Què? Tot està apariat?

ESCENA OCTAVA

Els mateixos més en Roc i en Baldric

BALDR.—Sí, mon amo, tot està a punt menys en Janic que ha arribat del feritxet amb un

xai que s'ha romput una pota.

ROC. —Ja li he dit que el porti i miraré de posar-li unes canyes perquè l'ós se li torni ajuntar.

JOAN. —Està bé doncs. Quan estiguen llestos, que entrim tots per a sopar. (*Dirigint-se a M. Lluïsa.*) Han de tenir gana després d'aquest dia tan agitat.

M.LL. —Creieu que no tinc gens de gana; han passat tantes coses en tant poc de temps, però almenys us faré companyia a tots.
(*Entren els dos a casa.*)

ESCENA NOVENA

En Roc, en Baldric, i tot seguit en Janit

BALDR.—Roc, amb quins ulls se la mirava en Joan, a la forastera! Si us tinc d'ésser franc a mi també m'agrada força aquesta fraceseta, fin us diré més que la meva xicota.
(*En Roc en sentir això últim es posa a riure.*)

ROC. —Vols dir que la teva purquerola?

BALDR.—És clar que sí. Si no tingués aquell bigotet, i aquell nasset fos més ben fet, i si no fós tan rosa, tan rosa. Sabeu Roc, que em podrieu fer un senyalat servei, vós que sabeu tants de remedis i sabeu tan d'adobar ossos, no podrieu fer-hi un remendet? Creieu que us ho agrairia molt...i ella tan que m'estima, i no us

penseu que si l'adobaveu una miqueta,
fins em pensó que m'hi casaria i tot.

ROC. —I tu te l'estimes gaire?

BALDR.—Jo... no ho sé; em pensó que sí, però
cregueu que si es pogués arreglar un
xiquet, aleshores em sembla que l'esti-
maria. Oh! I ella sempre em parla de
casar-se i jo dic que aviat i pensó, si
no sé pas amb què, ja feia dies que
volia demanar-vos per adobar-la.

ROC. —Escolte'm, bon Baldric! Jo sé posar
ossos fora de lloc, tornar-los al seu pue-
sto, però treure'ls del seu lloc, encara
que hi estiguim malament, t'haig de
confesar que d'això no en sé.

ESCENA X

Els mateixos més en Janit

En Janic entra a l'escena amb un xai al coll, que figura s'ha trencat la pota.

JANIC.—Roc al corral us he deixat un pacient
perquè com que sou el señor Metge
del bestiar, el cureu.

ROC. —Mira que vens força bé, apa! entrem
a dins, i el curarem i després a sopar
que deu fer estona que deu estar fet.
*(Entren els tres a la casa i saluden a la
Verge abans d'entrar.)*

ESCENA XI

Jaume i l'Eudald que surten de la casa

JAUME.—Així és lo convingut, d'aquí tres dies la boda i espero que no hi manquereu. (*Assenyalant el fons de la muntanya com si hagués un camí.*) Mireu, seguiu aquest camí arran del Valira i quan esteu en aquell revolt, agafeu el camí que puja fins que us porti al cim d'Engolasters. Allí trobareu un casalot i com que és tard, el pastor ja hi serà es diu Tomàs, li dieu que hi aneu de ma part, us atindrà tot seguit, podeu passar la nit allí i l'endemà serà més fàcil reunir-vos amb els vostres companys.

EUDAL.—Us dono moltes gràcies de tot i fins la boda, que no hi mancaré. (*Se'n và; desapareix pel fons, i l'Avi el segueix amb la mirada, quan queda sol fa mutis i es dirigeix a la capella de la Verge i diu:*)

JAUME.—Miraculosa Verge de Meritxell i Excelsa Patrona dels andorrans! Feu que aquest home no tingui cap rancúnia al meu nét, que ja sabeu que ell és tota la meva vida. (*Cau agenollat resant, i després d'una pausa cau la cortina.*)

FI DEL PRIMER ACTE

ACTE SEGON

Teló curt de bosc

ESCENA PRIMERA

Tuies i Baldric

A l'aixecar-se el teló, entren per un costat en Baldric i la Tuies.

BALDR.—Passa...!que et donaré un encàrrec que m'han donat per tu. (*Fent un requiebro.*)
Passa, turment dels meus somnis...! que pensant amb tu, dormo sempre!

TUIES. —Tan m'estimes, Baldric meu? Doncs, mira, jo pensant amb tu, i amb aquestes paraules tan fines que em dius, em passa al revés, que no puc dormir gaire. Ai, carinyo meu!, què és aixó que m'has de dir?

BALDR.—Doncs, mira que el meu amo, l'avi de can Busquets, m'ha encarregat que diguessis a l'Estripat que demà et deixi venir ajudar a les dones de casa, per estar a la cuina, en el tràfec del dia, que com ja sabs se'ns casa l'hereu.

TUIES. —Ai, que em fas contenta! Així tot el dia podrem estar junts i jo a la vora del meu estimat. I, escolta: Nosaltres quan ens casarem? Doncs, ja sabs que jo en tinc moltes ganes!

(*Abrasant-lo i ell quedant-se parat; i parlant-la amb una mica de recança.*)

BALDR.—Ja sabs que no tinc gaires cèntims encara i per casar-se se'n necessiten molts.

Escolta: En tens molts de recollits, tu?

TUIES. —Jo tinc dugues unces i mitja i a més tres garrinets que, com ja sabs, l'amo quan li va bé la venta me'n regala un com premi.

BALDR.—(*Comptant amb els dits.*) Dugues unces i mitja, tres garrinets i tu quatre. Massa bestiar, per ara tens pocs cèntims recollits. Quan en tinguis més ja en tornarem a parlar.

TUIES. —Així, encara no ens podem casar? Vés, tan que m'agradaria! Et faria unes moixaines! ... (*Es queda pensativa i se li gira d'esquena.*)

BALDR.—Ves!, tan bona noia que és i no m'acaba d'agradar. (*Acostant-se amb ella.*) Amb això de casar-nos ja hi som a temps i no t'apenis ni et possis trista (*apart.*) que encara m'agrades menys.

TUIES. —(*Fa un xiscle.*) Ai!, un xai que cau d'allí on pasturen. Corra!, vés a cercar-lo! (*En Baldric entre a dins, i al cap d'un moment surt amb un xai als braços.*)

BALDR.—Mira és el més petit de la colla hi ha volgut fer com els grans, i per això s'ha estimbat.

TUIES. —Done'l que jo el guariré mentres tu reculls els altres. (*La Tuies pren el xai, s'asseu i amb molt de carinyo, s'arrencava un tros de les seves faldilles i li fa una bena.*) Veus, valent!, els petits no

poden anar on són els grans i estigues
quiet!, et curare, o si no, ho direm a
l'avi Roc que, encara no ho sem-
bli, fa un xiquet de mal per curar, i jo
no et faré gens. (*Pausa.*) Aquí quie-
tó que jo com una bona marona et
cantaré una cansoneta.

(*Mentres el va curant, ella canta.*)

Etern com el Déus
nascut entre neus,
que el pics brillanten
el geni andorrà
botant cap al pla
porto en mes entranyes.
No tinc repós
i baixo frisós.
escampant pels aires
l'esperit diví
que porta en mon sí
l'ànima de raça.
Deixo sens voler
mostres del poder
que mon cor em porta
quan més bé em voldrà
el bon andorrà
més será ma força.
Sóc un raig de llum
sóc un ric perfum
que esperitualitza.
Enlairo al pensar
és foc mon cantar
rot mon cort és vida.
Si l'andorrà vol

pot ser el seu sol
una vall de fades
si no en vol a mi
serà el seu destí
restar encantada.

*(Moments abans ha entrat en Baldric
i embadalit per la cançó s'hi ha anat apro-
pant.)*

BALDR.—Tuies, saps que tens una veu com un
Àngel? M'agrada molt el teu cantar.

TUIES. —Doncs veus, Baldric!, si ens casem et
cantaré nit i dia.

BALDR.—No, a les nits no, que no em deixaries
dormir.

ESCENA SEGONA

Tuies, Baldric i Roc

ROC. —Què fan aquesta parella d'ena-
morats?

BALDR.—*(Agafant a en Roc I important-se'l amb
un canto.)*

Veiam! A vós que sou tan savi, vos tor-
no a pregar, que us la mireu bé, que
si es pogués arreglar una miqueta. És
tan bona...!

TUIES. —Roc, ja sabeu que estaré tot el dia
al costat del meu estimat?

ROC. —Sí, és el que em deia ara en Baldric.
I ara què li ha passat a aquest xai?

BALDR.—Mireu, ha caigut d'allà dalt, però la

- Tuies ja l'ha curat.
- ROC. —I la teva guardia d'honor on la tens Tuies?
- TUIES. —Mireu, són allà. Ai! S'han apartat molt hi vaig corrents que després serien massa lluny. *(Amb tendresa a n'en Baldric.)*
Vols venir? Així m'ajudaràs.
- BALDR.—És que tinc una mica de tard, sabs?
- ROC. —Ja has recollit el bestia, oi? Doncs, vés home vés!, que no ho veus amb quina cara t'ho demana, si l'amo pregunta per tu, ja em cuidaré jo de disculpar-te. *(Li dóna una empenta, i en Baldric l'agafa per la mà, i se'n van els dos molt contents.)*
- ROC. —Si ell la pogués veure tan hermosa de la cara com ho és del cor, serien molt feliços aquest parell, preguem a Déu que així sia. *(Es treu la pipa del sarró, i posa foc després d'una pausa, surt l'Eudalt amb l'escopeta al coll.)*

ESCENA TERCERA

Roc i Eudalt

- EUDAL.—*(Amb misteri.)* Roc ... Roc... un moment.
- ROC. —Què voleu? Què busqueu aquí tan A prop de la masia? L'amo em va explicar els tractes que vos havia ofert, i vós li vareu prometre...
- EUDAL.—No tingueu recança, sóc d'aquesta ter-

ra, i ja sabeu que una paraula, és un segell, deixeu-me que vos expliqui i comprendreu per què sóc aquí.

ROC. —Digueu-me, vos escolto atent.

EUDAL.—Ahir vareig veure el modo i el respecte amb què vos tracten a can Busquets, i veig que l'única persona que pot arreglar l'assumpte que em porta aquí sou vós. Jo sóc el fill segon de can Roig de la Massana, allí hi ha el meu pare i l'hereu.

ROC. —Jo conec en Roig de la Massana, i alguna vegada ha estat aquí a parlar amb l'amo, mes no sabia que a més de l'hereu tingués un altre fill.

EUDAL.—Fa quatre anys que em sóc fora de casa posant sempre la vida en perill i cercant la mor per tots indrets. Però abans d'ahir Déu va volguer que la llum del camí de la meva vida, que fins ara s'havia enfosquit, el retrobés. Perquè heu de saber que la Roser i jo, des de petits, ens estimem. Ja sabeu que el pare de la Roser era un jugador, que molts hiverns els passava a França jugant-se tot el que tenia, fins que va esdevenir el gran desastre de casa seva, i tot seguit la seva mort.

ROC. —Sí, i que des d'aquesta data s'estant a aquesta casa cuidant perquè nosaltres no ens manqui res; per cert que l'amo al veure lo bona que era la Roser, va ser per aquest motiu que va arreglar la boda

amb el seu nét. Ara m'explico jo el perquè es resistia en donar el seu consentiment.

EUDAL.—Per això vos prego que parleu amb el Vostre amo, que no dubto que vos escoltarà.

ROC. —(*Apart.*) Si fós el que em va dir en Baldric, tot s'arranjaria molt fàcilment. (*A l'Eudal.*) Vós demà veniu a la boda. L'hora està senyalada per a les dotze. Veniu ben abillat i bastant abans.

EUDAL.—Si vós féu que encara pugui ésser feliç, vos juro que deixaré aquesta vida, cercaré treball per poguer fer la llar que tenia somniada, abans que la Roser deixés la casa seva. Adèu-siau i fins a demà. (*Marxa pel fons*).

ROC. — (*Meditant un moment, i dirigint-se cap a on ha marxat en Baldric.*)
Baldric...!, Baldric...!, sí a tu...!, vina...!

ESCENA IV

Roc i Baldric

BALDR.—Què? Ya heu pensat la manera d'arreglar una mica la Tuies? Creieu que estaria molt content. És tan bona i m'estima tant, i fins a mi em va agradant una miqueta més.

ROC. —Mira, Baldric! Et parlaré com si fos el teu pare. De les noies, no has de mirar mai que siguin maques ni lletges, sinó que t'has de fixar amb la bondad dels seus sentiments i amb la bonesa

de la seva anima, perquè tens de saber que l'hermosura de la cara, els anys l'esborren i l'ànima sempre és la mateixa i no es fa lletjamai.

BALDR.—Sabeu que els vostres raonaments en fan venir ganes de córrer prop d'ella, i dir-li amb sèrios que en vull casar tot seguit.

ROC. —No corris tant que temps tindràs per dir-li, ara escolte'm el que et vaig a dir-te.

BALDR.—Digueu, que vos parleu tan diferent sempre de tots, que escoltant-vos m'enterniu.

ROC. —Ahir quan em vas dir que en Joan i la franceseta.

BALDR.—(*Espantat.*) Ah, res, jo no vaig dir res perquè si en Joan sapigues que he dit alguna cosa m'apallissaria, ara que trobo que no hi ha per tant, total perquè vaig notar que els dos es miraven amb ulls d'enamorats, però com que em va dir que no digués res, i ja sabeu que jo sóc molt callat, per més que em pregueu no vos ho diré pas.

ROC. —Respecte el teu silenci, no m'expliquis res, però ... escolta no vas notar res més?

BALDR.—Ja vos he dit que tiren pel cap que volgueu que no diré res ... perquè si se sabia que jo vos havia comptat que els vaig veure acostats, I dient-se coses a l'orella...compteu com em renyaria, si sapigués que ho he explicat, ja sabeu

Roc que jo vos dec la vida, però això que em dieu que vos expliqui, no puc... no puc...no puc de cap de les maneres...i no us enfadeu per això.

ROC. —Està bé home, està bé, no m'expliquis, i consti que no estic enfadat ara vés cap a casa que jo ja vinc darreta teu.

BALDR.—Sí me'n vaig corrents que l'amo ja em deu buscar. Ah! Escolteu, ara no li compteu que hagi festejat, perquè no vos he volgut explicar lo d'en Joan.

ROC. —No, home, no, veste'n tranquil. (*En Baldric se'n va corrents.*)
No sé com l'Amo s'ho pendrà, sort que la verge de Meritxell sempre protegeix els enamorats.

FI DEL SEGON ACTE

ACTE TERCER

La mateixa decoració del Pròleg. —És al matí

ESCENA I

En Janic i Baldric que surten de la casa mudats

BALDR.—Apa Janic afanyem-se a donar el pinço al bestiar que avui no els podem portar a la muntanya, que l'amo ja ens digué ahir que no els hi faltés res,

que nosaltres podriem quedar-nos a la boda. Ai! Quina xerinola que farem.

JANIC. —I què s'ha de fer per anar a la boda, perquè jo encara no n'he vista cap.

BALDR.—Mira farem un dinar, com per llepar-se els bigotis, i fins la meva xicota vindrà ajudar les dones de casa perquè sigui més bo. Veuràs una taula llarga, on ens hi assentarem tots. Les minyones ens aniran portant la minestra i després cantarem i ballarem.

JANIC. —És que jo no sé si sabré de menjar a taula...perquè no hi he menjat mai.

BALDR.—D'això ja t'ensenyaré jo, et poses al meu costat i vas fent el que fagi jo. Au, ara anem a donar el pinso.

ESCENA SEGONA

Baldric i l'Eudalt

EUDAL.—(*Des de la rampa, i mudad crida a en Baldric.*) Baldric ... Baldric...no et moguis, sabs si la Roser està llevada ja?

BALDR.—Si l'he vista que feinejava per la casa.

EUDAL.—Vols dir-li, sense que ningú en tingui esment, de què l'Eudald l'espera.

BALDR.—Em sembla que això que em dieu que faci no està gaire bé i si l'Amo em té esment es pot enutjar.

EUDAL.—Estiga't cert que jo no ho diré pas, i com que sé del cert que tu ets molt callat, tampoc diràs res.

BALDR.—De callat sí que en sóc, perquè ahir

en Roc em volia fer dir una cosa i no li vaig dir pas. Ai! Si en Joan sabia que m'ho havia preguntat!

EUDAL.—Si hi vas ben aviat quan tornis et donaré un duro perquè te'l gastis.

BALDR.—Per mi tot sol? Vos prego que sigueu tan callat com jo.

EUDAL.—Sí home, sí...vés ...vés ... (*En Baldric entra a la casa.*) Si la Roser m'escolta, el dia d'avui, serà per mi un dels millors de ma vida; podré freqüentar a tot arreu amb el cap ben alt, tindrè l'esposa per mi somniada ... Sento que vénen...m'amago. (*S'amaga.*)

ESCENA TERCERA

Eudald, Baldric i la Roser

BALDR.—Veni que us volen veure, però no digueu a ningú que jo vos hi he fet venir.

EUDAL.—Roser estimada, ja t'has oblidat de mi, no t'espantis, no vull fer-te cap càrrec, sé abastament tot el que t'ha passat, però mercès a Déu, serem a temps de ésser feliços, Roser.

ROSER.—Calla per Déu que et sentiran, ja sabs que celebrem la meva boda amb en Joan, hi ha d'ésser així perquè així li vareig prometre.

EUDAL.—Veig que ja t'has oblidat del nostre amor, de què varem prometre'ns que per res del món deixariem d'estimar-nos.

ROSER.—No Eudald, el meu cor sempre et per-

teneixerà, però no puc faltar al compromís. Que ja sabs que tant la mare com jo, tenim molt que agrair a l'Avi Busquets, i no li podem, encara que volguessim, fer-li un desaire.

EUDAL.—És que si tu no em vols escoltar, sabre obrar sense miraments. Degut a que tu vares desaparèixer de casa teva sense sapiguer on havies anat, em vareig tirar a aquesta vida, sempre a la sombra, lluny de la llum del sol, exposant-me la vida per acabar ben aviat. Des de llavors que no he vist el meu pare ni el meu germà, és a dir, des de aleshores, que sóc un contrabandista. Cada dia burlo la llei i pot molt ben ésser que, un dia, un tret m'aturi amb aquesta vida plena de perills. Ara de tu depent que em torni com abans, de tu depent que deixi aquesta vida que a mi em repugna, de tu depent que deixi aquesta vida de salvatges i em regeneri.

ROSER.—Eudald, jo no he deixat mai d'estimar-te, sempre hi he pensat amb tu, però prou comprenc que no puc deixar de complaure aquest venerable vellet, que tothom que truca a la seva porta, n'és ben rebut. Vés-te'n que veig que ve algú, sobretot que no ens vegin junts.

EUDAL.—M'has recordat que no sóc lluny, i que el meu amor, ara que t'ha trobat, no et vol perdre. *(Se'n va per la rampa.)*

ESCENA QUARTA

Roser, Tuies, Baldric i Janic

TUIES. —(*Ben mudada.*) Déu us doni bon dia.

Roser, venia per ajudar-vos amb el tràfec d'avui.

ROSER. —Déu te guard, Tuies. Ja m'ha dit en Baldric que vindries, vés per allà dins que la mare et guiarà amb la teva tasca.

TUIES. —Molt bé ... però escolteu abans, sabreu On està el meu novio?

ROSER. —Mira aquí el tens, entraràs desseguida?

TUIES. —Sí, desseguida sóc amb vós.

(*La Roser haurà entrat a la casa, la Tuies s'amaga, quan entren en Baldric i en Janic.*)

BALDR.—Doncs, com et deia, veuràs que al Pres li diuen que l'han de portar a França perquè el jutgessin i ell va respondré, a peu no hi aniré pas, si és que no em porteu una somera, i sinó m'haureu d'arrossegar, el Veguer al veure la tosuderia del pres, ordenà que li portessin a cavall, i ell a cavall i els que el portaven a peu al seu costat. Però vet aquí que arribant a l'Hospitalet, on els gerdarmes ja l'esperaven, per portar-lo a la presó, els que el portaven els hi varen dir que no volia caminar, i ells es varen posar a riure tot responent, ja ho veureu, com amb el nostre sistema caminarà, li varen lligar les mans a la cua del cavall

i endavant, aleshores diu que el pres digué a grans crits ja caminaré ... ja caminaré ... els nostres arribaren enfadats de debó, perquè aquell se'ls havia rifat.

JANIC. —Ja veus, bé varen ésser poc eixerits els nostres?

TUIES. —Baldric ... és molt xocant això que has contat, que fas amb aquesta cara, sembla que no estiguis content que jo estigui aquí.

JANIC. —(*En Janic a n'en Baldric.*) I qui és aquesta penotxa?

BALDR.—Que et sembla Janic, quina novia que tinc més rossa, i més guapa, i més...

TUIES. —Calla ... calla ... tontet ... que em faràs tornar vermella.

JANIC. —Carat, sí noi que és bonica. (*Apart a n'en Baldric.*) Ara que si no tingués aquest cabell de penotxa.

BALDR.—Doncs mira, que com més la veig, més m'agrada, m'estima tant, oi xateta?

TUIES. —Mira si ens estimen, que quan jo tingui força diners ens casarem, oi Baldriquet?

BALDR.—Janic, ara el que podries fer és entrar dins i mirar si veus a n'en Roc, i preguntar-li si m'ha vist, i si diu que no, em busques fins que em trobis ho entens?

JANIC. —Si diu que no t'ha vist t'haig de buscar? Bé, enterats. (*Se n'entra a la casa.*)

BALDR.—Vina'm preciositat, sabs el que podríem

fer tu i jo? Posar-nos aquí al darrera
i enraonar una miqueta.

TUIES. —I si ens veuen? Sabs que ets molt tra-
pella tu? Com ja sabs que jo t'estimo
tant, tu encara en vols estimar més. Ah!,
dolentot.

BALDR.—Així podrem estar sols i parlar del nos-
tre casament.

*(Se'n van els dos al darrera d'algun ob-
jecte que hi hagi a l'escena.)*

ESCENA QUINTA

Baldric, Tuies, Roc, Jaume I Roser

JAUME.—*(Sortint junt amb en Roc.)* Això que
m'acabas d'explicar Roc és molt deli-
cat, i comprenc que seria molt mal fet
que estimant a un altre, sols per agraï-
ment amb mi, sacrificués el seu amor.
Això, com a persona sensata, no ho puc
consentir, i veus la forastera tampoc
m'hes desagradable, encara que la Roser
la conec de molt a fons i sé lo bona
que és i és per aquest motiu que, sa-
bent-ho, vull evitar aquest gest d'agraï-
ment. Que la faria desgraciada per tota la
seva vida, haver-se de casar amb un
home a qui no estima, jo crec que en-
raonant clar, però...és tan complicat l'as-
sumpte que quasi, no sé com comen-
çar-lo, i hem de tenir en compte que
tot justament avui és el dia signat per
la boda, que ja están convidats els parents.

ROC. —Ja veig que esteu disposat perquè to-

thom pugui sentir-ne content d'aquesta data, si m'ho permetessiu vos pregaria, de qué fos avui que es pogués celebrar la boda, encara que sigui canviant la núvia, i si no vós tinguessiu d'ofendre em podríem fer dugues alhora, a la Roser i l'Eudald li podrieu confiar el mas de la Massana, que ja sabeu que està molt descuidat, i així tots serien feliços.

JAUME.—Sabs Roc que el teu cap pensa més que el meu. Això que em dius no estaria gens malament. Vés a veure si trobes a en Joan i fes-lo venir tot seguit.

(Roc se'n va, i queda en Jaume que encent la pipa amb un cantó de l'escena.)

TUIES. —Jo et dic que l'altre purquerola que tenia l'Estripat no tenia tants diners per casar-se i bé van fer-ho.

BALDR.—Però aquell no devia ésser tan savi com jo, i no sabia tat de comptar, perquè sabs que jo penso molt i no m'agrada casar-me amb les mans al cap.

(En Jaume els hi sent, i dissimuladament s'hi acosta.) Perquè veus si l'amo em digués: Té aquí tens aquest ramat, i quan els vendrem, si són més grossos i pesen més del pes convingut, et donaré dugues unces, pots comptar, si m'afanyaria jo a la pastura perquè s'engreixessin força.

ROSER.—*(Que surt buscant a la Tuies.)* Mirava si veia a la Tuies, que fa poc m'ha assegurat que entraria, de segur que es

deu entretenir amb en Baldric.

JAUME.—No em facis esment Roser, que avui tothom sent la primavera. Per tot arreu on vaig només veig que cors enamorats que esperen veure's feliços i jo sóc el que més interès hi tinc, i ja que la casualitat t'ha portat a prop meu, et vui dir una cosa que em sembla que et serà molt agradosa, abans que tot, girem-nos que aquí al darrera n'hi ha dos que també senten la falera de casar-se, són en Baldric i la Tuies, girent-nos que així els darem temps d'anar-se'n. (*Cridant.*) Baldric ... Baldric ... (*En Baldric i la Tuies surtent de l'amagatall ajupits i sense fer soroll, i entren a la casa, l'Avi, que els mira de reüll quan són fora, diu a la Roser.*) De lo que et vull preguntar et demano que em siguis franca, proment-me que em respondràs amb franquesa. Sé que quan estaves a casa teva, et va demanar al teu pare per casament el fill segon de casa en Puig, sé que el teu pare el va rebutjar perquè no era l'hereu. Ara, diguem, us volieu de veritat.

ROSER.—M'heu dit que vos respongués amb sinceritat, i a vós menys que ningú put mentir. És cert tot quan heu dit, però feia ja quatre anys, és a dir, des de que som a casa vostra, que no l'havia vist, i que fins l'altre dia no el vareig tornar a veure, i es va tornar avivar el nostre amor,

cosa que creía ja ben oblidada, vos demano, venerable vellet, que les meves paraules no vos ofenguin i que no he sigut perjura perquè si bé vareig acceptar el vostre nét per maridar-me amb ell, és que li sento afecte, però no amor.

JAUME.—No et dolgui, estimada Roser, d'haver-me parlat tal com ho has fet, perquè ja sabs que abans que tot vull llealtat amb les coses, ara vas a contar-li a la teva mare la conversa que em tingut, perquè quan jo n'hi parli ja n'estigui as-sabentada.

ROSER.—Vos agraeixo el vostre interès per la felicitat de tots. (*Se'n va.*)

JAUME.—Cal anar amb cautela per no espatllar-ho tot.

ESCENA SEXTA

Jaume i Joan

JOAN. —En Roc m'ha dit que volieu parlar-me.

JAUME.—Si t'he enviat a buscar és sols per fer-te Unes preguntes en què espero que em diràs el cert de l'assumpte, tinc entès que estàs enamorat de la forastera, contesta'm sense cap mena de recansa.

JOAN. —Perdoneu estimat avi, si manco a les vostres bones disposicions, però al cor no se'l pot torcer de la seva voluntat, acà és quan m'he donat compte que la

Roser l'aprecio per lo bé que s'ha portat amb nosaltres, però és altre carinyo, altre afecte, és un afecte respetuós de germana.

JAUME.—Bé ..., bé ..., ja sabs la conducta pasada de la forastera? Tant ella com el seu pare són bons, però cal sapiguer-hi tractor-los.

JOAN. —Jo he viscut hores solitaries amb ells i crec conèixer força el seu caràcter, lo bons que són i, és per això, estimat avi, que desitjaria que consentissiu enmaridar-me amb Maria Lluïsa.

JAUME.—D'això ja en parlarem més tard, ara podries anar a veure si els pastors tenen tot el bestiar conduït, que després, amb el tràfec que s'apropa, no hi haurà temps de res.

JOAN. —(*Amb estranyesa.*) Però avi, per què heu preguntat doncs? Què voleu que sigui un desgraciat?

JAUME.—Fes el que et dic, i per lo demás no pateixis que tot s'arreglarà. (*En Joan se'n va per la part oposada de la casa.*) Farem el que poguem per arreglar-ho en bé de tots. (*Entra en la casa.*)

ESCENA SÈPTIMA

Maria Lluïsa, Robert i a poc Joan

ROBER.—El que vols fer no està bé Maria Lluïsa, ens han estatjat molt bé, i ara deixar-los sense el més petit adeu, no ho trobo prou correcte.

M.LL. —Pare, és molt convenient que deixem aques-

ta masia, com més aviat millor, puix que correm el perill d'ésser, sense voler-ho, la causa d'un disgust molt greu per ells.

ROBER.—No hi veig el motiu de lo que dius, em sembla que, tan de tu com de mi, no els hem donat agravi perquè els pugués enutjar.

M.LL. —Pare, jo no volia dir-vos res fins que haguéssim estat ben lluny d'aquí, però davant dels vostres recels, vos ho explicaré, heveu de saber que en Joan està enamorat de mi, m'ha pregat per anar-se'n a casar a Espanya, i tinc por que si seguim en aquesta casa no hi haurà remei perquè cada vegada em sento més enamorada d'en Joan, i si marxem tot seguit, podrem evitar algún disgust que em doldria l'ànima.

ROBER.—Davant de lo que em dius, el més convenient és partir de seguida, m'arribo a la meua cambra per cercar el poc que hi tinc, i emprendrem tot seguit el camí. (*Entra a la casa.*)

ESCENA OCTAVA

Maria Lluïsa i Joan

JOAN. —Maria Lluïsa, tinc que donar-te una gran nova per a tots dos, l'avi m'ha cridat i m'ha dit que ho sabia tot, i que no volia de que jo fos desgraciat casant-me amb una dona que no estimo com a muller i deixar el que el meu cor ha escollit.

M.LL. —I la Roser com queda? Jo mai consentiré que es causi la més petita pena a una per-

sona que per mi s'ha de despreciar.

JOAN. —Escolta, no t'apenis, tant la Roser com jo si era caert que l'avi ens havia fet aquesta boda i nosaltres dos ens aprecien, però de molt diferent manera de tu i jo, ara que jo conec l'amor verdader que surt d'aquí, no et creguis que el deixi, perquè he notat que tu també m'estimes. (*Agafant-li les mans.*) Diga'm que tu també em vols, diga-m'ho i no em facis sofrir.

ESCENA NOVENA

Maria Lluïsa, Joan i Robert

ROBERT.—Maria Lluïsa quan vulguis partirem. Jove, direu al vostre venerable avi que havem tingut noves de què la nostra marxa no es pot ajornat, veient-nos precisats a partir sens demora.

JOAN. —És imposible que cap de nosaltres vos permetem partir, perquè abans tenim que resoldre una cosa de molta importancia per a vosaltres i per a mi.

ROBER. —És inútil que intenteu interrompre nostra marxa, ja vos he dit que assumptes molt personals ens obligan deixar la vostra terra tot seguit.

ESCENA DEU

Els mateixos, més en Jaume, l'Eudald i en Roc

JAUME.—Bé, que li passa a aquesta bona gent?

JOAN. —Volen marxar ara mateix, diu que no tenen

ni un minut per perdre, i vós ja sabeu que no poden marxar.

JAUME.— Precisament, Robert, jo vos cercava, perquè vos volia parlar respecte a la vostra xamosa filla i el meu nét Joan, vos prego que entreu junt amb mi i resoldrem, entre vós i jo, això que tant preocupa a aquestes jovenets. (*Entren tots a la casa menys en Joan que al girar-se veu venir l'Eudald amb aire de mal humor.*)

JOAN. —Bé, Eudald, celebros que hagi vingut a la boda, encara que veuren alguna cosa canviada, i això demostra que no em guardeu cap rencunia, encaixem i segellem la nostra amistad, doncs encara que no havia tingut l'ocasió de fer conversa amb vós, l'avi em digué que sou fill de can Puig de la Masana, i en aquesta casera que passà l'accident que ja sabeu, vareig tenir el goig de saludar el vostre pare i l'hereu. Si fa temps que no els heu vist, no cal que passen quimera per ells perquè están molt bé.

EUDAL.—Fa molt temps que no els he vist, i creieu que m'apena.

JOAN. —És molt d'estranyar que seient d'una casa de tan bon nom i desaogada posició, vos hagi posat en aquesta vida plena d'angoixes.

EUDAL.—Si us hagués d'explicar la meua història, creieu que és un calvari. Figureu-vos que em llenço a la muntanya per un desengany amorós, i després d'un llarg temps, retrobo la causant de la meua dissort, que està a punt de casar-se amb un altre.

JOAN. —I ella vos mostre apreci encara?

EUDAL.—Sí, encara m'estima.

JOAN. —I deixariu que es casés amb un altre sent a vós a qui estima?

EUDAL.—Això és el que estic decidit a que no passi. De molt petits que ens volem, varem jurar no oblidar-nos mai, i mal causi un trastorn, estigueu segur que no es casaran.

JOAN. —Veig que sou decidit i teniu coratge com tots els d'aquesta terra, si necessiteu quelcom de mi, maneu que jo ja sé el que és estar enamorat.

EUDAL.—Estic segur que necessitaré molt de vós. Digueu, n'esteu molt enamorat? L'estimeu força? I ella vos estima?

JOAN. —Jo sí l'aprecio molt, és la il·lusió més santa que he tingut, més ella no hem vol ésser franca, jo li lleigeixo, li comprenc, però els seus llavis encara no m'ho han dit.

ESCENA ONZE

Joan, Eudalt, Roc

ROC. —A la sala de dalt i són reunits l'amo i els forasters i m'han fet que hi pugis.

JOAN. —Vaig tot seguit. Escuseu-me Eudald, ja ho sabeu aquí teniu un bon amic a punt d'ajudar-vos en la vostra empresa amosa, fins aviat. (*Se'n va a la casa.*)

ROC. —Veig que sou dels primers convidats, per cert que veniu abillat ni que fosiu el nuvi.

EUDAL.—Què vos heu preocupat del meu as-

sumpte? Què ha passat? En Joan m'acaba de dir que l'estima molt, i que espera amb deliri la boda, i no sabeu que ella encara no li ha dit que el vol, veig que es resisteix la pobra. Volia obrar amb violència però al veure els cavallers que són, dubto i no sé què fer.

ROC. —No et desesperis i confia que nostre Señor tot ho fa bé. Jo també m'he cuidat de parlar amb l'amo, que està disposat de les millors intencions. *(En aquest moment se sent en Baldric que enrraona i surt estirant de la mà a la Tuies. En Roc fa senyes a l'Eudald Perquè no digui res, i se l'emporta cap el fons de l'escena.)*

ESCENA DOTZE

Eudald, Roc, Baldric i la Tuies

BALDR.—Vina doncs...vina...ja hi has estat prou a la cuina, un dia que vens i no vols estar pel teu xicot? Que ja sabs que et vol molt.

TUIES. —Sí, em vols, però no et vols casar. I jo Tantes ganes que en tinc.

BALDR.—Sempre em dius el mateix, ja t'he dit que per ara no ens podem casar.

ROC. —I per què no et pots casar Baldric?
(Els dos es queden parats al veure'l.)

Tuies. — Jo me'n vaig a dins, perquè la Roser em renyaria, i no vull que s'enfadi, i menys avui que és per ella un dia tan

feliç. (*Al Baldric i coquetejant.*) Quin dia
seré que jo seré la núvia! (*L'abraça.*)

BALDR.—Ep ... Ep ... tu, aquí davant de tothom
no vull que m'abracis més, ho sents?
No veus que m'he sofocat.

ESCENA TRETZE

Els mateixos més la Roser

ROSER.— Tuies... Tuies... A on ets? Ja saps que se
t'ha cremat tot el que tenies al foc?

EUDAL.—(*Amb intenció.*) Perdonen-la, és que
està enamorada, i l'amor, li tira més
que les cassoles.

BALDR.—No la renyeu pobreta. (*La Tuies plora.*)
Vina, carinyo meu, i no ploris més, que
la Roser no vol fer cap pena a ningú.

TUIES. —(*Plorant i sanglotant.*) Si l'Estripat sap
que no m'he portat bé, no em donarà el
porquet que em va prometre.

ESCENA CATORZE

Els mateixos més en Joan i en Jaume, que surten de la casa i la Maria Lluïsa i Robert.

JOAN. —Roser...Roser ... com no m'havies dit
que estimaves l'Eudald? Avui serà un
dia de joia per a tots. Eudald deixeu que
us abraci que la felicitat d'avui tam-
bé us arriba.

JAUME.—Abraça també a en Baldric, que a
ell també li toca . (*En Baldric, en sen-
tir això, queda parat mirant-se a to-*

thom.) Sí, Baldric, sí...no et facis el desentès, que ja sé que tu i la Tuies us porteu estimació i com que crec que et falten pocs diners, jo ja te'ls posaré. Tu amb la teva muller viuràs a la sala que dóna a l'hort, d'aquí endavant la Tuies ajudarà a la meva néta i tu ajudaràs a en Joan.

BALDR.—(*Molt content i agenollant-se als peus d'en Jaume I agafant-li la mà per besar-l'hi.*) venerable avi, permeteu-me que d'aquí endavant vos anomeni així. De petit vareig quedar orfe, no he conegut altre benefactor que vós, la vostra bondat va fer que em recollissiu. Quan tant sols era un xaval, em vareu posar a prop d'en Roc, hi he crescut prop d'ell, ensenyant-me a estimar a tothom, a resar, i llegir; i després de tantes mercès, féu que avui prengui muller i, a més, em permeteu que em quedi baix el mateix sostre que vós.

JAUME.—No faig més que correspondre a la teva llealtat, ja que sempre he trobat amb tu un servidor noble, treballador, i amb bon cor. Janic... Janic ... corre, vés a veure al Sr. Rector, li diga-li que en lloc de dar avui una benedicció a una parella, demà en donarà tres, i que prepari les millors gales a l'altar de la Verge de Meritxell.

JANIC. —Si em permetessiu vos demanaria que em deixessiu fer d'escolar, mentre es

celebri la cerimònia.

JAUME.—Apa corre, vés i faràs d'escolar. (*En Janic desapareix pel fons.*)

ESCENA QUINTZE

Els mateixos menys en Janic

JOAN. —Molt bé Baldric, et felicito a tu i a la Tuies.

JAUME.—Eudald, em convingut amb la Roser que si us venia bé demà celebrarem la boda d'en Baldric i la Tuies, la de vós amb la Roser i la de la Maria Lluïsa amb en Joan amb el ben entès de què he decidit dar-vos per arrendament, durant cinc anys, el mas de la Massana, que com ja sabeu és de molt bon conrreuar, així podreu fer una llar Felisa, prometeu-me abans de què deixaràs aquesta vida.

EUDAL.—Reconegut quedo de vós, de tot quan m'heu ofert i des d'aquest moment vos garantitzo de què com fins ara heu estimat a la Roser com a filla, jo faré els possibles perquè en sigui mereixidor de vostre aprecí, i vos dono mercès de què em doneu per manar el mas de la Massana, perquè així seré a prop dels meus pares. Bel, no us poseu trista perquè des d'aquest moment tindreu un fill més.

BEL. —(*Abraçant-lo.*) Gràcies fill meu.

JAUME.—Bé, Roc, què me'n dius, no ja goig aquest pomell de joventut?

ROC. — Sembla una niuada d'ocells que espers-
seig els seus cants.

EUDAL.—Roser...cante'ns aquella cançó de l'à-
plec que cantaves a la casa, que em te-
nies tan encisat.

ROSER.— (*Cantant.*):

D'un jorn falaguer
dissabte de Maig
la vila de Lòria
frueix tots els anys
d'un jorn falaguer
dissabte de Maig
la vila de Lòria
frueix tots els anys
les campanes branden
les campanes branden
nin, nin, nanc,
nin, nin, nanc,
nin, nin, nanc,
nin, nin, nanc,
de l'àplec de Canòlic,
toquen sol llevant
nin, nanc, nin, nanc.

BALDR.—I tu Tuies, que no cantes?

TUIES.— (*Cantant:*)

La Bóta cor folla
du un altre mà
i a cada premsada
un gemec qui l'han.
El contorn s'anima
fins trinquis s'hi fan

aquell coll del single
es torna un mercat.

ROSER i TUIES.—(*Cantant:*)

Les dónes a casa
la posobra al tart
preparan el berenar
per mig l'endemà
ous, rostes, costelles,
formatge, i un gall
de vi bota plena, pernil, bull i pa
les campanes branden
nin, nin, nanc
nin, nin, nanc
nin, nin, nanc
nin, nin, nanc
de l'aplec de Canòlic toquen sól llevant
de l'aplec de Canòlic toquen sól llevant
nin, nanc, nin, nanc.

FI DE L'OBRA

ANNEX XV: LLEGENDES D'ANDORRA

En aquestes llegendes es diu altres textos que es representava a totes les parròquies per sant Esteve.

A) L'ANTIGA LLEGENDA DE L'ÓSSA DE CAL MOLES⁴²⁹

Diu la llegenda que, fa molts anys, en aquell temps en què els homes d'aquestes muntanyes podien parlar amb els habitants dels boscos, van passar aquests fets als camps de la prada de Moles d'Andorra la Vella:

Un matí assolellat, els senyors de cal Moles van anar a passejar pels prats de la Comella, pel marge obac del Valira. Mentre caminaven distrets per la terra humida, van sentir de sobte els brams d'una óssa que sortia furiosa del bosc en direcció al riu. No van tenir temps de pensar on es podien amagar que l'óssa ja era al seu davant, dreta, amb les potes del davant aixecades a l'aire i amenaçant-los amb unes dents enormes.

Els seus brams eren tan forts que la parella va quedar esglaiada; i pensant que estaven vivint els últims moments de la seva existència, li van demanar a crits:

— Óssa, atura't!, no ens matis!, fem un pacte de mutu respecte entre la teva espècie i la nostra que sigui recordat i perpetuat pels nostres fills i totes les generacions venidores. I perquè així sigui recordat, cada any dedicarem un dia a la teva memòria, farem festa i ballarem.

L'óssa, en percebre la desesperació i la sinceritat en la seva veu, va baixar les potes i, tot deixant de cridar, se'ls va començar a escoltar atentament. Al cap d'un moment de silenci, va girar cua i, sense fer-los cap mal, es va endinsar novament en el bosc.

Es diu que, a partir d'aquell dia, es va celebrar cada any la festa de l'óssa i que els senyors de cal Moles, complint fidelment la seva promesa, van convidar a pa i coca tots els habitants de la vila, mentre a la plaça del poble es representaven els fets narrats anteriorment. Cada any, la festa acabava amb el ball de l'óssa, i un home disfressat d'ós ballava amb totes les dones.

⁴²⁹ JULIÁN ADÁN, E., *op. cit.*, 1997, p. 222-223.

B) UNA SEGONA VERSIÓ DE LA LLEGENDA DE L'ÓSSA DE CAL MOLES⁴³⁰

Els senyors de cal Moles d'Andorra la Vella havien sortit de bon matí a controlar a les seves propietats el treball dels camperols que tenien a sou. De sobte, i sense que ningú no s'ho esperés, va sortir una óssa immensa del bosc que va començar a perseguir els senyors i els camperols, que, espantats de mort, demanaven auxili desesperadament sense saber on amargar-se. Afortunadament, molt a prop d'allí passava un caçador que, en sentir els crits aterradors, va acudir-hi corrents. I en trobar-se aquella óssa esverada empaitant la gent, li va disparar un tret mortal.

Els senyors de cal Moles, en agraïment al caçador, que era un dels homes que tenien llogats per portar els camps, li van oferir una festa, i perquè fos ben festejada van regalar un pa a tothom. I tan gran va ser l'agraïment que cada any van repetir el festeig, oferint un pa a tots els assistents i fent ball, mentre els treballadors representaven aquesta anecdòtica història a la plaça, a la sortida de missa.

⁴³⁰ *Ibidem*, p. 123.

ANNEX XVI: ÍNDEX DE *PIRENE*

PIRENE

LA PROTO-HISTÓRICA LEYENDA DE LA LLEGADA DE LAS PRIMERAS
GENTES DEL NORTE Y DE ORIENTE A LOS PIRINEOS Y COSTA BRAVA.
DEL SIGLO XV a. de J. AL SIGLO VI a. de J.

I — DANZAS I CULTOS DEL TIEMPO DEL BRONZE

L'Enterrament del Capdill en un dolmen

DANSA DE LES CARCULLES

al claror de la flama

EL BRUIXOT

2 torxes dels qui aporten la destrat de pedra i la carculla.

II — DANSA DE L'ÓS I DESCOBRIMENT DE LA FALCATA (ESPASA
CÈLTICA DE FERRO) ENTRE EL RHIN I EL DANUVI.

L'ORACLE DE LA PITONISA

III — EL PAS DELS ALPS I LA CANÇÓ DE PIRENE, FILLA DEL CAPDILL
BEBRIX.

IV — L'ARRIBADA A LA COSTA BRAVA ENVISTES DEL CANIGÓ. EL VOT
DE PIRENE: LA FALCATA, EINA DE GUERRA, CONVERTIDA EN
FALÇ, EINE DE TREBALL.

L'ENCONTRE AMB EL SEMIDÉU FENICI ALCIDES (HÉRCULES) RECENT
ARRIBAT D'ORIENT I L'ASCENCIÓ ALS CIMS.

V — NIT DE TEMPESTA

VI — ALCIDES FERIT ES AUXILIAT PER PIRENE I UNA TREMENTINAIRE.

VII — NOCTURN DE LA VALL D'ARAN

VIII — CAMÍ DE L'ANETO (el pic més alt 1405 mts)

IX — MORT DE PIRENE A LA GELERA

X — ALCIDES DÓNA EL NOM D'ELLA A LA SERRALADA I LI DEDICA UN TEMPLE I UNA CIUTAT A LA COSTA BRAVA.

XI — L'ARRIBADA DELS GRECS I LA PLANTACIÓ DEL CEP I L'OLIVERA.
HIMNES DÈLFICS (s. VI a. de Crist)

XII — L'OFRENA DE LES PRIMÍCIES DE LA CAÇA AL TEMPLE DE PIRENE
(ARTEMIS PELS GRECS, I VENUS PYRENEA PELS ROMANS)
LA SARDANA, DANSA DE LA FRATERNITAT UNIVERSAL.

ANNEX XVII: IMATGES DELS LLOCS DE REPRESENTACIÓ



Imatge 17.1. El local o cafè del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra, plaça Príncep Benlloch, 6 de gener de 1918. *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992, op. cit.*, p. 14.



Imatge 17.2. L'avinguda Carlemany l'any 1929. Andorra la Vella (Clixé Agrupació Fotogràfica de Catalunya). El *Cinema-Teatre.Casino Andorrà* es trobava dins del Casino Gran Hotel Andorra (l'edifici que apareix a la dreta), i una mica més amunt a l'esquerra, tenim el col·legi Meritxell.



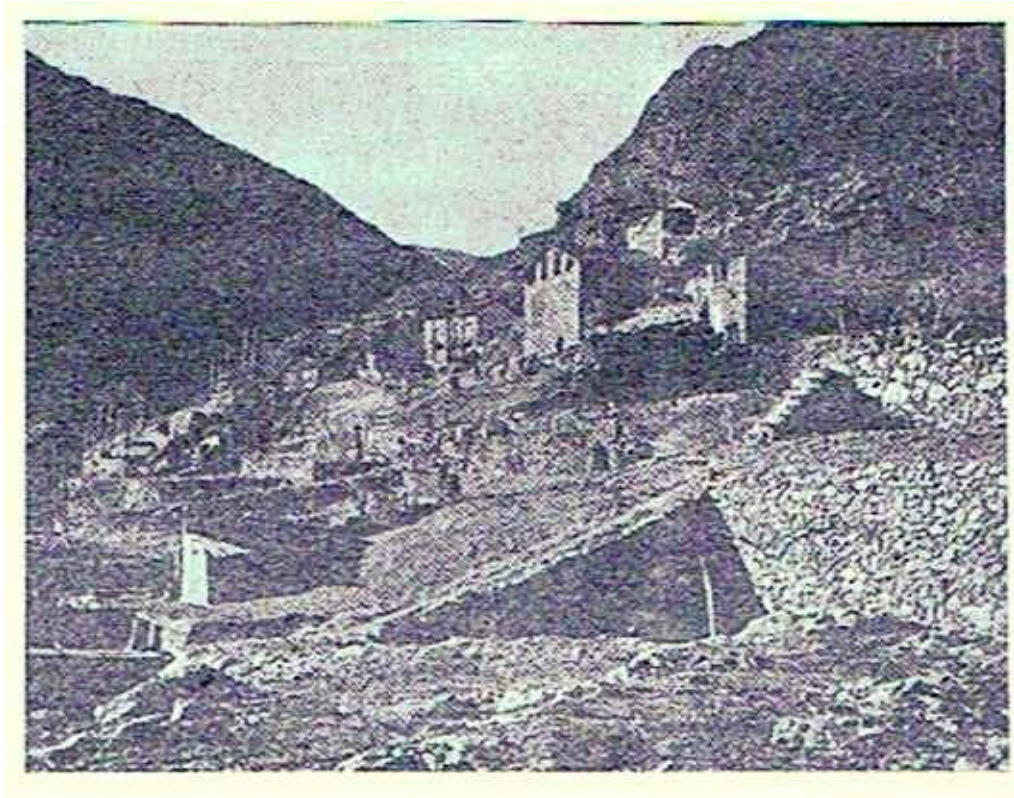
Imatge 17.3. El senyor Pere Prat, gerent de l'hotel Casino des de l'any 1948 fins a l'any 1959, amb les seves filles, davant de l'entrada de l'establiment. Arxiu fotogràfic d'Escaldes-Engordany. «Café Casino. Un hotel ple d'històries», *El pont de la Tosca. Comú d'Escaldes - Engordany*, núm. 16. Escaldes - Engordany: Comú d'Escaldes - Engordany, desembre, 2009, p. 4-7.



Imatge 17.4. El Sindicat d'Iniciativa. Foto: F. Peig. Arxiu Nacional d'Andorra.



Imatge 17.5. Bandera i escut del Centre de Cultura Lauredià. (Arxiu: Daniel Areny).
Programa Festa Major de Sant Julià de Lòria 1992. 25, 26, 27 i 28 de juliol, op. cit.,
p. 11.



Imatge 17.6. Engordany: costat de Ponent. L'escenari del «*Pessebre vivent*» al moment del Quadre Plàstic. ALBERT I CORP, E., *El pessebre vivent d'Engordany. Valls d'Andorra*. Barcelona: Biblioteca folklórica Barcino, 1956, p. 11.

ANNEX XVIII: DOCUMENTACIÓ SOBRE LA POLÈMICA CREADA PER LA REPRESENTACIÓ DE L'OBRA *LES ESCOLES LAIQUES*

A) CARTA DEL VEGUER FRANCÈS AL DELEGAT PERMANENT D'ANDORRA A PERPINYÀ AMB DATA DEL 5 DE NOVEMBRE DE 1935

VIGUERIE FRANÇAISE, ANDORRE Andorre la Vieille, le 5 Novembre 1935.

2^{ème} Division.

1^{er} Bureau.

Le Viguiier de France en Andorre,
A Monsieur le Préfet des Pyrénées Orientales,
Délégué Permanent pour l'Andorre, à Perpignan.

Le Syndic général des Vallées est venu me voir aujourd'hui en compagnie du Dr. Picart, conseiller général, à l'occasion d'une représentation théâtrale de caractère tendancieux (les Ecoles laïques) dont j'aurai l'honneur de vous rendre compte par le courrier de demain ; il m'a déclaré , au cours de la conversation, qu'il conviendrait sans doute que fûssent reprises les négociations relatives à l'instalation de téléphone.

Les deux visiteurs se sont prétendus obsédés par les démarches de MR Tarongí. Ils ont fait allusion à l'affaire à laquelle se trouvent mêlés ; en Espagne, le directeur de la Compagnie téléphonique ainsi que Mr Aurelio Lerroux, affaire qui paraît avoir produit sur eux une certaine impression.

Je leur ai répondu qu'il serait sans doute préférable d'attendre, pour aborder de nouveau la question des téléphones, que se soient calmées les très graves préoccupations qui absorbent actuellement notre Gouvernement, ajoutant que je m'empresserais de vous mettre au courant des intentions qu'ils me manifestaient.

En réalité, il paraîtrait prudent d'attendre qu'ait eu lieu la prochaine session de Conseil général, qui doit avoir lieu le 13 de ce mois, et l'accueil qui aura été réservé aux propositions que Mr Tarongí se proposerait de soumettre à l'Assemblée. / .

B) CARTA DEL VEGUER FRANCÈS AL DELEGAT PERMANENT
D'ANDORRA A PERPINYÀ AMB DATA DEL 6 DE NOVEMBRE DE 1935

VIGUERIE FRANÇAISE, ANDORRE Andorre la Vieille, le 5 Novembre 1935.

2^{ème} Division.

1^{er} Bureau.

Le Viguiier de France en Andorre,
A Monsieur le Préfet des Pyrénées Orientales,
Délégué Permanent pour l'Andorre,

à PERPIGNAN.

J'avais à plusieurs reprises, au cours de ces temps derniers, recueilli des indices d'une campagne sournoise de propagande menée contre nos écoles en Andorre par les Pères de Montserrat, établis aux Escaldes. Ces religieux sont venus dans les Vallées à la suite des évènements de 1931, en Espagne, vraisemblablement dans le but d'y préparer, pour certaines éventualités, un refuge pour les membres de leur ordre et pour les capitaux de la congrégation, qui sont très considérables.

Ils n'ont pas perdu leur temps, car ils possèdent actuellement aux Escaldes un hôtel luxueux, un grand immeuble contenant un garage et au premier étage une vaste école destinée non seulement aux enfants de leur paroisse mais à ceux des autres paroisses qu'ils s'efforcent d'obtenir, enfin un terrain où ils se proposeraient d'établir un collège d'études secondaires. Ils disposent d'un cinéma dont les représentations ont lieu tous les dimanches et sont à peu près gratuites. Leurs élèves ont constitué une société, «l'Andorre Nouvelle» rattachée au mouvement espagnol *F.J.C.* qui se consacre à des exercices de sport dans un terrain loué à cet effet, et à l'organisation de soirées récréatives. C'est certainement à l'instigation des Pères de Montserrat qu'à été fondée il y a quelques mois une école religieuse pour fillettes aux Escaldes, où existe déjà une école française.

Enfin, ils ont obtenu du Quart des Escaldes, la concession de sources d'eaux minérales, concession annulée par le Conseil Général par un décret soumis en appel aux deux Délégations Permanentes, et dont l'exploitation constituerait une des principales entreprises de l'Andorre.

Il y aurait, dans tous ces résultats acquis après un aussi court séjour dans le pays, de quoi satisfaire de moins ambitieux. Mais l'esprit de domination y perdrait ses droits.

Mon attention était attirée, samedi dernier, par distribution publique de prospectus (dont ci-joint un exemplaire) annonçant pour le lendemain la représentation, dans les locaux du collège Meritxell aux Escaldes, du «Drame impressionnant en trois actes et en vers intitulé *Les écoles Laïques*». Je recevais presque aussitôt la visite de l'instituteur français des Escaldes, M. Candide Rossell, qui, ayant eu par un des jeunes acteurs communication, des feuillets de son rôle, me dénonçait le caractère violent et tendancieux de la pièce en question. Sur ma demande M. Rossell consentit à se rendre à Encamp pour mettre au courant des faits le Syndic Général, et ce dernier écrivit séance tenante, aux Pères et à l'Andorre Novella pour les inviter à lui soumettre la texte du drame *Les écoles laïques* et à s'abstenir de représenter celui-ci tant que l'autorisation réglementaire n'aurait pas été obtenue.

Ayant été reçu successivement, lundi dernier, par le Délégué Permanent Episcopal et par le Co-Prince Evêque, je les ai entretenus de l'incident. Mgr. Guitart venait d'avoir un long entretien avec les religieux des Escaldes qui lui avaient affirmé que l'œuvre était bien anodine, sauf peut-être quelques passages, et le titre même, que l'on pourrait changer..., il revendiquait d'ailleurs le droit de défendre les âmes, ajoutant qu'il n'était nullement question d'attaquer les écoles françaises, dont il reconnaissait que les maîtres des écoles espagnoles, qui ont été installées contre son gré et dont le contrôle lui échappe, feraient profession d'athéisme. La conversation prenant un tour un peu inquiétant, nous avons, par une entente tacite, abordé un autre sujet. En dehors des convictions qui l'amènent, l'Evêque d'Urgel doit être pénétré du désir de ménager les Pères, bien que ces derniers aient déjà eu maille à patir avec la plupart des desservants des Vallées : le diocèse, qui comprend plus de 400 paroisses, est des plus pauvres, et a un besoin pressant de subsides extérieurs.

Lorsque j'ai pris congé de Mgr. Guitart, il m'a simplement déclaré que l'un des religieux viendrait me porter le texte des *Écoles laïques*, pour me permettre de l'examiner : ce qui

fut fait le soir même, mais j'ai dû détromper mon visiteur qui paraissait croire qu'après avoir supprimé ou modifié quelques phrases, je donnerais un visa que l'on n'aurait pas manqué d'interpréter comme une approbation.

Dès le lendemain mardi 5 novembre, le Syndic Général est venu également me voir, accompagné de Dr. Picart, Conseiller Général, et m'a remis une lettre adressée aux deux Viguiers, dont j'ai l'honneur de vous transmettre ci-joint la traduction avec le texte de ma réponse. J'ai aussi donné communication des deux documents à mon collègue épiscopal.

Ainsi que vous le verrez, le Syndic Général demandait aux Viguiers « compétents pour prévenir et résoudre les questions relatives à l'ordre public » de prendre une décision définitive relativement à la réalisation de la représentation.

Il m'a paru inutile d'entrer à ce sujet en discussion avec mon collègue épiscopal, après les déclarations que j'avais reçues du Co-Prince Evêque, auquel certains bruits prétaient l'intention de donner l'ordre formel de procéder à l'exécution du programme.

Je me suis borné à reproduire, dans ma lettre au Syndic, les considérations relatives à l'injustice et à l'inopportunité de pareils moyens de propagande, susceptibles d'apporter dans les Vallées un nouvel élément de trouble, considérations que j'avais développées dans notre entretien et auxquelles il avait, ainsi que le Dr. Picart, donné sa pleine adhésion. J'ajoutais qu'au surplus je saisisais de l'incident, la Délégation Permanente.

J'ai lieu de penser que cette affaire sera soumise au Conseil Général dans sa prochaine session qui sera ouverte le 13 de ce mois. D'après mes renseignements, l'attitude des religieux des Escaldes serait sévèrement jugée par la majorité de l'opinion publique.

Le résumé de la pièce *Les écoles laïques* contenu dans ma lettre au Syndic et les extraits qui y sont joints vous permettront de vous rendre compte de la tendance injurieuse et passionnée de cette œuvre, de l'esprit étroit et venimeux qu'elle reflète. /.

C) I ANNEX DE LA CARTA DIRIGIDA PEL VEGUER FRANCÈS AL DELEGAT PERMANENT D'ANDORRA A PERPINYÀ AMB DATA DEL 6 DE NOVEMBRE DE 1935

I. CARTA DEL SÍNDIC GENERAL, PERE TORRES, ALS VEGUERS EPISCOPAL I FRANCÈS AMB DATA DEL 5 DE NOVEMBRE DEL 1935

Le Syndic général des Vallées aux Viguiers des Vallées

Encamp, le 5 Novembre 1935.

(Traduction)

J'ai l'honneur de vous faire connaître que le 2 de ce mois j'ai reçu une requête de l'instituteur de l'école française des Escaldes, Mr. Candide Rossell, par laquelle m'était demandée la suspension de la représentation d'une œuvre théâtrale intitulée « Les écoles laïques » qui devait être jouée publiquement dans des locaux des R.R.P.P. des Escaldes, ainsi qu'il ressort du programme ci-joint: dans cette instance, il était déclaré que la représentation en question pourrait donner lieu à des alteracions de l'ordre public.

Pour éviter que les faits envisagés dans cette requête ne se produisent, j'ai décidé de prescrire la suspension de la représentation, à titre de mesure provisoire, et je m'en remets à V. V. S. S. I. I., autorités compétentes pour prévenir et résoudre les questions relatives à l'ordre public, à l'effet de prendre la résolution définitive que j'attends de vous.

Signé, Père Torrès.

II. CARTA, RESPOSTA, DEL VEGUER FRANCÈS AL SÍNDIC GENERAL
AMB DATA DEL 5 DE NOVEMBRE DEL 1935

VIGUERIE FRANÇAISE, ANDORRE

Le Viguiet de France en Andorre, au Síndic général des Vallées.

Andorre la Vieille, le 5 Novembre 1935.

J'ai l'honneur d'accuser réception de la lettre en date de ce jour, adressée aux deux Viguiers des Vallées, par laquelle vous leur faites connaître qu'avant ordonné la suspension de la représentation de la pièce « Les écoles laïques » qui devait avoir lieu le dimanche 3 novembre dans la salle du collège Meritxell, aux Escaldes, vous vous en remettez à eux, autorités compétentes pour prévenir et régler les questions relatives à l'ordre public, du soin de donner une solution à cette affaire.

S. Exc. Le Co-Prince Evêque m'ayant déclaré, dans une audience qu'il m'accorde hier, qu'il ne pensait pas que l'ordre public fût en cause en cette affaire, je ne considère pas comme opportun d'entrer en conversation, à ce sujet, avec mon Ill. collègue Episcopal, auquel je transmets toutefois votre lettre et la copie de la présente réponse.

Je me bornerai donc à soumettre la question, à toutes fins utiles, à l'Ill. Délégué Permanent de France, mais je tiens cependant à préciser les motifs pour lesquels j'ai engagé moi-même un des instituteurs des Vallées à vous exposer les inconvénients qui peuvent résulter, à mes yeux, de la représentation publique de « Les Écoles Laïques ».

Le titre même de la pièce dont je vous communique ci-joint le texte, indique qu'il s'agit d'exposer une thèse générale : Cette thèse a pour objet l'immoralité de l'enseignement des écoles laïques et les conséquences funestes qui en résultent. Le sujet est conçu et développé dans le but d'en assurer la démonstration.

« Jean chasse de la maison familiale son propre père, parce que ce dernier lui reproche de faire instruire son fils Louis à l'école laïque.

Louis est envoyé par son père à Barcelone, pour y poursuivre ses études. Il y mène, avec un compagnon qui a reçu la même instruction que lui, une mauvaise vie.

Submergés dans la fange des vices, parmi les compagnons les plus vils, la carrière qu'ils suivent, c'est celle du crime.

Blessé grèvement par un des ses compagnons de débauche, Louis vient de mourir sous les yeux de son père et de son grand-père.

Il maudit son père :

Louis : C'est vous mon assassin...que votre sang soit maudit...Et s'il est vrai qu'il y a un enfer, comme vous le prétendez à présent, j'irai, mais vous aussi, vous serez l'aliment de ses flammes.

Quelques personnes entrent précipitamment, et l'une d'elles demande : Que se passe-t-il ?

Séraphin : Ce sont les fruits de la maudite et fatale école laïque (fin) »

Il y a en Andorre, Ill. M. le Syndic Général, depuis 35 années des écoles laïques françaises.

Sept fonctionnent actuellement, dont six sont confiées aux soins de maîtres Andorrans.

Je n'ai pas compris qu'aucun d'eux ait fait, de la part de la population ou des parents de leurs élèves, l'objet du moindre reproche. Ils se consacrent consciencieusement à leur tâche et je suis certain qu'ils observent vis-à-vis des autorités l'attitude la plus correcte. J'ai eu la satisfaction de lire dans le dernier rapport de M. l'Inspecteur primaire l'appréciation suivante :

« Les résultats des examens de cette année ont été tout à l'honneur de nos collaborateurs. Le temps n'est pas éloigné où nos écoles d'Andorre pourront lutter de qualité, de méthodes et de rendement avec la novenne de nos écoles métropolitaines ».

Et je me permets de poser les questions suivantes :

Est-il juste que par une propagande faite sous le patronage d'autres maîtres installés dans les Vallées, dans leur local mène, et sous le couvert d'une représentation théatrale annoncée à grand renfort de prospectus le discrédit soit jeté sur les maîtres français, qui dirigent des écoles laïques, sur les centaines d'Andorrans, qui leur doivent l'instruction, sur les enfants qui fréquentent ces mêmes établissements?

Est-il prudent de créer, en dehors de toutes provocations, de nouveaux sujets de discussion passionnée entre les habitants de ce pays, peut-être aussi de querelles entre les enfants d'un même village, à un âge où on a mieux à faire que de se disputer et de se détester.

Signé, H. Samalens.

D) II ANNEX DE LA CARTA DIRIGIDA PEL VEGUER FRANCÈS AL DELEGAT PERMANENT D'ANDORRA A PERPINYÀ AMB DATA DEL 6 DE NOVEMBRE DE 1935

I. EXTRACTES DEL DRAMA *LES ESCOLES LAÏQUES*

Annexe à la lettre à la Delegation Permanente de France du 6 Novembre 1935.

Extraits du drame «Les écoles laïques», en vers, original de I.P.T –Imprimerie de St Joseph; Manresa, 1889.

(Traduction)

Page 9. On entend la Marseillaise, chantée par des enfants:

Serafin – Qu'est-ce? La Marseillaise?

Jean - Ce sont les enfants de l'école laïque.

Serafin – L'école laïque? Oh! Et, dis-moi, depuis quand a-t'on introduit cette peste?

Page 12. Serafin – Il va à l'école laïque...? à cette couveuse de démons?

Page 14. Serafin – Ainsi donc l'instruction donnée à l'école laïque est telle qu'elle doit faire des fils, n'en doute pas, les turment des parents. Sache que l'on y enseigne que l'existence de Dieu est une imposture.


Page 48. Serafin – Ce n'est rien, c'est le programme des examens qu'il y aura demain à l'école laïque, dans la rue de la Madama (I). Oh, ce sera vite fait, on chantera la Marseillaise, on posera aux enfants quatre questions stupides: mais rien sur la religion.

(I) «la Madama» est une appellation plutôt réservée aux patronnes de maisons closes...

E) III ANNEX DE LA CARTA DIRIGIDA PEL VEGUER FRANCÈS AL DELEGAT PERMANENT D'ANDORRA A PERPINYÀ AMB DATA DEL 6 DE NOVEMBRE DE 1935

I. PROSPECTE DE L'OBRA DEL 3 DE NOVEMBRE DE 1935

*Vignette de France
en ANDORRE*



La secció dramàtica del Grup «Andorra No-
vella» inaugura la temporada, posant en es-
cena, en la sala del Col·legi Meritxell, l'impre-
sionant drama en tres actes

“Les Escoles Laiques”

i el divertit sàinet

“ E M B O L I C S ”

baix el següent repartiment

LES ESCOLES LAIQUES

<i>Personatges</i>	Actors
<i>L'avi</i>	A. López
<i>Serafi</i>	J. M. Estañol
<i>Joan</i>	F. Castellà
<i>Lluís (de deu anys)</i>	A. Zamora
<i>Lluís (de vint anys)</i>	C. Pinyol
<i>Quico</i>	F. Rosell
<i>Andreu</i>	P. Zamora

<i>Ernest</i>	J. M. Estañol
<i>D. Ernest</i>	M. López
<i>D. Silvestre</i>	J. Rispal
<i>Nasi</i>	F. Castellà
<i>Pauet</i>	N. Rosell

Apuntador: J. M. Farré

Salutació per J. Rispal
Dia 3 de Novembre del 1935.

Entrades: Grans 0'50 ptes. Petits 0'25 ptes.

II. CARTA DEL VEGUER FRANCÈS AL DELEGAT PERMANENT
D'ANDORRA A PERPINYÀ AMB DATA DEL 7 DE NOVEMBRE DE 1935

VIGUERIE FRANÇAISE, ANDORRE

Andorre la Vieille, le 7 Novembre 1935.

2^{ème} Division.

1^{er} Bureau.

Le Viguiier de France en Andorre,
A Monsieur le Préfet des Pyrénées Orientales,
Délégué Permanent pour l'Andorre,

à PERPIGNAN.

Pour faire suite à ma lettre en date d'hier, j'ai l'honneur de vous transmettre ci-joint :

1-La traduction d'une lettre en date d'hier par laquelle le Syndic Général communique aux Viguiiers le texte lettre, en date de 5, qu'il a reçue du Délégué Permanent Episcopal. Ainsi que vous le verrez, M. Fornesa déclare qu'il appartient aux Viguiiers, et non au Syndic, d'accorder ou de refuser les autorisations de représentations théâtrales et en conséquence fait savoir qu'il a donné lui-même la dite autorisation au groupement Andorra Novella F.J.C. pour représenter l'œuvre en question avec le même titre ou un titre analogue, au jugement de cette Délégation.

2-Le texte de ma réponse en date de ce jour. Je considère que devant la déclaration du Co-Prince Evêque, qui est d'avis que l'ordre public n'est pas en cause, les Viguiiers n'ont pas à intervenir pour le moment dans cette affaire, que le Délégué Episcopal a d'ailleurs cru devoir évoquer en prenant une décision, sans prendre l'avis de son collègue français.

Le Syndic Général, auquel M. Larrieu vient de remettre ma réponse, a affirmé sa résolution d'interdire la représentation. Nombreux sont les Andorrans qui manifestent leur indignation de l'attitude adoptée par les religieux du collège Meritxell -/-

I. CARTA DEL SÍNDIC GENERAL ALS VEGUERS EPISCOPAL I FRANCÈS
AMB DATA DEL 6 DE NOVEMBRE DE 1935

Le Syndic général des Vallées

Aux Viguiers des Vallées.

Encamp, le 6 Novembre 1935.

(Traduction)

Comme suite à ma lettre du 5 de ce mois, adressée à V.V.S.S., je dois porter à votre connaissance qu'à la Mître une communication que je copie textuellement ci-dessous :

« Nous venons de prendre connaissance de l'ordre donné par V.S. le 3 de ce mois, par lequel V.S. a interdit la représentation scénique d'une œuvre intitulée Les écoles Laiques jusqu'à ce que le groupement Andorra Novella F.J.C. que devait la représenter ait obtenu le permis réglementaire.

Vraiment surpris de l'ordre en question, nous devons vous signifier que nous ne concevons pas comment il peut rentrer dans les attributions de la Syndicature de le donner. Car il est évident que ce faisant elle empiète sur les privilèges de l'autorité chargée de l'ordre public : il n'appartient pas à la Syndicature de donner une autorisation quelconque relativement aux spectacles théâtraux. Car c'est l'attribution des Viguiers d'accorder ou de refuser cette autorisation.

En conséquence nous faisons savoir à V.S. que cette Délégation a donné pleine autorisation à l'association Andorra Novella F.J.C. pour représenter l'œuvre scénique en question avec le même titre ou un titre analogue, suivant ce que cette Délégation estimera le plus convenable. »

Le Délégué de la Mître, signé, Ricard Fornesá.

Ce que j'ai l'honneur de porter à la connaissance de V.V.S.S. auxquelles Dieu garde de nombreuses années.

Signé, (L.S.), Père Torrés.

II. CARTA DEL VEGUER FRANCÈS AL SÍNDIC GENERAL AMB DATA DEL
7 DE NOVEMBRE DE 1935

Le Viguiet de France en Andorre,

Au Syndic général des Vallées, à Encamp.

Andorre la Vieille, le 7 Novembre 1935.

J'ai l'honneur d'accuser réception de votre lettre du 6 de ce mois.

Prends note de ce que l'illme Mr le Délégué de La Mître vous a déclaré, dans la communication qu'il vous a adressée le 5 Novembre, « qu'il rentre dans les fonctions des Ills Viguiers d'accorder ou de refuser l'autorisation de spectacles théâtraux et qu'en conséquence l'illme Délégation de la Mître a donné pleine autorisation au groupement Andorra Novella F.J.C. pour représenter le drame « Les écoles Laïques » avec le même titre ou un titre analogue, selon ce qui sera estimé le plus convenable au jugement de cette Délégation ».

Je dois ajouter que même si l'ordre contenu dans la lettre de l'illme Mr le Délégué Permanent émanait de mon Collègue Episcopal, je m'abstiendrais de toute action contraire. Car il me répugnerait de donner au peuple le spectacle d'attitudes contradictoires de la part de deux de ses hautes autorités et j'estime aussi qu'en toute occasion, mais en particulier au sujet d'une question qui ne présente pas une véritable urgence, ceux qui ont l'honneur d'être investis d'une autorité déléguée par les Co-Princes doivent, dans l'attente d'une décision souveraine étudiée dans un esprit de conciliation, donner le témoignage d'une considération réciproque pour leurs opinions divergentes, et l'exemple de la modération.

Je transmets à l'illme Viguiet Episcopal votre lettre précitée, avec la copie de ma présente réponse ./.

Signé, H. Samalens

III. CARTA DEL VEGUER FRANCÈS AL DELEGAT PERMANENT
D'ANDORRA A PERPINYÀ AMB DATA DEL 16 DE NOVEMBRE DE 1935

VIGUERIE FRANÇAISE, ANDORRE Andorre la Vieille, le 16 Novembre 1935.

2^{ème} Division.

1^{er} Bureau.

Le Viguiier de France en Andorre,
A Monsieur le Préfet des Pyrénées Orientales,
Délégué Permanent pour l'Andorre,


à PERPIGNAN.

À la suite de l'intervention du Délégué Permanent Episcopal, les religieux des Escaldes ont modifié le titre de la pièce « Les écoles laïques », qui est devenue « les fruits d'une mauvaise éducation », et ont fait disparaître du texte même les passages particulièrement violents que j'avais soulignés dans les lettres que j'avais adressées au Syndic Général ainsi qu'à mon collègue épiscopal.

La représentation, annoncée par un prospectus que j'ai l'honneur de vous envoyer ci-joint, a eu lieu le dimanche 10 Novembre, devant une assistance très restreinte ; elle n'a provoqué aucune manifestation, malgré la présence d'une vingtaine de jeunes gens qui étaient décidés à protester dans le cas où des attaques directes contre l'école laïque auraient été maintenues ./.

I. PROSPECTE DE L'OBRA DEL 10 DE NOVEMBRE DE 1935

*Vignette de France
en ANDORRE*



La secció dramàtica del Grup «Andorra
Novella» posarà en escena, en la sala del
Col·legi Meritxell, l'impresionant drama
en tres actes

Els fruits d'una mala educació

baix el següent repartiment

<i>Personatges</i>	Actors
<i>L'avi</i>	A. López
<i>Seraff</i>	J. M. Estañol
<i>Joan</i>	F. Castella
<i>Lluís (de deu anys)</i>	A. Zamora
<i>Lluís (de vint anys)</i>	C. Pinyol
<i>Quico</i>	F. Rosell
<i>Andreu</i>	P. Zamora

i el divertit sainet

“Embolics”

repartiment

<i>Ernest</i>	J. M. Estañol
<i>D. Ernest</i>	M. López
<i>D. Silvestre</i>	J. Rispal
<i>Nasi</i>	F. Castella
<i>Pauet</i>	N. Rosell

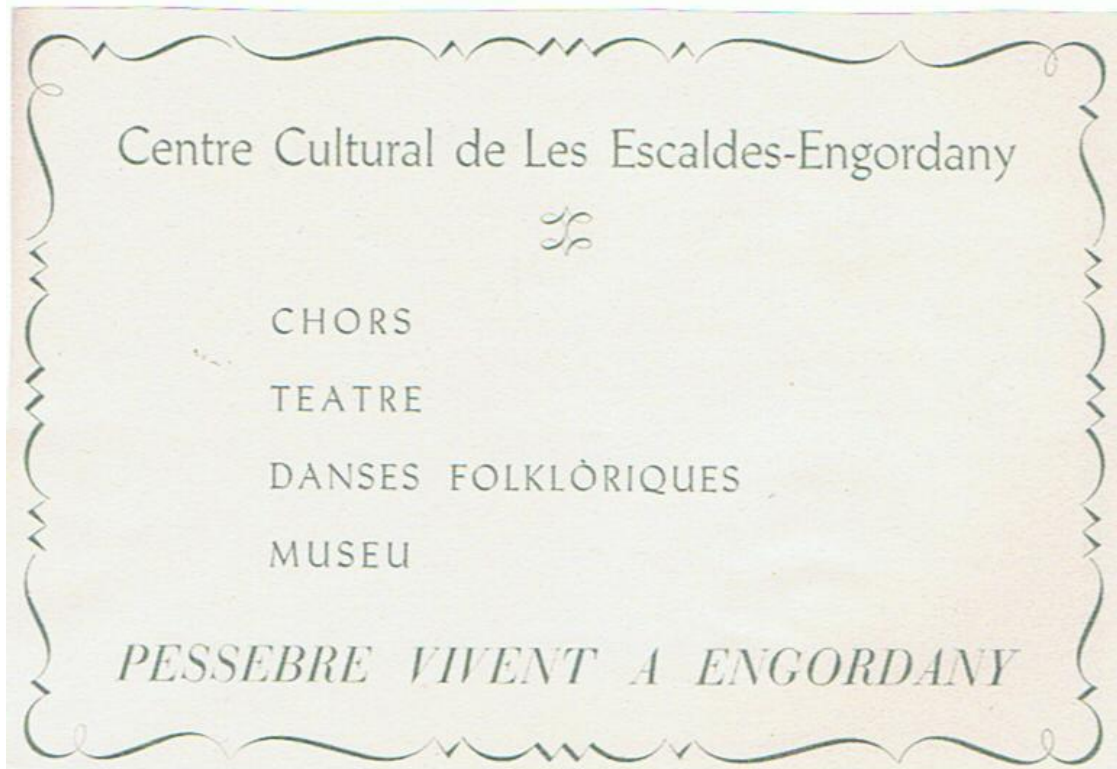
Apuntador: J. M. Farré

Dia 10 de Novembre del 1935
a les 4'30 de la tarda

Entrades: Grans 0'50 ptes. Petits 0'25 ptes.

Tolràs Gràfics - Seu d'Urgel

ANNEX XIX: ANUNCIS TEATRALS A LA PREMSA



Imatge 19.1. Anunci de les activitats culturals —entre les quals cal destacar el teatre— portades a terme pel Centre Cultural de Les Escaldes-Engordany, extret del *Programa Festa Major Escaldes-Engordany 1956*. Arxiu Històric del Comú d'Escaldes-Engordany. 1956.

«PESSEBRE VIVENT»

ANDORRA

3 días

Pesetas 550

Sal. 15, 22, 24 y 29 de diciembre

Viajes Cantabria

Rambla de Estudios, 124

Teléfonos 31-84-40 y 21-63-54

Imatge 19.2. *La Vanguardia española*. Diumenge, 9 de desembre de 1958, p. 21.

AYUNTAMIENTO DE BARCELONA

FIESTAS DE LA MERCED 1957

PARQUE GÜELL

HOY, DIA 21, A LAS 19.30 HORAS

POR PRIMERA VEZ EN LA CIUDAD

REPRESENTACIÓN DEL

«PESSEBRE VIVENT»

De Engordany (Andorra)

A CARGO DE LOS MISMOS INTERPRETES ANDORRANOS

PRECIOS: 35, 25 y 10 Ptas.

Taquillas en el acceso al Parque por la entrada principal, al final de La calle de Larrard (tranvía del disco 24), autobuses de la plaza San-Llehy por la entrada al lado del Cottolengo y en las taquillas del Ayuntamiento en la plaza Cataluña.

Imatge 19.3. *La Vanguardia Española* del dissabte 21 de setembre de 1957, p. 21.

TEATRE ESPANYOL DE LA COMEDIA

Instal·lat a ANDORRA LA VELLA, pròxim a la plaça de Braus

GRAN COMPANYIA DE COMEDIES

GERMANS LARGO

Dirigida pel primer actor còmic

PAQUITO LARGO

Tots els dies, DOS representacions, tarda i nit: a les 20 i 23
hores.

DIUMENGES i DIES FESTIUS: a les 17, 20 i 23 hores.

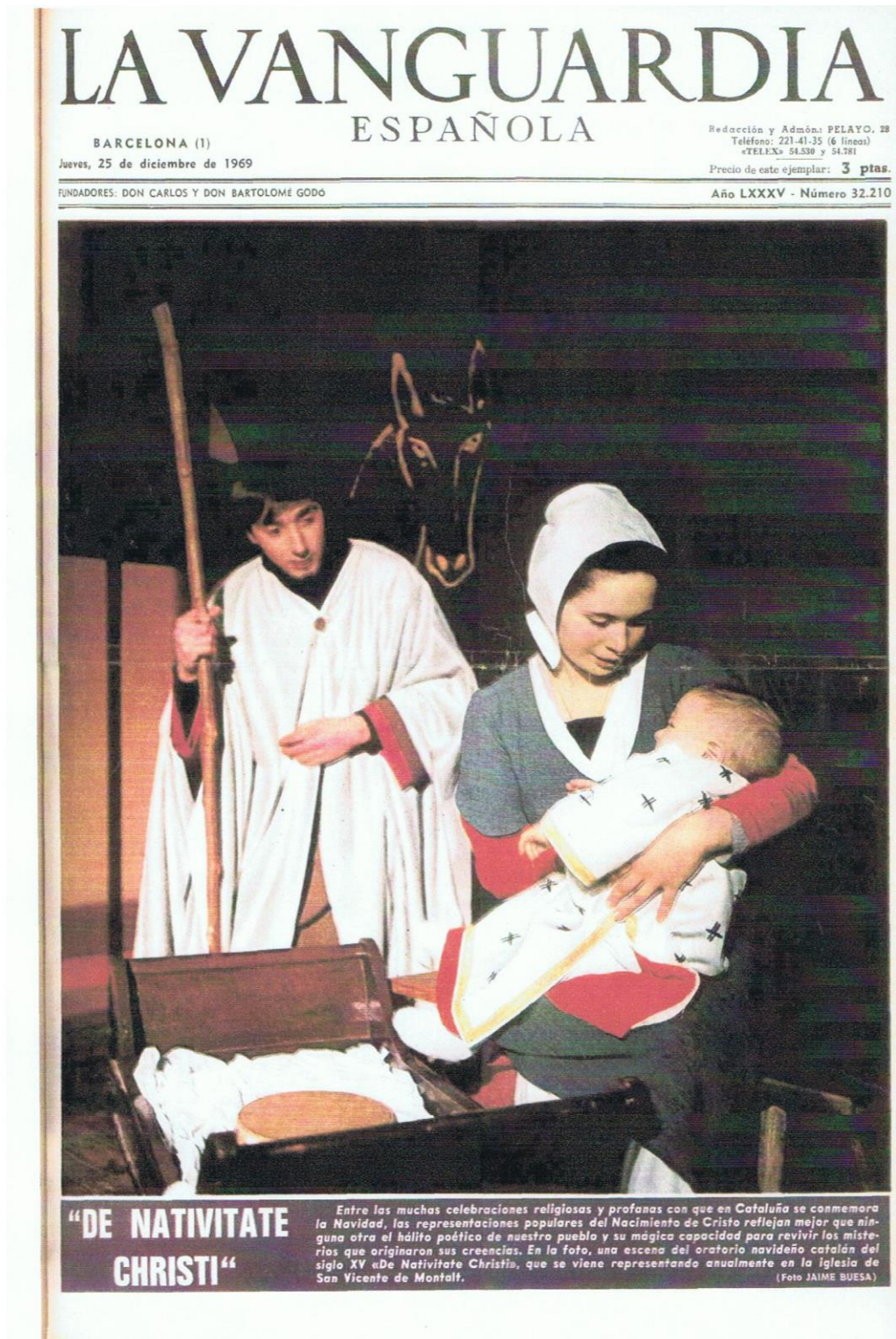
Gran repertori amb més de 100 obres.

PREUS POPULARS:

Silló numerat: 25 ptes.

Seient general: 12 ptes.

Imatge 19.4. *Guia Principat d'Andorra*, nº 20, 5 d'agost de 1963, p. 10.

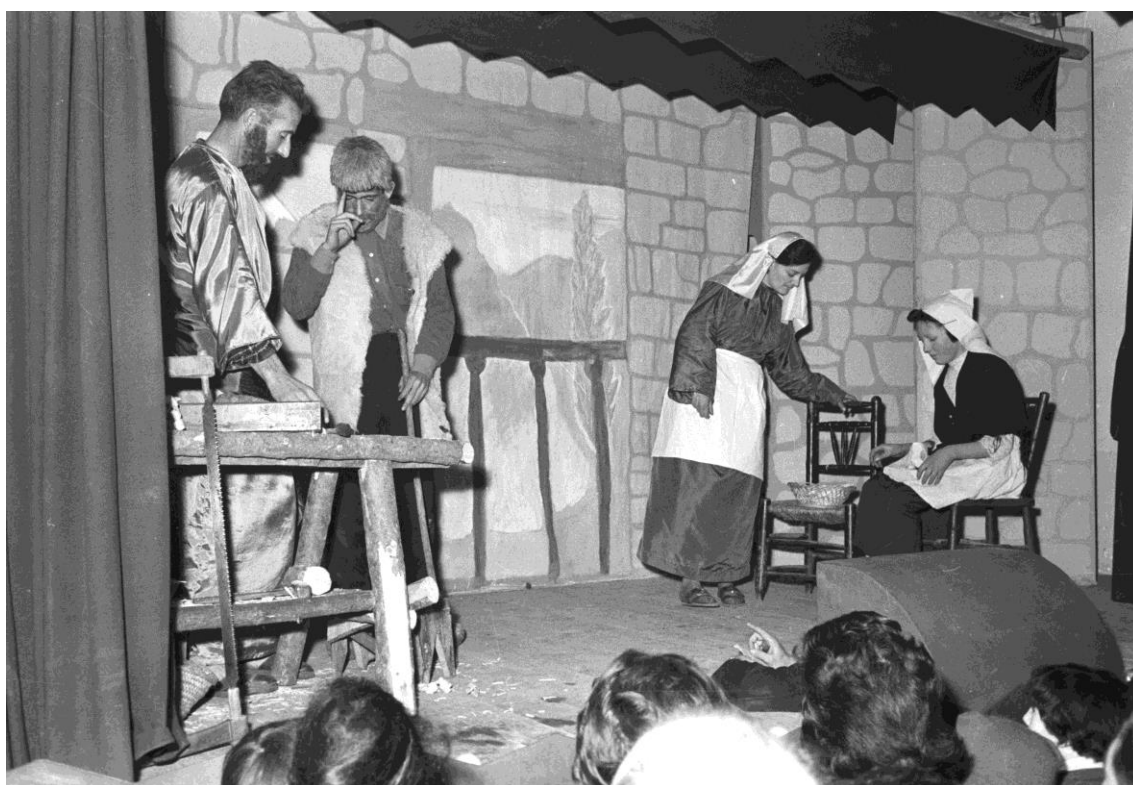


Imatge 19.5. Portada de *La Vanguardia Española* del dijous, 25 de desembre de 1969, sobre la representació de l'obra *De Nativitate Christi*».

ANNEX XX: IMATGES D'OBRES

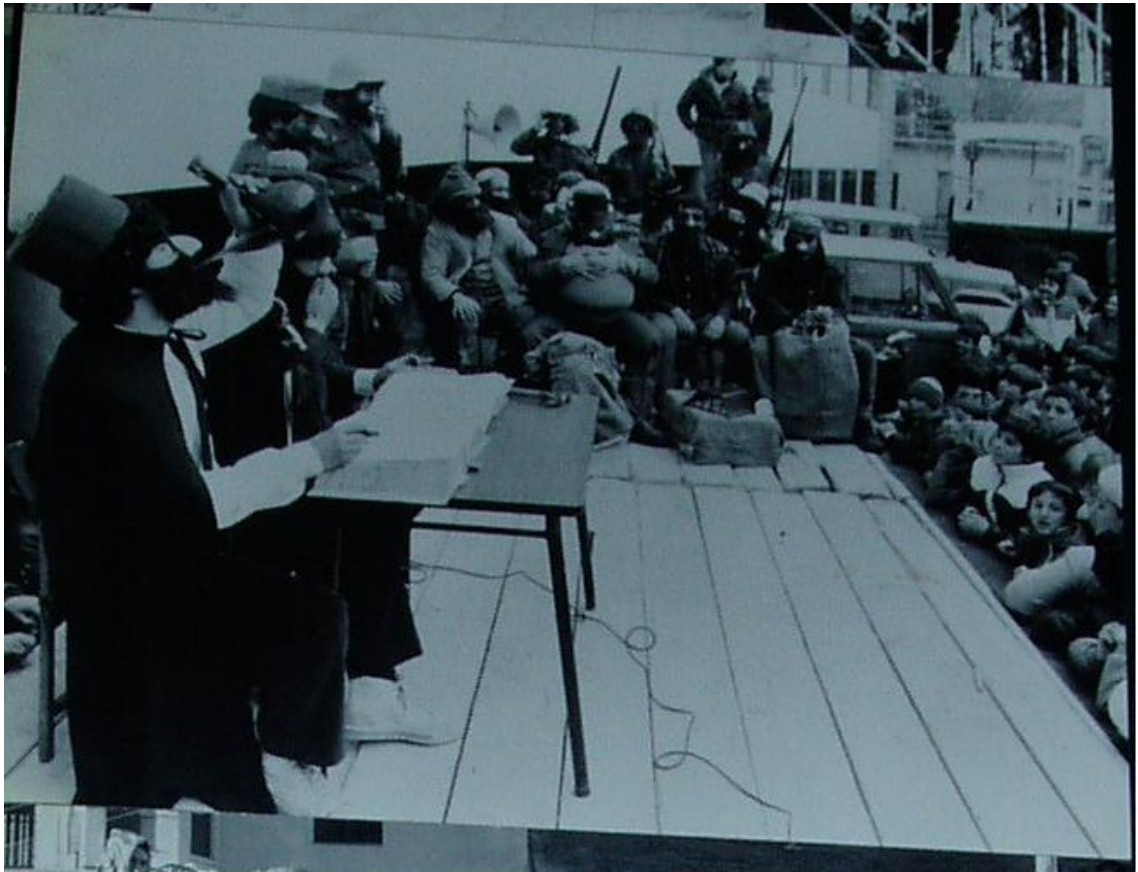
I. IMATGES D'ELS PASTORETS

FÈLIX PEIG, *Els Pastorets*, (Representació d'*Els Pastorets* al teatre d'Ordino per un grup de teatre popular), Fons: FP, N° de registre 1993, Teatre, Ordino, 1965, Axiu Nacional d'Andorra.





II. IMATGES DE FARSES CARNAVELESQUES



Imatge 20.2.1 Pantomima d'*El judici dels contrabandistes*. Carnaval d'Encamp. Arxiu de Pere Canturri.



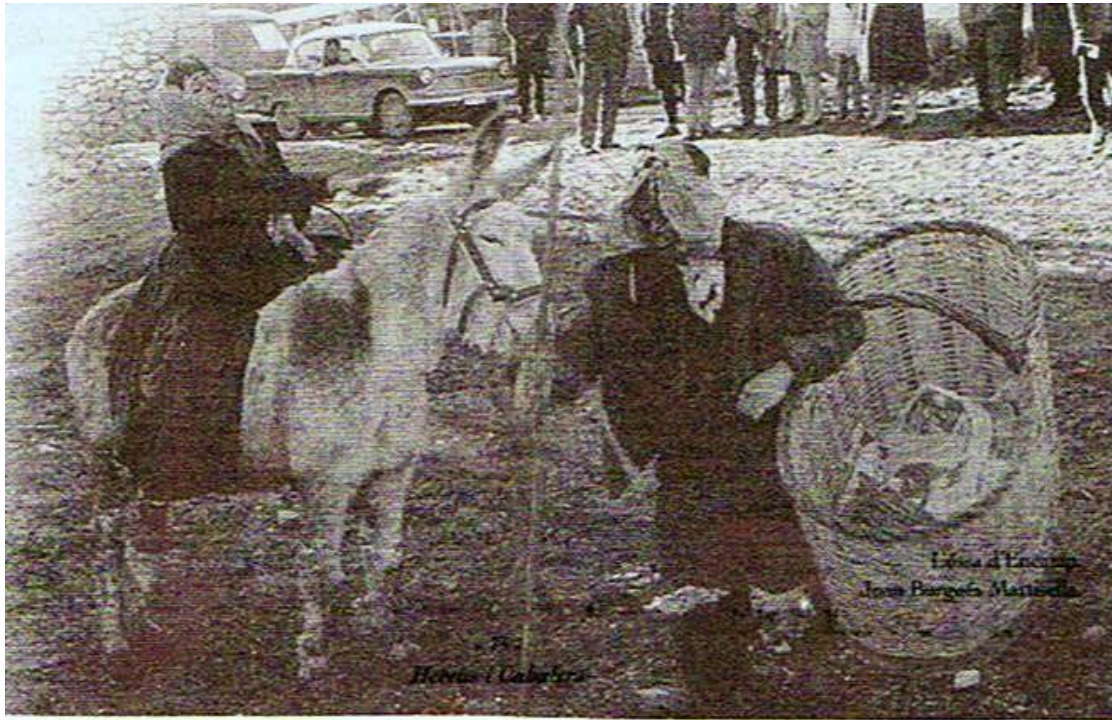
Imatge 20.2.2. *El judici dels contrabandistes* de la parròquia d'Ordino



Imatge 20.2.3 Arlequins del Carnaval de Canillo. Any 1939. Arxiu de Canillo.



Imatge 20.2.4. «Els arlequins de Canillo», imatge extreta del llibre *Arrels andorranes, V, Fires i Festes*. (Fons Biblioteca Nacional d'Andorra) CANTURRI MONTANYA, P., «Les Festes Majors i els seus programes». *ExLibris Casa Bauró*, 3-11. Andorra: Publicació de la Biblioteca Nacional, 2007, p. 3-11



Imatge 20.2.5. *L'òssa d'Encamp*, fotografia feta per Joan Burgués Martisella, JULIÁN ADÁN, E., *Hereus i Cabalers*, op. cit., p. 75; BURGUÉS MARTISELLA, J., *L'apassionament per la fotografia*, Andorra la Vella, Ministeri de Cultura, 1998.



Imatge 20.2.6. Dallaires a *L'óssa* d'Encamp, fotografia feta per Joan Burgués Martisella. JULIÁN ADÁN, E., *op. cit.*, 1997, p. 72; BURGUÉS MARTISELLA, J., *L'apassionament per la fotografia, op. cit.*



Imatge 20.2.7. *El ball de l'óssa d'Encamp.*



Imatge 20.2.8. *El Tralarí i la Marieta.* Foto de Sansa Farré de cal Bos de Canillo. Any 1943. «Foto d'Antoni Sansa Farré, de cal Bos de Canillo. Any 1943». JULIÁN ADÁN, E., «El Tralarí i la Marieta», *op. cit.*, 1997, p. 69; JULIÁN ADÁN, E., «El Tralarí i la Marieta», *op. cit.*, 1996, p. 33.



Imatge 20.2.9. *Ball de l'óssa* d'Ordino. Durant el Carnaval a la plaça d'Ordino. Arxiu

Guillem de Plandolit, 1902 1910. Arxiu Nacional d'Andorra.

III. IMATGES DEL PESSEBRE VIVENT



*L'ofrena del típic brossat i de les coques massegades
La ofrenda del típico requesón y de las tortas magulladas
L'offrande typique du fromage frais et des gâteaux*



*Pastors i donzelles, enfeïnats davant l'estable. Elles amb el fus, r'ell fent esclops.
Pastores y doncellas, atareados. Ellas con el huso, el haciendo zuecos.
Berger et jeunes filles, au travail devant l'Etable. Elles filent; il taille des sabots.*



*Una dona, amb el collader a l'espatlla porta llet per al nen
Una mujer, con el «collader» en el hombro, lleva leche para el niño
Une femme apporte du lait à l'Enfant*



*La dansa del poble, emmarcada pels àngels i per un ramat d'anyells.
La danza del pueblo enmarcada por los ángeles y por un rebato de ovejas.
Cantiques et danses en hommage à l'Enfant-Dieu. Les gens du village dansent
entourés par les anges et par un troupeau d'agneaux.*

Imatge 20.3.1.



Imatge 20.3.2. 1958. *Pessebre vivent d'Escaldes-Engordany*. Álbum 7, full 214. *Fèlix Peig 1953-1983*. (2002). Catàleg. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, Ministeri de Cultura, Arxiu Històric Nacional, Impremta Grafinter, 2002, p. 54-55.



Imatge 20.3.3. Escena d'*El Pessebre vivent*. ALBERT I CORP, E., *El pessebre vivent d'Engordany, Valls d'Andorra*, Barcelona: Barcino, 1956, p. 61.



Imatge 20.3.4. *Pessebre vivent d'Escaldes-Engordany*. Ramon Canut (1958). BURGUÉS

MARTISELLA, J., *L'apassionament per la fotografia, op. cit.*, p. 38

0



Imatge 20.3.5. Figura del *Pessebre vivent*. ALBERT I CORP, E., *Els quaranta anys del creixement d'Andorra (1930-1970): Nadala 1993*. Andorra: Ed. Andorra, 1993, p. 30.

IV. IMATGES DEL TEATRE DE LA NATURA



Imatge 20.4.1. Escena de l'obra *L'Annonce faite a Marie*. ALBERT I CORP, E., «El teatre de la natura». *Andorra: Miscel·lania Cultural Actualitat i Turisme*, Anuario, (CAT.), valls d'Andorra: Consell General de les valls d'Andorra, 2 gener 1956, p. 61



Imatge 20.4.2. *Pirene*. ALBERT I CORP, E., «El teatre de la natura», *op. cit.*, p. 61.

V. IMATGES D'ALTRES OBRES



Imatge 20.5.1. *Espectacle dins d'un teatre del país*. ALSINA MARTÍ, J., *Espectacle dins d'un teatre del país*, Fons FAM, N° de registre 18679, Teatre, Escaldes-Engordany, Arxiu Nacional d'Andorra.



Imatge 20.5.2. *Cançó d'una nit d'estiu*, de J.M. Sagarra. *Centre Moral i Recreatiu d'Andorra 1905-1992*, op. cit., p. 27.



Imatge 20.5.3. *El plat de fusta*. Obra de teatre representada a l'escenari del Centre de Cultura Lauredià l'any 1956. (Arxiu: Daniel Areny). *Programa Festa Major de Sant Julià de Lòria 1992. 25, 26, 27 i 28 de juliol, op. cit., p. 19.*



Imatge 20.5.4. *La corona d'espines* (1967). *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992, op. cit., p. 28.*



Imatge 20.5.5. *Pi, noguera i castanyer (fabricants de mobles)*. A la foto: el Sr. Montes de Sant Julià, Marià Armengol, Montserrat Jansana, Ramon Vidal i Josep Casadavall, entre altres actors. *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992, op. cit., p. 46.*

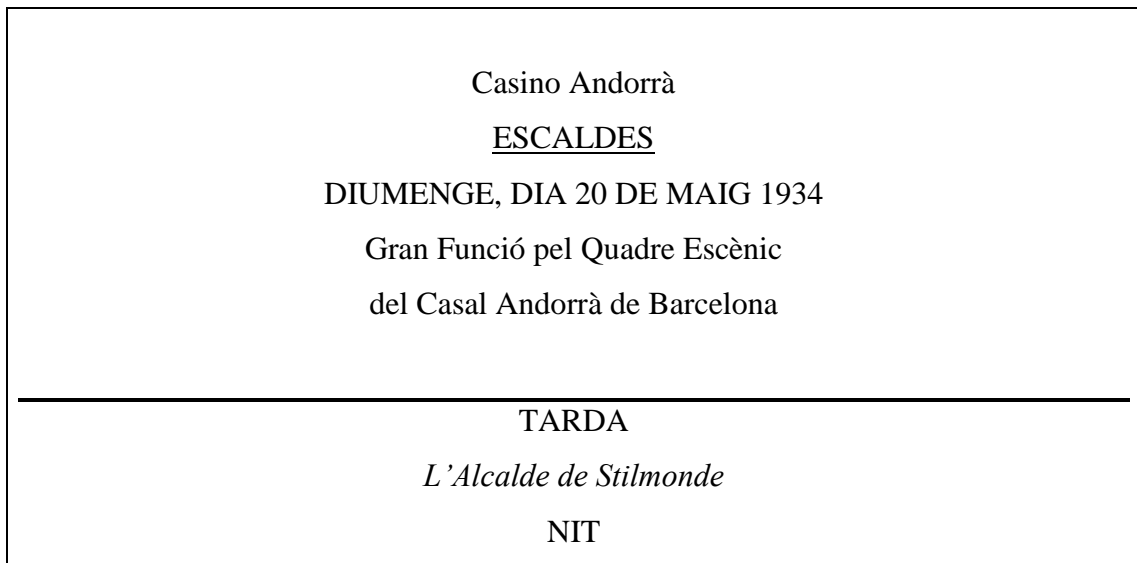


Imatge 20.5.6 *Rambla avall*. A la foto: Mariona Armengol, Carolina d'Areny i Plandolit, Josep Castillo, Teo Armengol, Martí Puig, Marià Armengol, Pilar Puig i Josep Casadevall. *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992, op. cit., p. 49.*



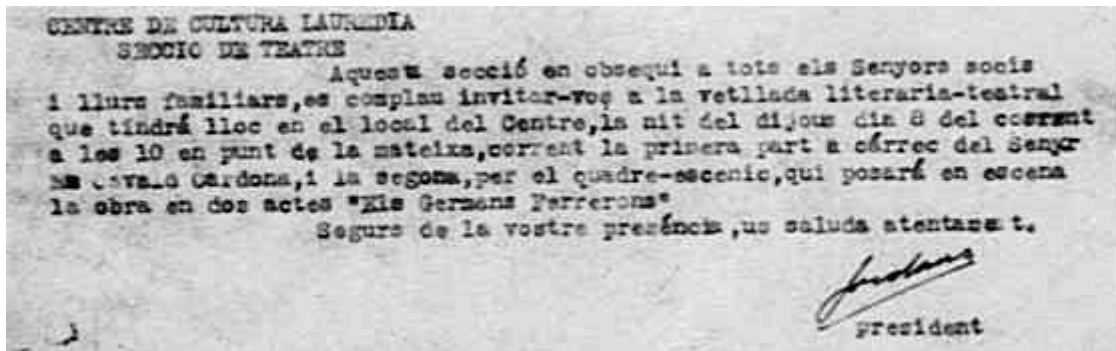
Imatge 20.5.7. Públic assistent a l'estrena a Andorra de *Rambla avall* (1967). *Centre Moral Recreatiu d'Andorra 1905-1992, op. cit., p.53.*

ANNEX XXI: PROGRAMES TEATRALS A LA PREMSA



Imatge 21.1. Programa d'una representació teatral al diari *Poble andorrà*. *Portaveu del Casal Andorrà de Barcelona*, 1934, p. 25.

ANNEX XXII: DOCUMENTACIÓ TEATRAL VARIA



Document 22.1. Invitació a una vetllada literari-teatral al Centre de Cultura Lauredià. (Arxiu: Francesca Mandicó Vda. de Martí). *Programa Festa Major de Sant Julià de Lòria 1992. 25, 26, 27 i 28 de juliol, op. cit., p. 19.*

Sant Julià de Lòria, 14 de maig de 1956.

L'infraescrit Ecónom he rebut d'En Lluís Gall, President del Centre de Cultura LAUREDIA, la quantitat de tres centes pessetes, per un taló nou per l'escenari del Centre.

Rebut,

Son 300 ptes.

Angel...

*Pagat 128 ptes fora tombillo per escenari
Total del rebut del Sr. Rosamón Jordana a que
temien de esser destinadas per Cuadre Escé-
mic.*

Document 22.2. Rebut de 300 pessetes d'un taló per a l'escenari del *Centre de Cultura Lauredià*. (Arxiu: Daniel Areny), *Programa Festa Major de Sant Julià de Lòria 1992*.

25, 26, 27 i 28 de juliol, *op. cit.*, p. 20.



Document 22.3. Resguard de pagament de la quota trimestral del soci n°1 del *Centre de Cultura Lauredià*. (Arxiu: Daniel Areny). *Programa Festa Major de Sant Julià de Lòria 1992. 25, 26, 27 i 28 de juliol, op. cit., p. 15.*

CENTRE DE CULTURA LAUREDIA

PROPOSTA DE SOCI

A favor d'En natural
de de anys d'edat, de professió
domiciliat a carrer de n.º

qui es compromet a obeir, respectar i fer respectar el reglament del Centre i satis-
fer la quota de ptes. cada mes en qualitat de soci (1) (protector-actiu)
aixís com figurar en les Seccions de (1) Biblioteca, Esports, Música, Teatre, abo-
nant una pesseta per secció escollida.

SANT JULIA DE LORIA, de de 19

ELS PROPOSANTS, **L'INTERESSAT,**

(1) Raillar les mencions inútils.

Document 22.4. Fitxa d'inscripció per a un nou soci. (Arxiu: Francesca Mandicó Vda. de Martí). *Programa Festa Major de Sant Julià de Lòria 1992. 25, 26, 27 i 28 de juliol, op. cit., p.15.*

2 Cobraments

Cai

Any 1954		Quotes fixes mínimes	Secció Bibliote- ca	Secció Esport s	Sec- ció Tea- tre	Secci- ó Turis- me	Quotes voluntàrie s	Secció Músic a	Totalització cobrament s	Existèn- cia
		Existència Exercici anterior 399'80							399'80	
Fe- brer	20	Recapta- ció quotes diverses 540	47	66	47	42	375	60	1177	
“	“	Recapta- ció entrades de Teatre			232				232	578'60
“	28	Recapta- ció entrades de Teatre			201				201	215'90
Mar- ç	1	Recapta- ció entrades de Teatre			295				295	295
“	4	Recapta- ció entrades de Teatre			109				109	468'90
“	1 1	Recapta- ció entrades de Teatre			161				161	546'6 5
“	18	Recapta- ció entrades de Teatre			260				260	114'65

La vida teatral a Andorra de 1900 a 1970

		Sumes i segueix			66	130		375			
			939'80	47		5	42		70	2834'80	

xa

Pagaments 3

Any 1951			Bonificació a cobrador	Instal·lacions local	Secció Biblioteca	Secció Esports	Secció Teatre	Secció Música	Pagaments diversos	Totalització pagaments
Febrer	20	Líquides 10% 802 a cobrador	80'20							80'20
“	“	Pago fe instal·lació a Riera		85						85
“	“	Pago fe instal·lació a Riera		458						458
“	“	Pago fe pergamí a J. Bausili							573	573
“	“	Pago una crida					10			10
“	“	Pago f ^a tabac					24			24
“	22	Pago Espasa			432'45					432'45
“	28	Pago 25% s/. 201 de taquilla					50'25			50'25
“	“	Pago 1 crida. 1Kg. pomes i 1 pt. cotó					23			23
“	“	Pago 25% s/. 232 de taquilla ant.					58			58
Març	1	Pago 25% s/. 295					73'75			73'75
“	“	Pago 1 crida. 1 Kg. De pá i gastos escenari					40			40
“	4	25% s/. 109 de taquilla								

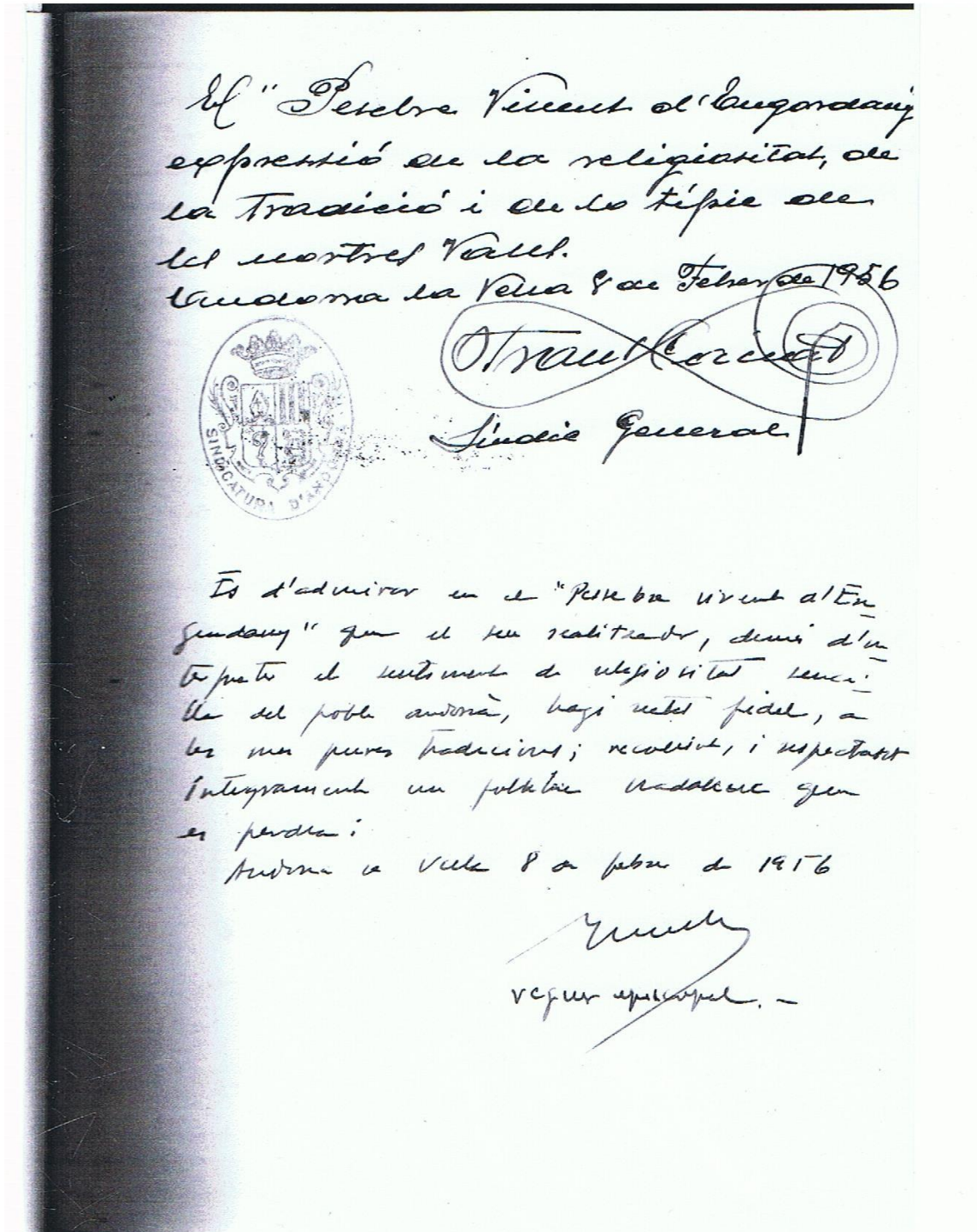
							27'25			27'25
“	“	Pago 1 crida					10			10
“	11	Pago 25% o/. 161 de taquilla	80'20	543	864'45		40'25		653	40'25
“	“	Pago 1 crida, 1 llibreta i coca					43			43
“	12	Pago Espasa			432					432
“	19	Pago f.º M. Bañades escombrar Centre 8 maig							80	80
“	“	Pago 25% s/. 360 de taquilla					90			90
“	“	Pago una crida					10			10
		Sumes i segueix	80'20	543	864'45		499'50		653	2640'15

Document 22.5. 1er Full del Llibre de la Caixa de l'any 1951. (Arxiu: Daniel Areny).
Programa Festa Major de Sant Julià de Lòria 1992. 25, 26, 27 i 28 de juliol, op. cit.,
 p.16.



Document 22.8 Portada del *Llibre d'Or del Pessebre vivent* d'Engordany de 1956.

Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.



Document 22.9 Primera pàgina del *Llibre d'Or del Pessebre vivent* d'Engordany de 1956 amb les opinions del Síndic General d'Andorra i el Veguer episcopal sobre la seva segona posada en escena en Andorra. Arxiu Comarcal dels Pallars Sobirà.